

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

SERIA a II-a, ANUL XL, Nr. 5, SEPTEMBRIE—OCTOMBRIE 1988

BUCUREȘTI

COMITETUL DE REDACȚIE :

Președinte : *Prea Fericitul Părinte TEOCTIST, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.*

Membri : *din partea Institutului Teologic de Grad Universitar din București : Pr. Rector DUMITRU POPESCU și Pr. Prorector DUMITRU RADU ; din partea Institutului Teologic de Grad Universitar din Sibiu : Arhid. Rector CONSTANTIN VOICU și Pr. Prorector DUMITRU ABRUDAN.*

Redactor responsabil : *Pr. DUMITRU SOARE, Directorul Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă.*

Redactor : *AURELIAN MARINESCU*

COLABORATORI :

Înalt Prea Sfințiii Mitropoliți și Prea Sfințiii Episcopi, Prea Cucernicii Preoți Profesori de la Institutele teologice de grad universitar, candidații la titlul de doctor în teologie, studenții Institutelor teologice și Prea Cucernicii Preoți.

ÎNTRU CINSTIREA DOMNITORULUI CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

(LA TREI VEACURI DE LA URCAREA PE TRONUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI)

În ziua de 29 octombrie din cel de acum curgător an, 1988, se împlinesc trei sute de ani, de când, în aceeași zi din anul 1688, după moartea neașteptată a lui Șerban Vodă Cantacuzino (1678 — 29 oct. 1688), unchiul său după mamă, degrabă a fost ales și înscăunat ca domn al Țării Românești marele voievod Constantin Brâncoveanu, una din figurile cele mai de seamă ale trecutului nostru, care, prin înfăptuirile sale din cei peste 25 de ani de domnie, este mai ales socotit că «simbolizează epoca de strălucire a spiritului românesc»¹. Deși prin tatăl său, Papa Brâncoveanu, se înrudea cu familia domnitoare a Basarabilor, iar prin mama sa Stanca descindea din neamul Cantacuzinilor, deși, după spusa contemporanului său, Radu Greceanu, era «împodobit cu daruri vrednice»² și cu multă învățătură și deși, în sfârșit, pînă în toamna anului 1688, îndeplinea o seamă de importante sarcini dregătorești în țară, ajungînd pînă la cea mai înaltă, cea de vel-logofăt, — mare logofăt —³, totuși el n-a dorit domnia. A fost însă împins să o primească de către ceilalți dregători și boieri, care-i prețuiau firea chibzuită, pașnică și aleasă.

Istorisînd momentul alegerii sale, Cronica țării, printre altele, însemna: «Logofete — i-au zis dregătorii de frunte —, noi cu toții poh-tim să ne fii domn». Brâncoveanu zise: «Dar ce aş vrea eu cu domniea, de vreme ce ca un domn sînt în casa mea; nu-mi trebuiește să fiu; iar ei ziseră: «Ne rugăm nu lăsa țara să intre alți oameni sau răi, sau nebuni să o strice, ci fii». Și-l luară de mîini și-l împingea de spate și acolo fiind și un capegiu împărătesc pentru trebi împărătești, îl duse și pă el la Mitropolie și duseră caftan la capegi-bașa al împăratului, de l-au îmbrăcat cu caftan și intrară în biserică de i s-au citit — de către Dionisie patriiarhul Țarigradului, care atuncea aicea să afla» —

1. Constantin C. Giurescu, *Constantin Brâncoveanu*, în: Același, *Din trecut*, București, 1942, p. 119.

2. Radu Greceanu, *Începătura istoriei vieții luminatului și preacreștinului Domnului Țării Românești, Io Costandin Brâncoveanu Basarab Voevod...* (= Radu Greceanu, *Cronica*)..., în *Cronicari munteni*, ediție îngrijită de Mihail Gregorian, vol. II, București, 1961, p. 9.

3. A se vedea: Preotul Niculae Șerbănescu, *Constantin Vodă Brîncoveanu Domnitorul Țării Românești (1688—1714)*..., în «Bis. Ort. Rom.», CII (1984), nr. 8—10, p. 661.

moliftele de domnie și au mers de i-au sărutat toți mâna, zicându-i: Mulți ani»⁴, așa cum din bătrâni se obișnuia la alegerea unui nou domn.

Și așa, cum iarăși precizează *Cronica*, «întru aceea zi de 29 octombrie 1688 — deci acum trei sute de ani — «s-au făcut», adică a început «domnia lui Costandin Vodă»⁵, care apoi avea să dureze 25 de ani și cinci luni, domnie lungă care în istoria Munteniei, pînă atunci, nu fusese întrecută decît de cele ale lui Basarab Întemeietorul și Mircea cel Mare.

Deși tînăr — avea doar 34 de ani — el, după afirmația cronicarului Radu Greceanu, a condus țara cu «adîncă pricepere și înaltă priveghere, cu blindețe și răbdare», înfățișându-i-se ca un adevărat «părinte»⁶.

Momentul în care el ajungea la cirna țării, însă, sub raportul politicii externe, mai ales, după propria-i mărturie, chiar, era «vreme... tulburată», căci atunci Muntenia se afla «încungiuată de oști de vrăjmași»⁷. Și într-adevăr așa a fost, deoarece în acele zile, în preajma ei turcii stăpîneau o bună parte din Europa, la hotarele ei «tătarii abia așteptau porunca să se năpustească pe propriu-i pămînt după jaf, pîrjol și robi», iar la marginea ei de apus încă pîlpiiau flăcările războiului dintre imperiali și turci, început în anul 1683 și încheiat de-abia în ianuarie 1699, prin pacea de la Carlowitz, o dată cu înfrîngerea otomanilor.

În vîltoarea acelor «cumplite vremi», amenințătoare și pentru țara sa, Vodă Brâncoveanu s-a descurcat destul de bine, reușind să păstreze pentru ea și integritatea și libertatea. Și aceasta pentru că, îndeosebi, el «a știut să țină cumpăna înțelegerii cu toți vecinii și dușmanii»⁸. Intuind pericolele care îi «pîndeau» domnia, din partea oricăreia dintre taberele rivale — creștini și otomani — el a dus o politică de echilibru, «nici cu nemții nu s-a stricat... și nici credința față de turci nu și-a călcat»⁹, fapt ce a făcut ca în două rînduri — anii 1699 și 1703, sultanul să-i reînnoiască domnia pe viață. Într-un asemenea duh pașnic și de înțelegere, s-a străduit el ca, neconținut, să se afle cu toți vecinii de la hotarele sta-

4. *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717*, ediție îngrijită de Constantin Grecescu, București, 1959, p. 13.

5. Cf. Radu Greceanu, *Cronica*, p. 13.

6. Cf. *Ibidem*, p. 9.

7. *Istoria Țării Românești*, p. 7.

8. Cf. Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, partea întâi. *De la moartea lui Mihai Viteazul pînă la sfîrșitul Epocii fanariote (1601—1821)*, ed. a II-a, București, 1944, p. 171 și Preotul Niculae Șerbănescu, *op. cit.*, p. 663.

9. Diaconul Niculae M. Popescu, *Viața și faptele Domnului Țării Românești Costandin Vodă Brâncoveanu...*, București, 1914, p. 9.

tului său. De aceea, în lunga-i domnie n-a avut decît un singur conflict armat: în august 1690, cu austriecii, la Zărnești, învingîndu-i. Și în această privință, Constantin Brâncoveanu a pus început unui stil propriu de politică externă, de echilibrare pașnică, valorificînd în modul cel mai înalt dorința tradițională a poporului român, adică de a nu face uz de armă decît numai în caz de apărare. El a pus bază pe diplomație mai mult decît pe zăngănitul armelor. În acest duh a stabilit contacte directe între oamenii politici, izbutind astfel să statornicească pacea și liniștea care l-au favorizat în desfășurarea activității sale culturale.

Credincios unui astfel de principiu, încă din primii ani ai domniei — și în relațiile cu alte state din imediata apropiere a țării sale și de mai departe — Brâncoveanu s-a lăsat călăuzit tot de un asemenea stil politic. Aceasta a făcut ca un însemnat răstimp din domnia lui, Țara Românească să se bucure de binefacerile vremurilor de pace, avînd liniște și fiind ferită de distrugerii și pustiiri.

Din politica sa internă, trebuie mai ales relevat faptul că el «a acționat permanent pentru întreg blocul românesc. Curtea domnească din București era centrul acțiunilor politice ce vizau interesele tuturor celor trei principate. În acest sens trebuie înțelese strînsa colaborare și coordonare cu acțiunile politice ale Moldovei și Transilvaniei, largul sprijin acordat de Țara Românească diverselor acțiuni politice de peste Milcov sau de peste Carpați»¹⁰. De aceea, între altele, intuind din nou pericolul pe care l-ar prezenta pentru «unitatea și existența poporului român» sfișierea Ortodoxiei ardelenе, către care, sub tendințele catolicizante ale Curții din Viena, influențată de iezuiți, se pășea, pe la cumpăna dintre secolele XVII și XVIII, a făcut tot ceea ce a socotit că ar putea împiedica înlăptuirea unui astfel de act.

Dar, precum observa Nicolae Iorga, Brâncoveanu «n-a fost numai un dibaciu socotitor al vremilor, un mare ctitor de mînăstiri și biserici... ci totodată și unul din cei mai mari ocrotitori ai culturii românești prin scris și tipar, care au fost vreodată în neamul nostru»¹¹.

Referindu-ne la activitatea lui ctitoricească, vom preciza că, datorită «adîncii sale credințe de creștin», nu numai «întreaga sa țară, ci întreg pămîntul românesc... este plin de biserici și mînăstiri, zidite, res-

10. Virgil Cîndea, *Constantin Brâncoveanu — Interesele Țării și ale Neamului Românesc*, în «Magazin istoric», an. XXII, 1988, nr. 9 (258), septembrie, p. 15.

11. N. Iorga, *Activitatea culturală a lui Constantin Vodă Brâncoveanu și scopurile Academiei Române*, în «Analele Academiei Române», ser. II, tom. XXXVII, 1914—1915, ist., București 1915, p. 161.

taurate, voievodal înzestrate și ajutate de el. De la Tismana la Alba Iulia, la Ocna Sibiului, Făgăraș, Sîmbăta de Sus, Brașov, peste toată Oltenia și Muntenia și pînă la Ismail, pretutindenea se pomenește pînă astăzi, cu evlavie și respect, scumpul său nume de mare ctitor și pios credincios»¹². Principala sa ctitorie, Mînăstirea Hurezi, de curînd restaurată, este acum unul din cele mai splendide complexe monastice din țară, păstrat în forma originală. Este un adevărat monument de artă, care, «prin proporțiile lui fericite, prin eleganța liniilor, prin motivele ornamentale întrebuintate, ilustrează stilul care, în arhitectura noastră, se și numește, de aceea «stilul brâncovenesc»¹³. Alături de ea, biserica Sfîntul Gheorghe-Nou, ctitoria bucureșteană a Brâncoveanului, care se găsește în curs de științifică restaurare, este, la rîndu-i, un monument de certă valoare artistică și istorică. În naosul său, începînd din vara anului 1720, cînd soția sa, Doamna Marica, le-a adus de la Mînăstirea Maicii Domnului din Halchi și «în taină le-a astrucat aici într-un mormînt cu lespede de marmură fără inscripție, se odihnesc osemintele ctitorului martir»¹⁴.

Voievodul iușitor de frumos n-a uitat însă nici celelalte lăcașe, laice, ci a reparat și a mărit curțile domnești din București și Tîrgoviște și, printre altele, a înălțat minunatele palate de la Potlogi și Mogoșoaia, — ambele cu multă grijă restaurate în zilele noastre — care, prin pozoabele și felul lor de construcție, vădesc «gradul de eleganță și de rafinament la care ajunsese viața curții muntene din epoca lui»¹⁵.

Dincolo de hotarele țării sale, în afară de lăcașele sfinte, ctitorite în Transilvania, Brâncoveanu a înălțat o biserică la Galata, lingă Istanbul, pe care a înzestrat-o cu toate cele necesare. Ajutoarele sale n-au mers însă numai către acest lăcaș de închinare și către cele de pe întreg pămîntul românesc, ci dărnicia mîinilor sale a fost simțită din belșug și de mai toate mînăstirile de la Athos, de cele patru patriarhii apostolice din Răsărit, de mînăstirile Halchi, Sf. Ecaterina de la Sinai, Sf. Ioan Evanghelistul din Insula Patmos și de multe altele din Balcani și din alte părți ale Orientului creștin. De aceea, prin toate aceste locuri,

12. Patriarhul Miron Cristea, *Cuvîntare ținută cu prilejul procesiunii religioase a reînhumării osemintelor lui Brîncoveanu*, în «Apostolul» (București), an. XI, 1934, nr. 11—12 din 1—15 iunie, p. 218.

13. Constantin C. Giurescu, *Din trecut*, p. 118.

14. Preotul Nicolae Șerbănescu, *Mormîntul Voievodului martir Constantin Brîncoveanu*, în «Bis. Ort. Rom.», XCVIII (1980), nr. 1—2, p. 109—144.

15. Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 118.

s-au înălțat și încă se mai înalță laude fierbinți întru amintirea binefacerilor lui de tot felul.

În același timp, zilele oblăduirii lui Brâncoveanu reprezintă și «culmea cea mai înaltă a culturii vechi românești în Muntenia»¹⁶. Însuși el, «om de carte» fiind, în 1687—1688, când era numai vel-logofăt, «îndemnase» și «toată cheltuiala cea desăvârșit o rădicase» — adică suportase cel puțin o parte din cheltuiala imprimării celei dintii Biblii integrale în limba română — Biblia lui Șerban sau Biblia de la București — care și ea se aniversează în acest timp, la trei sute de ani de la apariție, în 1688. Ca domn, a prețuit și a sprijinit, ca nimeni altul, mișcarea intelectuală din țară, reușind s-o ridice la o «excepțională strălucire». La curtea lui se încrucișau două influențe culturale diferite, cea italiană și cea grecească, de aceea, în jurul său — pe lângă distinși cărturari din țară, oameni ai locului, ca stolnicul Constantin Cantacuzino, tutorele și dascălul său, mitropolitul Antim Ivireanul, episcopii Mitrofan și Damaschin, istoricii și cronicarii : Radu și Șerban Greceanu, Radu Popescu ș.a. — se întîlnesc și bărbați de cultură din Orientul ortodox, Sud-Estul și Apusul Europei : patriarhi, alți ierarhi, predicatori, profesori ș.a. În plus, pentru cei ce voiau să-și lumineze mintea prin carte s-a îngrijit și de școli, menținînd în activitate Academia ce funcționa în chiliile Mînăstirii Sfîntului Sava din București, care corespundea unei Facultăți de Filozofie și Litere din cadrul Universităților europene și căreia în 1707 i-a dat o nouă organizare, aducînd la cîrma ei pe eruditul dascăl Sevastos Chimenitul. Alături de această școală superioară, în București, pe atunci, mai funcționau o Școală domnească de «slavonie» la biserica Sf. Gheorghe Vechi și o alta la Mînăstirea Colțea.

Sub aspect cultural însă domnia lui Brâncoveanu, îndeosebi, s-a remarcat prin activitatea tipografică desfășurată în cursul celor peste douăzeci și cinci de ani ai ei. În timpul acesta au activat în țară mai multe tiparnițe : două la București — cea a Mitropoliei și cea Domnească — și cîte una, cronologic, la Buzău, Snagov, Rîmnic și Tirgoviște. Lor trebuie însă să li se adauge și tipografiile de la Bălgrad, în Transilvania (1699), Alep, în Siria (1706) și Tiflis, în Georgia (Iviria) — 1709 — patria mitropolitului Antim, înființate tot cu ajutorul lui Brâncoveanu, al cărui nume este pomenit cu recunoștință în prefețele cărților ce acestea au dat la lumină în vremea sa.

16. N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, vol. III, București 1945, p. 205.

Mărginindu-ne numai la tiparnițele care au lucrat în țară, vom preciza că între anii 1688 și 1714, cât a durat domnia acestui darnic voievod, de sub teascurile lor au apărut aproape 80 de cărți —cite pînă atunci nu apăruseră sub nici o altă oblăduire munteană — în limbile română, greacă, slavonă și arabă, cu cuprins diferit, de format și mărimi felurite și frumos împodobite. Cele în grai românesc, în bună parte, sînt cărți de cult și acestea au contribuit la românizarea limbii slujbelor din biserici și apoi, cu toatele, la desăvîrșirea limbii române literare. Cea mai mare parte din cărțile brâncovenești «s-a dat în dar» și multe dintre ele s-au răspîndit și în Moldova și în Transilvania, ceea ce n-a fost numai «o faptă de unitate culturală»¹⁷, ci și o contribuție la întărirea conștiinței de continuitate și de unitate a tuturor românilor.

Mărinimia domnitorului Constantin Brâncoveanu nu s-a revărsat însă numai peste cei de un neam cu el, ci de ea s-a bucurat și lumea creștină aflată atunci sub stăpînirea otomană, căci «sufletul său de bun creștin a cuprins și interesele creștinești de dinafara pămîntului românesc»¹⁸. Cărți imprimare cu «îndemnul, cheltuiala și privegherea» sa — tot «în dar» — s-au trimis și acesteia, făcînd ca ele să ajungă la Țarigrad, Alexandria, Antiohia și Ierusalim, în Balcani, în Grecia, la Athos, Sinai, Siria, Iveria și în celălalt Orient ortodox, pe unde, uneori, unele se mai întîlnesc și în zilele noastre. Cu adevărat, pe drept, biograful său a scris că prin toate acestea, «Vodă Brâncoveanu și-a cîștigat slava nemuritoare» și că iarăși, pe drept, «pe vremea lui a fost socotit apărătorul întregii lumi creștine din Răsărit»¹⁹. Prin această din urmă faptă, el este privit nu numai ca un ctitor al culturii românești, ci și ca «una din figurile de seamă ale culturii universale» și de aceea unii dintre oamenii de carte străini, apreciîndu-i strădania și înfăptuirile, adaugă numelui său apelativul de «Solomon dunărean»²⁰.

O atît de bogată și strălucită activitate a fost rezultatul epocii de liniște și de belșug ce s-a sălășluit în domnia lui Brâncoveanu, mai ales după ce sultanul l-a reconfirmat domn pe viață. Această fericită epocă ține pînă în anul 1711, cînd între turci și ruși a izbucnit un război. Cre-

17. N. Iorga, *op. cit.*, p. 162.

18. Patriarhul Miron Cristea, *Cuvîntare...*, p. 218.

19. *Ibidem*, p. 219.

20. Neculai Șandru, *Prințul Aurului*, București, 1972, p. 98. Pentru cultura românească în vremea Brâncoveanului, v. și Preotul Niculae Șerbănescu, *Constantin Brâncoveanu ctitor de cultură românească*, în «Bis. Ort. Rom.». LXXXII (1964), nr. 9—10, p. 879—899.

dincios stilului său politic, în timpul ostilităților, Brâncoveanu, prudent ca întotdeauna, a stat în rezervă, hotărît, cum spune *Cronica*, «să păzească țara fără primejdie de către amîndouă părțile»²¹. Un dregător al său însă, care îi era și rudă, spătarul Toma Cantacuzino, fără ordin, a trecut cu o parte din călărima munteană la ruși, ajutîndu-i să cucerască Brăila. Pînă la urmă însă, cum se știe, țarul Petru cel Mare a pierdut războiul și degrabă s-a încheiat pacea de la Stănilești (23 iulie 1711).

Lui Brâncoveanu acest moment i-a pricinuit greutăți, căci sultanul Ahmed III și mai mult a început a-l bănuî de necredință, deoarece nu-și închipuia că spătarul Toma Cantacuzino a putut pleca la ruși, fără știrea lui. Unei astfel de bănuîeli i s-au adăugat intrigile și pîrile de tot felul ale dușmanilor săi, — printre care erau și rude ale sale apropiate, Cantacuzinii chiar —, care îi rîvneau tronul. Cum totodată sultanul voia să pună mîna și pe averea lui, în primăvara anului 1714, sfătuit și de marele său vizir Gin Ali Pașa, a hotărît mazilirea lui și, în același timp, acuzîndu-l și de hainie, chiar moartea. Ridicat de la curtea domnească din București, chiar în Săptămîna Patimilor din acel an, el dimpreună cu toată familia și cu credinciosul său sfetnic, Ienache Văcărescu, a fost dus la Țarigrad. Aici, jefuit de toate bunurile ce avea cu sine, a fost închis în feroasa temniță Ediculè, adică Șapte turnuri, și, după ce pînă pe la sfîrșitul lunii iulie 1714, zi de zi și noapte de noapte, cu toți ai săi a fost supus la chinuri mucenicești, în luna august, Ahmed III, intrigat, a hotărît pieirea lui, a feciorilor — patru la număr — și a «slugii sale cea bună și dreaptă», Ienache Văcărescu.

În ziua de 15 august 1714, de Sîntămăria Mare, cînd Brâncoveanu împlinea 60 de ani și soția sa, Doamna Marica, își serba onomastica, ei au fost scoși din temniță și apoi, în picioarele goale și în cămăși, porniți la locul de osîndă, pregătît «la un foisor lîngă mare», numit Ialy-Kiosc — Chioșcul Mării — nu departe de Marele Serai. Aici se aflau sultanul, sîngerosul său vizir, Curtea imperială, corpul diplomatic străin, privitori cîți puteau încăpea în mica piață, și, bineînțeles, «gealatul cu iataganul în mînă».

21. Radu Greceanu, *Cronica*, p. 178.

Aduși în fața tuturor acestora, nevinovaților condamnați li s-a îngăduit să-și facă o scurtă rugăciune. După aceasta, încredințează tradiția, sultanul ar fi oferit lui Brâncoveanu iertarea, dacă, împreună cu cei ai săi, trece «la legea turcească». La auzul acestor cuvinte, neînfricatul voievod, cu demnitate și convingere de creștin a răspuns : «Împărate ! Averea mea cît a fost, tu ai luat-o. Iar de legea mea creștinească nu mă las. În ea m-am născut și am trăit, în ea vreau să mor. Pămîntul țării mele l-am umplut cu biserici creștinești și acum, la bătrînețe să mă închin în geamiile voastre turcești ?! Nu, împărate ! Moșia mi-am apărat, credința mi-am păzit ; în credința mea vreau să închid ochii, eu și feciorii mei. Dumnezeu să plătească fiecăruia după faptele lui !»²².

Apoi, informează la rîndu-i un contemporan, a vorbit coconilor săi așa : «Fiilor aveți curaj ! Am pierdut tot ceea ce aveam pe lumea aceasta pămîntescă. Nu ne-au mai rămas decît sufletele ; să nu le pierdem și pe ele, ci să le aducem curate în fața Mîntuitorului nostru Iisus Hristos. Să spălăm păcatele noastre cu sîngele nostru»²³.

Față de o asemenea ripostă și un atît de categoric părintesc îndemn, «păgînul de împărat» a ordonat execuția : întîi a căzut capul lui Ienache Văcărescu, apoi, pe rînd, capetele primilor trei feciori ai Brâncoveanului : Constantin, Ștefan și Radu. Cînd veni rîndul celui mai mic, Mateiaș, istorisește iarăși un martor ocular, acesta a început să implore pe sultan să-l ierte că «se va face musulman». Auzindu-i vorbele, mult îndureratul său părinte l-a îndemnat «să moară mai bine de o mie de ori, dacă s-ar putea, decît să se lepede de Hristos, pentru a trăi cîțiva ani mai mult pe pămînt». Ca renăscut, în urma acestui părintesc îndemn, Mateiaș, liniștit a pus gîtul pe tăietor și a grăit către gealat : «Vreau să mor creștin. Lovește !» și acesta, cu o lovitură i-a «zburat capul. Înmărmurit de durere pentru toată grozăvia văzută, nefericitul Brâncoveanu, repetînd cuvintele : «Doamne, fie voia Ta !» la rîndu-i, cu seninătate sufletească și-a pus gîtul pe același tăietor și, deși izbit cu putere de gîde, capul i-a rămas «atîrnat de trupul chinuit» și în această stare și-a dat sufletul în mîna lui Dumnezeu.

*Așa «a murit creștin
Brâncoveanu Constantin»*

22. Patriarhul Miron Cristea, *Cuvîntare...*, p. 219.

23. *Ibidem*.

cu «toți feciorii săi, dând o pildă de tărie în credința creștinească a sa, a neamului și a țării sale, cum rar se află chiar în bogatul martirologiu al întregii creștinătăți»²⁴.

În acest fel și-a sfârșit pămînteasca-i viață voievodul martir Constantin Brâncoveanu, după ce, în ziua de 25 martie același an, 1714, după mazilirea lui, la Curtea domnească din București fusese ales și înscăunat un alt domn în persoana lui Ștefan Cantacuzino, vărul său și fiul stolnicului Constantin Cantacuzino.

După decapitare, «cele șase trupuri chinuite» au fost tîrîte pe ulițele Stanbulului, «în văzul lumii îngrozite» — fapt ce a nemulțumit chiar și pe musulmani — și apoi aruncate în apa Bosforului. De aici «sărmanele rămășițe ale mucenicilor»²⁵, cite vor mai fi putut fi găsite, pe ascuns au fost culese din valuri și tot pe ascuns, duse și înhumate în pămîntul sfînt al Mînăstirii Maicii Domnului de pe insula Halchi din Marea Marmara — miluită și ea de darnicul voievod martir — nu departe de Constantinopol.

Rămășițele pămîntești ale Brâncoveanului au rămas în acest loc pînă în anul 1720, cînd, mai liniștindu-se vremurile, Doamna Marica, scăpată și ea dintr-un aspru exil, în taină le-a adus în țară și iarăși în taină le-a îngropat în biserica Sf. Gheorghe Nou din București, în care se găsesc și acum, într-un mormînt din dreapta naosului ei. Deasupra acestuia, atunci, s-a așezat o lespede de marmură, decorată cu chenar floral, în stil brâncovenesc și cu stema țării, dar fără inscripție, pentru ca «să nu supere stăpînirea otomană» — care, crezînd poate încă în «hainia lui Constantin Brâncoveanu» — aflîndu-l l-ar fi putut profana și distruge. Pentru ca, însă, peste vremi, urmașii să poată dezlega «taina» acestui mormînt «mut», adică fără pisanie, nefericita Doamnă, la 12 iulie 1720, a «spînzurat» sus — deasupra lui — de un suport fixat în zid, o candelă de argint, ce se păstrează și azi, pe care se află următoarea inscripție: «Această candelă, ce s-au dat la s(ve)ti Gheorghe cel Nou, luminează unde odihnesc oasele fericitului Domn Io Costandin Brâncoveanu Basarab Voievod, și iaste făcută de Doamna Mării Sale Maria,

24. *Ibidem*, p. 220.

25. N. Iorga, *Constantin Vodă Brîncoveanu. Viața și domnia lui*, Vălenii de Munte, 1914, p. 212.

care și Măria Sa nădăjduiaște în Domnul iarăși aici să i se odihnească oasele. Iulie în 12 zile, leat 7228 (= 1720)»²⁶.

Sfârșitul mucenicesc al lui Vodă Brâncoveanu și al feciorilor lui — în cursul celor aproape trei secole scurse de la săvârșirea lui — a stîrnit în mijlocul celor de un neam cu ei, de pretutindenii, «puternice accente de mare durere», căci aceștia, mai cu seamă cei din vremea lui, pe el, ca domnitor l-au iubit și l-au respectat, deoarece, între altele, adusesse țării sale liniște timp de peste un sfert de veac. N-au avut posibilitatea să-l răzbune prin forță și poate că nici n-ar fi voit să facă așa ceva, și de aceea au protestat împotriva sfârșitului său tragic prin cîntec, prin balade și alte creații populare, în care, preamărind pe Vodă Brâncoveanu «pentru opera și martiriul său», i-au purtat mereu numele de-a lungul veacurilor, căci «cîntecele și baladele care au inspirat pe marele anonim — poporul — exprimă, deopotrivă, jalea și revolta mută a sufletului românesc. Neam cu substanță creatoare, eminentemente dirică, și-a plăsmuit din Vodă Brâncoveanu o imagine pe care a impus-o legendei. Pentru sufletul creator al poporului român, Brâncoveanu a intrat în universul eroilor lui legendari din basme și balade»²⁷. Drama lui a fost cîntată și duios înfățișată în felurite creații populare și culte, ca : balade, cîntece, piese de teatru, oratorii, cronici, versuri, proză ș.a., care toate proslăvesc magnific pe : «Brâncoveanu Costandin, Boier vechi și domn creștin».

Deosebit de aceasta, ierarhi, teologi, oameni de știință români, dintre cei mai de frunte, istorici, istorici literari, biografi ș.a., i-au închinat studii și opere valoroase, bogat documentate.

În afară de toate acestea, în două rînduri, în anii 1914 și 1934, la nivel național, a fost comemorat, i s-a descoperit mormintul, în urma săpăturilor arheologice, făcute în anii 1932—1934, la biserica Sf. Gheorghe Nou, i s-au identificat osemintele, i s-au restaurat ctitoriile religioase și din palate (Mogoșoaia și Potlogi), și, în fața bisericii Sf. Gheorghe în care el își doarme somnul de veci — în mijlocul Bucureștilor — i s-a ridicat o statuie, dăltuită în bronz de sculptorul O. Han.

26. *Inscripțiile medicvale ale României. Orașul București*, I. București, 1965, p. 381.

27. Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *Conștandin Vodă Brâncoveanu. Viața, domina, epoca*, București, 1969, p. 297.

La toate acestea a fost părtaşă Biserica Ortodoxă Română — și ea ajutată mult de Vodă Brâncoveanu. Mai mult, în cadrul ei, respectiv în Sfântul Sinod, cu prilejul comemorărilor mai sus pomenite, mai ales, s-au ridicat voci, cerînd canonizarea lui. Nu s-a săvîrșit pînă acum acest lucru, dar în lucrarea *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, dată la lumină în anul 1987, de Patriarhia noastră, între *Binecredincioșii voievozi* ai românilor, a fost inclus și el²⁸. Este poate un prim pas făcut întru împlinirea dorinței exprimată de atîtea ori de către aceștia pînă acum, căci trecerea lui și a celor ai săi în ceata sfinților, ca martiri pentru credință, este una din problemele strîns legate de sufletele credincioșilor noștri. Începutul, precum se vede, într-un fel s-a făcut. Poate că sfîrșitul nu va fi prea îndepărtat !...

Și la mărîitul jubileu de acum, organizat întru amintirea împlinirii a trei sute de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești a marelui Voievod Constantin Brâncoveanu, Biserica Ortodoxă Română — prin articole de revistă, de pildă, l-a mai comemorat în anii 1964 și 1984, cu prilejul altor soroace din binecuvîntata-i viață, bogată în fapte vrednice de luat în seamă — dimpreună cu ierarhii, clerul și credincioșii săi, se alătură cu toată pioșenia, căci el, Brâncoveanu i-a apărat și i-a păstrat credința cu prețul vieții sale, iar pe ea, Biserica Țării Românești — sub toate aspectele — a ridicat-o la o înflorire nemaiîntîlnită pînă atunci.

Nemoartă să-i fie memoria !...

† TEOCTIST

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

28. Între paginile 620—629.

ARTICOLE ȘI STUDII

EPISTOLA ÎNTÎI CĂTRE TIMOTEI A SFÎNTULUI APOSTOL PAVEL

Introducere, traducere și comentariu

Teză de doctorat

de Pr. SABIN VERZAN

(continuare)

CAPITOLUL V

CONDUITA LUI TIMOTEI ÎN FAȚA UNOR SITUAȚII CARE SE IVESC ÎN BISERICĂ

(4, 1—16)

Îndrumările cuprinse în capitolele 1—3 sînt astfel formulate încît să devină reguli definitive pentru Biserică îndatorînd pe cei ce doresc o slujire bisericească să reflecteze profund la sublimul slujirii lor, dar mai cu seamă la viața și trăirea lor religioasă și morală. Aceste teme sînt tratate în mod teoretic și principial, pentru totdeauna, *sub specie aeternitatis*, deoarece atît viața de rugăciune, cultul bisericesc, cît și preoția ierarhică sacramentală sînt realități profund implicate în existența Bisericii și deci definitiv legate de mersul istoric al acestei instituții divino-umane, constituind componente permanente ale vieții creștine.

În capitolul 4 al Epistolei, Sfîntul Apostol Pavel i se adresează lui Timotei pentru a-l îndruma asupra unor *situații specifice* cu care el se confrunta sau urma să se confrunte în Efes, ca episcop al acestei Biserici, situații determinate de existența și de nefasta lucrare a unor dascăli mincinoși, ca și de diferitele aspecte practice ale lucrării sale pastoral-misionare.

Mai întii, Sfîntul Apostol Pavel se oprește, în Epistola sa, asupra unor abateri de la dreapta credință privind căsătoria și mîncarea unor bucate.

1. Combaterea falselor învățături privind abținerea de la căsătorie și de la unele bucate (4, 1-5)

4,1. *Iar Duhul grăiește lămurit că, în vremurile care vor urma, unii se vor lepăda de credință, luînd aminte la duhurile cele înșelătoare și la învățăturile demonilor, 2. prin fățarnicia unor mincinoși înfierăți în propriul lor cuget, 3. care opresc a se însura (prescriind) a se feri de unele bucate pe care Dumnezeu le-a făcut spre gustare cu mulțumire pentru credincioși și pentru cei ce au cunoscut adevărul. 4. Pentru că toată făptura lui Dumnezeu este bună și nimic nu este de lepădat dacă se ia cu mulțumire, 5. căci se sfințește prin cuvîntul lui Dumnezeu și rugăciune.*

Variante textuale, 4,1. Πλανοίς este înlocuit, într-o serie de manuscrise (P Ψ 104.614.630.945.2495 al) și într-o parte a manuscriselor traducerilor latine (Itala și Vulgata) prin πλανης sub influența textului din I Ioan 4,6.

4,1. Sfântul Apostol Pavel își îndreaptă din nou atenția asupra unor situații concrete cu care Timotei se va confrunta în activitatea sa misionară și pastorală. situații care decurg din apariția unor rătăciri de la credința cea adevărată.

Particula δέ marchează nu numai o simplă schimbare de ton, o trecere de la un nivel al expunerii în care sînt exprimate idei teologice din cele mai înalte, la altul în care se reiau problemele dificile ale unor rătăciri de la credință (cf. 1, 5, 8) constituind laturi ale unei dezvoltări de zi cu zi a vieții bisericești, ci și o schimbare de domeniu, o abordare a unor probleme practice după expuneri doctrinare și de cugetare creștină.

Substantivul τὸ πνεῦμα (cu articol), Duhul, desemnează, ca în cea mai mare parte a întrebunțărilor sale în Epistolele pauline, pe Duhul Sfînt (vezi de ex. Rom. 1, 4 ; 8, 23, 26 ; I Tim. 3, 16). Adverbul ῥητῶς, lămurit, pe față, mărturisit, fără nici o îndoială⁸⁷¹, (un hapax biblic) califică o certitudine, un fapt care se va produce fără nici un fel de dubiu și caracterizează intervenția Sfîntului Duh ca fiind eficientă și avertizînd pe creștini asupra unor fapte care se vor produce neîndoielnic.

Verbul λέγω, a zice, este întrebunțat, în Noul Testament, pentru a exprima lucrarea de propovăduire a adevărului revelat de către Mîntuitorul (vezi de ex. Matei 5, 18 ; 6, 2, 5, 16 ; Luca 10, 12, 24 ; 12, 41 ; 21 43 ; Ioan 1, 51 ; 3, 3), de Dumnezeu (Fapte 3, 25), de către profeți (13, 25 ; Rom. 9, 15 ; cf. Evrei 5, 5, 6 etc.).

Sfîntul Duh desfășoară o lucrare de dezvăluire a unor fapte și evenimente care privesc viața creștină și dezvoltarea Bisericii în epoca apostolică (cf. Ioan 14, 17, 26 ; 16, 13 ; I Ioan 4, 6). În acest scop, Sfîntul Duh revarsă asupra creștinilor harismele care fac posibilă descoperirea adevărului creștin în chip minunat. Dintre acestea, cele mai importante sînt harisma vorbirii în limbi (Fapte 2, 4), a proorociei (2, 18 ; I Cor. 12, 10) și a cunoștinței (12, 8). Această lucrare a Sfîntului Duh avea drept consecință întărirea misionarului creștin pentru biruirea oricărei potrivnicii.

871. Sfîntul Ioan Hrisostom, *op. cit.*, P.G., LXII, 557.

(Fapte 6, 10 ; cf. 7, 55) și prevenirea unor încercări prin care aveau să treacă unii din aceștia (21, 4, 11).

De aceea, sintagma : «*Iar Duhul grăiește lămurit*» exprimă mai întâi asistența pe care cea de-a treia Persoană a Sfintei Treimi o acordă neîncetat Bisericii. Această expresie redă ideea de prezență permanentă a Sfântului Duh în Biserică pentru ferirea acesteia și a slujitorilor săi de eroare (cf. Fapte 19, 6). Se subliniază astfel valoarea de învățătură inspirată a predicii apostolice (Fapte 4, 8 ; 13, 9) și a întregii lucrări de răspândire a Evangheliei, desfășurate de misionarii creștini (Fapte 8, 29, 39 ; 13, 4 ; 20, 22).

Nu se cunoaște, desigur, momentul în care s-a produs descoperirea Sfântului Duh privind apariția unor greșite învățături asupra căsătoriei și abținerii de la unele bucate, dar Apostolul neamurilor asigură pe Timotei și pe creștinii din Efes că aceste evenimente se vor produce negreșit. Este aici repetarea unui avertisment adresat mai întâi preoților din Efes asupra ivirii unor dascăli mincinoși la Efes (Fapte 20, 29—30 ; cf. II Tim. 3, 1 ș.u.).

Expresia «*în vremurile care vor urma*» (ἐν ὕστεροις καιροῖς) nu este sinonimă cu ἐν ἔσχαταις ἡμέραις, «*în zilele cele din urmă*» (II Tim. 3, 1), care desemnează vremurile eshatologice⁸⁷². Termenul ὕστερος înseamnă care vine, care urmează imediat, nu prea tîrziu (cf. Matei 21, 31) și marchează o epocă imediat următoare momentului în care autorul își scrie Epistola. Sfântul Ioan Hrisostom fixează ca reper *ante quem* al evenimentelor prezise aici, rătăcirile iudaizante (vezi I Tim. 1, 4 ș.u. ; Tit 1, 14), iar ca termen *post quem*, apariția maniheilor, a encratiților și a marcioniților la care, după opinia Sfântului Părinte, se referă aici Apostolul neamurilor⁸⁷³. Firește că timpul apariției rătăcirilor de la credință, despre care se vorbește în această pericopă, nu poate fi stabilit cu precizie, dar avertismentul Apostolului este important deoarece menține în Biserică acea stare de permanentă veghe, una din trăsăturile definitorii ale creștinismului (Matei 24, 42 ; 25, 13 ; Marcu 13, 33 ; Luca 12, 40 ; 21, 36 ; I Cor. 16, 13 ; I Petru 4, 7) și mai ales, ale slujitorilor bisericești (Fapte 20, 31 ; II Tim. 4, 2, 5).

«*Unii*», οἱ τινες (nom. pl. neartic. de la τις) este termenul preferat al Apostolului neamurilor pentru a desemna pe ereticii din Efes asupra cărora trebuie să-și îndrepte atenția Timotei (I Tim. 1, 3, 6, 19 ; 5, 15 ; 6, 10, 21). Dacă asupra numelui lor, a numărului lor și a poziției lor în Biserică, Apostolul nu vrea să stăruie, el se arată mult mai exact în descrierea rătăcirilor lor de la credință, ceea ce e mult mai important pentru ca Timotei să-i identifice și să-i combată. Următoarele versete ale pericopei sînt închinare dezvoltării obirșiei acestor rătăciri (versetul 1), a trăsăturilor caracteristice ale acestora (versetul 3) și arătării învățăturii corecte de la care aceștia se abat (versetele 4—5).

⁸⁷² Dr. I. Olariu, *op. cit.*, p. 210 ; G. Wohlenberg, *op. cit.*, p. 152 ; L. I. Filipidu, *op. cit.*, p. 249.

⁸⁷³ *Op. cit.*, P.G., LXII, 557. După cum se știe, acestea sînt secte gnostice care au apărut în secolul al II-lea.

Verbul ἀφίσταμαι, a se îndepărta, a se rătăci, a se separa, a se lepăda, este întrebuințat, în Noul Testament, pentru a califica acțiunea de lepădare a cuvîntului lui Dumnezeu (Luca 8, 13; Evrei 3, 12). Aici acest verb își dobîndește înțelesul deplin numai în legătură cu τῆς πίστewος, de la credință, care-l urmează și care arată că îndepărtarea celor pe care-i are în vedere Apostolul este o îndepărtare de la învățătura cea adevărată. Acesta este sensul cel mai des întilnit al termenului *pistis* în Epistolele pastorale (I Tim. 1, 2, 4, 19; 2, 7, 15; 3, 9; 4, 6, 12; 5, 8, 12; 6, 10, 11, 12, 21; II Tim. 2, 18; 3, 8; Tit 1, 1, 13 etc.). Îndepărtarea și căderea din credința cea adevărată își au începutul în atenția pe care unii o acordă unor învățături înșelătoare a căror obîrșie este arătată de autorul Epistolei în ultima parte a versetului de care ne ocupăm.

Verbul προσέχω însemnează a se apropia de, a lua aminte la, a fi devotat, a fi supus, a se atașa de, a se consacra (unei slujiri) și exprimă o totală dependență a cuiva de obiectul asupra căruia se răsfrînge acțiunea acestui verb (Fapte 8, 6, 10, 11; 20, 28). Sfîntul Apostol Pavel folosește acest verb numai în I Timotei și Evrei pentru a califica atenția pe care unii o arată unor basme și genealogii aducătoare de certuri (I Tim. 1, 4; cf. Tit 1, 14). «După cum cei ce urmează credința au ca sprijin o ancoră tare, cei ce au căzut din credință, spune Sfîntul Ioan Hrisostom, nicăieri nu au așezare tare, ci umblînd într-o parte și într-alta, la sfîrșit, ajung chiar pe marginea prăpastiei, în care se prăbușesc»⁸⁷⁴. Sfîntul Părinte redă cu o deosebită plasticitate tribulațiile celor ce, îndepărtîndu-se de la credință, nu-și pot găsi o altă poziție fermă și sigură și astfel sfîrșesc în prăpastia disperării și a nesiguranței. Această imagine a Sfîntului Ioan Hrisostom este facilitată de expresia «*duhurile cele înșelătoare*» care sugerează inconsistența, nesinceritatea și pericolul care se ascund în acțiunea nefastă a acestora.

Termenul πνεῦμα, duh, este folosit la plural, ca în textul de care ne ocupăm, în Evangheliile sinoptice cu însemnarea de diavol, duh rău (vezi de ex. Matei 8, 16; 12, 45; Luca 7, 21; 8, 2; 10, 20, 11, 26), pe care Mîntuitorul le-a alungat eliberînd de stăpînirea lor pe cei îndrăciți (vezi paranteza de mai sus). Tot în Evangheliile sinoptice aceste duhuri rele sînt denumite și «necurate» (Matei 10, 1; 12, 43; Marcu 1, 23, 26, 27; 3, 30; 5, 2, 8, 13; 6, 7; 9, 23; Luca 4, 36; 6, 18; 8, 29 etc.) și au fost alungate de Mîntuitorul cu puterea Sa (Marcu 1, 27; 3, 11; Luca 4, 36). Aceste duhuri rele cunoșteau că Iisus este Fiul lui Dumnezeu (vezi Marcu 3, 11; Luca 4, 41) și Hristos (Marcu 1, 34; Luca 4, 41), motiv pentru care se și temeau de El (vezi ultimele două paranteze). Duhurile rele și necurate se manifestau, pînă la venirea lui Iisus, pe față, chinuînd pe aceia asupra cărora puseseră stăpînire (Matei 12, 22, 45; Marcu 5, 2—7; Matei 8, 26, 28—29; Luca 8, 26—29).

O dată cu intrarea în Biserică și cu primirea Sfîntului Botez, duhurile necurate nu mai pot să-și manifeste direct, pe față, potrivnicia față de Hristos și Evangheliile și deci nu pot să stăpînească asupra creștinii-

874 *Ibidem*.

lor decît prin amăgire, viclenie și prin uneltire, manifestîndu-se mai subtil.

Acest sens îl are în textul paulin termenul *πλάγος*, înșelător, amăgitor (cf. Matei 27, 63 ; II Cor. 6, 8). Cel ce poartă acest calificativ este, prin definiție, la obîrșia ereziilor și învățăturilor mincinoase, împotriva adevărului evanghelic, mai ales împotriva mărturisirii că «Iisus Hristos a venit în trup» (II Ioan 7). Acesta este «duhul rătăcirii» (τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης) care este opus și se deosebește de «Duhul adevărului» (τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας).

Cei ce se lasă atrași în această lucrare a diavolului prin care se subminează unitatea credinței nu au ajuns la starea bărbatului desăvîrșit, ci sînt «copii duși de valuri, purtați încoace și încolo de orice vînt al învățaturii prin înșelăciunea oamenilor, prin viclesugul lor, spre uneltirea înșelăciunii» (Efes. 4, 13—14). Cei ce se îndeletnicesc cu atragerea credincioșilor spre negarea adevărului creștin sînt slujitori ai minciunii (II Tes. 2, 11) și ai lui Antihrist (II Ioan 7). Sfințul Apostol Petru ne face atenți că acești înșelători rostesc vorbe trufașe și deșarte și făgăduiesc libertatea, ei înșiși fiind robi stricăciunii «fiindcă ceea ce te biruiește, aceea te și stăpînește». Acești oameni sînt sterpi, «izvoare fără de apă», «nori purtați de furtună» (II Petru 2, 19). Cea mai gravă consecință a acțiunii acestor amăgitori este faptul că «dacă, după ce au scăpat de întinăciunile lumii, prin cunoașterea Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, iarăși se incurcă în acestea, ei sînt învinși ; li s-au făcut cele de pe urmă mai rele decît cele dintîi. Căci mai bine era pentru ei să nu fi cunoscut calea dreptății decît, după ce au cunoscut-o, să se întoarcă de la porunca sfîntă dată lor» (II Petru 2, 20—21). Cunoscînd toate aceste aspecte, Apostolul neamurilor folosește în I Timotei expresii atît de aspre împotriva celor ce atrag pe creștini la învățaturi rătăcite. Una din aceste expresii este și cea care urmează în textul de care ne ocupăm : «*învățăturile diavolului*».

Prin cuvîntul *διδασκαλία*, învățătură, se înțelege, în Noul Testament, un sistem de reguli și doctrine cu caracter moral și religios. Valoarea unei învățături și importanța acesteia este determinată, fie de context (Rom. 12, 7 ; 15, 4 ; Efes. 4, 14 ; I Tim. 4, 13, 16 ; 5, 17 ; 6, 3 ; II Tim. 3, 10 ; 3, 16 etc.), fie de un adjectiv care o caracterizează (I Tim. 1, 10 ; 4, 6 ; 6, 3 ; II Tim. 4, 3 ; Tit 1, 9 ; 2, 1), fie de un atribut substantival genitival care o califică. În acest din urmă caz, «învățătura» este caracterizată ca fiind a «Mîntuitorului nostru Dumnezeu» (Tit 2, 10 ; cf. Matei 22, 33 ; Marcu 1, 22, 27 ; 4, 2 ; Fapte 13, 12), deosebită și opusă total aceleia «*a diavolului*» din textul de care ne ocupăm. Mîntuitorul vorbește, de asemenea, de o învățătură care cuprinde porunci ale oamenilor (Matei 15, 9 ; Marcu 7, 7 ; cf. *διδασχὴ τῶν φαρισαίων*, Matei 16, 12). Cînd este vorba de învățătura Apostolilor, în Noul Testament, este întrebuițat termenul *διδασχὴ* (Fapte 2, 42 ; cf. 5, 28), care este un sinonim al substantivului *didascalìa*.

Atributul «*diavolului*» califică drept foarte primejdioasă sursa de inspirație a sectanților pe care Apostolul neamurilor îi are aici în vedere. Acest calificativ este, în Noul Testament, cel mai infamant și acuzator cu putință. Diavolul este ispititorul (Matei 4, 1, 5, 8 ; Luca

4, 2, 3, 6 etc.), dușmanul cuvîntului lui Dumnezeu (Matei 13, 39 ; Luca 8, 12), asupritorul omului (Fapte 10, 38). Diavolul este, în același timp, plin de toată viclenia și înșelăciunea, vrăjmaș a toată dreptatea, strîmbînd căile Domnului cele drepte (13, 10). Mîntuitorul a surpat prin moartea Sa pe diavolul care are stăpînirea morții (Evrei 2, 14 ; I Ioan 3, 8). Creștinii trebuie să știe cum să stea împotriva diavolului îmbrăcînd armele lui Dumnezeu, luptînd împotriva duhurilor întinericului și ale răutății (Efes. 6, 11—12) pentru ca «în ziua cea rea» să rămînă în picioare (6, 13 ; cf. Iacov 4, 7 ; I Petru 5, 8).

Darea pe față a uneltirilor și viclesugurilor diavolului este o armă redutabilă împotriva acestuia, arătarea faptelor acestuia și a primejdiilor pe care ele le cuprind împotriva creștinului (Iacob 4, 7 ; I Petru 5, 8 ; I Ioan 3, 8), veghea neconținută împotriva ispitelor acestuia trebuie să caracterizeze pe orice creștin pentru a nu «da loc diavolului» (Efes. 4, 27).

În I Timotei 4, 1, Sfîntul Apostol Pavel dă pe față, pe de o parte, viclenia care caracterizează acțiunea diavolului, iar, pe de altă parte, arată sursa oricărei rătăcirii de la credință : «*învățătura diavolului*» care este opusă învățaturii Mîntuitorului (Tit 2, 10) și învățaturii sănătoase (I Tim. 1, 10 ; II Tim. 4, 3 ; Tit 1, 9 ; 2, 1 ; cf. I Tim. 4, 6 ; 6, 3). Criteriul fundamental de identificare a învățaturii diavolului este îndepărtarea de la credință, adică de la învățătura Bisericii.

4, 2. Apostolul neamurilor atrage atenția că învățăturile greșite ajung la credincioși prin cei ce se fac instrumente ale diavolului, colportori ai falselor doctrine și ai rătăcirilor diavolești (cf. II Petru 2, 18). Ca și diavolul, aceștia știu să-și ascundă adevărata față și gîndurile viclene din care pornesc acțiunile lor. Sfîntul Apostol Pavel îi caracterizează, din această pricină, ca fiind fățarnici și mincinoși.

Termenul ὑπόκρισις, fățarnicie, ipocrizie, prefăcătorie, este întilnit în vocabularul teatrului antic unde desemnează acțiunea de a juca un rol într-o piesă, o pantomimă⁸⁷⁵. În Noul Testament, este folosit de Mîntuitorul pentru a caracteriza conduita cărturarilor și fariseilor care se arătau oamenilor «pe din afară» ca drepti, cînd, în realitate, erau plini de fărădelegeri și fățarnicie (Matei 23, 28 ; Luca 11, 39). Aceștia căutau să-L «prindă pe Iisus în cuvînt», pentru a-L aduce înaintea judecării spre condamnare (Marcu 12, 14), folosind cuvinte de laudă, dar Iisus «cunoscînd fățarnicia lor» (12, 15) a știut să le dea răspuns potrivit, motiv pentru care «lăsîndu-L s-au dus de la El» (Matei 22, 22). Din punct de vedere religios și moral, ipocrizia constituie unul din viciile cele mai devastatoare ale orizontului spiritual, ea fiind la obîrșia unor păcate pe care Mîntuitorul le denunță cu o deosebită vehemență. Faptele celui stăpînit de fățarnicie sînt săvîrșite pentru a fi privite de oameni (Matei 23, 5 ; cf. 6, 2, 5). Fățarnicii asupresc pe văduve deși se roagă îndelung (23, 14). Ei sînt călăuze oarbe (23, 24) care pun în primejdie intrarea celor care se lasă atrași de ei, în împărăția cerurilor (23, 13).

875. A. Bailly, *op. cit.*, p. 2024.

Sfântul Apostol Pavel se ridică hotărît împotriva unei conduite duplicitare, de fățarnicie privind atitudinea față de creștinii proveniți dintr-un neamuri (Gal. 2, 11—14). Sectanții care aveau să se ivească la Efes se foloseau de fățarnicie pentru a atrage la rătăcirile lor pe creștini. Folosirea acestui termen într-un context precum cel reprezentat de I Timotei 4, 1—5, arată că cei ce propagau falsele învățături veneau din Biserică⁸⁷⁶ (cf. Fapte 20, 30 : «Dintre voi înșivă se vor ridica bărbați, grăind învățături răstălmăcite, ca să tragă pe ucenici după ei»), prefăcătoria fiind necesară pentru a-i ajuta să-și ascundă adevăratele intenții; și aceasta trădează premeditarea și urzirea amănunțită a planurilor lor de propagare a învățăturilor răstălmăcite.

Termenul ψευδολόγοι, cei ce grăiesc minciuna, este de fapt un hapax biblic, dar el este fericit ales de Sfântul Apostol Pavel pentru a caracteriza acțiunea sectanților din Efes pentru că el definește o adevărată profesie practică de aceștia, profesia predicării minciunii, care se inspiră și își are obârșia în învățătura diavolului. Acestora li se cuvine descrierea Sfântului Ioan Evanghelistul : «Voi sînteți din tatăl vostru diavolul și vreți să faceți poftele tatălui vostru. El de la început a fost ucigaș de oameni și nu a stat într-o adevăr pentru că nu este adevăr întru el. Cînd grăiește minciuna, grăiește dintru ale sale, căci este mincinos și tatăl minciunii» (8, 44).

Caracterizînd pe cei la care se referă Apostolul neamurilor, Sfîntul Ioan Hrisostom comentează : «I-a numit duhuri înșelătoare cu drept cuvînt pentru că numai de acele duhuri sînt puși în mișcare pentru a grăi asemenea minciuni... Iar ceșă ce ei propovăduiesc le spun nu din ignoranță, ci mint prefăcîndu-se deoarece cunosc foarte bine adevărul»⁸⁷⁷.

Despre acești propagatori ai rătăcirii autorul Epistolei scrie mai departe că sînt «înfierați în propriul lor cuget». Verbul καυτηρίαζω este întîlnit numai aici în Sfînta Scriptură, iar forma sa întrebuintată aici κεκαυτηριασμένω este întîlnită numai aici în întreaga literatură greacă⁸⁷⁸. Acest verb însemnează a aplica un fier roșu (pe o parte a corpului) a cauteriza. La clasici acest verb este întîlnit sub forma de καυτηρίαζω (atestată în manuscrise majuscule ca C D G I Ψ 61, M), care are același înțeles de a aplica un fier înroșit (pe o parte a corpului). Acesta era semnul sclaviei. El marca, de asemenea, pe ucigași sau pe soldații dezertori⁸⁷⁹.

Firește, aici Apostolul folosește acest verb în sens figurat. El se referă la faptul că așa cum, în vechime, fierul înroșit aplicat pe o parte a corpului era semnul robiei, al supunerii sau al păcatului și înfierarea cugetului omenesc este semnul robiei spirituale, al dependenței față de diavol și de păcat. Aceasta era situația sectanților din Efes. Ei erau supuși celei mai rușinoase dependențe și robii, adică robiei diavolului. Despre ei spune Sfîntul Apostol Petru : «Mai bine era pentru ei să nu

876. Teodoret, *Op. cit.*, P.G., LXXXII, 812.

877. *Op. cit.*, P.G., LXII, 558.

878. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 496.

879. *Ibidem*.

fi cunoscut calea dreptății decît, după ce au cunoscut-o, să se întoarcă de la porunca sfîntă dată lor» (II Petru 2, 21).

Termenul în sine trebuie privit ca expresie a unei condamnări hotărîte, decisive, din partea Apostolului întemeietor al comunității creștine din Efes și echivalează cu sentința: «I-am dat satanei ca să se învețe să nu hulească» (1, 20). Se distinge aici dorința Apostolului ca acești rătăciți care se vor ivi la Efes să fie izolați ca unii care aparțin deja satanei în slujba căruia se află.

Expresia τῆν ἰδίαν συνείδησιν, «în propriul lor cuget», întărește ideea de mai sus, arătînd perversitatea totală, adîncă, în care se vor afla ereticii avuți în vedere aici de autorul Epistolei. Păstrarea învățăturii (1, 18—19) ca și a dragostei din inimă curată se face numai prin credință și prin cuget bun (1, 5, 19). Din descrierea sectanților care se vor ivi la Efes, se desprinde că aceștia nu mai au nici o credință pentru că au căzut din ea și nici cuget curat, pentru că acesta este înfierat de diavolul. Se distinge aici o logică internă a Epistolei care urmărește pas cu pas evoluția fenomenului sectar, descris cu exactitate și plasticitate pentru ca orice misionar și slujitor creștin să-l identifice și să-l dea pe față. Sfîntul Ioan Hrisostom mai adaugă o trăsătură portretului sectantului cînd spune că acesta «are o viață rea»⁸⁸⁰ sau «sordidă», cum spune Ecumeniu⁸⁸¹.

4, 3. Apostolul neamurilor nu se mărginește, cum e și firesc, la arătarea caracterului sectanților care își vor face apariția în Biserică și a sursei rătăcirilor lor, precizări oricum deosebit de prețioase mai cu seamă pentru înțelegerea în general a fenomenului apariției tendințelor sectante. El aprofundează acest subiect dezvăluind în ce vor consta abaterile acestor dascăli mincinoși de la învățătura cea adevărată. Aceștia opresc de la căsătorie și de la unele bucate în numele unei false asceze căci interdicțiile acestea nu au nici un temei doctrinar și scripturistic.

Autor al acelei revelatoare definiții dogmatice a Sfintei Taine a cununiei («Taina aceasta mare este, iar eu zic în Hristos și în Biserică», Efes. 5, 32), Sfîntul Apostol Pavel nu poate să nu acorde atenție acelor rătăciri doctrinare care subminează și pun în primejdie însăși existența căsătoriei, acel act liber al unirii dintre bărbat și femeie (Matei 19, 5 ; cf. Fac. 2, 24 ; Marcu 10, 7—8 ; Efes. 5, 31), sfîntit prin primirea Sfintei Taine a Cununii (Efes. 5, 32 ; cf. Matei 19, 6 ; Marcu 10, 8), spre înmulțirea și dăinuirea întregului neam omenesc (Facere 1, 28 ; 9, 1, 7 ; Înt. lui Isus Sir. 17, 4 ; cf. I Tim. 2, 15).

În Epistola întîi către Timotei, Sfîntul Apostol Pavel arată, de asemenea, o deosebită purtare de grijă față de cele mai importante laturi ale căsătoriei și familiei creștine, privind, pe rînd, către familia preotului (3, 4—5), a diaconului (3, 12) și a credinciosului (5, 8), către raporturile dintre soț și soție (2, 12—14), către nașterea de copii, prin care femeia creștină se mîntuiește (2, 15 ; 5, 14), și educația lor creștină (2, 15 ; 5, 4) etc.

880. *Op. cit.*, P.G., LXII, 558.

881. *Op. cit.*, P.G., CXIX, 165.

Construcția *κωλύοντων ἀπέχεσθαι*, a se feri, dificilă la prima vedere, cum nota deja Ecumeniu ⁸⁸², este în realitate ceea ce în gramatică se numește o *zeugma*, construcție care are loc când două sau mai multe complemente directe sau subiecte sînt unite gramatical printr-un singur verb care nu se raportează strict decît la unul dintre ele ⁸⁸³ (vezi 2, 12; I Cor. 3, 2; 7, 19) ⁸⁸⁴. Cunoscînd din context și din celelalte scrieri pauline sensul cuvintelor din acest text, fraza trebuie reformulată fie: «Poruncind a nu se căsători și a se abține de la unele bucate» ⁸⁸⁵, fie: «Opresc a se căsători (poruncind sau prescriind) a se feri de unele bucate...» ⁸⁸⁶.

Verbul *κωλύω* (în text part. prezent activ, gen. pl. masc.) înseamnă a interzice, a împiedica, a opri, a stingheri, a stînjeni, a pune piedici, toate aceste sensuri fiind întîlnite în Noul Testament (vezi Matei 19, 14; Luca 23, 2; Fapte 8, 36; 10, 47; Rom. 1, 13; I Cor. 14, 39 etc.).

Verbul *γαμέω*, a se însura, a se căsători, a lua în căsătorie, este folosit, în Noul Testament, pentru a desemna căsătoria bărbaților (Matei 5, 32; 19, 9, 10; 22, 25 etc.) și a femeilor (I Cor. 7, 9, 10, 28, 34; I Tim. 5, 11, 14) pe cînd *γαμιζέω* se referă la a da în căsătorie, a mărita (Matei 22, 30; 24, 38; I Cor. 7, 38).

Verbul *ἀπέχεσθαι* este întîlnit tot cu sensul de a opri de la, a se feri, de, în cuvîntarea Sfîntului Iacov, primul episcop al Ierusalimului la Sinodul Bisericii din Ierusalim, pentru a propune să li se scrie creștinilor proveniți dintre păgîni «să se ferească de întinările idolilor și de desfrii și de sugrumate și de singe» (Fapte 15, 20; vezi și vers. 29). Același verb este folosit și de Sfîntul Apostol Pavel pentru a îndemna pe creștini să se ferească de desfrii (I Tes. 4, 3) și de orice fel de rău (5, 22; cf. I Petru 2, 1).

Aici același verb se referă la o interdicție a consumării unor bucate pe care viitorii sectanți din Efes o vor impune aderenților lor. Termenul *βρωμα* (fără articol) înseamnă hrană, mîncare, bucate, alimente (Matei 14, 15; Marcu 7, 19; Luca 3, 11; 9, 13; Ioan 4, 34). Sfîntul Apostol Pavel folosește acest termen pentru a desemna hrana trupească, necesară întreținerii vieții (I Cor. 6, 13), care poate fi alcătuită din orice bucate, chiar din cărnurile jertfite idolilor (8, 8, 13; cf. 8, 4) cu condiția ca acest fapt să nu fie sminteală și piatră de poticnire pentru frați (8, 7, 9, 10, 12—13; cf. Rom. 14, 15, 20). Același termen are și înțelesul de hrană duhovnicească desemnînd înaltele învățături evanghelice pe care cei intrați de curînd în Biserică nu o pot primi, nefiind întru totul ființe duhovnicești (I Cor. 3, 2; cf. 10, 3; Evrei 5, 12, 13; I Petru 2, 2).

Interdicțiile pe care le vor impune dascălii mincinoși din Efes sînt contrare învățăturii evanghelice privind căsătoria, cum s-a arătat mai sus (Matei 19, 4—6; Efes. 5, 31—32).

Mîntuitorul a stabilit învățătura fundamentală privind folosirea de către credincioși a bucatelor cînd a zis: «Nu ceea ce intră în gură spurcă

⁸⁸² *Op. cit.*, P.G., CXIX, 168.

⁸⁸³ A.-F. Maunoury, *op. cit.*, p. 69; G. Wohlenberg, *op. cit.*, 154, nota 4; C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 497.

⁸⁸⁴ I. Knabenbauer, *op. cit.*, p. 240.

⁸⁸⁵ A.-F. Maunoury, *op. cit.*, p. 69.

⁸⁸⁶ I. Knabenbauer, *op. cit.*, p. 240.

pe om» (Matei 15, 11 ; Cf. Marcu 7, 15, 18). Același adevăr este formulat de Sfântul Apostol Pavel care stabilește : «Toate (bucatele) sînt curate» (Rom. 14, 20), «nimic nefiind întinat prin sine» (14, 14 ; Tit 1, 15).

Atîta vreme cît Revelația divină s-a adus la cunoștința poporului evreu, din motive religioase și din rațiuni ținînd de igiena alimentației, Palestina fiind așezată într-o regiune cu climă foarte caldă, mediteraneană, carnea unor animale sau păsări, socotite necurate, nu putea să fie mîncată (Levitic 11, 1—47 ; Deuteronom 14, 3—21 ; cf. Rom. 14, 14). Creștinismul fiind o religie universală, destinat, deci, tuturor neamurilor (Matei 26, 13 ; 28, 13 ; Marcu 16, 15 ; Fapte 15, 17), s-au abrogat rînduiele care priveau un singur popor, pe de o parte pentru a nu fi tulburăți «cei ce, dintre neamuri, se întorc la Dumnezeu» (Fapte 15, 20), nepunînd în sarcina lor nici o greutate în plus în afară de cele ce sînt necesare (15, 28), iar, pe de altă parte, pentru că «acestea erau numai legiuri pămîntești — despre mîncăruri, despre băuturi, despre felurite spălări — și erau porunci pînă la vremea îndreptării» (Evrei 9, 10). Învățătura evanghelică este, și în această privință, universală. Cînd creștinii se abțin de la consumarea unor alimente, o fac pentru un termen limitat, în timpul postului (Matei 6, 16—18 ; 17, 21 ; Marcu 9, 29 ; I Cor. 7, 5 ; II Cor. 6, 5 etc.), sau pentru a nu deveni piatră de poticnire pentru frați (Rom. 14, 15, 20 ; I Cor. 8, 9—13). Această abținere de la anumite alimente, în condițiile arătate, are o profundă semnificație morală, conferindu-i-se un sens înalt religios și pedagogic-educativ. De aceea, Sfîntul Apostol Pavel scrie : «Nimeni deci să nu vă judece pentru mîncare sau băutură... care sînt umbră celor viitoare, iar trupul (este) al lui Hristos. Nimeni să nu vă smulgă biruința printr-o prefăcută smerenie» (Col. 2, 16—18).

Chiar dacă, în Noul Testament, nu se amintește, în nici o altă parte, despre eretici care interzic căsătoria⁸⁸⁷ sau consumul unor alimente, Apostolul însuși prevenind pe cititorii Epistolei că aceștia se vor ivi «în vremurile care vor urma» (vers. 1), expresii ca «prefăcută smerenie» din textul de mai sus (Col. 2, 18), «părută cucernicie» (2, 23), «oameni lipsiți de adevăr, care socotesc că evlavia este un mijloc de cîștig» (I Tim. 6, 5), înscrise în contextele amintite, ne lasă să întrevădem apariția acestora într-un viitor nu prea îndepărtat. De aceea, Apostolul adresează creștinilor din Colose o întrebare care nu este nicidecum retorică : «Dacă deci ați murit împreună cu Hristos pentru înțeleșurile cele slabe ale lumii, pentru ce atunci... răbdați porunci ca acestea : Nu lua, nu gusta, nu te atinge» (Col. 2, 20—21).

Sfîntul Ioan Hrisostom face precizarea că Apostolul neamurilor nu amintește aici și alte rătăcirii la care se referă cuvintele : «Luînd aminte la duhurile cele înșelătoare și la învățăturile demonilor» (vers. 1) «pentru că nu voia să tulbure sufletele oamenilor de pe acum, cu asemenea

887. Se amintește despre practicarea de către unii csenieni a celibatului (Filon de Alexandria, *Apol.*, XI, 14 ; Iosif Flaviu, *Ant.*, XVIII, 21), care însă nu se declarau, în principiu, împotriva căsătoriei (C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 497). Aceștia erau, de asemenea, mai mult vegetarieni (*Ibidem* ; cf. M. Dibelius, H. Conzelmann, *op. cit.*, p. 53).

idei, ci numai ceea ce luase deja început ca de exemplu ferirea de mîncări, acelea le-a arătat» ^{887 bis}.

Urmînd pilda Mîntuitorului, care avertizează neîncetat pe Sfinții Apostoli despre apariția falșilor profeți (Matei 7, 15 ; 24, 11 ; Luca 6, 26), a falșilor hristoși (Matei 24, 24 ; Marcu 13, 22), Sfîntul Apostol Pavel previne, la rîndul său, pe creștini asupra pericolului pe care-l reprezintă falsele învățături și cei ce le propagă (II Cor. 11, 26 ; Gal. 2, 4 ; II Tes. 2, 2, 3, 10 ; I Tim. 1, 3—4, 10, 19—20 etc.).

Subliniînd că în cuvintele Apostolului neamurilor se cuprinde o proorocie care privește timpurile viitoare, Sfîntul Ioan Hrisostom precizează că acestea sînt spuse pentru manihei, encratiți, marcioniți și pentru toată ceata lor de eretici ⁸⁸⁸. Acești eretici aparțineau gnosticismului care-și face apariția la sfîrșitul secolului apostolic și la începutul secolului II. Maniheii nu apar decît în secolul III, dar marcioniții și encratiții sînt cunoscuți mai înainte. Marcion care condamnă căsătoria și oprea de la consumarea cărnii și vinului socotindu-le creații ale unui Demiurg, și-a întemeiat secta care-i poartă numele la jumătatea secolului II. Tațian Asirianul a întemeiat, la întoarcerea sa în Mesopotamia, secta encratiților (a cumpătaților) care se abțineau, de asemenea, de la căsătorie și de la consumarea vinului și a cărnii, socotindu-le lucruri ale diavolului ⁸⁸⁹. În timpul lui Adrian, către anii 120—130, își fac apariția Saturnin din Antiohia care se ridică împotriva căsătoriei și împotriva folosirii vinului și a cărnii, ca și ebioniții iudaizanți rigoriști ⁸⁹⁰.

Interzicerea de către eretici a consumării unor bucate neagă destinația pe care le-a dat-o Dumnezeu, Cel ce le-a făcut : «Pe care Dumnezeu le-a făcut spre gustare», Pronumele relativ *ă*, pe care (acuz. pl. de la *ă*), se referă la acele bucate interzise de ereticii avuți în vedere de Apostol. Aceste bucate însă sînt lucrarea lui Dumnezeu (*ἡ Θεός*), de unde sînt «toată darea cea bună și tot darul desăvîrșit» (Iacob 1, 17).

Termenul *κτίσω*, a crea, a face, a construi, a zidi, a întemeia, este rezervat, în Noul Testament, exprimării ideii că Dumnezeu este Cel ce a făcut «toate cele din ceruri și cele de pe pămînt, cele văzute și cele nevăzute... Toate s-au făcut prin El și pentru El. El este mai înainte decît toate și toate prin El sînt așezate» (Col. 1, 16 ; cf. Matei 19, 4 ; Marcu 13, 19 ; I Cor. 11, 9 ; Efes. 3, 9 ; Col. 3, 10 ; Apoc. 4, 11 ; 10, 6). Faptul că Dumnezeu este Autorul tuturor lucrurilor califică toate aceste lucruri ca bune și curate (Rom. 14, 20) nimic nefiînd întinat prin sine (14, 14 ; cf. Fapte 10, 15 ; Tit 1, 15 etc.). Și făptura care «așteaptă cu nerăbdare descoperirea fiilor lui Dumnezeu... se va izbăvi din robia stricăciunii ca să fie părtașă la libertatea mării fiilor lui Dumnezeu» (Rom. 8, 19, 21) prin Iisus Hristos întru care sîntem zidiți din nou spre fapte bune (Efes. 2, 10). El a desființat orice vrăjmășie în trupul Său, ca să zidească pacea cu Dumnezeu (3, 15).

^{887 bis}. *Op. cit.*, P.G., LXII, 558.

⁸⁸⁸. *Op. cit.*, P.G., LXII, 557 ; vezi și Ecumeniu, *op. cit.*, P.G., CXIX, 165 ; Teofilact, *op. cit.*, P.G., CXXV, 51.

⁸⁸⁹. Vezi *Istoria bisericescă universală*, pentru uzul studenților Institutelor teologice, vol. I, EIBM, București, 1956, p. 125.

⁸⁹⁰. *Ibidem*, p. 121 ; A.-F. Maunoury, *op. cit.*, p. 69—70.

Aceste bucate sînt făcute de Dumnezeu «spre gustare cu mulțumire». Μετάληψις exprimă ideea de primire ca hrană a bucatelor făcute de Dumnezeu pentru om (cf. Fapte 2, 46; 27, 33; II Tim. 2, 6). A interzice folosirea unor bucate echivalează cu neînțelegerea sau chiar tăgăduirea rostului creației, act al atotputerniciei și al dragostei divine față de om pentru «care sînt toate» (II Cor. 4, 15; cf. Rom. 8, 28). Orice altă conduită a creștinului față de cele create de Dumnezeu pentru om este lipsită de temei scripturistic și dăunătoare învățaturii celei adevărate și dovedește necredință și întinarea minții și a cugetului (Tit 1, 15).

Înțelegerea profundă a sensului creației, a grijii lui Dumnezeu față de om, deci a Proniei divine care se manifestă și în ce privește agonisirea de către om a hranei (Matei 6, 31—33; Filip. 4, 6), este singura atitudine cu putință față de bucatele care sînt darul lui Dumnezeu pentru om, pentru împlinirea trebuințelor sale (6, 32). Eliberat de aceste griji, omul își dedică puterile și eforturile propășirii sale spirituale (6, 33). În acest sens, agonisirea hranei nu se mai află sub imperiul necesității, ci devine un izvor de bucurie (Fapte 2, 46).

Rugăciunea de mulțumire, actul care urmează împlinirii unei trebuințe trupești prin darurile creației (Rom. 14, 6; I Cor. 10, 31), este lucrul cel mai firesc cu putință. De aici și formularea paulină care unește într-o sintagmă logică acțiunea de gustare a bucatelor cu aceea de mulțumire. Prepoziția μετά (cu genitivul) însemnează cù, împreună cu, și exprimă concomitența acțiunii celor două substantive pe care le leagă (cf. Efes. 6, 23; Filip. 4, 6; I Tim. 1, 14; 2, 9).

Mulțumirea (εὐχαριστία) este rugăciunea datorată de creștin lui Dumnezeu pentru toate darurile pe care le-a primit spre împlinirea nevoilor sale, căci el s-a împărtășit de acestea din belșug numai prin purtarea de grijă a lui Dumnezeu (Psalm 103, 14—16; Psalm 146, 8—9), care cunoaște aceste necesități înainte ca ele să fie cerute prin rugăciune (Matei 6, 8; cf. 6, 32; Luca 12, 30).

Folosirea acestor daruri ale lui Dumnezeu va fi urmată de rugăciune, acesta fiind modul creștin de a folosi darurile creației, cel ce le folosește mulțumind pentru ele (Rom. 14, 6). Creația și darurile sale devin astfel prilej pentru păstrarea unor continue raporturi între Dumnezeu. Care oferă și omul care primește aceste daruri fiind astfel despovărat de griji: «Nu vă împovărați cu nici o grijă. Ci întru toate prin închinăciune și prin rugăciune cu mulțumire cererile voastre să fie arătate lui Dumnezeu» (Filip. 4, 6).

Mulțumirea să fie prisitoare pentru că și darurile lui Dumnezeu sînt prisitoare (II Cor. 4, 15; 9, 11—12). Rugăciunea de mulțumire este, pe de altă parte, o stare permanentă a creștinului, o componentă a acelei privegheri prin rugăciune, îndatorire de bază a creștinului în așteptarea Parusiei (Col. 4, 2; cf. Efes. 6, 18; Luca 18, 1; I Tes. 5, 17). Luarea hranei fiind un fapt care se produce regulat și ritmic, rugăciunea de mulțumire pentru aceasta se înscrie ca mod permanent de a fi al creștinului (Rom. 14, 6; I Cor. 10, 31).

De aceea, în continuare, Apostolul neamurilor precizează cititorilor Epistolei că o astfel de înțelegere a creației și a darurilor acesteia este «pentru credincioși și pentru cei ce au cunoscut adevărul».

Termenul πιστός, credincios, desemnează, în primul rând, pe creștin, pe primitorul Tainei Sfintului Botez (Fapte 10, 45; 16, 1, 5; II Cor. 6, 15) deoarece credința este condiție de primire a acestei Sfinte Taine (Fapte 4, 4; 14, 1; 17, 12 etc.). În I Timotei, Sfintul Apostol Pavel se folosește de acest termen ori de câte ori dorește să desemneze pe creștini (4, 3; 10, 12; 5, 16; 6, 2). Desemnarea creștinilor prin termenul de «credincioși» arată că virtutea credinței este o stare permanentă a creștinului, o neîntreruptă dispoziție și năzuință spre primirea adevărului revelat al Evangheliei (I Cor. 4, 2; cf. Rom. 15, 13; I Tim. 1, 4). Credința este calea prin care creștinul descifrează înțelesurile lucrării lui Dumnezeu privind creația din nimic, întemeierea veacurilor (Evrei 11, 3); cel ce dorește să se apropie de Dumnezeu este îndatorat să creadă (11, 6) fiind «ca cel care vede pe Cel nevăzut» (11, 27). Se poate considera că locuțiunea «cei ce au cunoscut adevărul» este sinonimă cu «credincioși» putînd fi considerată ca o explicare mai extinsă a acestui termen. Ea pune în evidență faptul că, prin credință, creștinul ajunge la cunoașterea adevărului evanghelic (I Tim. 2, 7; vezi și comentariul).

Verbul ἐπιγινώσκω, a cunoaște, a primi cunoștință, are însă un înțeles mai profund, pentru că redă și ideea de însușire și acceptare a unui adevăr religios, nu de o simplă cunoaștere intelectuală, acest fel de cunoaștere fiind un dar al lui Dumnezeu (Matei 11, 27; Luca 24, 16, 31; I Cor. 13, 5, 14, 37). Orice cunoaștere religioasă este mereu un început, o treaptă a cunoașterii o dată atinsă cheamă o alta mai înaltă (I Cor. 13, 12; cf. 3, 1—2; Evrei 5, 12). Cunoașterea lucrează mîntuirea (I Tim. 2, 4) și viața veșnică însăși constă în cunoașterea lui Dumnezeu și a lui Iisus Hristos (Ioan 17, 3).

Ca și în celelalte Epistole pauline (vezi de ex. Rom. 1, 25; 3, 7; 15, 8; II Cor. 4, 2; 6, 7; Gal. 2, 5, 14; Efes. 1, 13), și în Epistolele pastorale ἀλήθεια, adevăr, designează învățătura evanghelică (I Tim. 2, 4, 7; 3, 15; II Tim. 2, 15, 18). Acest adevăr este eliberator de interziceri formale, de slabele înțelesuri ale lumii, de rînduielile și învățăturile omenești (Col. 2, 20—22; cf. Rom. 8, 25; I Cor. 10, 29; II Cor. 3, 18). Cunoașterea adevărului evanghelic este o stare de mărire pentru credincioși (Rom. 8, 25), motiv pentru care ei trebuie să rămînă permanent în această treaptă, deoarece căderea din acest adevăr echivalează cu pierderea mîntuirii (Evrei 10, 26), căci este cu neputință pentru «cei ce s-au luminat o dată și au gustat darul cel ceresc și părtași s-au făcut Duhului Sfînt... dacă au căzut, să se înnoiască iarăși spre pocăință, fiindcă ei răstignesc iarăși și a doua oară pe Fiul lui Dumnezeu și-L fac de batjocură» (6, 4—6; cf. II Petru 2, 20—21). Deci cuvintele cu care se încheie acest verset sînt și un avertisment dat celor ce ar fi fost ispitiți să se lase atrași de falsele învățături ale unor eretici precum cei avuți aici în vedere de Apostol.

Sfîntul Ioan Hrisostom atrage atenția că, dacă bucatele sînt create de Dumnezeu spre a fi folosite de oameni, nu însemnează că aceștia pot să abuzeze fie de mîncare, fie de vin, căci orice abuz în această privință molește puterile sufletului ⁸⁹¹.

891. *Op. cit.*, P.G., LXII, 559.

4,4. Urmează o argumentare teologică mai extinsă a afirmațiilor din partea a doua a versetului 3. Pornind de la «unele bucate» făcute de Dumnezeu care, și așa trebuie privite ca o metonimie, ca partea prin care se înțelege întregul, Apostolul precizează: «Toată făptura lui Dumnezeu este bună». Πᾶν κτίσμα, toată făptura, desemnează cerul și pământul (Fac. 1, 1), întregul cosmos creat de Dumnezeu, tot ceea ce «este în cer și pe pământ și sub pământ și în mare și toate câte sînt în aceste» (Apoc. 5, 13). Făptura mijlocește cunoașterea lui Dumnezeu: «Cele nevăzute ale Lui se văd de la facerea lumii, înțelegîndu-se din făpturi, adică veșnica lui putere și dumnezeire» (Rom. 1, 20; cf. Iov 12, 7—9; Ps. XVIII, 1; Isaia 40, 26, 28; Înțel. lui Sol. 13, 3—5; Înțel. lui Isus Sirah 42, 20; 43, 1, 7 etc.). «El nu S-a lăsat nemărturisit» (Fapte 14, 17). Mărturisirea făpturii despre Dumnezeu constă în descoperirea slavei Lui (Ps. XVIII, 1). Această mărturisire nu poate fi susținută decît prin perfecțiunea făpturii pe care Dumnezeu a făcut-o, dar a și calificat-o ca fiind bună (Facere 1, 4, 17, 21, 25, 31).

Ca un ecou al acestui calificativ dat de Dumnezeu creației, dar și pentru că această făptură este «a lui Dumnezeu» (Θεοῦ) trebuie înțeles atributul de «bună» pe care Apostolul neamurilor îl dă făpturii. Καλός, bun, nobil, demn, frumos, onorabil, glorios, slăvit, pur, curat, perfect, este un atribut des întilnit în I Timotei. El califică lupta pentru apărarea dreptei credințe a episcopului (1, 19), rugăciunea pentru cîrmuitori și pentru toți oamenii (2, 3; Tit 3, 8), slujirea păstoririi credincioșilor (3, 1), mărturia pe care trebuie s-o aibă candidații la preoție de la cei din afară (3, 7), învățătura cea adevărată (4, 6), mărturisirea adevărului evanghelic (6, 12; II Tim. 4, 7), temelia agonisită de cei ce săvîrșesc fapte bune pentru veacul viitor (6, 19), Legea Vechiului Testament (1, 8; cf. Rom. 7, 16) etc.

Este de la sine înțeles că, în acest verset, Sfîntul Apostol Pavel se referă, în primul rînd, la acele bucate pe care le vor interzice sectele ce se vor ivi la Efes⁸⁹². Dar Kalos se referă la întreaga creație pentru că și aceasta așteaptă cu nerăbdare să fie izbăvită din robia stricăciunii ca să fie părtașă la libertatea fiilor lui Dumnezeu (Rom. 8, 19—22). Restaurarea creației prin Iisus Hristos începe cu omul, a cărui fire El a asumat-o (Filip. 2, 7). Dar omul a fost «născut prin cuvîntul adevărului» ca să fie «începătură făpturilor Lui» (πρότος κτισμάτων). Restaurarea întregii creații a lui Dumnezeu va fi deplină, cînd, potrivit făgăduințelor lui Iisus, vor fi «ceruri noi și pământ nou în care locuiește dreptatea» (II Petru 3, 13; cf. Apoc. 21, 1; cf. Isaia 65, 17; 66, 22) și cînd aceasta, într-un glas, va aduce imn de preamărire Mielului (Apoc. 5, 13; cf. Filip. 2, 10—11).

Dacă acesta este destinul rezervat de Dumnezeu întregii făpturi, este de la sine înțeles nu numai că aceasta este bună, dar și că «nimic nu este de lepădat dacă se ia cu mulțumire». Conjunția καί, și, introduce o precizare necesară clarificării depline a doctrinei creștine privind folosirea darurilor creației, deci ale lui Dumnezeu, de către creștin. Οὐδέ τίς, nimic, stabilește că nu există nici o excepție de la principiul: «Toată făptura... este bună» (vezi de ex. Gal. 2, 6; 4, 1; Filip.

892. *Ibidem*.

1, 20; I Tim. 6, 7). Termenul ἀπόβλητος, de lepădat, de aruncat, este un hapax biblic, într-adevăr, dar ἀπόβάλω, a arunca, a se debarasa, din care derivă⁸⁹³, este folosit cu același sens în Marcu (10, 50) și Evrei (10, 35). Expresia «nimic nu este de lepădat» este, practic, echivalentă cu enunțul paulin: «Nimic nu este întinat prin sine» (Rom. 14, 14) și cu formularea: «Toate sînt curate» (14, 20). Toate cele trei formulări oglindesc o adîncă preocupare a Apostolului neamurilor față de cei ce readuc la suprafață opreliști formale privind consumarea unor alimente (cf. Col. 2, 20—23) de care Biserica a rînduit să nu se mai țină seama (Fapte 15, 24—25) fiind «o greutate în plus în afară de cele ce sînt necesare» (15, 28). Epistola întii către Timotei este un ecou îndepărtat al acestor preocupări permanente ale Apostolului neamurilor.

Cuvintele «dacă se ia cu mulțumire» au aceleași înțeles ca și expresia «spre gustare cu mulțumire» din versetul anterior. Sfîntul Apostol Pavel stăruie asupra acestui fel creștin de îndestulare din bunătățile cele pămîntești de care oamenii nu sînt lipsiți, deoarece ele sînt primite ca urmare a purtării de grijă a lui Dumnezeu (Matei 6, 31; Luca 12, 29). Mulțumirea însoțește întotdeauna masa creștinilor (Fapte 27, 35; I Cor. 10, 30—31) urmînd astfel exemplul Mîntuitorului (Marcu 6, 41; cf. Matei 14, 19; Marcu 8, 6—7). Acesta este semnul specific prin care Iisus Cel înviat S-a făcut cunoscut celor doi ucenici la Emaus (Luca 24, 30).

4, 5. Sfîntul Ioan Hrisostom spune că prin enunțul: «*Se sfințește prin cuvîntul lui Dumnezeu și rugăciune*», Apostolul stabilește două lucruri principale: «Cel dintii că nimic din cele făcute de Dumnezeu nu este spurcat și al doilea că, chiar de s-ar spurca, există doctoria: oprește-te, înseamnă-l, mulțumește și slăvește pe Dumnezeu și orice necurăție a dispărut»⁸⁹⁴. Verbul ἀγιαζω a sfinți, exprimă acțiunea de consacrare a unei persoane de către Dumnezeu în vederea împlinirii unei misiuni încredințate ca urmare a acestei consacrări (Ioan 10, 36; 17, 19; cf. Ioan 20, 22; Fapte 13, 2—3). Creștinii înșiși sînt sfințiți prin credința în Iisus Hristos (Fapte 26, 18; cf. 20, 32; vezi și 9, 13, 32, 41; 26, 10; Rom. 1, 7; I Cor. 1, 2; 2 Cor. 1, 1) și prin chemarea lor de către Dumnezeu (Col. 3, 12) și prin Sfîntul Duh (Rom. 15, 16). Întruparea Mîntuitorului, botezul Său în Iordan, Jerifa și Învierea Sa, evenimente care s-au produs pe pămînt, în inima făpturii lui Dumnezeu, au adus o sfințire în adîncime, deplină, nu numai omului (I Cor. 6, 11) și Bisericii (Efes. 5, 26), ci și firii celei de Dumnezeu zidite, care tinde spre desăvîrșire prin izbăvirea din robia stricăciunii (Rom. 8, 21). La slujba Sfințirii apei celei mari de la Bobotează, Biserica proclamă: «Astăzi, apele Iordanului se prefac în vindecări, cu venirea Domnului. Astăzi, toată făptura se adapă cu curgeri tainice... Astăzi, apa cea amară, care era în vremea lui Moise, se prefacă în dulceață poporului cu venirea Domnului... toată făptura se luminează de sus ca o făclie... Iordanul s-a în-

893. *The Analytical Greek Lexicon Revised*, edited by Harold K. Moulton, Zondervan Publishing House, Michigan, 1981, p. 40.

894. *Op. cit.*, P.G., LXII, 659; vezi și Sfîntul Ioan Damaschin, *Comentariu la Epistola întii către Timotei*, P.G., XCV, 1009; Teofilact, *op. cit.*, P.G., CXXV, 53.

tors înapoi și munții au săltat văzînd pe Dumnezeu întrupat, iar norii au dat glas, mirîndu-se de Cel ce a venit..., Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat»⁸⁹⁵. Cel ce «în Iordan a sfințit apele» o dată cu omul⁸⁹⁶, Hristos Cel ce Se împărtășește real cu Trupul și Sângele Său sub forma pîinii și vinului, componente ale făpturii, pe El Însuși creștinilor, este sursa întregii sfințenii și Sfințitorul Însuși al creștinilor, al Bisericii și al întregii făpturi. În această putere sfințitoare a lui Iisus Hristos prin Sfîntul Duh (Rom. 15, 16) își are izvorul lucrarea sfințitoare a Bisericii care, prin slujitorii săi hirotoniți consacră tot ceea ce este de trebuință vieții și petrecerii omului pe pămînt de la biserica în care se roagă, de la casa în care locuiește, pînă la hrana pe care o agonisește prin trudă zilnică⁸⁹⁷.

Expresia *δὲ ἀ λόγῳ Θεοῦ*, «prin cuvîntul lui Dumnezeu», primește din partea lui Teodoret o filcuire care ne ajută să înțelegem adevărul pe care ni-l descoperă: pomenirea numelui lui Dumnezeu sfințește orice lucru⁸⁹⁸. În același timp, aceste cuvinte sînt o aluzie la conținutul ca atare al formulelor rostite în vederea sfințirii unui lucru. Din acestea nu pot lipsi, firește, părți din Sfînta Scriptură în care se cuprinde cuvîntul lui Dumnezeu, cum sînt, de exemplu, Psalmii sau Tatăl nostru⁸⁹⁹.

Pe lângă invocarea numelui divin și pe lângă lecturi din Sfînta Scriptură, rînduiala liturgică de sfințire trebuie să cuprindă și rugăciuni. Substantivul *ἐντεοξίς*, cerere, rugăciune, rugăciune de cerere (vezi I Tim. 2, 1), se referă, fără îndoială, la formula de consacrare a unui lucru, pe care trebuie s-o cuprindă, în mod necesar, o rînduială de sfințire.

De aceea, în textul din I Timotei 4, 5 nu se atestă numai practica existentă dintotdeauna în Biserică de binecuvîntare a mesei și a mîncărurilor (vezi expresiile «toată făptura» și «nimic nu este de lepădat»), ci, aici, trebuie identificat un *teșei al ierurgiilor* din Biserică, adică al acelor slujbe religioase pe care Biserica le-a rînduit spre sfințirea tuturor celor folositoare și necesare omului: casa, hrana, îmbrăcămîntea, fîntîna, ogorul, crucea de la mormînt și toate cele ce sînt avute în vedere de orice ediție a unui Evhologhiu sau Molitfelnic.

În formularea «cuvîntului lui Dumnezeu și rugăciune» se poate identifica o *schemă* a structurii unei rînduiei bisericești, a unei ierurgii, rînduite de Biserică pentru sfințirea lucrurilor. Din această structură nu lipsesc texte din Vechiul Testament (psalmi, paremii), din Noul Testament (Tatăl nostru, Epistole și Evangheliile) și nici rugăciunile speciale de invocare a numelui lui Dumnezeu și al Sfintei Treimi și de consacrare și sfințire a obiectului la care se referă o ierurgie sau alta.

Pericopa de care ne-am ocupat mai sus are aceeași actualitate ca și avertismentele Mîntuitorului privind apariția falșilor profeți (Matei

895. *Mineiul pe Ianuarie*, ediția a cincea, EIBM, București, 1975, p. 134.

896. *Ibidem*, p. 137.

897. Vezi *Molitfelnic*, ed. cit., p. 357—483; 547—602; vezi Pr. Ioan Mircea, *Ierurgii în Indrumări misionare*, EIBM, București, 1986, p. 608—627.

898. *Op. cit.*, P.G., LXXXII, 813; aceeași interpretare se întilnește și la Euti-mie Zigabenu (cit. după I. Knabenbauer, *op. cit.*, p. 243).

899. M. Meinertz, *op. cit.*, p. 58.

7, 15; 24, 11, 24; Marcu 13, 6, 22; Luca 6, 26) și a unor falși hristoși (Matei 24, 24; Marcu 13, 22).

Biserica și învățătura cea adevărată se află pururi sub asistența și purtarea de grijă a Sfântului Duh prin Care sînt identificate rătăcirile de la credință și sînt preveniți slujitorii bisericești și credincioșii asupra apariției dascălilor mincinoși, oricît ar fi de înșelătoare duhurile care îi călăuzesc pe aceștia.

Orice cădere din credință și orice rătăcire de la învățătura cea adevărată a Bisericii își au o obîrșie comună și precis denumită de Sfîntul Pavel: «*Învățăturile demonilor*».

Oricît de necesar ar fi tactul pastoral și oricît de oportună înțelepciunea misionară, slujitorul bisericesc trebuie să aibă o conduită de categorică și ireconciliabilă intransigență față de fățarnicii mincinoși înfierăți ca slujitori ai diavolului în cugetul lor. De aceștia trebuie să se ferească, rupînd orice legătură cu ei după îndrumarea Mîntuitorului (Matei 18, 17; cf. Tit 3, 10) și după pilda Sfîntului Apostol Pavel (I Tim. 1, 20; cf. Tit 3, 10—11; II Ioan 10).

Condamnînd și descriind rătăcirile care își vor face apariția în veacul al II-lea, Sfîntul Apostol Pavel formulează cu o mare limpezime învățături fundamentale privind perfecțiunea creației și a darurilor sale, expresii ale dragostei și ale Proniei divine față de om și argumente pentru ocrotirea și prețuirea acestor daruri ale creației față de sectanți care le neagă valoarea și le umbresc însemnătatea prin false și semi-docte expuneri.

Ultima parte a pericopei constituie un îndemn la înmulțirea zelului liturgic al slujitorului bisericesc în vederea reînnoirii spirituale a credincioșilor prin punerea în lucrare a imensei bogății de dar dumnezeiesc cuprinse în rînduielile și slujbele de sfințire din cărțile noastre liturgice.

2. Laturi ale lucrării permanente a lui Timotei ca episcop (4, 6—11)

În prima parte a Epistolei, Sfîntul Apostol Pavel s-a referit în general la îndatoririle lui Timotei ca episcop al Efesului (1, 3—4; 18, 19). După o expunere cu caracter mai general privind rugăciunea din Biserică (2) și alegerea și hirotonia slujitorilor bisericești (3, 1—13), taina evlaviei (3, 14—16) și rătăcirile de la credință care se vor ivi într-un viitor nu prea îndepărtat la Efes (4, 1—5), aŃtorul Epistolei își îndreaptă din nou atenția asupra unor îndatoriri personale ale lui Timotei ca episcop al Efesului, îndatoriri care decurg din aplicarea la viața creștină a unora din învățăturile formulate mai înainte și a altor îndrumări cuprinse în alte scrieri pauline sau primite de Timotei prin viu grai direct de la Apostol.

4, 6. Acestea punîndu-le înaintea fraților, vei fi bun slujitor al lui Hristos Iisus, fiind hrănit cu cuvintele credinței și ale buneii învățături cărora le-ai dat ascultare. 7. Iar de basmele necurate și băbești, ferește-te. Dar deprinde-te cu evlavia. 8. Pentru că deprinderea trupească spre puțin e folositoare, dar evlavia spre toate este de folos avînd fă-

găduința vieții de acum și a celei viitoare. 9. E prea adevărat cuvîntul și de toată primirea vrednic, 10. fiindcă pentru aceasta ne osterim și ne luptăm, căci ne-am pus nădejdea în Dumnezeu cel viu, Care este Mîntuitorul tuturor oamenilor, mai ales al credincioșilor. 11. Acestea poruncește și învață.

Variante textuale. 6. η este înlocuit prin ης în A 365 pc; παρακολουθησας înlocuiește în C F G. pc pe παρακολουθησας 10. και este adăugat după γαρ în F G M; αγωνιζομεθα atestat de N^{*} A C F G K 33.104.326.1175. al Ambst este înlocuit de ονειδιζομεθα în N² D 0241 vid M latt Sy Co.

4, 6. Referindu-se la pronumele «acestea» (ταῦτα) Sfîntul Ioan Hri-sostom spune: «Acestea»; care anume? Cele despre care a vorbit: Că taina este mare, că a se abține cineva de la acelea (de la căsătorie și de la anumite bucate) este faptă diavolească și că, prin cuvîntul lui Dumnezeu și prin rugăciune, bucatele se curățesc»⁹⁰⁰. Sfîntul Apostol Pavel folosește adesea acest pronume în Pastorale pentru a desemna cuprinsul unor îndrumări date imediat mai sus (3, 14; 4, 11; 5, 7; 6, 2, 11; II Tim. 2, 14; Tit 2, 15). Nu întotdeauna se poate determina cu precizie la ce se referă acest pronume, dar, cu o singură excepție (I Tim. 6, 11), prin ταῦτα se definește conținutul lucrării de îndrumare pe care trebuie s-o desfășoare primatele Epistolelor, Timotei și Tit, care cărmuiau Bisericile din Efes, și respectiv, Creta.

Verbul προτιθεμαι înseamnă a pune înainte, a pune la dispoziție, a oferi ca subiect de discuție, a propune, a da ca sfat, a învăța, a instrui asupra unui subiect etc.⁹⁰¹. Bogata paletă semantică a acestui verb subliniază complexitatea lucrării învățătoarești a lui Timotei ca și infinitatea de nuanțe pe care o comportă slujirea cuvîntului de către un membru al ierarhiei bisericești. Adresînd lui Timotei cuvintele: «*Acestea punîndu-le înaintea fraților*», autorul Epistolei îl îndeamnă la o lucrare susținută și asiduă implicînd înțelepciune misionară, eforturi continue și dăruire. Acest verb se adaugă bogatului vocabular paulin folosit în Epistolele pastorale pentru a mobiliza și reîmprospăta zelul misionar al slujitorilor bisericești, alături de a ruga, a îndemna (1, 3; 2, 1), a se lupta lupta cea bună (1, 18; II Tim. 4, 7), a ști să se poarte în casa lui Dumnezeu (3, 15), a porunci și a învăța (4, 11), a nu nesocoti harul preoției (4, 14), a cugeta și a vieții potrivit învățăturilor evanghelice (4, 15), a stăruii în dreapta propovăduire (4, 16), a sfătui (5, 1) etc.

Timotei este slujitor bisericesc și lucrarea lui de propovăduire a cuvîntului privește, în primul rînd, «pe frați» (τοῖς ἀδελφοῖς) adică pe creștini (Fapte 15, 23; Rom. 1, 13; Gal. 1, 11; 3, 15; 4, 12, 28 etc.). Învățătura cea adevărată nu este o doctrină ezoterică, destinată numai unor aleși, deoarece învățătura cea adevărată este cea expusă «înaintea multor martori» (II Tim. 2, 2). Numai falșii învățători se strecoară conspirativ prin case spre a robi femeiuști «împovărate de păcate» (3, 6). Dar dreapta credință trebuie expusă numai fraților, adică credincioșilor Bisericii, care nu iau aminte «la duhurile cele înșelătoare și la învățăturile demonilor» (vers. 1). În această privință, stă călăuză învățătura

900. *Op. cit.*, P.G., LXII, 559.

901. BB: «Acestea arătîndu-le».

Mîntuitorului: «Nu dați cele sfinte cîinilor, nici nu aruncați mărgăritarele voastre înaintea porcilor» (Matei 7, 6). O dată ce căderea din credință a cuiva a devenit un fapt împlinit, e greu ca acesta să se înnoiască din nou spre pocăință (Evrei 6, 6; II Petru 2, 20—21).

Prin respectarea acestui consemn al Sfîntului Apostol Pavel, Timotei va fi «*bun slujitor al lui Hristos Iisus*». Folosirea viitorului ἔσθ, vei fi, exprimă durata, permanența (II Tim. 2, 2) deoarece împlinirea cum se cuvine a unei îndatoriri la un moment dat, este nu numai un semn de seriozitate și conștiinciozitate, ci și un angajament, o opțiune, o garanție pentru viitor. Asupra lui Timotei au dat bună mărturie nu numai frații din Listra și Iconiu (Fapte 16, 2), dar s-au rostit și **profeții** privind viitorul său de bun slujitor al Bisericii (I Tim. 4, 14). Mîntuirea lui Timotei, un fapt care va fi desăvîrșit în viitor, stă sub semnul îndeplinirii conștiincioase a îndatoririlor preoțești (4, 16).

Termenul δίακονός, slujitor, derivînd din verbul διακονεῖν, a sluji cuiva, a lucra în folosul cuiva, a ajuta⁹⁰², este unul din cei mai potrivii pentru exprimarea ideii de slujire și de slujitor în Biserică, de slujitor al oamenilor de pe poziția de persoană rînduită din punct de vedere religios spre împlinirea unei lucrări cu caracter religios în folosul oamenilor. Mîntuitorul Însuși a definit pe cel ce vrea să fie înțitul în Biserică drept slujitor (δίακονός) al tuturor (Matei 20, 26; 23, 11; Marcu 9, 35; 10, 43). Iar cel ce este slujitor în Biserică trebuie să aibă în față pilda Mîntuitorului care «n-a venit să I se slujească, ci ca să slujească El și să-Și dea sufletul rîscumpărare pentru mulți» (Matei 20, 28; Marcu 10, 45). Aceasta e măsura slujirii în Biserică, a slujirii spre care a fost chemat orice membru al ierarhiei bisericești. Ideea de jertfă, de renunțare, este inclusă în conceptul de diaconie, de slujire a Bisericii, a Evangheliei, a credincioșilor. Sfînții Apostoli și primii misionari creștini au purtat titlul de *diaconi*, de slujitori, pentru că au propovăduit Evanghelia spre folosul oamenilor, înfruntînd primejdii și prigoane (II Cor. 6, 5—10; 11, 23—32; cf. II Tim. 3, 11). Propovăduirea și slujirea lui Timotei la Efes nu este lipsită de primejdii și riscuri (II Tim. 4, 15) ținînd seama de lipsa de scrupule a unora dintre falșii învățători din capitala Asiei, ca de pildă Alexandru arămarul care i-a făcut mult rău Apostolului neamurilor (II Tim. 4, 14). Deci propovăduirea lui Timotei împotriva sectanților din Efes putea să fie însoțită de primejdii din cele mai mari.

Cu toate acestea, Timotei (I Tes. 3, 2), ca și Tihic (Efes. 6, 21; Col. 4, 7), Epafra (1, 7) și alți misionari creștini din epocă apostolică nu au ezitat să ia jugul și povara diaconiei Evangheliei și a lui Iisus Hristos, care, în esență, se definește, prin propovăduire și trăire a adevărului evanghelic, care atrage adesea după sine prigoane (II Tim. 3, 12). Dar chiar în aceste condiții, slujitorul bisericesc trebuie să rămînă în cele ce a învățat și de care este încredințat (3, 14).

Numai în aceste condiții, un slujitor aparține «*lui Hristos Iisus*» (Χριστοῦ Ἰησοῦ, genitivul apartenenței sau al originii)⁹⁰³, Care l-a chemat la o slujire totală a Sa (Ioan 12, 26). Slujirea lui Hristos trebuie să

902.- Vezi pe larg la Prof. I. Moisescu, *Ierathia bisericească*, p. 15—16.

903. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 502.

treacă înaintea oricărei alte preocupări (Matei 10, 37 ; 19, 27—28 ; Luca 14, 26). La această slujire se referă acel atribut atât de des întrebuițat în Epistolele pastorale *καλός*, frumos, bun, nobil, pentru a caracteriza cele mai de seamă lucrări din Biserică (1, 18 ; 2, 3 etc.). Acest atribut caracterizează la superlativ, în Epistolele pastorale, orice activitate misionară și pastorală (3, 1, 13 ; 6, 12, 13 ; II Tim. 4, 7 etc.).

Necesitatea hranei pentru întreținerea vieții este legitimă și Dumnezeu, ca Tată ceresc al tuturor oamenilor, știe că avem trebuință de această hrană (Matei 6, 30—31), în mod zilnic, permanent (6, 11), motiv pentru care se și numește *«hrana cea de toate zilele»* (Iacov 2, 15). Textul : *«Fiind hrănit cu cuvintele credinței și ale bunei învățături»* pune în evidență faptul că, pe lângă hrana cea de toate zilele, creștinul are trebuință, deopotrivă, și de o hrană spirituală constind din adevărurile veșnice ale Evangheliei (vezi I Cor. 3, 2—3 ; Evrei 5, 12 ; cf. Ioan 6, 55). Comparația între hrana trupească și cea spirituală, arată Sfântul Ioan Hrisostom, trebuie dusă și mai departe : «Precum hrana aceasta (cea trupească), noi o pretindem în fiecare zi, tot așa trebuie ca și cuvintele credinței pururea să le cerem, pururea să ne hrănim cu ele, pururea să le păstrăm în noi, pururea să medităm asupra lor, căci ele nu sînt o hrană obișnuită»⁹⁰⁴. Deci creștinul și îndeosebi slujitorul bisericesc trebuie să se hrănească zilnic cu hrana duhovnicească a cuvîntului dumnezeiesc, precum tot zilnic are trebuință de hrana cea trupească.

Verbul *ἐντρέφω*, a fi hrănit, a fi crescut în bune obiceiuri (aici la participiul pasiv accentuînd permanența acțiunii pe care o exprimă) este întîlnit numai aici în Sfînta Scriptură. Este un compus al verbului *τρέφω* ca și *ἀνα* și *ἐκ* — întîlnite adesea în scrierile Noului Testament. Redă ideea de permanent exercițiu în vederea dezvoltării unor aptitudini la cei ce urmează o formă de învățămînt, o școală⁹⁰⁵.

Hrana spirituală a unui bun slujitor al lui Hristos trebuie să fie permanent aceeași : *«Cuvintele credinței și ale bunei învățături»*. Dus în pustie de Duhul, Mîntuitorul respinge ispitirea diavolului de a preface pietrele în pîine, spunînd : «Nu numai cu pîine va trăi omul, ci cu tot cuvîntul care iese din gura lui Dumnezeu» (Matei 4, 4 ; Luca 4, 4). Expresia *«cuvintele credinței»* (*λόγοι τῆς πίστεως*) din textul de căre ne ocupăm poate oricînd să fie înlocuită cu expresia «cuvîntul lui Dumnezeu» din textul de mai sus.

Faptul că, în textul paulin, cuvîntul ca hrană spirituală a slujitorului bisericesc este determinat de atributul «al credinței» afirmă adevărul fundamental că, acest cuvînt trebuie mai întîi primit prin credință (Ioan 2, 22 ; 4, 41) pentru a deveni hrană obișnuită, permanentă a slujitorului bisericesc. Altfel cuvîntul lui Dumnezeu rămîne fără nici un ecou și fără nici o urmare pentru cel ce îl ascultă (Matei 21, 32 ; Marcu 16, 11 ; 13, 14 ; Ioan 13, 12 ; Fapte 14, 2 ; 17, 32 ; Rom. 3, 3 ; 10, 14). Credința este cea care recunoaște adevărul revelat, deci cuvîntul lui

904. *Op. cit.*, P.G., LXII, 559.

905. A. Bailly, *op. cit.*, 690. Termenul este întrebuițat de Epictet (IV, J. 48) în sens figurat : «Hrănit *ἐντρέφόμενος*, cu această gîndire», de Iosif Flaviu (*Răzb. iud.*, VI, 102) : «Tu, un iudeu hrănit *ἐντραφεῖς*, în Legea noastră», cit. după M. Dibelius, H. Conzelmann, *op. cit.*, p. 54.

Dumnezeu și, prin aceasta, dobîndește viața veșnică (Ioan 5, 24). Fără credință, cuvîntul lui Dumnezeu nu sălășluiește în om (5, 28), înțelesul acestuia rămînîndu-i ascuns, necunoscut. El nu poate deveni, deci, merinde, hrană, pentru un necredincios.

Falșii învățători își află izvorul rătăcirilor lor în învățăturile demonilor (vers. 1). Un «bun slujitor al lui Hristos» nu se poate hrăni decît cu buna învățătură. Termenul διδασκαλία, învățătură, doctrină, desemnează, în Epistolele pastorale, fie că e însoțit de atributul «sănătoasă» (1, 10; 2 Tim 4, 2; Tit 1, 9; 2, 1), fie că e lipsit de acest atribut (I Tim. 4, 13, 16; 5, 17; 6, 1, 3; II Tim. 3, 10; Tit 2, 7, 10), învățătura Bisericii, adică acele formulări doctrinare care au la bază Evanghelia (I Tim. 1, 11), cuvintele Domnului nostru Iisus Hristos (6, 3), dreptarul cuvintelor sănătoase pe care le-a propovăduit Apostolul neamurilor (II Tim. 1, 13) cu mulți martori de față (2, 2), care constituie «comoara cea bună» încredințată slujitorului bisericesc (II Tim. 1, 14) spre a fi păzită (I Tim. 6, 20) fără schimbare (Tit 2, 7) cu ajutorul Sfîntului Duh (II Tim. 1, 14) pînă la Parusie (1, 13).

Verbul παρακολουθέω înseamnă a da ascultare, a urma îndeaproape, a urma (cu grijă, cu atenție), a urmări un raționament. Este întrebunțat de Sfîntul Evanghelist Marcu pentru a arăta că cei ce vor crede în cuvîntul lui Dumnezeu și se vor boteza vor putea săvîrși minuni (Marcu 16, 17: «Iar celor ce vor crede, *le vor urma* aceste semne...»). În singurele două întrebunțări întîlnite în scrierile Sfîntului Pavel, ambele în Epistolele I și II Timotei, acest verb este folosit pentru a se aduce un omagiu lui Timotei pentru fidelitatea cu care a urmat pilda Apostolului în învățătură, în purtare, în năzuință, în credință, în îndelungă răbdare etc. (II Tim. 3, 10; vezi și I Tim. 4, 6). Această însușire a lui Timotei de a fi devotat slujitor al Evangheliei și iubit fiu credincios în Domnul al Sfîntului Apostol Pavel care ia aminte la căile cele întru Hristos ale Apostolului este afirmată de acesta și cu alte ocazii (I Cor. 4, 17; 16, 10; Filip. 2, 20—23; I Tes. 3, 2, 6).

Dar aici Apostolul neamurilor are în vedere mai mult decît devotamentul lui Timotei față de Evanghelie și față de dascălul său iubit, Sfîntul Apostol Pavel. Verbul παρακολουθέω exprimă ideea de supunere, de ascultare față de cuvintele credinței și ale învățaturii ca urmare a unui efort îndelung și conștient de însușire a conținutului revelației divine, el fiind, din fragedă copilărie, osîrduitor și asiduu cercetător al Sfîntului Scripturi (II Tim. 3, 15) și al predicii apostolice (1, 13; 2, 2). Acest cuvînt paulin ne reamintește apoi de firea blindă și de înclinație de a asculta lucrurile folositoare ale lui Timotei (Filip. 2, 22; II Tim. 1, 5), motiv pentru care și-a atras bunele mărturii ale fraților din Listra și Iconiu (Fapte 16, 2) și simpatia Sfîntului Apostol Pavel care l-a chemat în rîndul ucenicilor și însoțitorilor săi în călătoriile misionare (16, 3).

4, 7. Referirile Apostolului neamurilor la conținutul abaterilor de la credință sînt, în Epistolele pastorale, de obicei, scurte, dar clare, precise și formulate în așa fel încît din însăși această formulare rezultă inconsistența și, implicit, condamnarea lor (1, 4, 6, 19; 4, 1—3; 6, 3—5, 21; II Tim. 2, 16—18, 23; 4, 3—4; Tit 1, 10—11; 3, 9—11).

În cazul de față, ca și altă dată (1, 5, 8; 4, 1; 6, 6), autorul Epistolei se folosește de particula *δέ* ca de o conjuncție adversativă menită să stabilească o antiteză în versetul 6 și versetul 7⁹⁰⁶, între «cuvintele credinței și ale buneii învățături» și «*basmele necurate și băbești*», care, cel puțin la data scrierii Epistolei I Timotei, evidențiau principala opoziție care se contura la Efes: aceea dintre învățătura cea nouă a Evangheliei și unele concepții învechite, anacronice, ale unor iudaizanți (cf. 1, 4, 7; 6, 20; cf. Tit 1, 14; 3, 9).

Termenul *μῦθος* basm, mit, povestire cu un conținut fantastic, este folosit, în Noul Testament, numai de Sfântul Apostol Pavel în Epistolele pastorale și de Sfântul Apostol Petru în a doua sa Epistolă (1, 16). De două ori acest termen este folosit fără determinare (I Tim. 1, 4; II Tim. 4, 4) de către Sfântul Apostol Pavel. Faptul însă nu joacă un rol important pentru că, prin context, Apostolul neamurilor scoate în relief, și în aceste două cazuri, nocivitatea acelor abateri de la dreapta credință reprezentate de aceste așa-numite basme. În Tit 1, 14, aceste mituri sînt numite «*iudaice*» ceea ce arată, pe de o parte, cercurile de unde proveneau, iar, pe de altă parte, cuprinsul lor, într-o oarecare măsură.

Numai în I Timotei 4, 7, termenul *μῦθος* este determinat sintactic de două atribute («*necurate și băbești*») care le caracterizează sub raportul intențiilor urmărite de cei ce le pun în circulație și sub acela al anacronismului și inconsistenței lor.

Termenul *βέβηλος*, profan, lumesc, este folosit în Noul Testament numai în I Timotei (1, 9; 4, 7; 6, 20), II Timotei (2, 16) și Evrei (12, 16) și numai pentru a caracteriza opoziția față de sfințenia și sublimul învățăturii evanghelice, a acelei comori primite spre cinstire și spre pază de slujitorii bisericești (I Tim. 6, 20; II Tim. 2, 16). *Βέβηλος* ca atribut al termenului basm pune în lumină cu o pregnanță aparte ideea de opoziție ireconciliabilă dintre aceste născociri lumesti și spurcate și cuvintele credinței și ale buneii învățături, hrana zilnică a slujitorului bisericesc (vers. 6). «Asemenea fapte (basme) sînt numite spurcate și băbești», spune Sfântul Ioan Hrisostom, pe de o parte pentru că sînt învechite, iar, pe de altă parte, pentru că *se opun credinței*⁹⁰⁷. Deoarece aceste basme sînt necurate⁹⁰⁸, ele caracterizează și pe cei ce le născocesc și le colportează, intențiile lor potrivnice Bisericii și învățăturii acesteia.

Γραῶδης (hapax biblic), băbesc, caracterizează, încă din antichitatea greacă, o anumită categorie de mitologii și basme⁹⁰⁹, adică acele istorisiri cu caracter fantastic, fără nici un temei. Sfântul Ioan Hrisostom precizează că Apostolul se referă, aici, la unele obiceiuri iudaice. «De ce le numește el (Apostolul) basme? întreabă Sfântul Părinte. Pentru că sînt fie falsificări, fie lucruri cărora le-a trecut vremea. Cele ce se fac la timp sînt folositoare, iar cele cărora le-a trecut timpul sînt nu

906. L. I. Filipidu, *op. cit.*, p. 261.

907. *Op. cit.*, P.G., LXII, 560; cf. Teofilact, *op. cit.*, P.G., CXXV, 56.

908. Aceasta este traducerea întilnită în NTB și BR.

909. *Strabo* I, 3; Platon, *Republica*, I, 350 e; vezi alte exemple la L. I. Filipidu, *op. cit.*, p. 261.

numai nefolositoare, ci și vătămătoare. Gîndește-te, de pildă, la un bărbat trecut de douăzeci de ani care s-ar hrăni cu lapte de la doică. Gîndește-te cît de ridicol ar fi»⁹¹⁰. Teodoret face o precizare utilă: «Basmele băbești sînt numite învățăturile iudaice, nu Legea, ci falsele interpretări ale Legii și prescripțiile anacronice»⁹¹¹.

Verbul *παραιτέομαι*, a interzice, a împinge, a îndepărta, a refuza, folosit aici ca în toate cazurile în care este întilnit în Epistolele pastorale (vezi și 5, 11; II Tim. 2, 23; Tit 3, 10), la imperativ, face parte din terminologia folosită în aceste Epistole pentru interzicerea contactului cu orice focar de rătăcire doctrinară (II Tim. 2, 23; Tit 3, 10) sau cu orice ispită (I Tim. 5, 11). Acest imperativ al Apostolului stabilește o disciplină și o regulă pe care orice credincios trebuie să le urmeze față de învățăturile mincinoase. De altfel hrănirea permanentă cu învățătura adevărată este, ea însăși, o pavază eficientă împotriva flecărilor sectante.

Pe lângă aceasta, un mijloc de ferire a creștinului de rătăcirile de la credință este practicarea evlaviei. Verbul *γυμνάζω* însemnează a exersa ceva, a face exerciții (corporale sau spirituale), a se osteni cu (în vederea obținerii unor rezultate bune într-un domeniu). Puține sînt verbele limbii grecești care exprimă atît de pregnant ideea de exersare intensă, neîntreruptă, sistematică, progresivă și sub îndrumare a unei virtuți, a unui procedeu spiritual menit să consolideze și să dezvolte personalitatea morală a creștinului ca acest *γυμνάζω*. Referindu-se la semnificația acestui verb, Sfîntul Ioan Hrisostom subliniază că noi avem nevoie de exercițiu neîntrerupt pentru a ajunge la o credință curată și o viață corectă, aceasta fiind definiția evlaviei, după marele Părinte al Bisericii⁹¹².

Verbul *γυμνάζω* care, la început, a desemnat exercițiile fizice sistematice și permanente ale atleților doritori să-și adjudece victorii la jocurile sportive, în epoca elenistică și îndeosebi la stoici⁹¹³, desemnează efortul moral al practicării virtuții. Acest înțeles este întilnit și în Noul Testament pentru a exprima ideea de obișnuință a simțului moral de a deosebi binele de rău, simț care este propriu celor desăvîrșiți (Evrei 5, 14; cf. 12, 11; I Petru 2, 14).

În Epistolele pastorale, slujitorul bisericesc este asemănat cu un ostaș de carieră care «nu se încurcă cu treburile vieții ca să fie pe plac celui ce strînge oaste» (II Tim. 2, 4) și care trebuie să ducă lupta cea bună (I Tim. 1, 18; cf. II Tim. 4, 7). De asemenea, slujitorul bisericesc este asemănat cu un atlet care cîștigă laurii victoriei numai în condițiile în care s-a luptat, cu respectarea tuturor legilor jocului (II Tim. 2, 5). Atît metafora ostașului, cît și cea a atletului presupun, pentru

910. *Op. cit.*, P.G., LXII, 559; recunoscînd și însușindu-și această tilcuire a Sfîntului Ioan Hrisostom, Ecumeniu (*op. cit.*, P.G., CXIX, 170) nu exclude posibilitatea ca Sfîntul Apostol Pavel să se refere aici la flecărelele grecilor sau ereticilor care, și ele, sînt necurate și băbești.

911. *Op. cit.*, P.G., LXXXII, 813 și Teodor de Mopsuestia identifică în basmele băbești din acest text paulin miturile cărților apocrife (cit. la I. Knabenbauer, *op. cit.*, p. 245).

912. *Op. cit.*, P.G., LXII, 560.

913. F. D. Gealy, M. P. Noyes, *op. cit.*, p. 429.

slujitorul bisericesc, depunerea unor eforturi continue și intense în vederea ajungerii la o înaltă stare de viețuire morală și religioasă pentru a fi recunoscut de credincioși drept cirmuitoar spiritual legitim și încercat. Această idee este susținută cu deosebită forță de verbul γυμνάω. Ca și verbul «a hrăni» din vers. 6, verbul γυμνάω din acest verset presupune exercițiul zilnic al virtuții; amîndouă verbele desemnează două mijloace de fortificare a slujitorului bisericesc pentru a se împotrivi acțiunii distructive a sectanților din Efes.

Deprinderea evlaviei și a virtuții este rezultatul unui efort personal (σεαυτόν) și, deci, conștient, urmarea unei conștiințe a necesității și oportunității unor astfel de exerciții, la care a ajuns un slujitor bisericesc în confruntările pe care i le-au oferit experiența și lucrarea sa misionar-pastorală. Sfîntul Apostol Pavel îndeamnă adesea pe slujitorul bisericesc la autocontrol și introspecție (I Tim. 15—16: «Cugetă la acestea... Ia aminte la tine însuți» (σεαυτόν, cf. 5, 15; II Tim. 2, 15). Acest autocontrol permanent asigură slujitorului bisericesc rolul de cirmuitoar spiritual care se impune prin exemplul personal credincioșilor din Biserica unde-și duce activitatea (Tit 2, 7).

Termenul εὐσέβεια, evlavie, cucernicie, pietate, definește, în Epistolele pastorale, în care este folosit cu precădere (10 din 15 întrebunțări), slujirea lui Dumnezeu cu toate puterile ca răspuns la bunătatea și iubirea lui Dumnezeu față de oameni (cf. Matei 22, 37). Evlavia este o stare permanentă a experienței spirituale, fiind precedată de credință, însoțită de înfrinare și răbdare și urmată de iubire (II Petru 1, 5—7). Rolul evlaviei în viața creștină este atât de mare încît Apostolul neamurilor definește taina Bisericii ca fiind taina evlaviei (I Tim. 3, 10), adică a experienței spirituale personale a credincioșilor, pe drumul creșterii lor duhovnicești care este dovedită prin rugăciunea pentru toți oamenii (I Tim. 2, 1—3), ferirea de basmele necurate (4, 7; cf. 6, 3), trăirea dreptei credințe (Tit 1, 1; a se vedea comentariul la 3, 16). Căutînd să definească evlavia, Sfinții Părinți o numesc credință curată și viață corectă⁹¹⁴, practicarea virtuților⁹¹⁵.

4, 8. Acest verset, care este o dezvoltare a celui anterior, constituie unul din cele mai alese elogii închinare evlaviei creștine înfățișate ca mijloc de agonisire a vieții de aici și a celei viitoare (cf. Iacov 1, 27).

Sfîntul Apostol Pavel știe că verbul γυμνάω evocă, în primul rînd, exercițiile fizice pe care grecii le practicau în mod organizat în cadrul așa-numitului gimnaziu (γυμνάσιον) sub conducerea unui specialist de gimnastică (γυμναστής). De aceea în continuare, el face o precizare necesară arătînd că «deprinderea trupească este prea puțin folositoare».

Expresia σωματική γυμνασία, deprinderea trupească, exercițiul fizic, este un hapax biblic, substantivul γυμνασία nemaifiind întîlnit nicăieri în Noul Testament. Sfîntul Ioan Hrisostom face precizarea că unii cred

914. Sfîntul Ioan Hrisostom, *op. cit.*, P.G., LXII, 560; Sfîntul Ioan Damaschin, *op. cit.*, P.G., XCV, 1009; Ecumeniu, *op. cit.*, P.G., CXIX, 169; Teofilact, *op. cit.*, P.G., 56.

915. Ambrosiaster, *op. cit.*, P.L., XVII, 500.

că aici Apostolul se referă la practicarea postului ⁹¹⁶. Împotriva unor astfel de opinii, Sfântul Părinte arată că dacă practica postului ar fi o deprindere trupească, ea ar hrăni trupul, dar când, prin post, trupul se împuținează și slăbește, atunci această deprindere a postului nu mai este trupească, ci spirituală ⁹¹⁷.

Prin această expresie, trebuie, așadar, să înțelegem «suma tuturor încordărilor și lipsurilor cu ajutorul cărora grecii și romanii căutau să ajungă la sănătate, putere și agilitate trupească» ⁹¹⁸. Aceste exerciții fizice care cer osteneală și timp ⁹¹⁹ sînt folositoare în mod deosebit unei dezvoltări armonioase a trupului și, mai cu seamă, sănătății omului ⁹²⁰. Cei care, în urma acestor exerciții fizice, făcute în mod regulat și la o intensitate deosebită, infrinându-se de la toate, ajung să cucerască laurii victoriei la jocurile olimpice iau numai «o cunună stricăcioasă» spre deosebire de creștinul care se străduiește duhovnicește pentru a primi o cunună nesticăcioasă (I Cor. 9, 25; cf. II Tim. 2, 5; 4, 8; I Petru 5, 4).

Expresia πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ὠφέλιμος, «*spre puțin e folositoare*», nu neagă însemnătatea exercițiilor fizice, ci, dimpotrivă, le afirmă existența și necesitatea pentru dezvoltarea și sănătatea trupului, rigoarea și caracterul lor educativ fiind adesea evocate de Apostolul neamurilor (I Cor. 9, 25—26; II Tim. 2, 5; Gal. 5, 7; Filip. 3, 14). Ele privesc însă, în primul rînd, trupul, fiind puțin folositoare pentru suflet ⁹²¹.

Cunoscut fiind faptul că practicarea acestor exerciții era uneori încununată de succese deosebite aducînd marilor atleți victorii care-i propulsau pe înalte poziții sociale chiar la sărbători desfășurate la Efes închinată zeiței Artemiza (Artemisia) sau cetății (Efesia), Sfîntul Apostol Pavel se folosește de această comparație pentru a așeza în cea mai bună și avantajoasă lumină deprinderea evlaviei (vers. 7), care «*spre toate este de folos*».

Sfîntul Apostol Pavel valorifică datele comparației dintre gimnastica trupească și deprinderea evlaviei prin concluziile de o mare expresivitate pe care le formulează în încheierea pericopei: deprinderea trupească «*spre puțin este folositoare*», iar evlavia «*spre toate este de folos*». Această din urmă sintagmă rezumă întreaga gîndire paulină care se degajă din dezvoltarea acestei comparații și dezvăluie însuși scopul formulării ei în această Epistolă. Apostolul repetă adjectivul ὠφέλιμος (întîlnit numai în Epistolele pastorale, vezi și II Tim. 3, 16; Tit 3, 8, dar vezi ὠφέλεια în Rom. 3, 1; Iuda 16 și ὠφέλεω în Rom. 2, 25; I Cor. 13, 3; 14, 6; Gal. 5, 2 etc.), folositor, util, avantajos, deși, din punct de vedere sintactic și stilistic, această repetare nu este absolut necesară. Prin repetarea acestui termen însă, se realizează nu numai o mai

916. Op. cit., P.G., LXII, 560; Ambrosiaster (op. cit., P.L., XVII, 500), referă expresia Apostolului la ereziile gnostice care interziceau căsătoria și consumarea anumitor bucate.

917. Op. cit., P.G., LXII, 560; cf. Sf. Ioan Damaschinul, op. cit., P.G., XCV, 1009; Teofilact, op. cit., P.G., CXXV, 56.

918. Dr. I. Olariu, op. cit., p. 214.

919. Teodoret, op. cit., P.G., LXXXII, 813.

920. Teofilact, op. cit., P.G., CXXV, 56.

921. P. Dornier, op. cit., p. 79.

mare precizie, autorul obligîndu-l pe cititor la o imediată înțelegere a gândirii sale, ci și o separare a domeniilor, cel al eforturilor și exercițiilor fizice și cel al deprinderii evlaviei creștine.

Ultima parte a versetului constituie sublinierea evlaviei: «evlavia spre toate este de folos». Autorul Epistolei face precizarea că evlavia care rămîne subiectul logic al enunțului are «făgăduința vieții de acum și a celei viitoare».

Substantivul ἐπαγγελία, făgăduință, promisiune, desemnează, în Noul Testament, făgăduințele făcute de Dumnezeu oamenilor (Luca 24, 49; Fapte 1, 4; 2, 33, 39; 7, 17; 13, 23, 32; Rom. 4, 13, 16, 20; Gal. 3, 14; II Tim. 1, 1 etc.), care și-au găsit împlinirea în Hristos (I Cor. 1, 20—21). Creștinii sînt «fiii făgăduinței» (Gal. 4, 28; cf. Facere 21, 12); beneficiari ai acestor făgăduințe prin sîngele lui Hristos (Efes. 2, 12—13; 3, 6).

Expresia «avînd făgăduința vieții de acum» este, practic, necunoscută în Noul Testament, dar conținutul pe care îl pune în valoare poate fi recunoscut în formulări generale ca: «Dumnezeu toate le lucrează spre binele celor ce iubesc pe Dumnezeu» (Rom. 8, 28) sau: «Dumnezeiasca Lui putere ne-a dăruit toate cele ce sînt spre viață și spre bună cucernicie» (II Petru 1, 3; cf. II Tim. 1, 1).

Sintagma «viața de acum» este sinonimă cu expresiile: «veacul de acum» (Matei 12, 32), «acum, în vremea aceasta» (Marcu 10, 30; cf. Rom. 3, 2; 11, 5; II Cor. 8, 14) sau, pur și simplu, cu adverbul «vî», acum, care desemnează, uneori, în Noul Testament, timpul istoric, veacul de acum, viața de acum (Luca 6, 21, 25).

«Viața de acum» este deosebită de «cea viitoare». Expresia ζωή τῆς μελλούσης, viața cea viitoare, este echivalentă cu «viața veșnică» (Matei 19, 16, 29; 25, 46; Marcu 10, 17, 30; Luca 10, 25; 18, 18, 30; Ioan 3, 15, 16; 17, 3; Fapte 13, 46; Rom. 5, 21; 6, 22; Gal. 6, 8; I Tim. 6, 12, 19; Tit 1, 2), cu «veacul viitor» (Matei 10, 32; Efes. 1, 21; Evrei 6, 5), cu cetatea «ce va să vie» (Evrei 13, 14; cf. Filip. 3, 20; Evrei 12, 22).

Dacă «viața de acum» este deosebită de «cea viitoare» în ce privește faptul că cea dintîi are ca durată timpul istoric, iar cea de-a doua este veșnică (ζωή αἰώνιος, Matei 19, 16, 29 etc.), trebuie observat că atît cea din veacul de acum, cît și cea viitoare poartă același nume de viață (ζωή) acest substantiv fiind folosit, în textul de care ne ocupăm, o singură dată. Viața deci este una singură, deoarece fiind dăruită de Dumnezeu nu se ia înapoi (Rom. 11, 29). Chipul ei însă se schimbă vremelnice prin separarea sufletului de trup pînă la Parusie cînd «cel ce a înviat pe Hristos Iisus din morți va face vii și trupurile... cele muritoare prin Duhul Său» (Rom. 8, 11). Prin Învierea lui Hristos «moartea a fost înghițită de biruință» (I Cor. 15, 54).

«Creștinii au, cum spune Sfîntul Ioan Hrisostom, speranțe bune și aici, fiindcă cel ce nu cunoaște în sine nici un rău și săvîrșește fapte bune, chiar și aici este mulțumit. Cel rău și aici este pedepsit deoarece are veșnic teamă și nu cutează să privească spre nimeni cu îndrăzneală, uitîndu-se bănuitor chiar la soarele de pe cer»⁹²².

922. Op. cit., P.G., LXII, 560.

4, 9. Versetul își are o paralelă perfectă în I Timotei 1, 15. Prima sa parte («vrednic de crezare e cuvîntul») se mai întîlnește în I Timotei 3, 1, în II Timotei 2, 11 și în Tit 3, 8. Fie că este folosit în formularea sa dezvoltată ca în acest caz și în 1, 15, fie în formularea sa restrînsă (ca în I Tim. 3, 1 ; II Tim. 2, 11 ; Tit 3, 8), acest enunț paulin, specific Epistolelor pastorale, este merit nu numai să atragă atenția asupra unor adevăruri de credință pe care le anunță sau le subliniază, ci să le și pună într-o lumină deosebit de favorabilă. Această formulare solemnă marchează, de fiecare dată, rostirea unor adevăruri fundamentale, în jurul cărora se organizează întreaga materie a unor scrieri ca Epistolele pastorale. Ea îndatorează pe cititor la un efort de aprofundare și însușire a conținutului gîndirii apostolice formulate și introduse prin cuvintele din care este alcătuit versetul de față.

Sfîntul Ioan Hrisostom arată că aceste cuvinte ale Sfîntului Apostol Pavel însemnează «cu adevărat, căci și aici (în această viață) și acolo (în viața veșnică) se adevăresc»⁹²³. «Este vrednic de credință, spune și Teodoret, deoarece este împodobit cu adevărul»⁹²⁴. Același scriitor bisericesc precizează că Apostolul a considerat necesară o astfel de subliniere în acest context pentru că; mai înainte, a amintit de viața viitoare, care este obiect al credinței⁹²⁵.

Pentru Teofilact, această formulare apostolică însemnează «adevărat și vrednic să fie primit de toți, întrucît nu cuprinde în sine nici o urmă de îndoială»⁹²⁶. Sfîntul Ioan Hrisostom remarcă faptul că Sfîntul Apostol Pavel folosește des această expresie concentrată în Epistolă pentru că el nu are nevoie să lungească vorba, deoarece îi scrie lui Timotei⁹²⁷ care avea nevoie de învățătură, dar nu din cea necesară ucenicilor, ci din cea cuvenită dascălului⁹²⁸. Această explicație a marelui Părinte și Dascăl al Bisericii trebuie reținută pentru înțelegerea tuturor cazurilor în care se află această formulare întîlnită numai în Epistolele pastorale.

Întreaga tradiție exegetică patristică referă această subliniere paulină la contextul antecedent, adică la conținutul versetului 8 referitor la marele folos al deprinderii evlaviei care are făgăduința vieții de aici și a celei viitoare⁹²⁹. Aceasta este și opinia mării majorități a exegeților mai noi⁹³⁰.

Această interpretare este nu numai îndreptățită, ci și logică deoarece versetul 10, următorul, motivează eforturile făcute de creștini pentru deprinderea evlaviei, adică acea închinare curată adusă lui

923. *Ibidem*.

924. *Op. cit.*, P.G., LXXXII, 813 ; cf. Ecumeniu, *op. cit.*, P.G., CXIX, 170.

925. *Op. cit.*, P.G., LXXXII, 813.

926. *Op. cit.*, P.G., CXXV, 57 ; Eutimie Zigabenu, citat la I. Knabenbauer, *op. cit.*, p. 246.

927. *Op. cit.*, P.G., LXII, 566.

928. *Ibidem*, 504.

929. *Ibidem* ; Teodoret, *op. cit.*, P.G., LXXXII, 813 ; Ambrosiaster, *op. cit.*, P.L., XVII, 501 ; Ecumeniu, *op. cit.*, P.G., CXIX, 170 ; Teofilact, *op. cit.*, P.G., CXXV, 57.

930. A.-F. Maunoury, *op. cit.*, p. 76 ; Dr. I. Olariu, *op. cit.*, p. 214 ; M. Dibelius, H. Conzelmann, *op. cit.*, p. 55 ; M. Meinertz, *op. cit.*, p. 58—59 ; C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 508—509 ; P. Dornier, *op. cit.*, p. 80 ; L. I. Filipidu, *op. cit.*, p. 266 ; H. Burki, *op. cit.*, p. 145 ; F. D. Gealy, M. P. Noyes, *op. cit.*, p. 430 etc.

Dumnezeu cu dragoste, credință sinceră și cu viață neîntinată, la căpătui cărora, aceștia, creștinii, se vor bucura de împlinirea făgăduințelor lui Dumnezeu.

Aceasta este cea mai completă împlinire la care poate să aspire un creștin activ care și-a dedicat întreaga viață și lucrare slujirii lui Dumnezeu (Matei 19, 28—29; Marcu 10, 29—30; Luca 18, 29—30).

4, 10. Ca și nădejdea învierii trupurilor la Parusie (I Cor. 15, 14—19), făgăduința vieții de acum și a celei ce va să vină dă un sens și o motivație profundă, deplină și absolut suficientă vieții creștine, practicării evlaviei. Creștinii care împlinesc voia lui Dumnezeu, mari se vor chema în împărăția cerurilor (Matei 6, 19). Efortul făcut spre împlinirea voii Tatălui ceresc și nu simpla evocare a numelui divin agonizește credinciosului împărăția cerurilor (7, 21; Luca 6, 46). Această nobilă și neostenită năzuință a practicării poruncilor lui Dumnezeu, această evlavie, este, ea însăși, justificarea suficientă a acelei bogății fără seamăn a vieții creștine din epoca apostolică, dar și a eforturilor fiecărui creștin spre desăvârșirea morală. Orice creștin cunoaște că «aleargă» nu la întâmplare (I Cor. 9, 26), ci «către țintă și către răsplata chemării de sus, a lui Dumnezeu, întru Hristos Iisus» (Filip. 3, 14).

În această lumină trebuie înțeleasă sintagma paulină: «Fiindcă pentru aceasta ne ostenim și ne luptăm». Expresia εἰς τοῦτο, pentru aceasta, în acest scop, trebuie înțeleasă ca indicând finalitatea, scopul eforturilor cerute de practicarea evlaviei, în timp ce γάρ, căci, fiindcă, introduce a doua parte a gândirii pauline, cea care privește viața creștină concretă, explicabilă în desfășurarea ei, numai prin prisma și motivarea cuprinsă în versetul 8. Trebuie să nu se piardă din vedere că, între versetele 8 și 10, există o deplină unitate.

Verbul κοπιᾶω, a obosi, a lucra, a se osteni (în vederea obținerii unui rezultat) și ἀγωνίζομαι, a se lupta, a concura la jocuri, a disputa un premiu, a susține o luptă, amintesc de γομνάσω (vers. 7) și de γομνασία (vers. 8) cu care pot fi asociate pentru a reda, laolaltă, ceea ce caracterizează viața creștină dusă la cotele ei cele mai înalte.

Verbul κοπιᾶω este folosit de Sfântul Apostol Pavel, în Epistolele sale, pentru a exprima îndeosebi ideea de trudă depusă în slujba Evangheliei, pentru propovăduirea adevărului creștin (Rom. 16, 6, 12; I Cor. 16, 16). Uneori, când Apostolul neamurilor vorbește despre activitatea sa de propovăduitor creștin utilizează acest verb pentru a pune în lumină faptul că această activitate a fost deosebit de dificilă, neputându-se împlini decît cu ajutorul Sfântului Duh, care a sălășluit în el (I Cor. 15, 10; cf. Gal. 4, 11; Filip. 2, 16; Col. 1, 29). Tot prin acest verb este exprimată și lucrarea preoțească desfășurată spre propășirea credincioșilor (I Tes. 5, 12) și a cuvîntului învățăturii (I Tim. 5, 17).

Ἀγωνίζομαι exprimă mai cu seamă efortul creștinului spre dobîndirea desăvîrșirii pentru cucerirea vieții veșnice (I Cor. 9, 25; I Tim. 6, 12). Același verb exprimă, împreună cu κοπιᾶω, eforturile misionarilor creștini de a vesti pe Iisus Hristos înaintea a cît mai mulți oameni (Col. 1, 29; I Tim. 4, 10). Acest verb este ales de Sfântul Pavel pentru a-și caracteriza, în ultima sa Epistolă, uriașa lucrare de propovăduitor

al adevărului evanghelic și de martor al lui Hristos înaintea tuturor neamurilor (II Tim. 4, 7).

Ambele verbe mai sus analizate sînt folosite în I Timotei 4, 10 la indicativul prezent și persoana întii plural, exprimînd, pe de o parte, durata și continuitatea acțiunii, iar, pe de altă parte, participărtea tuturor creștinilor la aceste acțiuni, inclusiv aceea a Apostolului neamurilor, alături de Timotei, de slujitorii bisericești și de ceilalți creștini.

Forța care întărește pe creștin în acest efort neîntrerupt pentru obținerea unei înalte calități a vieții morale este nădejdea neclintită «în Dumnezeu cel viu, Care este Mîntuitorul tuturor oamenilor, mai ales al credincioșilor», deci în mîntuire și în împlinirea făgăduinței vieții veșnice (vezi versetul 8).

Ἐλπίζω a nădăjdui, este verbul care exprimă, în Noul Testament, cea nobilă și profundă încredere (II Tim. 1, 12) a omului în Dumnezeu, în dragostea și în puterea Sa de a dăruii tuturor, puțința mîntuirii (Matei 12, 21; Luca 24, 21; Fapte 26, 7; Rom. 8, 24; 15, 12; I Cor. 15, 19; II Cor. 1, 10; Evrei 11, 1; I Petru 1, 13). Nădejdea are ca obiect, în primul rînd, realitățile spirituale cele mai de seamă, acelea care, firește, nu se văd căci «nădejdea care se vede nu mai e nădejde. Cum ar nădăjdui cineva ceea ce vede?» (Rom. 8, 28). Creștinul așteaptă cu nerăbdare înfierea și răscumpărarea trupului său (Rom. 8, 23) cu o neclintită nădejde, care nu este scop în sine, ci putere și mijloc de depășire a tuturor piedicilor și încercărilor care i se opun. «Prin nădejde ne-am mîntuit», proclamă Apostolul neamurilor pentru a arăta puterea fără limite a acestei virtuți creștine (Rom. 8, 24), mîntuirea fiind obiectivul suprem al oricărui creștin (II Cor. 7, 10).

Expresia ὁ Θεὸς ζῶν, Dumnezeu cel viu, este folosită, în Noul Testament, în mărturisirile de credință fundamentale privind ființa și lucrarea lui Dumnezeu al cărui nume este evocat în aceste formulări, cu o deosebită solemnitate (vezi de ex. Matei 16, 16; Ioan 6, 69; Fapte 14, 15; I Tim. 3, 15; Evrei 9, 14; 10, 31). Atributul ζῶν subliniază însușirea Ființei divine de a fi pururi vie și, prin aceasta, însușirea ei de a fi izvorul vieții veșnice și pentru neamul omenesc (Ioan 6, 68—69; cf. Fapte 14, 15) și al mîntuirii omului (I Tim. 4, 10).

Dumnezeul cel viu «este Mîntuitorul tuturor oamenilor». Apelativul σωτήρ, Mîntuitor, este dat, în primul rînd, lui Dumnezeu (Luca 1, 47; I Tim. 1, 1; 4, 10; Iuda 25). Dar, în cele mai numeroase texte din Noul Testament, acest nume este dat Domnului nostru Iisus Hristos care încă de la naștere este înfățișat ca Mîntuitor (Luca 2, 11) cu adevărat (Ioan 4, 42), înălțat de Dumnezeu ca Stăpînitor și Mîntuitor spre pocăință și iertarea păcatelor (Fapte 5, 31), după făgăduință (13, 23). Împlinirea mîntuirii s-a realizat prin venirea în lume a lui Hristos și a constat în aceea că El «a nimicit moartea și a adus la lumină viața și nemurirea, prin Evanghelie» (II Tim. 1, 10; cf. Tit 3, 6; II Petru 1, 1, 11; 2, 20; 3, 18; I Ioan 4, 14).

Prin expresia πάντων ἀνθρώπων, «al tuturor oamenilor», se reliefează, cu o claritate caracteristică Epistolelor pastorale, realizarea mîntuirii obiective prin Iisus Hristos. Acest adevăr de credință este exprimat insistenț în Epistola I Timotei în care citim că «Hristos Iisus a venit în

lume să mîntuiască pe cei păcătoși» (1, 15), căci Dumnezeu «voiește ca toți oamenii să se mîntuiască» (2, 4). Acest adevăr își găsește, în I Timotei 4, 10, formularea cea mai directă și mai categorică.

Μάλιστα πιστῶν, *mai ales al credincioșilor*, nu este restrictivă. Cu alte cuvinte, o dată ce Dumnezeu este Mîntuitorul tuturor oamenilor, tot neamul omenesc va beneficia de această lucrare mîntuitoare în mod obiectiv, oricine putînd să se împărtășească din roadele ei care sînt universale. O selecție a celor ce urmează să beneficieze de această lucrare nu este făcută de nimeni altcineva decît de persoana umană însăși deoarece faptul de a fi credincios sau necredincios nu atîrnă decît de fiecare dintre oameni. De această mîntuire care este a tuturor oamenilor beneficiază mai ales cei credincioși. Credința, se știe, este condiție a mîntuirii subiective și constituie, alături de faptele bune, aportul omului la propria lui mîntuire (Iacov 2, 24).

Pornind de la ideea că credința constituie o directă implicare a omului în însăși dezvoltarea Bisericii ca instituție istorică, Sfîntul Ioan Hrisostom subliniază, mai întii, că numai nădejdea în mîntuire și credința în Hristos explică pentru ce creștinii îndură cu atîta răbdare suferințe, ocări și primejdii⁹³¹. Dacă creștinii nu ar cunoaște că Hristos este Mîntuitor al credincioșilor, ei nu ar avea atîta zel în înfruntarea atîtor primejdii. Avînd însă privirile ațintite spre folosul pe care-l vor dobîndi, puterile lor se înmulțesc și sporul lor duhovnicesc devine vădit tuturor⁹³².

4, 11. Epistolele pastorale sînt scrieri de îndrumare a activității zilnice a slujitorilor bisericești și a vieții creștine. Acest caracter al Epistolelor pastorale este confirmat și de faptul că, din cînd în cînd, în cursul expunerii, sînt înțilnite îndemnuri ca acelea din versetul de care ne ocupăm (vezi 4, 6 ; 5, 7 ; 6, 2, 11 ; II Tim. 2, 14 ; Tit 2, 15). Acestea întrerup firul ideilor pentru a sublinia rostul și destinația expunerilor apostolice. Altfel spus, prin aceste îndemnuri se valorifică, pentru viața creștină, expunerile teoretice ale Apostolului autor.

În cea mai mare parte a cazurilor, aceste exortații sînt introduse prin pronumele ταῦτα, acestea (vezi ultima paranteză), care, chiar dacă nu desemnează întotdeauna cu mare precizie pericopa la care se referă, prezintă avantajul deosebit că poate să fie aplicat în general cuprinsului Epistolei, mai ales cînd introduce, ca în cazul de față, două imperative ca «poruncește și învață», cu un conținut atît de cuprinzător și atît de caracteristic îndatoririlor care revin membrilor ierarhiei bisericești.

În cazul de față, ταῦτα trebuie raportat, în primul rînd, la cuprinsul versetelor 8—10, care vorbesc despre deprinderea evlaviei și despre răsplata vieții veșnice a cărei făgăduință este cuprinsă în însăși practicarea evlaviei⁹³³. De notat că, în versetul 6, Timotei primise de la au-

931. Reamintim că, în unele manuscrise (№ D 0241 m traduceri latine, siriace și copte), ἀγωνίζομεθα, este înlocuit prin ονειδίζομεθα, de la ονειδίζω, a insulta, a batjocori, a grăi de rău. Această variantă se întilnește și în textul pe care-l comentează Sfîntul Ioan Hrisostom, ceea ce explică tilcuirea sa.

932. *Op. cit.*, P.G., LXII, 560.

933. Teodoret, *op. cit.*, P.G., LXXXII, 816 ; L. I. Filipidu, *op. cit.*, p. 267 ; Dr. I. Olariu (*op. cit.*, p. 215), extinde la pericopa 3, 16—4,10 indicația dată de ταῦτα.

torul Epistolei un îndemn asemănător («Acestea punîndu-le înaintea fraților...») privind prima parte a acestui capitol. Repetarea unei astfel de indicații are semnificația unei constante a preocupărilor Apostolului neamurilor și a îndatoririlor care revin slujitorilor bisericești.

Verbul *παραγγέλλω*, a porunci, a transmite (o dispoziție), a invita la ascultare, a da un cuvînt de ordine, face parte din vocabularul care exprimă autoritatea decurgînd din deținerea unui înalt oficiu în Biserică, a unei puteri spirituale încredințate unei persoane alese în scopul ocrotirii și păzirii neștirbite a tezaurului învățaturii celei adevărate (I Cor. 11, 17; II Tes. 3, 4, 6; 10, 12; I Tim. 1, 3; 5, 7; 6, 17). Fîrtește că porunca urmează învățătura și nu o exclude nici în momentul în care această poruncă se transmite, de obicei aceluia care încalcă în mod conștient sau fără să-și dea seama învățătura primită anterior. E tipic, în această privință, cazul unor creștini din Tesalonic care umblau «fără rînduială și nu după predania» pe care o promisera privind agonisirea prin muncă a celor necesare traiului (II Tes. 3, 4—12). Față de această, Apostolul neamurilor face caz de autoritatea lui de Apostol pentru a-i aduce la respectarea învățaturii Bisericii. Verbul *παραγγέλλω* se întîlnește în pericopa amintită de nu mai puțin de patru ori (II Tes. 3, 4, 6, 10, 12). Cel ce nu se supune poruncii, una din ultimele forme de influențare a celui ce nu ține cont de învățătura Bisericii, nesupunîndu-se cuvîntului autorității apostolice, trebuie izolat; creștinii trebuie să se ferească de a mai avea vreun amestec cu el «spre a-i fi rușine» (II Tes. 3, 14).

În I Timotei, acest verb este folosit îndeosebi în vederea investirii lui Timotei cu autoritatea trebuitoare apărării dreptei învățături împotriva abaterilor doctrinare (1, 3; 4, 10) și în vederea păzirii unei alese vieți creștine în comunitățile efesene (5, 7; 6, 17). Totodată acest verb introduce un fierbinte îndemn «înaintea lui Dumnezeu» (6, 13) către Timotei pentru păzirea «poruncii», adică a învățaturii, «pînă la arătarea Domnului nostru Iisus Hristos» (6, 14).

Slujitorul bisericesc trebuie să fie destoinic a da învățătură și altora (I Tim. 3, 2; 2, 24; cf. 2, 2) adică să aibă acea pregătire teoretică (II Tim. 3, 15—16) și acea înclinație naturală de a împărlăși și altora cunoștințele privind doctrina Bisericii (2, 24—25). Timotei face parte din acea categorie de persoane bisericești căruiua îi revine îndatorirea de a învăța în Biserică (I Tim. 4, 11; 6, 2; II Tim. 2, 2, 24 etc.). Verbul *διδάσκω*, a învăța, este legat de activitatea de expunere sistematică și competentă a învățaturii Bisericii (vezi de ex. Fapte 18, 11, 25; 19, 9—10; 20, 20; 28, 3; I Cor. 4, 17 etc.). Chiar dacă acest verb apare uneori asociat cu *κηρύσσω*, a propovădui, a vesti (Matei 9, 35; 11, 1; Fapte 28, 31), sau cu *εὐαγγελίζομαι*, a binevesti, a evangheliza (Luca 20, 1; Fapte 5, 42; 15, 35), acțiunea lui rămîne legată îndeosebi de lucrarea de aprofundare și de expunere sistematică a învățaturii creștine deja cunoscută prin propovăduirea anterioară (vezi comentariul la 2, 7). În I Timotei, verbul *διδάσκω* apare mai ales asociat cu *παραγγέλλω* (vezi și 6, 2), presupunînd drept cadru cronologic al vieții creștine o altă etapă, mai tardivă, decît aceea pe care o indică asocierea acestui verb cu *κηρύσσω* sau *εὐαγγελίζομαι*. Apostolul neamurilor are în vedere

aici momentul în care, la cîrma Bisericii locale, trecuseră sau urmau să treacă fără întîrziere episcopii, ca urmași ai Apostolilor, în ce privește răspunderea generală pentru aceste Biserici. Pe lingă valoarea de îndrumare a lucrării preoțești, cuvîntul Apostolului autor trebuie privit și ca un temel al autorității și prestigiului primului episcop al Efesului (vezi 4, 12). Sfîntul Ioan Hrisostom remarcă, pe bună dreptate, că slujitorul bisericesc trebuie să știe să distingă între situația în care trebuie să poruncească făcînd uz de autoritate și aceea în care trebuie să îndrume cînd constată că o învățătură sau alta sînt încălcate din pricina necunoașterii⁹³⁴.

Pericopa 4, 6—11 se adaugă, prin conținutul său doctrinar și prin îndrumările adresate de Apostolul neamurilor lui Timotei, celui ghid pentru orientarea slujitorului bisericesc în complexitatea vieții creștine de fiecare zi. Acest fragment al Epistolei este important mai ales pentru indicațiile pe care le cuprinde în ce privește conținutul predicii creștine (versetele 6 și 11). Preotul este chemat de Apostolul autor să se împărtășească zilnic din învățătura revelată, adică din cuvintele credinței și ale buneii învățături (vers. 6). El trebuie să fugă totdeauna de basmele necurate și băbești care nu pot fi demne de cel căruia i s-a încredințat comoara cea neprețuită a învățăturii, spre ocrotire, păstrare și propovăduire (6, 20; II Tim. 1, 13 etc.). Între învățătura evanghelică și aceste basme necurate și băbești nu este nici un amestec, cum nu este nici o «invoire între Hristos și Veliar» sau «între un credincios cu un necredincios» (II Cor. 6, 15).

O dată mai mult, Sfîntul Apostol Pavel folosește prilejul de a așeza evlavia creștină ca semn al ortodoxiei credinței și ca izvor al împlinirii făgăduințelor privind viața de acum și ale celei viitoare, arătînd calea cea mai sigură către propășirea spirituală.

Evlavia este prezentată de Apostolul neamurilor ca fiind rodul unor nevoințe duhovnicești permanente și sistematice, prin care se îmbogățește conținutul vieții creștine de fiecare zi. Această strădanie neîncetată dă un sens profund experiențelor spirituale ale credincioșilor și slujitorilor bisericești, dezvăluind convingerile și motivările acestora.

Slujitorul bisericesc din zilele noastre învață din pericopa de care ne ocupăm să manifeste o permanentă veghe față de acțiunile prozelitiste care se manifestă uneori cu virulență împotriva unor credincioși ortodocși și să folosească deprinderile evlaviei creștine ca armă împotriva unor astfel de porniri lipsite de eleganță și corectitudine.

3. Pilda și pregătirea păstorului spiritual

(4, 12—16)

Timotei este prezent și implicat în întregul conținut al primei Epistole care-i este adresată. Întregul plan al Epistolei ca și părțile ei componente presupun prezența, la cîrma Bisericii din Efes, a unui episcop, a unui cîrmuitor bisericesc purtînd întreaga răspundere a desfășurării vieții religioase din această Biserică, sub toate aspectele ei: de la

⁹³⁴ *Op. cit.*, P.G., LXII, 563—564.

organizarea asistenței pentru văduvele lipsite (5, 9, 16), a cultului divin public (2, 1—11), a luptei împotriva abaterilor de la credință (1, 3—10; 4, 1—11 etc.) pînă la alegerea și hirotonia membrilor ierarhiei bisericești (3, 1—13; 5, 22 etc.).

Aplicarea îndrumărilor apostolice nu poate fi concepută fără existența episcopului, a lui Timotei, în fruntea Bisericii Efesului. De aceea, din loc în loc, autorul Epistolei i se adresează direct acestuia realizînd o alternanță echilibrată între pericolele privind aspectele fundamentale ale vieții creștine și cele care vorbesc despre îndatoririle permanente sau speciale ale lui Timotei, despre comportamentul lui, despre pregătirea lui ca o obligație permanentă și responsabilă.

Între versetele 11 și 12 există, în ce privește îndatoririle lui Timotei, o legătură organică. Prin enunțul din versetul 11, Timotei este investit cu o autoritate deosebită, iar prin versetul 12, este pus în lumină prestigiul personal al aceluiași, necesar susținerii autorității de care trebuia să facă uz.

4, 12. *Nimeni să nu disprețuiască tinerețile tale, ci să devii pildă credincioșilor în cuvînt, în purtare, în dragoste, în credință, în curăție.* 13. *Pînă vin eu, ia aminte la citit, la îndemnat, la învățătură.* 14. *Nu nesocoti harul din tine care ți s-a dat, prin proorocie, cu punerea mîinilor mai marilor preoților.* 15. *Ai grijă de acestea, în acestea fii ca propășirea ta să fie vădită tuturor.* 16. *Ia aminte la tine însuși și la învățătură, stăruie în acestea, căci aceasta făcînd și pe tine te vei mîntui și pe cei ce te ascultă.*

Variante textuale, 4, 12. După *εν αρχη* manuscrisele indicate prin sigla *M* de ediția a XXVI-a a lucrării *Novum Testamentum Graece* de Nestle-Aland, adaugă *εν πνευματι*. Textul urmat de edițiile critice este atestat de principalele manuscrise care cuprind Epistola I Timotei și anume: *Ⲛ A C D F G I Ψ 6.33.81.104629.1175.1739.1881 pc*, traducerea latine, siriace și copte. 14. În *Ⲛ** și minusculul.69, termenul *πρεσβυτεριου* este transcris *πρεσβυτερου*. 15. Înainte de *πασιν*, unele manuscrise (*D¹ Ψ M. vg^{ms}*) adaugă *εν*. Textul acceptat în edițiile critice este atestat de *Ⲛ A C D* F. G 6.33.81.104.1739 pc lat CO*.

4, 12. Timotei ne este înfățișat, în Noul Testament, ca fiind tînăr. În acest text, Apostolul neamurilor vorbește în mod direct de tinerețea primului episcop al Efesului: «Nimeni să nu disprețuiască tinerețile tale». În I Timotei 5, 1—2 ucenicul iubit al Sfintului Pavel este îndrumat ca pe cei bătrîni să-i îndemne ca pe niște părinți, iar pe cei tineri, ca pe frați, pe femeile bătrîne ca pe mame, iar pe cele tinere, ca pe surori. În II Timotei, primul episcop al Efesului este îndemnat să fugă de «poftele tinereții» (2, 22). Același Timotei este prezentat de Apostolul neamurilor ca unul care a slujit Evanghelia «întocmai ca un copil lingă tatăl său» (Filipeni 2, 22), fapt care arată că folosirea cu privire la Timotei a unor expresii ca «fiul meu iubit» (I Cor. 4, 17), «adevărat fiu întru credință» (I Tim. 1, 2), «iubit fiu» (II Tim. 1, 2) este și un indiciu privind tinerețea ucenicului iubit al Sfintului Apostol Pavel.

Este dificil de stabilit cu exactitate ce vîrstă avea Timotei la data cînd este așezat episcop la Efes sau cînd îi este adresată de Apostolul

neamurilor prima Epistolă care-i poartă numele. Dificultatea cea mai importantă, în această privință, constă în faptul că e foarte greu de stabilit data nașterii lui Timotei.

Primul reper cronologic privind pe Timotei este întâlnit în Faptele Apostolilor 16, 1—3 în care citim că acesta era «ucenic», adică creștin, că era fiul unei femei iudee, creștină și ea, și al unui tată elin, că se bucura de bune mărturii de la frații din Listra și din Iconiu și că a fost primit în rîndul însoțitorilor Apostolului neamurilor după ce a fost tăiat împrejur din pricina iudeilor din acele locuri. Aceste evenimente legate de primirea lui Timotei în rîndul însoțitorilor Sfîntului Apostol Pavel se produc la începutul celei de-a doua călătorii misionare a Apostolului neamurilor, adică în vara lui 49 sau începutul lui 50⁹³⁵. Vîrsta pe care Timotei o avea la acea dată nu poate fi decît presupusă pornindu-se de la elementele cronologice din Faptele Apostolilor 16, 1—3: Buna mărturie pe care Timotei o avea din partea fraților din Listra și Iconiu care presupune o vîrstă suficientă pentru agonisirea acestor bune mărturii și pentru ca părinții săi să accepte să devină însoțitor al Apostolului neamurilor în lungile sale călătorii misionare. Apostolul însuși n-ar fi acceptat să-l includă printre însoțitorii săi dacă acesta n-ar fi avut o vîrstă care să-l facă apt pentru această slujire care comportă maturitate în gîndire și o bună cunoaștere a învățăturii evanghelice (cf. II Tim. 3, 15—16). Ținînd seama de aceste elemente, se poate presupune că Timotei avea, la primirea sa în ceată însoțitorilor Sfîntului Pavel, în jur de 22—23 de ani, fapt care poate justifica plasarea anului nașterii sale între 27—30 d.Hr. Ținînd seama că a doua călătorie misionară a început în 49—50, iar Epistola întii către Timotei a fost scrisă în anul 65, se poate susține cu deplină îndreptățire că Timotei avea, la această dată, 36—38 ani⁹³⁶.

Mîntuitorul însuși avea, la începuturile activității Sale publice 30 de ani, «măsura vîrstei deplinătății» (Efes. 4, 13).

Sfîntul Apostol Pavel era, de asemenea, foarte tînăr, νεανίας, cînd păzea hainele celor care mărturisiseră împotriva Sfîntului Arhidiacon Ștefan (Fapte 7, 58).

Așezarea lui Timotei ca episcop la Efes a avut în vedere marile merite și însușiri personale ale acestuia de care a făcut dovada de-a lungul numeroșilor ani petrecuți alături de dascălul și părintele său spiritual, Sfîntul Apostol Pavel, care au prevalat asupra considerentelor privind vîrsta sa încă tînără în raport cu a numeroși credincioși pe care avea să-i păstorească la Efes (I Tim. 5, 1—2, 9—10, 16 etc.) sau chiar cu unii preoți a căror activitate trebuia s-o supravegheze, s-o coordoneze și s-o disciplineze în caz de nevoie (5, 17—20). Enunțul din

935. Diac. dr. N. I. Nicolaescu, *Cronologia paulină*, p. 10; J. Jeremias, *op. cit.*, p. 34.

936. A se vedea unele amănunte privind cronologia vieții lui Timotei la G. Wohienberg, *op. cit.*, p. 164; I. Knabenbauer, *op. cit.*, p. 248; C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 50—51; J. Jeremias, *op. cit.*, p. 34 etc. Elemente prețioase în vederea stabilirii acestei cronologii, vezi la Diac. Dr. N. I. Nicolaescu, *Cronologia paulină*, p. 10—25 și Prof. I. Moisescu, *Ierarhia bisericească*, p. 55—56.

4, 11 : «Acestea poruncește și învață» punea problema autorității și prestigiului personal al episcopului Efesului⁹³⁷. De aceea, Apostolul simte nevoia să pună lucrurile la punct în ce privește vârsta aceluia cărui a se încredințase cea mai înaltă cîrmuire spirituală în Biserica Efesului, factor care nu trebuia să influențeze în sens negativ rezultatele activității acestuia. Dimpotrivă, această vîrstă trebuia să constituie un avantaj în lucrarea complexă și vastă pe care Timotei urma s-o desfășoare în fruntea Bisericii Efesului. Ea asigura depunerea unor eforturi susținute în vederea desfășurării, în cele mai bune condiții, a vieții creștine din Efes, vigoarea trebuitoare împlinirii tuturor sarcinilor care reveneau tînărului episcop al acestei mari și înfloritoare Biserici din epoca apostolică.

Îndemnul cu valoare de poruncă : «*Nimeni să nu disprețuiască tinerețile tale*» este adresat în primul rînd, acelor credincioși din Efes care, cum spune Sfîntul Ioan Hrisostom, puteau să fie stăpîniți de prejudecata de a disprețui tinerețea, mai ales cînd această vîrstă este a dascălului⁹³⁸.

Pronumele negativ *μηδείς*, nimeni, nici unul, este ales pentru însușirea lui semantică de a generaliza regula pe care o introduce («Să nu disprețuiască...»), excluzînd orice excepție (vezi I Cor. 3, 18, 21 ; 10, 24 ; Gal. 6, 17 ; Efes. 5, 6 ; Col. 2, 18 etc.). Acest pronume privește mai ales pe cei care ar fi putut să folosească tinerețea lui Timotei drept pretext pentru neascultarea poruncilor acestuia și a cuvîntului său de învățătură și, probabil, pe cei ce manifestau tendințe de îndepărtare de la dreapta credință și pe cei păcătoși (I Tim. 5, 20 ; 6, 21 ; II Tim. 2, 24—25). Sfîntul Ioan Hrisostom notează că nu trebuie să-i fie îngăduit nimănui să disprețuiască pe tînărul episcop atunci cînd porunca și învățătura privesc mîntuirea altora⁹³⁹, «fiindcă dascălul trebuie să fie cinstit nu defăimat»⁹⁴⁰.

Prin cuvintele *σοῦ τῆς νεότητος*, «*tinerețile tale*», Sfîntul Apostol Pavel se referă la o realitate pe care el însuși o cunoștea foarte bine și, cu toate acestea, nu a ezitat să-i încredințeze lui Timotei o însărcinare ca aceea de episcop al Efesului. În aceste condiții, a arăta dispreț față de tinerețea lui Timotei însemnează a disprețui, deopotrivă, și slujirea care i s-a încredințat de Apostolul neamurilor, oficiul pe care el îl îndeplinea la Efes din mandatul nu numai al Apostolului neamurilor (1, 3), ci și al cetei mai marilor preoților, al prezviteriului, care l-au hirotonit în treapta episcopatului (4, 14)⁹⁴¹.

În același timp, folosind cuvîntul *νεότης* tinerețe, Sfîntul Apostol Pavel arată că, de fapt, Timotei era la vîrsta deplinei maturități, întrucît acest termen desemnează tinerețea matură spre deosebire de *νεανία* care e un indicu de adolescentă. Aplicat lui Saul în vremea cînd a avut loc martiriul Sfîntului Ștefan, acest din urmă termen se referea la un om care avea în jur de 30 de ani (Fapte 7, 58). Sfîntul Irineu⁹⁴² face

937. Sfîntul Ioan Hrisostom, *op. cit.*, P.G., LXII, 564.

938. *Ibidem*, 564—565.

939. *Ibidem*, 565.

940. *Ibidem*.

941. Prof. I. Moisescu, *Ierarhia bisericească*, p. 62.

942. *Adv. haer.* II, 22, 5.

precizarea că, în lumea greacă, este numit tinăr (νέος) un bărbat care se apropie de 40 de ani ⁹⁴³.

Verbul καταφρονέω, a urî, a disprețui, a fi disprețuitor, exprimă o atitudine de superioritate fără nici un temei. Această atitudine este afișată, de pildă, de cei care arată dispreț față de copii pentru nevinovăția lor (Matei 18, 10), de cei care nesocotesc bogăția bunătății lui Dumnezeu și a îngăduinței și a îndelungii Lui răbdări (Rom. 2, 4) sau sfințenia Bisericii printr-o conduită de desconsiderare a celor mai puțin avuți (I Cor. 11, 22), de sclavi față de stăpînii lor «sub cuvînt că sint frați» (I Tim. 6, 1) sau de cei ce nesocotesc domnia cerească umblînd «în poftes spurcate» (II Petru 2, 10).

Folosind acest verb, Apostolul autor exprimă, indirect, și o condamnare a celor ce nesocotesc tinerețile lui Timotei, în fapt, autoritatea sa și pe aceea a Bisericii care l-a rînduit în această slujire. Această atitudine față de Timotei «vatămă, cum spune Sfîntul Ioan Hrisostom, lucrarea obștească» a lui Timotei ⁹⁴⁴.

Sfîntul Apostol Pavel adresează, deopotrivă, aceste cuvinte («Nimeni să nu disprețuiască tinerețile tale») lui Timotei pe care-l cheamă, cum se constată din contextul subsecvent, la o viețuire pilduitoare întru toate. «În măsura în care vei da dovadă de o viață demnă, spune Sfîntul Ioan Hrisostom, într-o parafrază a textului paulin, nimeni nu are dreptul de a te disprețui din pricina vîrstei tale, ci mai degrabă, să te admire» ⁹⁴⁵.

Folosirea conjuncției adversative *ἀλλά*, ci, introduce ferm obligații importante pentru Timotei și îndreptățește tîlcuirea Sfîntului Ioan Hrisostom mai sus citată.

Oricît de înaltă ar fi o doctrină religioasă și morală, ea devine dreptar și călăuză numai în momentul în care s-a întruchipat într-una sau în mai multe persoane umane a căror viață și a căror conduită se transformă, prin atracția pe care o exercită, în modele vrednice de urmat. Pilda supremă de viețuire creștină este Însuși Mîntuitorul Care spune: «Că v-am dat vouă pildă ca, precum v-am făcut Eu vouă, să faceți și voi» (Ioan 13, 15; cf. Matei 11, 29; Ioan 13, 34; 14, 12; I Petru 2, 21).

Sfîntul Apostol Pavel, urmînd cuvîntul Mîntuitorului, s-a făcut, de asemenea, pildă creștinilor pe care i-a chemat să-i urmeze exemplul: «Fraților, faceți-vă următorii mei și uitați-vă la aceia care umblă astfel precum ne aveți pildă pe noi» (Filip. 4, 15).

Folosind expresia *τύπος γίνου*, să devii pildă (cf. I Tes. 1, 7; I Petru 5, 3), Sfîntul Apostol Pavel indică o permanentă înaintare a lui Timotei spre desăvîrșirea morală, a vieții și conduitei sale în folosul cre-

943. Vezi P. Dornier, *op. cit.*, p. 81.

944. *Op. cit.*, P.G., LXII, 565. Este și argumentul folosit în veacul postapostolic de Sfîntul Ignatie Teoforul (*Epistola către magnezieni*, cap. III, 1; ed. F. X. Funk, vol. I, p. 231—232) care spune: «Se cuvine ca voi să nu abuzați de vîrsta episcopului vostru, ci să-i dați tot respectul potrivit puterii lui Dumnezeu, care este în el; știu că și sfinții preoți nu se uită că a fost rînduit de curînd episcop, ci, ca niște oameni înțelepți în Dumnezeu, se supun lui; dar nu lui, ci Tatălui lui Iisus Hristos, Episcopul tuturor» (Trad. rom. citată, p. 165—166).

945. *Ibidem*.

dincioșilor care, privind la viața lui exemplară, vor căuta să-l urmeze (cf. Evrei 13, 7). Verbul *γίνομαι* înseamnă, în primul rînd, a deveni, în opoziția cu *εἶναι*, a fi (imuabil)⁹⁴⁶ și exprimă în expresia «să devii pildă», o permanentă autodepășire, o dinamică mereu ascendentă a vieții morale, o neîntreruptă devenire spre perfecțiune.

Alături de *ὁποδείγμα* (Ioan 13, 15; Evrei 4, 11; Iacov 5, 10; II Petru 2, 6) și *ὁπογραμμός* (I Petru 2, 21), substantivul *τύπος*, exemplu, pildă, model, desemnează, mai cu seamă în Epistolele pauline și în I Petru, modelul de viață pe care trebuie să-l realizeze slujitorul bisericesc spre a deveni călăuză și dreptar al credincioșilor săi. În cele trei texte importante care se referă la chipul moral și religios al slujitorului hirototnit, acest substantiv este nelipsit, constituind esența celor trei enunțuri apostolice prin care se stabilește regula de aur a conduitei preotului, suportul sigur al succesului pastoral: «Să devii pildă credincioșilor» (I Tim. 4, 12); «întru toate arată-te pe tine pildă» (Tit 2, 7); «pilde făcîndu-vă turmei» (I Petru 5, 3).

Slujitorul bisericesc este, prin natura poziției sale în Biserică, cetatea de pe vîrf de munte care nu se poate ascunde (Matei 5, 14). Prin harul și autoritatea cu care a fost înzestrat, el se detașează de toți ceilalți credincioși și, de aici, rolul de «lumină a lumii» și de «făclie» care «luminează tuturor» (Matei 5, 14—15). Viața și conduita sa sînt măsura nu numai a vocației și zelului său misionar-pastoral, ci, deopotrivă, dovada superiorității și divinității învățaturii creștine, cale de închinare și cinstire a lui Dumnezeu (6, 16; Ioan 15, 8; Filipeni 1, 11; 2, 15; I Petru 2, 12).

Clericii au fost rînduiți în treapta lor ca să păstorească turma care le-a fost încredințată (Fapte 20, 28—29; I Petru 5, 1—5; cf. I Tim. 3, 5; 4, 16 etc.). Această turmă este constituită din creștini, adică din cei ce au fost botezați și au devenit «poporul lui Dumnezeu» (Evrei 4, 9). Cea dintîi îndatorire a preotului este aceea de a fi de folos acestor creștini din mijlocul cărora s-a ridicat (I Tim. 3, 2—6; cf. Evrei 5, 1). Această relație strînsă între preot și păstoriții săi este înțilnită și în formula: «Să devii pildă credincioșilor».

Substantivul *τύπος* folosit mai cu seamă la plural desemnează, în cele două Epistole către Timotei, pe creștinii din Efes care îi fuseseră încredințați spre păstoriarea lui Timotei (4, 3, 10, 12; 6, 2; II Tim. 2, 2; cf. I Tim. 5, 16). Acești credincioși, ca păstoriți ai lui Timotei, trebuie să fie cei dintîi beneficiari ai conduitei exemplare a preotului pentru că lor le luminează, în primul rînd, exemplul vieții acestuia (Matei 6, 14—16). Parafrazînd cuvintele Apostolului neamurilor, Sfîntul Ioan Hrisostom ne-a lăsat un comentariu excepțional: «Fii tu prototip al vieții, stînd înaintea păstoriților ca o icoană vie, ca o lege însuflețită, ca un dreptar, ca o definiție (*ἄρος*) a bunei viețuiri, căci așa trebuie să fie dascălul»⁹⁴⁷.

În continuarea textului său, Sfîntul Apostol Pavel arată direcțiile și domeniile viețuirii creștine în care trebuie să se arate pilda păstorului spiritual. Prima preocupare a Apostolului se îndreaptă către acea îndă-

946. A. Bailly, *op. cit.*, p. 403.

947. *Op. cit.*, P.G., LXII, 565; cf. Teodoret, *op. cit.*, P.G., LXXXII, 816.

torire a preotului de a propovădui adevărul evanghelic și de a manifesta o atenție aparte vorbirii sale. De aceea, el cere lui Timotei ca să devină pildă, mai întâi, «*în cuvînt*» (ἐν λόγῳ).

După cum se știe, credința vine din auz, prin intermediul predicii (Rom. 10, 14, 16). Dar predica trebuie să mărturisească pe Hristos cu mare putere (Fapte 4, 33), adică să cuprindă adevărul unic și clocotitor despre Iisus Hristos, pe care să-l expună convingător și cu toată îndrăzneala, fiind o mărturie completă despre El (Matei 10, 20, 27, 32—33; Marcu 8, 38; Luca 9, 26; 12, 8—9; II Tim. 2, 12). De aceea, Sfântul Ioan Hrisostom atrage atenția asupra darului pe care trebuie să-l aibă învățătorul creștin de a expune cu măiestrie și cu ușurință adevărul evanghelic⁹⁴⁸. Pentru aceasta preotul trebuie să fie pregătit din punct de vedere teologic (II Tim. 3, 15—16), să ia aminte neîncetat la învățătură, la citit (I Tim. 4, 13), cunoscînd și propovăduind învățătura sănătoasă (Tit 2, 8) și hrănindu-se cu cuvintele credinței și ale bunei învățături (I Tim. 4, 6). O importantă observație face, în legătură cu această indicație apostolică Teofilact. El adaugă la comentariul Sfântului Ioan Hrisostom că preotul trebuie să fie pregătit pentru a putea să dea imediat răspuns potrivit la întrebările care-i sînt adresate⁹⁴⁹.

În epoca apostolică, s-a manifestat năzuința ca fiecare creștin să fie un apologet și un misionar creștin fie prin viața sa deosebită (Filipeni 2, 15; I Tes. 1, 7; I Petru 3, 7; 1, 15—16), fie prin cuvîntul său, întotdeauna inspirat, oportun, pătrunzător și înțelept. Această exigență este formulată limpede de Sfîntul Apostol Pavel: «*Vorbă voastră să fie totdeauna plăcută, cu sare deasă, ca să știți cum trebuie să răspundeți fiecăruia*» (Col. 4, 6). Preotul întruchiează, în cea mai înaltă măsură, modelul apologetului și misionarului creștin, fiind pregătit «*slujitor al Domnului*» să dea pururi învățătură (II Tim. 2, 24) «*spre mustrare, spre îndreptare, spre înțeleptirea cea întru dreptate astfel ca omul lui Dumnezeu să fie desăvîrșit, bine pregătit pentru orice lucru bun*» (II Tim. 3, 16—17), făcînd, astfel, lucrul evanghelistului (4, 5; cf. Efes. 4, 11).

Eutimie Zigabenu relevă un alt aspect pus în lumină de expresia apostolică «*în cuvînt*»⁹⁵⁰. El precizează că Sfîntul Apostol Pavel cere lui Timotei să vorbească prudent în așa fel încît să zidească pe alții (Efes. 4, 29, 31; 5, 4).

Expresia ἐν ἀναστροφῇ, în purtare, desemnează ansamblul de acte de comportament prin care creștinul intră în contact cu semenii și care-l caracterizează ca personalitate morală (vezi I Tim. 3, 15). Această purtare a fiecăruia este de natură să arate fie o conduită reprobabilă, de nedorit (Gal. 1, 13; Efes. 4, 22; I Petru 1, 18), fie una exemplară, demnă de a fi luată ca pildă de urmat mai ales cînd ea împodobește pe îndrumătorul spiritual (Evrei 13, 7). Creștinii trebuie să aibă o purtare de sfinți (I Petru 1, 15) între neamuri ca fiii acestora, văzînd faptele lor cele bune, să preamărească pe Dumnezeu (2, 12) și să fie rușinați cei ce grăiesc de rău purtarea lor cea bună întru Hristos (3, 16). Femeile creștine, trebuie, de asemenea, să aibă o astfel de purtare încît

948. *Op. cit.*, P.G., LXII, 565.

949. *Op. cit.*, P.G., CXXV, 60.

950. Apud I. Knabenbauer, *op. cit.*, p. 248.

unii care nu se supun cuvîntului, adică prediciei, «să fie cîştigați fără propovăduire» prin purtarea lor (3, 1). Buna purtare este criteriul înțelepciunii și priceperii creștine și se arată prin faptele alese și prin blindețea înțelepciunii (Iacov 3, 13). Această purtare face mai cu seamă din preot modelul demn de urmat așezat în Biserică⁹⁵¹.

Intr-un context în care Apostolul neamurilor descrie direcțiile în care trebuie să se arate pilda vieții păstorului spiritual, virtutea dragostei creștine nu putea să fie omisă cu atît mai mult cu cît, în Epistolele pastorale, dragostea e definită drept țintă a «poruncii» adică a învățaturii creștine (1, 5), însușire a femeii creștine care-și crește copiii (2, 15), dar al lui Dumnezeu făcut slujitorului bisericesc prin taina hirononiei (II Tim. 1, 7), virtute cu care trebuie să se împodobească preotul (I Tim. 6, 11; II Tim. 2, 22; 3, 10) și credincioșii (Tit 2, 2). Dragostea pe toate le plinește, spune pe drept cuvînt Teofilact, subliniind eminența acestei mari virtuți creștine. «Dragostea toate le suferă, toate le crede, toate le nădăjduiește, toate le rabdă» (I Cor. 13, 7).

Timotei trebuie să se facă credincioșilor pildă «în credință» (ἐν πίστει). Credința desemnează în Epistolele pastorale îndeosebi învățătura cea adevărată (I Tim. 1, 2, 4, 19; 2, 7, 15; 3, 9; 4, 1, 6; 5, 6, 12; 6, 10, 11 etc.). Acesta este sensul termenului πίστις în acest verset. Ecumeniu⁹⁵² și Teofilact⁹⁵³ precizează că autorul Epistolei cere lui Timotei să dovedească o credință neîndoielnică și dreaptă care se arată cînd cineva crede fără șovăire în adevărurile care par mai greu de înțeles. Este lesne de înțeles de ce, într-o Epistolă în care problema rătăcirilor de la dreapta învățătură constituie una din temele majore ale sale (1, 3—8, 18—20; 4, 1—7; 6, 3—10), în care Timotei primește îndrumări speciale ca să știe cum să lupte împotriva acestora (1, 3, 18—19; 4, 6—8, 12—16; 6, 12—14, 20 etc.), autorul sfînt îi cere ucenicului său așezat episcop la Efes să fie pildă creștinilor «în credință».

Noțiunea de curăție este redată în Noul Testament atît prin ἀγνεία (vezi și I Tim. 5, 22), cît și prin termeni ca ἀγνότης (II Cor. 6, 6; 11, 3), εὐκρίνεια (I Cor. 5, 8; II Cor. 1, 12), ἀπλότης (Rom. 12, 8; II Cor. 8, 2; 9, 11, 13; 11, 3; Efes. 6, 5), ἐγκράτεια (Fapte 24, 25; Gal. 5, 23; 2 Petru 1, 6), ceea ce dovedește o excepțională preocupare mai cu seamă din partea Apostolului neamurilor privind virtutea curăției spirituale a credincioșilor simpli și a preoților (vezi și I Tim. 5, 22). Această mare preocupare a autorului Epistolei pentru starea de puritate spirituală este un ecou al învățaturii Mîntuitorului privind nevinovăția copiilor care le asigură împărăția cerurilor (Matei 18, 3—6; 19, 14—15; Marcu 10, 14—15; Luca 18, 16—17). Curăția de care vorbește aici Apostolul neamurilor exclude fățarnicia caracteristică falșilor învățători (I Tim. 4, 2). Neprihănirea (3, 2), limpezimea și sinceritatea exprimării (3, 8), cumpătarea⁹⁵⁴ sînt trăsături definitorii ale curăției.

951. Sfîntul Ioan Hrisostom, *op. cit.*, P.G., LXII, 565.

952. *Op. cit.*, P.G., CXIX, 173.

953. *Op. cit.*, P.G., CXXV, 60.

954. *Ibidem*.

4, 13. Sfântul Apostol Pavel a manifestat statornic dorința de a-l vedea pe Timotei după ce acesta fusese rânduit episcop la Efes (1, 3). Cîtă vreme Apostolul era liber dispunînd de timpul său, așa cum se întîmplă în perioada în care scrie I Timotei, intenția lui era aceea de a veni el la Efes cît mai repede cu putință (3, 15; 4, 13). Fiind închis la Roma, Sfântul Apostol Pavel îl chema cu stăruință pe Timotei la sine dorind mult să-l vadă ca să se umple de bucurie (II Tim. 1, 4; cf. 4, 9, 13). Motivele acestei dorințe a Apostolului sînt deopotrivă de ordin personal, cunoscut fiind faptul că el arăta o simpatie și o prețuire deosebite pentru Timotei (II Tim. 1, 4—5; cf. I Cor. 4, 17; 16, 10; Filip. 2, 20, 22), suportînd cu greutate orice despărțire de el (II Tim. 1, 4; cf. Fapte 17, 15—16)⁹⁵⁵ și de ordin misionar-pastoral, îndrumările Apostolului fiind necesare și oportune de fiecare dată (I Tim. 3, 15; 4, 13).

Programul de lucru al lui Timotei este deosebit de încărcat, cum rezultă din cele două Epistole care i-au fost adresate după rînduirea sa ca episcop al Bisericii din Efes. «Propovăduiește cuvîntul, stăruiește cu timp și fără timp» (II Tim. 4, 2), îl îndeamnă Apostolul neamurilor pe Timotei. Fiecare rînd din I și II Timotei reprezintă noi sarcini așezate pe umerii tînărului episcop al Efesului. Întreaga sa existență și activitate stau sub semnul îndatoririlor sale misionar-pastorale care se referă mai ales la activitatea sa publică, în Biserică (2, 1—2) sau la nenumăratele situații care puteau să se ivească în obștea creștină din Efes (5, 1—22; 6, 1 ș.u.).

Chiar cînd nu este angajat într-o activitate publică, Timotei trebuie să se pregătească tot pentru a face față îndatoririlor sale de episcop spre a se asemăna cu atletul care, la jocuri, nu primește cununa fără să se ostenească la pregătire prin deprinderea trupească (I Tim. 4, 8), prin înfrînare (I Cor. 9, 25), într-un cuvînt, prin respectarea tuturor legilor jocului (II Tim. 2, 5). Acesta este sensul îndemnului cuprins în I Timotei 4, 13.

«Pînă vin eu» (ἕως ἔρχομαι) este un eufemism pentru permanența aceleiași activități pe care această expresie o introduce țînînd seama de caracterul și de importanța acesteia. Apostolul se folosește de eventualitatea venirii sale la Efes care, de altfel, este ipotetică (3, 14—15), pentru a da expresie uneia din îndrumările sale privind pregătirea preotului care este îndatorat să se hrănească zilnic cu cuvintele credinței și ale buneia învățături (4, 6). Deși adverbul ἕως stabilește un termen destul de ferm pentru săvîrșirea acțiunii verbelor de care e urmat (vezi Matei 25, 2, 9; 24, 39; Marcu 6, 45; Luca 19, 13), el este folosit pentru a introduce o acțiune cu termen nedefinit (Ioan 9, 4; 12, 35—36; 21, 22, 23; I Cor. 4, 5 etc.).

Folosit aici la indicativul prezent, ἔρχομαι, a merge, a veni, exprimă o intenție fermă și o dorință puternică atenuată întrucîtva însă de imperativul πρόσεχε (de la προσέχω, a da atenție, a lua amînte, a aborda, a fi preocupat de) care deplasează accentul pe acțiunea exprimată de imperativ, care descoperă adevărata intenție urmărită de scriitor. Acest verb face parte din vocabularul exortației pauline din

955. Prof. I. Moisescu, *Ierarhia bisericească*, p. 55.

I Timotei și accentuează asupra unor pericole care pot să amenințe pe creștini (I Tim. 1, 4; 3, 8; 4, 1; cf. Matei 6, 1; 7, 15; 10, 17; 16, 6, 11; Tit 1, 14), asupra unor îndatoriri de bază ale preotului (I Tim. 4, 13; Fapte 20, 28) sau ale credincioșilor (cf. I Tim. 6, 3; cf. Fapte 8, 6; 10, 11; 16, 14; Evrei 2, 1). Pentru Timotei important rămânea îndemnul cuprins în imperativul «*ia aminte*». Se remarcă, pe bună dreptate, că Timotei se află, în această ultimă parte a capitolului 4, sub imperiul unor îndrumări apostolice formulate toate prin imperative (versetele: 7, 11, 12, 13, 14, 15, 16)⁹⁵⁶.

De această dată îndrumarea Apostolului privește îndatorirea lui Timotei de a nu uita «cititul», lectura. Termenul ἀνάγνωσις, citire, lectură, desemnează, în Noul Testament, lectura, în cadrul cultului (Fapte 13, 15) sau în mod individual (II Cor. 3, 14), a Vechiului Testament. Timotei însuși era un bun cunoscător al Sfințelor Scripturi (II Tim. 3, 15). În textul de care ne ocupăm însă, Apostolul neamurilor se gîndește, așa cum remarcă Sfîntul Ioan Hrisostom, la obligația lui Timotei de a se îndeletnici cu citirea Sfințelor Scripturi: «Lui Timotei, spune marele Părinte al Bisericii, îi poruncește să nu uite lectura. Să auzim cu toții și să ne obișnuim a nu neglija învățarea Sfîntei Scripturi»⁹⁵⁷. «Dacă lui Timotei îi poruncește să ia aminte la citirea dumnezeieștii Scripturi, ce trebuie să facem noi?», spune și Teofilact în legătură cu îndemnul apostolic⁹⁵⁸. Inșuși Apostolul Pavel s-a îndeletnicit pînă la sfîrșitul vieții cu citirea Sfîntei Scripturi (cf. II Tim. 4, 13). De aceea el cere și altora să facă la fel⁹⁵⁹.

Pe lîngă propovăduirea prin viu grai (II Tim. 1, 13; 2, 2; 3, 14; cf. Rom. 10, 14, 16), citirea Sfîntei Scripturi a Vechiului Testament (Matei 12, 3; 19, 4; Marcu 12, 26; Fapte 8, 32), dar și a învățaturii Apostolilor (Fapte 15, 31; 16, 4) și a scrierilor apostolice (Efes. 3, 4; Col. 4, 16; I Tes. 5, 27; Apoc. 1, 3) erau tot atîtea izvoare de cunoaștere a învățaturii creștine.

Gama posibilităților de influențare a credincioșilor de către preot este foarte largă. El poate porunci și învăța (I Tim. 1, 3; 4, 11; 6, 17), poate muștra (5, 20; Tit 1, 13; 2, 15; 3, 10), poate certa cu blîndețe (II Tim. 2, 25) și să reamintească atunci cînd este cazul, unele învățături morale (Tit 3, 1).

Între acestea, la loc de cinste se numără *îndemnul* care îmbină mîngîierea cu persuasiunea pastorală, o gingașă purtare de grijă față de sensibilitatea credinciosului, cu o fermitate din care trebuie să se desprindă dragostea părintească a păstorului (vezi I Tim. 1, 3; 2, 5, 1; 6, 2). Substantivul παράκλησις înseamnă apel (la conștiință), invocare, rugăciune, apel presant, exortație, încurajare, îndemn și consolare⁹⁶⁰, mîngîiere (vezi Luca 2, 25; 6, 24; Fapte 4, 36; 9, 31). În Epistolele pauline acest termen e folosit și cu însemnarea de îndemn, care pare că reprezenta o însărcinare specială, o harismă, de care se învredniciseră

956. L. I. Filipidu, *op. cit.*, p. 277.

957. *Op. cit.*, P.G., LXII, 565.

958. *Op. cit.*, P.G., CXXV, 60.

959. *Ibidem*.

960. A. Bailly, *op. cit.*, p. 1465.

unii creștini. Pe aceștia, Apostolul îi povățuiește: «Dacă îndeamnă (cineva) să fie la îndemnare» (Rom. 12, 8; cf. I Cor. 14, 3; Evrei 6, 18). Îndemnul este folosit ca metodă pastorală și de Apostolul neamurilor (II Cor. 8, 17; I Tes. 2, 3; Evrei 12, 5; 13, 22). Spre această lucrare este chemat Timotei prin sintagma: «Ia aminte... la îndemnat». Teodor de Mopsuestia face precizarea că acest termen desemnează cuvântul de mîngîiere sau de mustrare pe care trebuie să-l adreseze preotul cînd se simte nevoia. Este de dorit ca această lucrare să se desfășoare în taină⁹⁶¹. Teodoret notează că îndrumarea apostolică trebuie aplicată spre mîngîierea celor întristați și sfătuirea celor minioși⁹⁶². Cu alte cuvinte, mîngîierea și îndemnul sînt acțiuni oarecum întimplătoare, impuse de anumite situații care se pot ivi în obștea credincioșilor.

Cu totul altfel se prezintă situația în ce privește îndrumarea apostolică: «Ia aminte... la învățătură». În Epistolele pastorale, termenul *διδασκαλία*, învățătură, are un sens precis, devenind un *terminus tehnicus*, pentru doctrina creștină, pentru învățatura sănătoasă (I Tim. 1, 10; II Tim. 4, 3; Tit 1, 9 etc.). Preotul are ca îndatorire de bază propovăduirea învățăturii Bisericii (II Tim. 4, 2), apărarea acesteia față de orice știrbire sau întinare (I Tim. 1, 10; II Tim. 4, 3; Tit 1, 9; cf. I Tim. 6, 20; II Tim. 1, 13—14 etc.). Teodor de Mopsuestia referă cuvintele Apostolului la predica pe care preotul trebuie s-o rostească la timpul stabilit, explicînd învățăturile Bisericii⁹⁶³.

4, 14. Întregul conținut al Epistolelor pastorale dobîndește sens numai în măsura în care destinatarii lor (Timotei și Tit) sînt înzestrați cu harul preoției în treapta cea mai înaltă, aceea a arhieriei. În fiecare cuvînt al acestor scrieri, în fiecare verset al lor, în întreaga lor expunere este afirmată, sub o formă sau alta, slujirea de episcop pe care o îndeplineau Timotei și Tit în Bisericile din Efes și Creta. Din mulțimea de argumente care stau la îndemîna cititorului acestor Epistole pentru a dovedi că Timotei și Tit erau episcopi, nu este de amintit decît unul cu putere de exemplu: amîndoi aveau îndatorirea de a săvîrși hirotonia preoților (I Tim. 5, 22; Tit 1, 5; cf. I Tim. 3, 1—7) și a diaconilor (I Tim. 3, 10). Prin el însuși, acest argument vorbește despre harul episcopiei celor doi ucenici ai Sfîntului Apostol Pavel care cîrmuiau Bisericile din Efes și Creta. De aceea, la întrebarea: Pentru ce au fost așezați în Efes și în Creta Timotei și Tit, nu se poate da decît un singur răspuns, și anume acela că aceștia fuseseră rînduiți ca episcopi ai celor două Biserici din Efes și Creta. În Biserica apostolică, se rezolvase astfel o problemă de căpetenie: aceea a succesiunii Apostoli-Episcopi fără nici un alt intermediar, după cum, la timpul convenit, Apostolii primiseră puterea apostoliei lor de la Mîntuitorul Însuși (Ioan 20, 21).

Versetul la care am ajuns cu acest comentariu are importanță excepțională deoarece precizează ceea ce rezultă deplin din întreaga Epistolă și anume că Timotei *fusesse hirotonit ca episcop* de mai-marii preoților. Această informație atît de prețioasă ne este pusă la îndemînă de autorul Epistolei într-un context în care se evocă solemnitatea

961. *Comentariu la I Timotei*, P.G., LXVI, 941.

962. *Op. cit.*, P.G., LXXXII, 816; cf. Teofilact, *op. cit.*, P.G., CXXV, 60.

963. *Op. cit.*, P.G., LXVI, 941; cf. Teodoret, *op. cit.*, P.G., LXXXII, 816.

aparte a momentului hirotoniei lui Timotei ca episcop și necesitatea reînviării acestui mare har în folosul Bisericii în slujba căreia se află episcopul.

Expresia: «Nu nesocoti harul din tine» nu este un reproș adresat lui Timotei, ci este un îndemn în plus cu care Apostolul neamurilor îl împovărează pe episcopul Timotei cu toate cele cuprinse în versetele 7—16. A nu nesocoti harul înseamnă a dobîndi îndrăzneala și puterea care conduc la împlinirea cu maximum de folos a obligațiilor care revin unui episcop (II Tim. 1, 7), a se folosi de marea putere a harismei episcopiei spre folosul deplin al Bisericii.

Verbul ἀμελέω înseamnă a neglija, a nesocoti, a nu ține seama de (Matei 22, 5; Evrei 2, 3; 8, 9) și, însoțit de negație, ca în cazul de față, invită la o revitalizare, la o reafirmare a unei puteri care aparține în modul cel mai deplin și personal celui care este astfel atenționat (ἐν σοί, din tine).

Puterea despre care vorbește aici Apostolul neamurilor lui Timotei este desemnată prin termenul χάρισμα, harismă, har, dar al Sfântului Duh. Cu o singură excepție (I Petru 4, 10), acest termen este folosit, în Noul Testament, numai de Sfântul Apostol Pavel. Acest termen desemnează, un dar și o putere pe care Dumnezeu o împărtășește creștinilor (I Cor. 7, 7) spre folosul Bisericii (I Cor. 12, 7, 28), prin Sfântul Duh (I Cor. 12, 8, 9, 11). Aceste daruri ale lui Dumnezeu sînt împărtășite unei persoane sau alteia după voia lui Dumnezeu și nu se mai iau înapoi (Rom. 11, 29). În două cazuri, singurele în care acest termen este folosit în Epistolele pastorale (I Tim. 4, 14; II Tim. 1, 6), χάρισμα desemnează harul preoției care se împărtășește, prin hirotonie, unor persoane speciale alese și pregătite pentru această slujbă cum era, de pildă, Timotei.

Un astfel de har sălășluiește în Timotei (ἐν σοί) și i-a fost oferit, i-a fost dat lui Timotei. Verbul δίδωμι, a da, a oferi, a face un dar, este cel mai adesea folosit, în Epistolele pauline, pentru a exprima lucrarea lui Dumnezeu de mîntuire a omului prin Iisus Hristos sau Duhul Sfînt (Rom. 5, 5; 12, 3, 6; 15, 15; I Cor. 1, 4; 3, 10; 12, 8; II Cor. 8, 1; Gal. 2, 9; Efes. 3, 2, 7, 8; 4, 29; II Tim. 1, 9 etc.). Folosirea acestui verb pune în evidență caracterul de dar al harului Sfîntului Duh. Această idee este exprimată și în I Timotei 4, 14.

Ori de cîte ori se vorbește, în Noul Testament, despre săvîrșirea unei hirotonii, aceasta este înfățișată ca un eveniment important în viața unei comunități. Acest eveniment se produce cu o deosebită solemnitate, într-un cadru liturgic (vezi Fapte 6, 6; 14, 23; cf. 13, 2—3; 20, 28; II Tim. 1, 6). Acest moment rămîne ca un reper fundamental al vieții și activității unui cleric, o sursă de reînviare și sporire a zelului și lucrării preoțești (Fapte 20, 28; I Tim. 4, 14; II Tim. 1, 6).

Solemnitatea momentului hirotoniei lui Timotei ca episcop, ca și importanța acestui eveniment, este pusă în lumină și de expresia «*prin proorocie*» (διὰ προφητείας). Harul arhieriei i-a fost împărtășit lui Timotei pe baza unor profeții rostite în legătură cu el (vezi 1, 8 și comentariul). Și în momentul alegerii sale ca însoțitor al Apostolului neamurilor, Timotei s-a bucurat de bune mărturii de la frații din Listra și Iconiu (Fapte 16, 2), ceea ce reprezenta un îndiciu privind vrednicia lui Ti-

motei și o cheazășie a unei comportări foarte bune a acestuia în noua situație la care fusese promovât prin primirea sa între însoțitorii Sfintului Apostol Pavel. Dar oricât ar fi fost de impresionante aceste bune mărturii sau chiar opiniile Sfintului Apostol Pavel atît de pozitive la adresa lui Timotei (I Cor. 4, 17; 16, 10; Filip. 2, 19—22; I Tes. 3, 1—2), ele nu erau suficiente pentru promovarea acestuia la cea mai înaltă treaptă a hirotoniei. La acestea s-au adăugat și profeții speciale privind viața, conduita, dar mai ales viitorul lui Timotei ca episcop, cum rezultă din I Timotei 4, 14 (cf. și 1, 18).

Harisma profeției era des întilnită în Bisericile creștine din epoca apostolică (Fapte 2, 18; 19, 6; 21, 9; Rom. 12, 6; I Cor. 11, 4; 12, 10; 13, 2, 8, 9). Harisma profeției era deosebit de prețuită în Biserică pentru că «cel ce proorocește vorbește oamenilor spre zidire, îndemn și mîngiere. Cel ce grăiește într-o limbă străină pe sine singur se zidește, iar cel ce proorocește zidește Biserica» (I Cor. 14, 3—4). De aceea, Sfîntul Apostol Pavel îndeamnă: «Voiesc ca voi toți să grăiți în limbi; dar mai cu seamă să proorociți» (14, 5). Prin harisma profeției care se manifestă mai cu seamă în timpul cultului divin public, creștinii aveau posibilitatea să cunoască învățătura creștină spre zidirea Bisericii (I Cor. 14, 2, 4), să ia cunoștință despre unele evenimente din viața slujitorilor bisericești (Fapte 21, 9) sau despre purtarea unora din aceștia (I Tim. 1, 18; 4, 14). Proorocia «nu s-a făcut niciodată din voia omului, ci oamenii cei sfinți ai lui Dumnezeu au grăit, purtați fiind de Duhul Sfînt» (II Petru 1, 20). Sfîntul Apostol Pavel cere creștinilor: «Proorociile să nu le disprețuiți» (I Tes. 5, 20). Profețiile pe care Apostolul neamurilor le recomandă de atîtea ori (I Cor. 14, 1, 3—5; 22, 24, 39 etc.) influențau opinia credincioșilor (Fapte 21, 12—13) creînd un curent de opinie în favoarea unora din cei ce aveau să fie promovați în Biserică (I Tim. 1, 18; 4, 14). Referindu-se la cuvintele Sfîntului Apostol Pavel puse în legătură cu Timotei: «Potrivit proorociilor făcute mai înainte asupra ta» (I Tim. 1, 18), Sfîntul Ioan Hrisostom face o oportună precizare spunînd că «potrivit proorociilor» însemnează «potrivit Duhului Sfînt». Proorocia nu însemnează numai grăirea despre cele viitoare, ci și despre cele de aici, despre cele prezente. O astfel de proorocie erau și cuvintele: «Osebiți-mi pe Barnaba și pe Saul» (Fapte 13, 2). «Tot așa a fost ales și Timotei», își încheie Sfîntul Părinte comentariul asupra cuvîntelor: «Potrivit proorociilor» (I Tim. 1, 18) făcînd precizarea că, fiind vorba de mai multe proorocii, Apostolul neamurilor are în vedere pe cele care s-au manifestat la momentul tăierii împrejur a lui Timotei și al primirii sale între însoțitorii Sfîntului Apostol Pavel (Fapte 16, 2—3) și la hirotonia acestuia (I Tim. 4, 14)⁹⁶⁴. Referindu-se la formularea paulină din I Timotei 4, 14, în contextul de mai sus, Sfîntul Ioan Hrisostom spune: «Îmboldindu-l și îndemnîndu-l a priveghea (pe Timotei), îi amintește de alegerea și hirotonia sa ca și cum i-ar zice: «Dumnezeu te-a ales pe tine și ți-a încredințat acest har, nu ai fost ales de oameni. Deci să nu nesocotești alegerea lui Dumnezeu»⁹⁶⁵. Prin profeție trebuie să înțelegem, cum ne îndeamnă Ambrosiaster, arătarea că

964. *Op. cit.*, P.G., LXII, 526—527.

965. *Ibidem*, 527.

cel ales astfel este apt și demn să devină învățător ⁹⁶⁶, avînd porunca Sfintului Duh ⁹⁶⁷. Sfîntul Ioan Hrisostom care a tîlcuit acest verset la începutul comentariului său asupra Epistolei întîii către Timotei, le-gîndu-l cu enunțul paulin din I Timotei 1, 18, face, în legătură cu profeția de care amintește textul paulin din 4, 14, precizarea că prin aceasta trebuie să înțelegem învățătura ⁹⁶⁸. Această interpretare se referă, desigur, la faptul că profeția era privită, în Biserica primară ca o *învățătură*, după cuvîntul Sfintului Apostol Pavel: «Putеți să proorociți toți, cîte unul, ca toți să învețe și toți să se mîngîie» (I Cor. 14, 31).

Prepoziția *μετά*, cu, exprimă, cînd se construiește cu genitivul ca aici, circumstanțele care însoțesc o acțiune (Matei 24, 30; Marcu 3, 5, 10, 40; 2 Cor. 7, 15; Filip. 4, 6) ⁹⁶⁹, săvîrșirea într-o succesiune strînsă, echivalentă practic cu simultaneitatea momentelor unui eveniment (Fapte 4, 29, 31; 25, 12; I Cor. 6, 6 etc.). În concluzie, chiar dacă asupra lui Timotei s-au rostit profeții și în alte împrejurări, Apostolul are în vedere aici o profeție (în text substantivul este la singular) rostită în chiar momentul hirotoniei acestuia ca episcop, cum ne lasă să înțelegem și Sfîntul Ioan Hrisostom în comentariul său la I Timotei 1, 18, unde precizează că o astfel de profeție s-a manifestat la hirotonia lui Timotei ⁹⁷⁰. Dacă, deci, cu prilejul hirotoniei celor șapte diaconi, Apostolii și-au pus mîinile peste ei rugîndu-se (Fapte 6, 6), la hirotonia preoților, Pavel și Barnaba au însoțit acest act cu rugăciuni și cu post (Fapte 14, 23; cf. 13, 3), Duhul Sfînt fiind Acela care i-a pus pe toți slujitori în Biserică (Fapte 20, 28; cf. I Cor. 12, 28; Efes. 4, 11), la hirotonia lui Timotei ca episcop s-a adăugat profeția care-l recomandă Bisericii spre această înaltă slujire ⁹⁷¹.

Actul în sine al hirotoniei lui Timotei ca episcop este descris de autorul Epistolei prin cuvintele: «Cu punerea mîinilor mai marilor preoților». Pentru desemnarea săvîrșirii Sfîntei Taine a hirotoniei, sînt folosite, în Noul Testament, două expresii: ἐπιτίθημι (τῆν) χεῖρα, a pune mina pe (Fapte 6, 6; I Tim. 5, 22; cf. Fapte 13, 3) și ἐπίθεσις τῶν χειρῶν, punerea mîinilor (I Tim. 4, 14; II Tim. 1, 6) și două verbe: χειροτονέω, a hirotoni (Fapte 14, 23) și διακονέω, a fi diacon, a sluji ca diacon (I Tim. 3, 10).

În Faptele Apostolilor 6, 6, ne este descrisă hirotonia celor șapte diaconi eleniști de către Sfînții Apostoli; în I Timotei 5, 22 este desemnată hirotonia preoților de către Timotei; în Fapte 14, 23, este vorba despre hirotonia preoților din unele Biserici nou înființate de către Pavel și Barnabă.

Locuțiunea ἐπίθεσις τῶν χειρῶν, punerea mîinilor, întîlnită de două ori în cele două Epistole către Timotei, este referită, de fiecare dată, la hirotonia destinatarului acestor două Epistole pastorale. De fiecare dată, această expresie apare în texte în care Apostolul neamurilor evocă momentul hirotoniei lui Timotei pentru a determina din partea

966. *Op. cit.*, P.L., XVII, 501.

967. Teofilact, *op. cit.*, P.G., CXXV, 60.

968. *Op. cit.*, P.G., LXII, 565.

969. Maurice Carrez, François Morel, *Dictionnaire grec-français du Nouveau Testament*, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, Editions du Cerf, Paris, 1971, p. 160.

970. *Op. cit.*, P.G., LXII, 527.

971. Sfîntul Ioan Hrisostom, *op. cit.*, P.G., 527; Ambrosiaster, *op. cit.*, P.L., XVII, 501.

acestui reevaluarea marelui har primit de el prin hirotonie și punerea lui în lucrare ținând seamă că acest har este har de putere, de înțelepciune și de dragoste (II Tim. 1, 7; cf. I Tim. 4, 15). În ce privește textele din Faptele Apostolilor (6, 6 și 14, 23) și din I Timotei (3, 10 și 5, 22) rezultă limpede din context treapta în care sînt hirotoniți cei în cauză; o dificultate deosebită însă în această privință este întîmpinată atunci cînd este vorba de cele două texte care vorbesc de hirotonia lui Timotei (I Tim. 4, 14 și II Tim. 1, 6). Dificultatea este pricinuită de faptul că autorul celor două Epistole nu precizează treapta preoțească în care a fost înălțat în cele două cazuri ucenicul iubit al Sfintului Apostol Pavel. Din examinarea celor două texte, o primă concluzie se poate trage și anume aceea că, în timp ce în II Timotei 1, 6, Sfîntul Apostol Pavel vorbește despre hirotonia lui Timotei «*prin punerea mîinilor mele*», cum spune el însuși, în I Timotei 4, 14, el vorbește de hirotonia aceleiași Timotei «*cu punerea mîinilor mai-marilor preoților*». A considera că Apostolul neamurilor se referă în cele două texte, la unul și același moment al hirotoniei lui Timotei⁹⁷², însemnează a nu ține seama de faptul că între cele două texte există o deosebire de esență. Pe cînd în II Timotei 1, 6, Apostolul neamurilor scrie că Timotei a fost hirotonit «*prin punerea mîinilor mele*» (μοῦ, ale Sfîntului Apostol Pavel), în I Timotei 4, 14 face precizarea că hirotonia lui Timotei s-a făcut «*cu punerea mîinilor mai marilor preoților*» (τοῦ πρεσβυτέρου)⁹⁷³. Pe temeiul acestei deosebiri fundamentale dintre cele două texte se poate trage o concluzie fermă: «Nu încapă nici o îndoială că noua hirotonie (cea descrisă din I Tim. 4, 14 n.n.) este deosebită de hirotonia despre care vorbește Pavel în II Timotei 1, 6. Aceasta s-a făcut prin punerea mîinilor Apostolului scurtă vreme după convertirea lui Timotei; cealaltă (I Tim. 4, 14), mai tîrziu, prin punerea mîinilor τοῦ πρεσβυτέρου»⁹⁷⁴.

Intr-un context precum cel în care este plasată referirea Apostolului la hirotonia lui Timotei din I Timotei 4, 14, nu poate fi vorba decît de hirotonia acestuia ca episcop. Pretutindeni în prima Epistolă, Timotei este privit ca *episcop* în raport cu sarcinile sale specifice și cu toate categoriile de credincioși și de slujitori, bisericestii a căror grijă o purta în calitatea sa oficială de cel mai înalt cîrmuitor al Bisericii Efesului.

Referirea Apostolului la solemnitatea momentului hirotoniei pe care o are în vedere în acest text prin evocarea profeției făcută cu acest prilej, dar mai ales precizarea că această hirotonie a fost săvîrșită de τοῦ πρεσβυτέρου, deci de mai mulți înalți slujitori bisericestii, este de natură să pună în lumină mai întii însemnătatea funcției de episcop în Biserică, iar, apoi, să dovedească existența, în Biserică apostolică, a unei autorități superioare, centrale și, mai ales, colective care se manifestă ca atare.

972. Joseph Coppens, *L'imposition des mains et les rites connexes dans le Nouveau Testament*, Paris, J. Gabalda, 1925, p. 135; P. Dornier, *op. cit.*, p. 85; C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 728—729; J. Jeremias, *op. cit.*, p. 35.

973. Vezi Prof. I. Moisescu, *Ierarchia bisericească*, p. 59; Pr. asist. V. Mihoc, *Preoția sacramentală*, p. 41; Vezi o traducere asemănătoare a acestui text, respectiv, «*punerea mîinilor colegiului preoților*» în *Dieu est vivant, Catéchisme pour les familles*, par une équipe de chrétiens orthodoxes, Les éditions du Cerf, Paris, 1979, p. 341.

974. Prof. I. Moisescu, *Ierarchia bisericească*, p. 59.

Termenul *πρεσβυτέριον* apare, în Noul Testament, numai de 3 ori (vezi și Luca 22, 66; Fapte 22, 5). În scrierile Sfântului Luca, acest termen însemnează adunarea mai marilor poporului evreiesc, deci sine-driul⁹⁷⁵. Singurul text în care acest termen este folosit în sens creștin este acela de care ne ocupăm. Pornind de la înțelesul de adunare a cîrmuitorilor pe care acest termen îl are în mediul iudaic, prin analogie, dar și prin logica contextului din I Timotei 4, 14, trebuie trasă concluzia că acest termen desemnează adunarea unor înalți cîrmuitori bisericești, care, constituiți în sobor liturgic, au săvîrșit Sfînta Taină a Hirotoniei lui Timotei ca episcop.

Dacă se ține seama că acest termen este derivat din substantivul *πρεσβύτερος*, care, în Noul Testament, desemnează deopotrivă pe slujitorii bisericești din treapta a doua a ierarhiei (Fapte 11, 30; 14, 23; 20, 17; 21, 18; I Tim. 5, 17, 19; Tit 1, 5; Iacov 5, 14; I Petru 5, 1), pe preoți și pe episcopi (Fapte 15, 2, 4, 6, 22, 23, 41; 16, 4) și chiar pe Sfîntii Apostoli Petru, care se numește pe sine *συμπρεσβύτερος*, împreună-preot (I Petru 5, 1), și Ioan (II Ioan 1; III Ioan 1), se poate trage concluzia că, din acest presviterion, făceau parte persoane bisericești înzestrate cu harul preoției și sfîntii Apostoli.

În condițiile în care învățătura creștină se răspîndise pe o arie atît de întinsă, din acest for de conducere bisericească nu puteau să facă parte decît unii din membrii ierarhiei bisericești avînd, în acel timp, un rol preponderent recunoscut ca atare de întreaga Biserică cum este, de pildă, Sfîntul Iacov, episcopul Ierusalimului, recunoscut ca unul din stîlpii Bisericii (Gal. 2, 9; cf. Fapte 12, 17; 15, 13; 21, 18), ca unul din cei ce hotărăsc, din cei ce sînt ținuți în cinste deosebită (*οι δοκοῦντες* Gal. 2, 2, 6, 9). Din acest for de conducere bisericească nu puteau lipsi, firește, Sfîntii Apostoli Petru și Ioan, care, alături de Sfîntul Iacov, au apreciat în mod deosebit Evanghelia propovăduită de Sfîntul Pavel la neamuri căreia «nu i-au adăugat nimic» și, cunoscînd harul ce i-a fost dat acestuia, au fost de acord cu propovăduirea Evangheliei de către el la neamuri (Gal. 2, 2, 6, 9; cf. Fapte 21, 18—19). Faptul că Sfîntii Apostoli Petru și Ioan și Sfîntul Iacov, primul episcop al Ierusalimului, sînt înfățișați ca principali factori de decizie din Biserica apostolică atunci cînd lucrează laolaltă, dovedește că Biserica n-a fost lipsită nici o clipă de un for de conducere colegială atît de necesar pentru asigurarea bunului mers al vieții și învățaturii creștine⁹⁷⁶. Ținînd seama de faptul că Timotei era ucenic și însoțitor al Sfîntului Pavel (Fapte 16, 3; 17, 14, 15; II Tim. 1, 13; 2, 2; 3, 10 etc.), că Biserica Efesului fusese întemeiată, practic, de Apostolul neamurilor (Fapte 19, 1—20; 20, 18—35) care i-a purtat neîncetat o atentă grijă (I Tim. 1, 3), acesta nu putea să lipsească din soborul liturgic care a săvîrșit hirotonia lui Timotei ca episcop, deci din acel *presbiterion* prin punerea mîinilor căruia Timotei a devenit unul din cei dintîi episcopi ai Bisericii.

Primirea de către Timotei a unui astfel de har prin rugăciunea în comun a celor mai înalți cîrmuitori bisericești îl îndatorează în cel mai înalt grad, dar, în același timp, îi reamintește puterea spirituală care i s-a încredințat, făcîndu-l conștient de înalta misiune de care s-a

975. *Ibidem*, p. 60.

976. *Ibidem*.

învrednicit. Acesta este sensul enunțului paulin din acest verset, care subliniază motivația profund pedagogică a evocării momentului solemn al primirii harului arhieriei de către Timotei.

Cuvintele : «*Ai grijă de acestea*» marchează un *crescendo* în seria imperativelor prin care sînt formulate exigențele autorului Epistolei față de Timotei, reliefînd insistența Apostolului preocupat de propășirea spirituală a ucenicului așezat episcop la Efes.

Stilistic, autorul Epistolei realizează un interesant efect deoarece, practic, imperativul μελέτα este sinonim cu μὴ ἀμέλει din vers. 14. Totuși exprimarea din vers. 15 este mai directă, țintind la o înrîurire mai deplină asupra destinatarului Epistolei. Faptul că obiectul îndemnului este, de această dată, exprimat într-un mod mai general, mai rezumativ, prin pronumele ταῦτα, acestea (vezi 3, 14 ; 4, 6, 41 ; 5, 7 ; 6, 2, 11 etc.), justifică și vorbirea mai directă a Apostolului spre deosebire de versetul anterior în care negația μὴ anulează pe alfa privativ din imperativul ἀμέλει.

Verbul μελετάω (folosit și în Fapte 4, 25) înseamnă în greaca veche, a se ocupa de, a avea grijă de, a exersa, a deprinde, fiind, în bună măsură, un echivalent al lui γυμνάζω (vezi vers. 7). Îndemnul Apostolului neamurilor nu se mărginește la simpla meditare asupra bogatului conținut religios și moral al pericopei, verbul μελετάω avînd înțelesul de a cugeta, a medita în literatura sapiențială a Vechiului Testament (Înț. lui Isus Sirah 5, 37 ; Ps. 1, 2 ; 2, 1 ; cf. Fapte 4, 25, unde acest verb apare într-un citat în Psalmul 2, 1). Apostolul cere lui Timotei o conduită de activă transformare a învățaturii în acte ale trăirii sacerdotale (cf. 4, 12 ; II Tim. 4, 1—2 ; Tit 2, 7).

Această idee este adîncită de următorul îndemn paulin : «*În acestea fii*». Expresia ἐν ταῦτοις în acestea, se referă la versetele 12—14⁹⁷⁷. Această expresie redă ideea de viețuire personală, permanentă, satornică, în conformitate cu regula pe care o evocă această expresie (vezi I Tim. 1, 18).

Imperativul ἴστι (de la εἶμι) înseamnă fii (în realitate, în tot timpul, nu numai în aparență, nu numai din cînd în cînd). Acest imperativ întărește ideea de bază a pericopei cuprinsă în versetele 6—16 privind îndatorirea slujitorului bisericesc de a se comporta în așa fel încît viața lui să devină semnul văzută al apartenenței sale la Biserica lui Hristos, un model viu al puterii transformatoare a învățaturii evanghelice (vers. 12). «*Privește, spune Sfîntul Ioan Hrisostom, cum îl îndeamnă de mai multe ori asupra aceluiași lucru pentru a arăta că dascălul trebuie să se îndeletnicească mai ales cu asemenea lucruri*»⁹⁷⁸.

Scopul acestor stăruințe ale Sfîntului Apostol Pavel este repetat sub o altă formă în continuare : «*Ca propășirea ta să fie vădită*». Conjunția finală ἵνα, ca, pentru ca, construită adesea cu subjunctivul, în Noul Testament (Matei 7, 1 ; Marcu 4, 21 ; Luca 16, 4 ; Ioan 7, 32 ; I Cor. 7, 5), introduce, prin verbul care-o urmează (aici ἵ, să fie) motivația, finalitatea unei exortații anterioare la care autorul se referă folosindu-se de pronumele ταῦτα (3, 15 ; 5, 7).

Substantivul προκοπή, mers înainte, sporire, propășire, este un termen specific paulin (vezi și Filip. 1, 12, 25) și exprimă ideea unui ne-

977. L. I. Filipidu, *op. cit.*, p. 283.978. *Op. cit.*, P.G., LXII, 565.

întrerupt și ireversibil progres spiritual și moral din partea creștinului, o autodepășire rezultând din eforturi statornice și exerciții sistematice privind deprinderea evlaviei (vers. 7—8; cf. I Cor. 9, 26—27). Aici Timotei este privit ca măsură a împlinirii idealului evanghelic de viață morală; a cărui țintă este desăvârșirea (Matei 5, 48), starea bărbatului desăvârșit, deplinătatea lui Hristos (Efes. 4, 13). Întru toate, membrii ierarhiei bisericești trebuie să fie net superiori condiției celorlalți creștini a căror grijă spirituală o poartă (Fapte 20, 28; I Petru 5, 3). Totodată, ei trebuie să dovedească o purtare ireproșabilă înaintea necredincioșilor care nu trebuie să aibă nimic rău de zis despre ei (Tit 2, 8), trăind cu înțelepciune, cu dreptate și evlavie (2, 11). Modelul absolut al progresului spiritual, în har și înțelepciune, este însuși Mîntuitorul (Luca 2, 52; cf. 1, 80; 2, 40).

În ultima parte a versetului («Ca propășirea ta să fie vădită tuturor»), accentul cade, fără nici o îndoială, pe expresia «să fie vădită tuturor». *Φανερός* înseamnă vizibil, clar, cunoscut, manifest, vădit, și este folosit, în Noul Testament, pentru a exprima ideea de descoperire a adevărului despre Hristos (Matei 12, 16; Marcu 3, 12; 6, 14) despre puterea lui Dumnezeu Care face minuni (Fapte 4, 16) și despre Dumnezeu în general (Rom. 1, 19). Totodată, acest termen este folosit pentru a exprima ideea de dare pe față a faptelor, vieții și conduitei oamenilor care nu pot rămîne niciodată ascunse (Marcu 4, 22; Luca 8, 17; I Cor. 3, 13) ca și «cele ascunse ale inimii» (I Cor. 14, 25). Acest termen exprimă în mod deplin mai cu seamă gîndirea paulină privind arătarea, darea pe față, a faptelor săvîrșite de slujitorii lui Dumnezeu prin care Evanghelia este preamărită și, în mod indirect, propovăduită (Filip. 1, 13; I Tim. 4, 15; cf. Ioan 3, 21; 9, 3), căci Dumnezeu «ne face purura biruitori în Hristos și descoperă, prin noi, în tot locul, mireasma cunoștinței sale» (II Cor. 2, 14; cf. 3, 3; 4, 10; I Petru 3, 1—2).

Acest sens îl are termenul *φανερós* și în I Timotei 4, 15 în care Apostolul neamurilor reliefează funcția misionară și pastorală a conduitei slujitorului bisericesc, «lumina lumii» (Matei 5, 14). Purtarea mereu în progres trebuie să fie vizibilă «tuturor» (*πᾶσι*) adică celor din Biserică (vers. 12; Tit 1, 7—8) și celor din afară, adică iudeilor (I Cor. 10, 32) și păgînilor (I Tim. 3, 7), tuturor oamenilor (2, 1, 4; 4, 10; II Tim. 2, 24; Tit 3, 2).

4, 16. Și în acest verset este evident caracterul de scriere pastorală al Epistolei întii către Timotei. Apostolul continuă să dea învățatură lui Timotei, dar nu din cea de care au trebuință ucenicii, «ci din cea cuvenită dascălului» căci «nu trebuia oare ca el să fie mai întii desăvîrșit?»⁹⁷⁹

Pentru atingerea într-un grad cît mai înalt a acestei desăvîrșiri, Apostolul continuă: «*la aminte la tine însuși și la învățatură*». Verbul *ἐπέχω* este, în cea mai mare parte, sinonim cu *μσλετάω* (vezi vers. 14). Înseamnă a ține ferm, a concentra atenția (asupra, a ceva), a urma consecvent (un scop). În Noul Testament, acest verb califică statornicia creștinilor în credința în Hristos, dar, mai cu seamă, în viața morală aleasă, cea ce echivalează cu împlinirea «cuvîntului vieții», a învăță-

979. *Ibidem*, 504.

turii evanghelice (Filip. 2, 16). De asemenea, acest verb exprimă concentrarea atenției subiectului asupra unui fapt (Luca 14, 7), asupra unei persoane (Fapte 3, 5) în scopul descifrării unor semnificații ale aceluiași fapt sau a intențiilor acelei persoane.

În textul de care ne ocupăm, ἐπέχω sugerează concentrarea atenției nu numai asupra faptelor și evenimentelor din afară, ci, mai ales, o privire a clericului asupra sa, asupra vieții, faptelor, gândurilor și trăirilor proprii. Acest sens al verbului ἐπέχω este reliefat, în context, de pronumele σεαυτοῦ (în text la dativ; cf. Ioan 17, 5; Rom. 2, 5) care accentuează o dată mai mult importanța vieții, a bogățiilor de trăire duhovnicească a preotului creștin, a chipului său moral și religios (cf. vers. 7, 12, 14, 15; Fapte 20, 28). El este, într-un anumit fel, centrul vieții creștine dintr-o comunitate, oglinda stării spirituale a acesteia, măsura care demonstrează gradul la care această stare a ajuns. Timotei trebuie să fie «treaz în toate», făcându-și slujba deplin (II Tim. 4, 5), să rămână curat (I Tim. 5, 22).

Sfântul Apostol Pavel revine la «învățătură» (vezi I Tim. 1, 10; 4, 6, 13; 5, 17; 6, 1, 3). Verbul ἐπέχω își răsfrânge acțiunea asupra lui Timotei (σεαυτῷ) și asupra «învățăturii» (τῆ διδασκαλίᾳ) două componente unite prin conjuncția copulativă prin excelență καί, și. Episcopul Bisericii și învățătura acesteia constituie, în concepția paulină, un tot, o unitate inseparabilă. Preocuparea lui Timotei trebuie să fie în egală măsură închinată desăvîririi vieții sale spirituale și învățăturii Bisericii, cele două valori de mare preț ale oricărui cleric. Ca și învățătura care trebuie să fie sănătoasă (I Tim. 1, 10; II Tim. 4, 3; Tit 1, 9; 2, 1) și ferită de orice răstălmăcire, manipulare sau știrbire (6, 1, 3), și purtarea preotului trebuie să fie dreptar al vieții creștine din comunitatea de a cărei propășire spirituală răspunde (4, 12; Tit 2, 10; I Petru 5, 3). Cum spune Sfântul Ioan Hrisostom, Timotei nu trebuie să se preocupe numai de sine, ci, în plus, trebuie să învețe și pe alții⁹⁸⁰.

Pericopa se încheie printr-un nou imperativ: «Stăruie în acestea», care demonstrează o remarcabilă tehnică a persuasiunii din partea Sfântului Apostol Pavel. El apelează la bogatele posibilități ale limbii grecești pentru a da formă unui adevărat cod al priorităților pe care un slujitor bisericesc trebuie să le aibă statornic în vedere. Verbul ἐπιμένω însemnează a rămîne, a stăruie, a rămîne ferm pe, a persista, fiind sinonim cu μελετάω și ἐπέχω din vers. 15 și 16 a. Autorul Epistolei realizează procedeul stilistic al acumulării care are la bază reluarea aceluiași idei urmărindu-se nu numai sublinierea importanței lor, ci și fixarea lor în conștiința cititorului. Pe lângă sensul său de a rămîne (într-o localitate, într-o casă etc. — vezi Fapte 10, 48; 12, 16; 15, 34 etc.), acest verb este inclus de Sfântul Apostol Pavel în vocabularul exortăției, calificînd statornicia în virtute (Rom. 11, 22) și în credință (Col. 1, 23) sau, dimpotrivă, împietrirea în păcat (Rom. 6, 1) sau necredință (11, 23). Alături de μελετάω și ἐπέχω verbul ἐπιμένω constituie cel de-al treilea termen al unei triade a pimenicii creștine.

Αὐτοῖς, în acestea, are, aici, același înțeles cu ταῦτα, acestea, din versetul 15 și cu τοῦτο, aceasta, din ultima parte a versetului 16. Toate aceste trei pronume se referă la toate îndemnurile adresate de Sfântul

980. *Ibidem*, 565.

Apostol Pavel lui Timotei, primul episcop al Efesului, în scopul asigurării unei maxime eficiențe a trudei sale misionare și pastorale.

Această idee a eficienței misionare și pastorale a preotului și episcopului e introdusă în ultima parte a versetului, de conjuncția γάρ, căci: «Căci aceasta făcînd, și pe tine te vei mîntui, și pe cei ce te ascultă».

Verbul ποιέω, a face, a realiza, a executa, a termina, a sfîrși, a împlini, este, prin excelență, verbul eficienței (Matei 9, 28), al acțiunii duse pînă la capăt, al acțiunii încununată cu deplin succes. Folosirea acestui verb sugerează parcurgerea tuturor etapelor obligatorii ale unei activități importante, indiferent de eforturile sau dificultățile întîmpinate (Ioan 20, 30 ; 21, 25 ; cf. 10, 28, 37). Acest verb califică concordanța dintre vorbă și faptă și arată pe cel ce este vrednic de împărăția cerurilor (Matei 5, 19 ; 7, 24 ; 12, 50). În Epistolele pastorale, verbul ποιέω caracterizează lucrarea evanghelistului, adică a aceluia care propovăduiește Evanghelia, dar o și împlinește prin faptele pe care le săvîrșește (II Tim. 4, 5 ; cf. I Tim. 2, 1 ; 5, 21). Acest verb nu putea lipsi din încheierea unei pericole în care este dezvoltată o temă care privește comportamentul clericului, îndatoririle de bază ale acestuia. Între cuvîntul de îndemn și îndrumare și răsplată este obligatorie treapta împlinirii îndemnului, a acțiunii care înfrumusețează viața creștină dîndu-i strălucire (Filip. 2, 15). Astfel expresia «aceasta făcînd» devine o condiție a răsplății despre care se vorbește în încheierea versetului.

Asigurarea pe care i-o dă Sfîntul Apostol Pavel lui Timotei: «Și pe tine te vei mîntui, și pe cei care te ascultă» stabilește un adevăr de bază al misiunii preoțești și anume pe acela că mîntuirea păstoriților depinde, într-o mare măsură, de activitatea misionar-pastorală și de conduita păstorului. Repetarea conjuncției καί pune în relief legătura dintre mîntuirea păstorului și cea a credincioșilor care i-au fost încredințați spre cîrmuire spirituală.

Așa precum lucrarea și răspunderea pastorală sînt personale (cf. σου din vers. 12, ἐν σοί din vers. 14, σου din vers. 15) și mîntuirea este, de asemenea, personală (σεαυτόν, pe tine) ca urmare a împlinirii îndemnurilor primite personal de la Apostolul îndrumător. Pronumele σεαυτοῦ arată că Apostolul vorbește aici despre mîntuirea subiectivă, personală, a păstorului. Verbul σφζω, a mîntui, exprimă aici tocmai această idee de mîntuire ca urmare a împlinirii datoriei morale și a propovăduirii corecte a învățăturii, că o recompensă a trudei misionare și pastorale a slujitorului bisericesc. Această răsplată va fi primită de slujitorul bisericesc de la Mai-marele păstorilor la Arătarea Sa, sub forma cununii celei nevesteșite a măririi (I Petru 5, 4 ; cf. II Tim. 4, 7, 18), care li s-a gătit tuturor celor ce au iubit Arătarea Lui (II Tim. 4, 8), gîndindu-se la judecata din urmă (4, 1).

În Epistolele pauline, creștinii sînt numiți «cei ce ascultă cuvîntul adevărului, Evanghelia mîntuirii» (Efes. 1, 13 ; cf. Col. 1, 6, 23 ; II Tim. 4, 17) subliniind astfel că Evanghelia a fost cunoscută de creștini mai cu seamă prin propovăduire (Rom. 10, 14, 18 ; II Tim. 1, 13 ; 2, 2). În raport cu preotul, credincioșii sînt îndeosebi ascultători ai acestuia, în sensul de participanți la propovăduirea acestuia (cf. II Tim. 1, 13 ; 2, 2). Cei ce ascultă pe Timotei care trebuie să fie atent «la învățătură» (I Tim. 4, 16) își agonisesc mîntuirea, dar participarea la cearta de cuvinte a

dascălilor mincinoși «nu folosește la nimic decît la pierzarea ascultătorilor» (II Tim. 2, 14). Este sigur însă că verbul ἀκούω are aici și sensul adesea întîlnit la clasici⁹⁸¹, adică acela de a împlini, a realiza, prin care se exprimă ideea de urmare a exemplului (cf. vers. 12).

Sfîntul Ioan Hrisostom notează că îndemnul Apostolului neamurilor nu este adresat numai lui Timotei, ci tuturor clericilor⁹⁸², ceea ce arată permanenta și generala actualitate a pericopei cuprinsă în I Timotei 4, 12—16.

Această pericopă rămîne una din cele mai importante în ce privește descrierea și arătarea rolului personal al preotului în comunitatea care i-a fost încredințată spre păstorie (vezi și II Tim. 2, 22—25; Tit 2, 6—8).

Acest text paulin arată cum trebuie să se poarte preotul în toate împrejurările. Prima exigență paulină se referă la îndatorirea preotului de a se arăta pildă (τύπος) credincioșilor în toate privințele: în cuviință, în purtare, în dragoste, în credință, în curăție. Formularea paulină este atît de cuprinzătoare, încît nici un aspect al vieții religioase, pastorale și morale nu rămîne în afara exigențelor ei. Numai profunzimea, seriozitatea și sinceritatea vieții preotului, conformitatea ei cu învățătura evanghelică, fără nici o lipsă, poate asigura împlinirea idealului paulin privind pe slujitorul bisericesc.

Acesta trebuie să fie o puternică personalitate, impunîndu-se nu numai ca un trăitor exemplar al adevărului creștin, ci și ca un bun cunoscător al învățaturii evanghelice, care, pentru un teolog, nu poate fi însușită și aprofundată decît numai prin citit. Lectura Sfintei Scripturi, a cărții de învățatură creștină și de teologie, este îndatorire permanentă a preotului ca și contactul permanent cu complexul proces de aprofundare teologică și de valorificare a tradițiilor înaintate ale Bisericii de care aparține, împreună cu credincioșii pe care-i păstorește.

Momentul hirotoniei este evocat de Apostolul îndrumător în acest context al stabilirii îndatoririlor fundamentale ale preotului pentru a aminti nu numai solemnitatea unui moment unic din existența unui cleric, ci și legămîntul, angajamentul acestuia de a pune în lucrare harul primit, spre folosul Bisericii și, mai ales, spre sporirea resurselor proprii în vederea slujirii lui Dumnezeu și a credincioșilor.

În jurul acestui eveniment atît de important și, pornind de la el, se organizează întreaga existență pastorală a preotului a cărui viață și vocație trebuie să rămîină marcate pentru totdeauna de această solemnitate a începuturilor.

Slujirea exemplară a lui Hristos și a credincioșilor este condiția esențială a progresului permanent al vieții preotului, pilda pe care preotul o oferă, în mod constant, credincioșilor care se zidesc astfel prin viața păstorului lor.

Mintuirea nu poate fi dobîndită de preot decît prin statornicia în credință, în învățatură, în purtare, în dragoste și în trăire pentru Hristos și în curăție și caldă dăruire pentru păstoriți.

981. Eschil, *Agamemnon*, 402; Euripide, *Hippolit*, 1160.

982. *Op. cit.*, P.G., LXII, 565.

CONDUITA LUI TIMOTEI FAȚĂ DE FELURITELE CATEGORII DE CREȘTINI (5, 1—6,2)

Epistola întâi către Timotei este menită să arate îndeaproape prin intermediul vieții creștine dintr-o mare Biserică, în ce fel enunțurile teoretice pauline se pot transforma în împliniri pastorale cotidiene.

Îndrumările Apostolului privind conduita lui Timotei față de vîstnici și tineri (5, 1—2), față de văduve (5, 3—16), față de preoți (5, 17—25) și față de sclavi (6, 1—2) urmăresc să orienteze pe tînărul episcop al Efesului într-o complexă realitate reprezentată de viața de fiecare zi din Biserica Efesului a cărei organizare și îndrumare cădea, mai cu seamă, în sarcina acestuia. De felul în care Timotei știa să dea soluții situațiilor care se iveau, mai ales în ce privește văduvele, depindea nu numai bunul său nume de episcop, ci și acela al Bisericii pe care o conducea știind că între păstör și instituția pe care o reprezintă este o strînsă legătură (4, 16).

1. Față de vîstnici și tineri

(5,1 — 2)

5, 1. Pe un bătrîn să nu-l înfrunți, ci îndeamnă-l ca pe un părinte ; pe cei mai tineri, ca pe frați. 2. Pe bătrîne, ca pe mame, pe cele mai tinere, ca pe surori, în toată curăția.

Textul nu prezintă variante notabile.

5, 1. Sfîntul Apostol Pavel se folosește în vers. 1 și 2 de patru adjective la gradul comparativ substantivizate, pentru a ne da o idee despre vîrsta credincioșilor și credincioaselor din Biserica Efesului : *πρεσβύτερος*, mai bătrîn, *νεώτερος*, mai tînăr, *πρεσβύτερα*, mai bătrînă, *νεώτερα*, mai tînără. Copiii nu apar într-o astfel de listă deoarece ei sînt educați de părinții lor (2, 15), care poartă întreaga răspundere pentru aceasta (3, 4, 12 ; 5, 10). Preotul influențează creșterea și educația religioasă a copiilor prin intermediul părinților sau al buniciiilor acestora (5, 4).

Este de la sine înțeles că, într-un astfel de context, termenul *πρεσβύτερος* nu poate să desemneze decît pe bărbatul mai în vîrstă, în opoziție cu *νεώτερος* care desemnează pe bărbatul mai tînăr. Cu toate acestea, ținînd seama că, în Noul Testament, acest termen, desemnează, cel mai adesea, fie pe membrii sinedriului (Matei 16, 21 ; 21, 23 ; 26, 3 ; 27, 1 ; Marcu 8, 31 ; 11, 27 ; 15, 1 ; Luca 9, 22 ; 20, 1 ; 22, 52 ; Fapte 4, 5, 8, 23 etc.), fie pe membrii ierarhiei bisericești (Fapte 11, 30 ; 14, 23 ; 15,

2, 4, 6, 22, 23 ; 20, 17 ; 21, 8 ; I Tim. 5, 17 ; Tit 1, 5 ; Iacov 5, 14 ; I Petru 5, 1, 5 ; II Ioan 1 ; III Ioan 1), în exegeza bisericească veche se precizează că, aici, Apostolul neamurilor nu vorbește despre cei investiți cu demnitatea preoțească, ci despre bătrâni în general⁹⁸³.

Atît la evrei (Levitic 19, 32 ; Prov. 20, 29), cit și la grecii antichi⁹⁸⁴, bătrînii se bucurau de o atenție și de o cinstitie deosebite nu numai pentru vîrsta lor, ci și pentru poziția lor în societate și pentru înțelepciunea de care dădeau dovadă. Termenul *πρεσβύτερος* însemnează nu numai bărbat cu experiență, ci și demn de respect, respectabil, venerabil⁹⁸⁵. Timotei, cititor asiduû al Sfintei Scripturi (II Tim. 3, 15), trăitor într-un mediu grec, la Litra unde se și născuse din tată grec și din mamă iudee (Fapte 16, 1), cunoștea bine atît prescripțiunile Legii Vechiului Testament privind conduita față de cei mai vîrstnici, cit și tradițiile asupra aceleiași conduite din lumea greacă. De aceea nu era necesar ca lui Timotei să i se atragă atenția în mod special asupra felului cum să se poarte față de cei în vîrstă. Dar, așa cum notează Sfintul Ioan Hrisostom, autorul Epistolei are în vedere, în acest text, felul în care Timotei, ca episcop, trebuia să se poarte față de acei vîrstnici care «aveau nevoie de îndreptare»⁹⁸⁶, față de cei care se abăteau de la disciplina bisericească.

Prin cele două verbe care urmează, *ἐπιπλήσσω* (în text la aoristul conjunctiv), cu negația *μή* avînd valoarea de imperativ⁹⁸⁷ și *παρακαλέω* (în text la imperativ), Apostolul neamurilor stabilește pentru Timotei o conduită permanentă a tuturor slujitorilor bisericești față de toate categoriile de creștini (vezi și vers. 2). Verbul *ἐπιπλήσσω*, întîlnit prima dată la Homer⁹⁸⁸, înseamnă a vorbi de rău, a fi pornit (împotriva cuiva), a blama, a reproșa cu asprime, a înfrunta. Deși este un hapax biblic, acțiunile pe care le exprimă acest verb, violența fizică și de limbaj sînt lotal și categoric interzise preotului care nu trebuie să lovească (I Tim. 3, 3, *μή πλῆξῃ*) și nu trebuie să fie «grabnic la minie» (Tit 1, 7). El trebuie să fie blînd, pașnic (I Tim. 3, 3 ; Tit 1, 7) «față de toți» (II Tim. 2, 24), certînd cu blîndețe chiar pe cei ce îi stau împotrivă, că doar le va da Dumnăzeu pocăință spre cunoașterea adevărului» (2, 24—25). O astfel de acțiune ca cea exprimată de *ἐπιπλήσσω*, trădînd lipsa de stăpînire, de măsură, dar mai ales, lipsa de dragoste, «ținta poruncii» (I Tim. 1,

983. Sfintul Ioan Hrisostom, *op. cit.*, P.G., LXII, 566 ; Teodoret, *op. cit.*, P.G., LXXXII, 816 ; Ecumeniu, *op. cit.*, P.G., CXIX, 173 ; Teofilact, *op. cit.*, P.G., CXXV, 61.

984. Platon (*Republica* V, 463 c) scrie : «El (ucenicul) va privi orice persoană pe care o va întîlni, fie ca pe fratele sau sora sa, fie ca pe tatăl sau mama sa, fie ca pe fiul sau fiica sa» ; referințe mai bogate la M. Dibelius, H. Conzelmann, *op. cit.*, p. 57 ; C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 522 ; Ambrosiaster, *op. cit.*, P.L., XVII, 502, precizează : «La toate popoarele bătrînețea este cinstită». În Sinagogă și apoi în Biserică, existau bătrîni de al căror sfat se ținea mereu seamă.

985. A. Bailly, *op. cit.*, p. 1620.

986. *Op. cit.*, P.G., LXII, 566 ; Ecumeniu, *op. cit.*, P.G., CXIX, 173 ; Teofilact, *op. cit.*, P.G., CXXV, 61.

987. Fritz Rienecker, *Sprachlicher Schlüssel zum Griechischen Neuen Testament*, 16. Auflage, Brunnen-Verlag GmbH, Giessen-Basel, 1980, p. 945.

988. *Iliada*, 10, 500 ; 12, 211 ; cf. A. Bailly, *op. cit.*, p. 766 ; W. Bauer, *op. cit.*, col. 589.

5) nu poate fi acceptată ca metodă pastorală; de aceea Apostolul o și așază sub semnul unei totale interdicții, cum dovedește negația $\mu\eta$ care precede acest verb în textul paulin, ca în toate cazurile în care se exprimă interzicerea unei acțiuni, a unei atitudini a slujitorului bisericesc (vezi I Tim. 3, 3, 6, 7, 8, 11; 5, 13; 6, 1, 2 etc.), Sfântul Apostol Pavel admite ca preotul și episcopul să mustre și chiar să certe, dar îl îndatorează să facă acest lucru «cu toată îndelunga-răbdare și învățătură» (II Tim. 4, 2). Iar după «întîia și a doua mustrare» de omul eretic preotul trebuie să se îndepărteze (Tit 3, 10; cf. Matei 18, 15—17).

Nu e suficient însă să se interzică clericului un anumit mod de intervenție în cazul ivirii unor abateri de la disciplina bisericească. Situația avută în vedere se putea ivi, iar episcopul trebuia să intervină spre a curma o evoluție păgubitoare obștii creștine, dar mai ales, credinciosului în cauză. Felul în care trebuia făcută această intervenție este descris de autorul Epistolei prin cuvintele: «*Ci îndeamnă-l ca pe un părinte*». Ca de fiecare dată, conjuncția $\alpha\lambda\lambda\alpha$ puternic adversativă după o negație (I Tim. 2, 10, 12; 3, 3; 6, 2; II Tim. 2, 24) introduce, prin opoziție cu procedeul negat, metoda recomandabilă (II Tim. 2, 24; Tit 1, 7—8; 2, 10).

Verbul $\pi\alpha\rho\alpha\kappa\alpha\lambda\epsilon\omega$, folosit aici la imperativul prezent, însemnează a îndemna, a ruga, a îndruma, și face parte din vocabularul paulin de îndrumare a vieții creștine (Rom. 12, 1; 15, 30; II Cor. 2, 8; 6, 1; Efes. 4, 1; I Tes. 3, 2; 4, 10). În Epistolele pastorale, este folosit, mai cu seamă pentru a exprima intervențiile oficiale ale Sfântului Apostol Pavel privind așezarea lui Timotei ca episcop la Efes (I Tim. 1, 3), obligativitatea rugăciunii pentru toți oamenii (2, 1), dar mai ales una din obligațiile care revin preotului sau episcopului, aceea de a se osteni cu îndrumarea credincioșilor (I Tim. 5, 1; 6, 2; II Tim. 4, 2; Tit 1, 9; 2, 6, 15) spre propășirea lor spirituală. Îndemnul venit din partea slujitorului bisericesc trebuie să fie însoțit de învățătură (I Tim. 6, 2; Tit 1, 9), de îndelungă-răbdare, de stăruință (II Tim. 4, 2) și tărie (Tit 2, 15). Cu alte cuvinte, preotul trebuie să facă din această metodă de lucru un mijloc eficient de îndreptare a celor ce greșesc fără să riste îndepărtarea lor de la credință sau de obștea credincioșilor. Ea poate deveni o știință a călăuzirii creștinului spre mîntuire prin îndepărtarea de păcat, o știință de convingere a credincioșilor de însemnătatea dărilor evlaviei care are «făgăduința vieții de aici și a celei viitoare» (I Tim. 4, 8).

Este de subliniat că, oricît ar fi de tînăr un episcop (I Tim. 4, 12), răspunderea lui pastorală rămîne totală. Ea se extinde asupra tuturor credincioșilor din Biserica de care răspunde, inclusiv asupra celor mai vîrstnici de a căror îndreptare trebuie să arate o deosebită și delicată atenție. «Chiar prin natura lucrurilor, spune Sfîntul Ioan Hrisostom, este oarecum penibil a muștra pe cineva, mai ales pe un bătrîn să-l mustre un tînăr (episcop). Negreșit că faptul este îndrăzneț. Dar tu, zice (Apostolul) mîngîie-l prin felul vorbirii și prin blîndețe. Căci este cu puțință de a muștra cu blîndețe dacă cineva voiește; se cere multă prudență, însă este cu puțință»⁹⁸⁹.

989. *Op. cit.*, P.G., LXIII, 566.

Geniul îndrumător al Apostolului neamurilor se dezvoltă deplin în locușinea «ca pe un părinte», complement al imperativului «*îndeamnă-I*». Expresia *ὡς πατέρα*, ca pe un părinte, este întâlnită numai aici în Noul Testament. Această expresie relevă o realitate spirituală nouă legată de viața de o profundă originalitate a unei comunități creștine, și anume, raportul dintre un mai tânăr părinte spiritual ca episcopul Timotei și creștinii mai vârstnici asupra căroa acesta trebuia să exercite o influență necesară spre îndreptarea lor. E o situație delicată implicând un tact și o înțelepciune pastorale remarcabile (II Tim. 2, 24—25). Dar izvorul izbuzilor pastorale ale oricărui slujitor bisericesc rezidă, mai întâi, în autoritatea sa spirituală care nu este legată de vârsta păstorului (I Tim. 4, 12), în harul preoțesc care împărtășește celui ce-l poartă duhul puterii și al înțelepciunii (II Tim. 1, 7) prin care, în cele mai dificile și delicate situații, este învățat ce să spună și cum să procedeze (Matei 10, 19—20). Citim în cartea profetului Ieremia : «Să nu zici : Sînt tînăr, căci la ciți te voi trimite, la toți vei merge și tot ce-ți voi porunci, vei spune» (1, 7). Cel tînăr poate deci, să fie de folos celui mai în vîrstă prin înțelepciune și prin harul lui Dumnezeu. Astfel, Elihu, cel mai tînăr dintre prietenii lui Iov a vorbit cel mai înțelept despre semnificația încercărilor la care acesta fusese supus : «Eu sînt tînăr și voi sîn-teți bătrîni... Mi-am zis : Vîrsta trebuie să vorbească și mulțimea anilor să ne învețe înțelepciunea. Dar duhul din om și suflarea Celui Atotputernic dau priceperea» (Iov 32, 6—7).

Prin cuvintele : «Să nu înfrunți, ci îndeamnă», Apostolul îndrumător stabilește o regulă de conduită pastorală cu valabilitate generală în ce privește modul în care trebuie să intervină preotul, în cazul în care, vreunul din credincioșii comunității sale s-au abătut într-un fel sau altul de la disciplina bisericească, indiferent de vîrsta sa sau de faptul dacă acesta este bărbat sau femeie. În consecință, această regulă trebuie subînțeleasă atît în ce privește conduita lui Timotei față de bătrîni și tineri, cît și față de bătrîne și tinere.

În prima parte a îndrumărilor date lui Timotei privind comportarea față de diferitele categorii de credincioși, Sfîntul Apostol Pavel se referă la bărbați și abia apoi la femei (vers. 2). Aceasta este, în general, ordinea întâlnită în pericopele biblice în care se vorbește despre bărbați și femei (Facere 1, 27 ; 5, 2 ; Matei 19, 4—5 ; Marcu 10, 6 ; I Cor. 11, 3—10 ; Gal. 3, 28 ; I Tim. 2, 8—9, 13—14).

Vorbînd despre conduita lui Timotei față de bărbați, autorul Epistolei are în vedere mai întâi pe bătrîni și apoi pe tineri (cf. I Ioan 2, 13—14). Termenul *νεώτερος*, mai tînăr, tînăr în general, este, în cea mai mare parte, sinonim cu *νεανίας* (Fapte 7, 58 ; 20, 9 ; 23, 17) și *νεανίσκος* (Matei 19, 20, 22 ; Marcu 14, 51 ; Luca 7, 14 ; Fapte 2, 17 etc.) și desemnează o largă categorie de credincioși bărbați, adică pe toți aceia care nu sînt cuprinși în categoria bătrînilor cu excepția copiilor de a căror educație religioasă trebuie să se ocupe familia (I Tim. 2, 15 ; 3, 4, 12 ; 5, 4 etc.).

Cu toată înclinația unor tineri spre experiențe nu întotdeauna dintre cele mai ferice (vezi Parabola tînărului risipitor, Luca 15, 12 ș.u.) fiind cel mai adesea puternici și stăpîni pe posibilitățile lor (Ioan 21, 18), în Sfînta Evanghelie, se descrie un tînăr frămîntat de dorința desăvîșirii

morale (Matei 19, 21) și a dobândirii vieții veșnice (19, 16; Marcu 10, 17), care, din pruncie, păzea poruncile Decalogului (Matei 19, 20; Marcu 10, 20). Unii dintre Sfinții Apostoli, ca de pildă fiii lui Zevedeu, Iacov și Ioan, care pescuiau încă cu tatăl lor, când i-a chemat Iisus la apostolat (vezi Matei 4, 21; cf. 20, 20—21; cf. Ioan 19, 26) erau tineri când au început să urmeze pe Iisus și să-I asculte învățăturile. Numeroși tineri au primit Botezul și s-au umplut de darurile Sfântului Duh (Fapte 2, 17; 20, 9), aducând diferite servicii Bisericii (5, 6, 10; 23, 17, 18, 22; cf. Luca 22, 26). Însuși Timotei a devenit însoțitor al Apostolului neamurilor (Fapte 16, 1—3) și episcop al Efesului la o vîrstă încă tînără (I Tim. 4, 12). Scriindu-le tinerilor creștini, Sfântul Ioan Evanghelistul îi laudă: «Scris-am vouă, tinerilor, căci sinteți tari și cuvîntul lui Dumnezeu rămîne întru voi și ați biruit pe cel viclean» (I Ioan 2, 14).

Fiind membri cu drepturi depline ai Bisericii și făcînd adesea dovada unei depline maturități în îndeplinirea anumitor însărcinări primite spre folosul Bisericii (cf. Fapte 23, 17, 18, 22; I Cor. 4, 17; Filip. 2, 19—20, 22; I Tim. 3, 2, 6), tinerii trebuie să se bucure de o grijă deosebită din partea preotului, care, atunci cînd este tînăr el însuși, trebuie să-i sfătuiască și să-i îndemne «ca pe frați».

Fiecare din expresiile «ca pe un părinte», «ca pe frați», «ca pe mame» sau «ca pe surori» indică ideea că Biserica este o mare familie (I Tim. 3, 5, 12). Dintre toate aceste expresii cea care redă, în modul cel mai profund, mai deplin și mai legitim această idee, este, fără îndoială, cea pe care Sfîntul Apostol Pavel o folosește în acest verset: «Ca pe frați», deoarece termenul ἀδελφός, frate, este folosit în modul cel mai stăruitor de Mîntuitorul pentru a califica noul tip al relațiilor care trebuie să caracterizeze pe cei ce îi vor primi învățatura. Pe scurt, Mîntuitorul stabilește: «Voi toți sinteți frați» (Matei 23, 8). Mîntuitorul Însuși, se numește frate nu numai al Sfinților Apostoli (Matei 12, 49; Ioan 20, 17), ci și al oricărui om aflat în lipsă, în necaz și în primejdie (Matei 25, 40). De aceea, numele cel mai frecvent al creștinilor în primele zile ale Bisericii este acela de «frate» (vezi de ex. Fapte 1, 15, 16; 2, 29, 37; 7, 2; 9, 30; 10, 23; 11, 1; 12, 29; 12, 17; 15, 1, 3, 22, 23, 32, 33, 36, 40 etc.). Termenul ἀδελφός, frate, exprimă, în modul cel mai deplin, egalitatea dintre creștini (Matei 23, 8; Ioan 17, 21; Rom. 3, 22; cf. Gal. 3, 28; Col. 3, 11), dar și obligația care revine fiecărui creștin de a interveni cu toată fermitatea pentru îndreptarea fratelui său căzut în greșală (Matei 18, 15, 21, 35; Luca 17, 3; 22, 32; I Cor. 6, 5—8). Cu atît mai mult, această îndatorire îi revine slujitorului bisericesc mai cu seamă în cazul creștinilor tineri care trebuie să fie cumpățați (Tit 2, 6) și ascultători față de clerici (I Petru 5, 5). Scriindu-i lui Timotei să îndemne pe tineri ca pe niște frați, Apostolul neamurilor are în vedere și acea măsură, moderație și modestie care stă bine oricărui cîrmuitor spiritual: «Cu cît ești mai mare, cu atît mai mult te smerește și înaintea Domnului vei afla har» (Înț. lui Isus Sirah 3, 18). Recomandînd această metodă de lucru față de cei tineri, Apostolul neamurilor se gîndește și la efectele pozitive ale lucrării pastorale, la faptul că, procedînd cu tact și cu blîndețe, Timotei putea obține cele mai bune rezultate în

sensul îndreptării acestora, al propășirii lor duhovnicești (cf. II Tim. 2, 24—25).

5, 2. Primele două versete ale acestui capitol constituie o deplină unitate gramaticală și logică. Pornind de la situația cea mai convenabilă care justifică principiul: «Să nu înfrunți, ci îndeamnă», adică de la necesitatea îndreptării bătrînilor, autorul Epistolei, fără să mai fie necesară vreo argumentare suplimentară, transferă acest principiu la toate cazurile posibile asemănătoare, generalizîndu-i aplicabilitatea în pimenica creștină. Aceasta arată că principiul respectiv este la fel de valoros, ca metodă pastorală, atît în ce privește îndreptarea vîrstnicilor, cît și în ce privește îndreptarea tinerilor. Într-o pericopă mai lungă, Sfîntul Apostol Pavel s-ar fi folosit de adverbul *ὡσαύτως* pentru a subînțelege într-un nou context îndrumările date anterior (vezi I Tim. 2, 8—9; Tit 2, 3; cf. Matei 22, 37—39: *ὁμοία ἀφ' ἑ*, asemenea acesteia).

Femeile, ca și bărbații, fac parte cu drepturi egale și depline din comunitatea creștină (Fapte 1, 14; 2, 41; 5, 14; 16, 1; 17, 4; Gal. 3, 28; I Tim. 2, 9 etc.).

Vîrstnice sau mai tinere, unele femei creștine din Biserica Efesului, puneau păstorului spiritual probleme din cele mai dificile în ce privește ținuta la cultul divin public (I Tim. 2, 9—11), viața de familie (2, 12, 15; 5, 4 s.u.; 5, 11—15) și chiar în ce privește pornirea unora din ele de a da ascultare unor propagatori de false învățăături, numite de Sfîntul Apostol Pavel «femeiuști împovărate de păcate și purtate de multe feluri de poftă» (II Tim. 3, 6). Față de asemenea situații posibile, Timotei, respectiv slujitorul bisericesc, este atenționat de autorul Epistolei să intervină îndrumînd pe cea în cauză cu tact și înțelepciune, ceea ce nu exclude fermitatea și intransigența (I Tim. 2, 9, 11—12; 5, 7, 14).

Forma *πρεσβυτέρας* (acuz. pl. fem. de la *πρεσβύτερος*)⁹⁹⁰ nu se mai întîlnește, practic, în nici o altă parte a Noului Testament. Folosirea acestui termen e justificată de dorința Apostolului neamurilor de a ne lăsa în 5, 1—2 o listă a tuturor categoriilor de credincioși în ce privește vîrsta și sexul lor. Aceasta denotă și o definire a jurisdicției generale a episcopului, indiferent de vîrsta și experiența sa pastorală.

Folosindu-se de forma feminină a adjectivului substantivizat *πρεσβύτερος*, autorul Epistolei desemnează, în primul rînd, pe credincioasele mai în vîrstă din Biserica Efesului (vezi și Tit 2, 3) dar, în același timp, dovedește o egală atenție față de bătrîne ca și față de bătrîinii din această Biserică, recunoscîndu-le dreptul de a se bucura de o competență și directă îndrumare din partea episcopului însuși, răspunzător de întreaga viață creștină. Acestuia i se impune ca normă de comportament față de credincioasele în vîrstă «să le îndemni ca pe mame».

Cinstirea părinților, a tatălui și a mamei, este una din poruncile Decalogului (Ieșire 20, 12; 21, 17; Lev. 19, 31; 20, 9; Deut. 5, 16; cf. Pilde 20, 20; Înț. lui Is. Sirah 3, 7—9) a căror valabilitate a fost recunoscută și de Mîntuitorul (Matei 15, 4; 19, 19; Efes. 6, 2—3; Marcu 7, 10; 10, 19; Luca 18, 20), Care se ridică împotriva răstălmăcirii și reducerii acestei porunci la o simplă literă moartă (Matei 15, 5—6; Marcu 7,

990. Harold K. Moulton, *The Analytical Greek Lexikon Revised*, Zondervan Publishing House, Grand Rapids, Michigan, 1981, p. 340.

11—12; cf. I Tim. 5, 16). Mamele creștine ca Eunice, mama lui Timotei (II Tim. 1, 5), și cea a lui Ruf pe care Sfântul Apostol Pavel o considera ca pe propria sa mamă (Rom. 16, 13) sînt vrednice de toată cinstea. Din acest simțămînt creștin de adîncă prețuire a mamei credincioase (I Tim. 2, 15; 5, 8) decurge respectul pe care cei mai tineri îl datorează părinților lor și, deci, și mamei lor (Efes. 6, 1; Col. 3, 20). Îndrumarea dată de Apostolul neamurilor lui Timotei cu privire la conduita sa pastorală față de femeile mai în vîrstă poate fi considerată ca fiind ideală deoarece nu este nici o altă cale mai potrivită pentru a găsi ascultarea femeilor mai în vîrstă decît aceea de a le considera ca mame. Pentru tinerețea lui Timotei (I Tim. 4, 12), această cale este cu atît mai oportună.

Ultima categorie de creștini la care se referă Apostolul neamurilor la acest început de capitol este aceea a credincioaselor mai tinere (*νεώτερας*). Timotei avea aceleași îndatoriri față de tinerele credincioase ca și față de tinerii credincioși (vers. 1).

În Epistola I către Corinteni Sfântul Apostol Pavel își îndreaptă atenția spre tinerele credincioase fecioare îndemnîndu-le prin sfat să rămînă necăsătorite pentru a purta «grija de cele ale Domnului, ca să fie sfinte și cu trupul și cu duhul» (I Cor. 7, 34, 37, 40). Ele nu greșesc însă dacă se vor căsători (7, 28, 36, 38). În I Timotei, Sfântul Apostol Pavel se arată însă preocupat de aspecte concrete ale vieții creștine de fiecare zi în legătură cu tinerele rămase văduve care, poftind «împotriva lui Hristos, vor să se mărite» (5, 11). Pe aceste văduve Apostolul le îndrumă spre căsătorie «să nască copii, casa să și-o chivernisească pentru a nu da potrivnicului nici un prilej de ocară» (5, 14). Apostolul neamurilor nu pierde din vedere nici faptul că din rîndul femeilor mai tinere se recrutează acele femeiuști care se lasă robite de unii dascăli mincinoși pe care-i primesc în casele lor (II Tim. 3, 6). În orice situație s-ar afla tinerele creștine din Efes, Timotei trebuie să le privească și să le trateze «ca pe surori» (*ὡς ἀδελφάς*). Ca și în cazul bătrînilor, bătrînelor și tinerilor, Sfântul Apostol Pavel formulează o regulă pastorală ideală pentru un tînăr slujitor bisericesc în relațiile lui pastorale cu tinerele credincioase pentru a le îndruma duhovnicește. Îndrumarea apostolică de a le privi pe acestea ca pe surori este cea mai oportună.

Termenul *ἀδελφή*, soră, desemnează, în Noul Testament, atît pe sora după trup (Matei 19, 29; Marcu 10, 29, 30; Luca 10, 39, 40; 14, 26; Ioan 11, 1, 3, 5, 28, 39; 19, 25; Fapte 23, 16; Rom. 16, 15), cît și pe sora după convingeri religioase (Matei 12, 50; Marcu 3, 35), pe creștine (Rom. 16, 1; I Cor. 7, 15; 9, 5; Filim. 2; Iacov 2, 15). Timotei este îndrumat de Apostolul neamurilor să privească și să îndemne pe tinerele credincioase din Efes ca (*ὡς*) pe niște surori ale sale. Firește *ὡς*, ca, introduce o simplă comparație prin care se exprimă felul în care trebuie să intervină slujitorul bisericesc mai tînăr pentru a îndrepta, în caz de nevoie, pe tinerele credincioase din Biserica unde are păstorie. Sensul spiritual însă al substantivului *ἀδελφή*, mult mai adînc și mai cuprinzător, este prezent și aici ca și în cazul substantivului *ἀδελφός*, frate, din vers. 1. Ca și în acel caz, substantivul «soră» califică o solidaritate, o rudenie spirituală care se manifestă între toți creștinii ca mădulare ale aceluiași corp al lui Hristos, Biserica, în suferință sau în bucurie (I Cor. 12, 26; Rom. 12,

15). Datoria oricărui creștin este aceea de a interveni cât mai grabnic și mai eficient ori de câte ori un frate sau o soră se abat de la adevăr și, dacă acțiunea lui va fi încununată cu izbândă, «își va mintui sufletul din moarte și va acoperi mulțime de păcate» (Iacov 5, 20). Această regulă pastorală privind purtarea lui Timotei față de credincioasele tinere este o altă latură a principiului paulin: «Cu cei slabi m-am făcut slab, ca pe cei slabi să-i dobândesc» (I Cor. 9, 22), o aplicare a învățaturii: «Datori sîntem noi cei tari să purtăm slăbiciunile celor neputincioși și să nu căutăm plăcerea noastră» (Rom. 15, 1).

Fiind vorba despre tinerele credincioase, Sfîntul Pavel își întregește îndrumarea către Timotei prin adaosul «în toată curăția». Expresia ἐν πίστι, în toată, este caracteristică Epistolelor pauline și ea subliniază caracterul absolut al formulării respective, excluzînd orice excepție de la regula întărită prin o asemenea expresie (Rom. 1, 29; 9, 17; I Cor. 4, 17; II Cor. 12, 12; Efes. 1, 3, 8, 23; 6, 18; Filip. 1, 4; I Tim. 2, 2; 2, 11; 5, 2; II Tim. 4, 2 etc.). Substantivul ἀγνεία, castitate, curăție, este specific Epistolei I Timotei (vezi și 4, 12) unde este folosit pentru a caracteriza starea de nevinovăție, de puritate și castitate spirituală a slujitorului bisericesc. Curăția indică domeniul vieții morale în care Timotei trebuie să fie pildă credincioșilor (4, 12). Folosind expresia «în toată curăția», Apostolul neamurilor se gîndește, în primul rînd, la păstrarea în mod neștirbit a reputației morale a lui Timotei îndatorat a îndruma pe tinerele creștine din Efes. După ce precizează că blîndețea este virtutea pe care trebuie s-o arate Timotei și în cazul tinerelor creștine, Sfîntul Ioan Hrisostom notează că slujitorul bisericesc nu trebuie să lase nici o urmă de bănuială cu privire la purtarea sa față de aceste credincioase⁹⁹¹. Teodorët face precizarea că slujitorul bisericesc trebuie să rămînă în curăție atît cu trupul, cît și cu sufletul și cu toate simțurile sale⁹⁹².

În comentariul său la aceste cuvinte pauline, Sfîntul Ioan Hrisostom face precizarea corespunzătoare: «Poruncește aceasta lui Timotei? Da, răspunde el, fiindcă prin el eu vorbesc lumii întregi»⁹⁹³. De aici se vede actualitatea permanentă a îndrumărilor apostolice privind lucrarea pastorală a slujitorului bisericesc, mai cu seamă a preotului tînăr care, în activitatea sa zilnică, se vede confruntat cu situații ca cele descrișe de Apostolul neamurilor.

Mai întii, tînărul preot învață de aici că el trebuie să intervină ori de câte ori este necesar pentru a îndepărta pe cei ce au nesocotit disciplina morală a Bisericii de la drumul greșit pe care au apucat. El învață că, indiferent dacă credincioșii care au greșit sînt bărbați sau femei, tineri sau bătrîni, trebuie să manifeste o atitudine activă, intervenind cu tact, înțelepciune și blîndețe, dar ferm și intransigent.

Preotul trebuie să privească pe enoriașii parohiei sale ca pe membrii familiei sale, ca pe casnicii săi (I Tim. 3, 4—5), față de care are obligații deosebit de mari, din care mîntuirea lor este cea dintîi (4, 16).

991. *Op. cit.*, P.G., LXII, 566; cf. Ecumeniu, *op. cit.*, P.G., CXIX, 173; Teofilact, *op. cit.*, P.G., CXXV, 61.

992. *Op. cit.*, P.G., LXXXII, 817.

993. *Op. cit.*, P.G., LXII, 566.

2. Față de văduve

(5,3 — 16)

Una din cele mai lungi secțiuni ale Epistolei este dedicată văduvelor din Biserica Efesului. Sînt cuprinse, în această pericopă, informații care, adăugate la cele pe care le aflăm din Faptele Apostolilor (6, 1—6; 9, 39; Iacov 1, 27; cf. Rom. 7, 2—3; I Cor. 7, 8—9; 39—40), întregesc imaginea despre rolul și locul acestei categorii de credincioase, în Biserica apostolică și despre problemele pe care acestea le puneau circumuirii bisericesti.

În esență, Sfîntul Apostol Pavel vorbește, în această pericopă, despre văduvele care, în anumite condiții, urmau să se bucure de asistența și sprijinul special al comunității și despre văduvele tinere care doreau să se mărite.

Concomitent, Sfîntul Apostol Pavel stabilește cîteva îndatoriri religioase revenind văduvelor în comunitatea Bisericii și rînduiește familiilor creștine să arate toată grija văduvelor din casele lor.

Pericopa este deosebit de importantă pentru că ne dezvăluie un aspect de seamă al vieții creștine din epoca apostolică, unele preocupări de asistență socială din Biserica apostolică, dimensiunile și complexitatea problematicii dintr-o comunitate creștină a acestei epoci.

5, 3. *Pe văduve cinstește-le, pe cele cu adevărat văduve.* 4. *Iar dacă vreo văduvă are copii sau nepoți să învețe mai întîi a fi evlavioși față de casa lor și răsplătire să dea părinților, căci acest (lucru) e primit înaintea lui Dumnezeu.* 5. *Iar cea cu adevărat văduvă și singură a nădăduit în Dumnezeu și stăruiește în cereri și rugăciuni noaptea și ziua.* 6. *Iar cea care viețuiește în desfătări, trăind este moartă* 7. *Și acestea poruncește-le ca să fie fără de prihană.* 8. *Iar dacă cineva nu poartă grijă de ai săi, mai ales de ai casei sale, s-a lepădat de credință și este mai rău decît un necredincios.* 9. *Văduva să nu fie înscrisă (în listă) dacă are mai puțin de șizeci de ani (și numai dacă a fost) femeie unui singur bărbat.* 10. *(Avînd) mărturie de fapte bune, dacă a crescut copii, dacă a primit pe străini, dacă a spălat picioarele sfinților, dacă a ajutat pe cei strîmtoși, dacă toată fapta (cea) bună a urmat.* 11. *Iar pe văduvele mai tinere, îndepărtează-le, căci cînd potesc împotriva lui Hristos, vor să se mărite.* 12. *avînd asupra lor osîndă căci credința cea dintîi au călcat-o.* 13. *Dar, în același timp, se învață leneșe, cîtreierînd casele dar nu numai leneșe, ci și guralive și iscoditoare, vorbind ce nu se cuvine.* 14. *Vreau, așadar, ca cele tinere să se mărite, să nască copii, casa să și-o chivernisească pentru a nu da potrivnicului nici un prilej de ocară.* 15. *căci, iată, unele s-au și rătăcit urmînd lui satan.* 16. *Dacă vreo credincioasă are văduve (în familie) să le îngrijească și să nu fie împovărată Biserica pentru ca (ea) să îngrijească de cele cu adevărat văduve.*

Variante textuale. 5, 4. $\mu\alpha\theta\alpha\nu\epsilon\tau\omega\sigma\alpha\nu$ este înlocuit cu $\mu\alpha\theta\alpha\nu\epsilon\tau\omega$ în 945 pc d f m vg^{cl}; Hrisostom, Ambst Pel Teodoret; după $\epsilon\sigma\tau\iota\nu$ în 323.365.945 pc sa^{mss} bo, se adaugă $\kappa\alpha\lambda\omicron\nu\ \kappa\alpha\iota$. 5. În loc de $\theta\epsilon\omicron\nu$ apare $\tau\omicron\nu$ (N*) $\kappa\upsilon\rho\iota\sigma\tau\omicron\nu$ în N* D 81 pc; text C F G P Ψ 048 pc ($\tau\omicron\nu$ N² A D² M latl sy co; 8. $\pi\rho\nu\nu\sigma\iota$ aleslat de N² A C D¹ Ψ M este înlocuit cu $\pi\rho\nu\nu\sigma\iota\tau\alpha\iota$.

B F G I K 104. 1881 pc. 16. După *ei τις* se adaugă *πιστος η* în D ψ *M* a b vg^{mss} sy; Ambst; text **N** A C F G P 048.33.81.1175.1739.1881 pc vg co.

5, 3. Mîntuitorul și-a început activitatea publică în sinagoga din Nazaret prin citirea textului din Isaia în care stă scris: «Duhul Domnului este peste Mine, pentru care M-a uns să binevestesc săracilor; să slobozesc pe cei apăsați și să vestesc anul plăcut Domnului» (Luca 4, 18—19; cf. Isaia 42, 7; 61, 12). Aceste cuvinte care definesc o latură fundamentală a mesajului evanghelic anunță grija deosebită pe care Mîntuitorul o va arăta celor năpăstuiți, osteniți și împovărați (Matei 11, 28—30). În Vechiul Testament, văduvele se aflau, din punct de vedere moral și material, în situații din cele mai precare, rămînînd cel mai adesea la bunul plac al celor avuți și depinzînd de mila lor (Iov 22, 9; 24, 3, 21; Isaia 1, 23; 10, 2; Ieremia 7, 6; Iezechiel 22, 7, 25 etc.)⁹⁹⁴. Văduva făcea parte, deci, din acea categorie de năpăstuiți cărora Mîntuitorul avea să le anunțe anul plăcut Domnului (Luca 4, 19, 21). El condamnă cu asprime pe cărturari și pe farisei pentru că «mincau» casele văduvelor (Matei 23, 14; Marcu 12, 40; Luca 20, 47; cf. 18, 3—5) lăudînd pe femeia văduvă care, săracă fiind, a aruncat în cutia darurilor un codrant «mai mult decît toți ceilalți. Pentru că toți au aruncat din prisosul lor, pe cînd ea, din sărăcia ei, a aruncat tot ce avea, toată avuția ei» (Marcu 12, 43—44). Mîntuitorul și-a arătat întreaga Sa compasiune față de văduva din Nain căreia i-a înviat pe unicul său fiu (Luca 7, 12—14). Unul din ultimele gînduri ale Mîntuitorului a fost îndreptat către Sfînta Fecioară Maria care, rămasă fără nici un sprijin, i-a fost încredințată spre îngrijire Sfîntului Apostol Ioan (Ioan 19, 26).

Din primele zile ale Bisericii, văduvele se bucurau de asistență și ajutor mai cu seamă prin primirea hranei la mesele obștești (Fapte 6, 1—6). Ele alcătuiau în Biserica din Iope, un grup aparte de creștine, bine constituit, care au înfățișat Sfîntului Apostol Petru hainele și alte lucruri pe care le făcea Tavita pentru a fi date ca milostenii. Acestor văduve pe care autorul Faptelor Apostolilor le distinge de «sfînți», adică de ceilalți creștini, le este dată Tavita după ce a fost înviată de Sfîntul Apostol Petru (Fapte 9, 36—42).

Expresia *χήρας τινα*, «pe văduve cinstește-le», anunță tema și este un rezumat al întregii pericope. Ea redă spiritul în care Sfîntul Apostol Pavel își dezvoltă întreaga expunere asupra acestui delicat subiect. Termenul *χήρα*, văduvă, desemnează, în Noul Testament, pe femeia al cărei soț murind și neavînd nici părinți⁹⁹⁵, a rămas singură (Luca 7, 12) fiind expusă nedreptăților de tot felul (Matei 23, 14; Marcu 12, 40; Luca 18, 3—5). De o prețuire deosebită se bucură femeia văduvă care își dedică viața slujirii neîntrerupte a lui Dumnezeu, ca proorocița Ana care s-a învrednicit să vadă, la o înaintată vîrstă, pe Pruncul Iisus adus la Templu (Luca 2, 27, 36—38).

În 1 Timotei 5, 3, termenul *χήρα* desemnează, în primul rînd, pe femeia creștină rămasă văduvă (cf. Fapte 6, 1; 9, 39, 41) față de care Biserica manifestă o deosebită grijă, acordîndu-i asistență (vezi verse-

994. H. Lesêtre, *Veuve*, în DB, vol. V, partea a II-a, col. 2411—2412.

995. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 525.

tele 9 și 16) tocmai pentru că rămăsese singură și nădăjduia în Dumnezeu stăruind în rugăciuni noaptea și ziua (vers. 5). Văduvele cărora Biserica era îndatorată să le acorde ajutor material trebuiau să aibă cel puțin 60 de ani, să fi fost o singură dată căsătorite (vers. 9) și să fi săvârșit faptele milosteniei creștine (vers. 10). În această pericopă acest termen indică, deci, mai mult decât pe o simplă văduvă, pe femeia creștină rămasă singură și anume pe acele creștine care, renunțând la o nouă căsătorie, își vor dedica viața slujirii lui Dumnezeu. «Cea mai veche societate religioasă cu caracter ascetic-mistic, mai târziu și practic, este aceea a văduvelor. Ca atare ele s-au constituit într-un corp aparte încă din vremea Sfinților Apostoli»⁹⁹⁶. Despre existența văduvelor ca grup constituit aparte în Biserica veche ne vorbește și Sfântul Ignatie Teoforul în Epistola către Smirneni⁹⁹⁷, scriind: «Îmbrățișez casele fraților mei împreună cu soțiile și copiii și pe fecioarele cele numite văduve». Este, firește, vorba despre văduvele care, «după moartea soților lor, duc o viață asemenea fecioarelor»⁹⁹⁸. Același Sfânt Părinte cere: «Să nu fie neglijate văduvele»⁹⁹⁹.

Verbul *τιμάω* (în text imperativul *τίμα*) care se întâlnește în porunca a cincea a Decalogului: «Cinstește — *τίμα* în Septuaginta, pe tatăl și pe mama ta (Deut. 5, 16), care însemnează a cinști, dar și a întreține (cu cele necesare vieții; Marcu 7, 10—13). Și la clasicii greci, acest verb are, pe lângă însemnarea de a onora, a ține în cinste (pe părinți și pe bătrâni), și pe aceea de a recompensa, a răsplăti¹⁰⁰⁰. Sfântul Ioan Hrisostom scrie tilcuind cuvintele «pe văduve cinstește-le». «El (Apostolul) vorbește despre îngrijirea față de ele (de văduve) cu cele trebuitoare»¹⁰⁰¹. Sfântul Părinte definește conceptul de văduvă singură (vezi vers. 5), adică de văduvă pe care Biserica se cuvine să o ajute, scriind: «Să le cinstească pe cele ce sînt cu adevărat în sărăcie; cu cît una (o văduvă) este mai săracă, cu atît mai mult este văduvă»¹⁰⁰². Prin aceste cuvinte, Sfântul Părinte precizează cît se poate de clar sensul cuvintelor Sfântului Apostol Pavel care se gîndește la văduvele creștine a căror îngrijire cădea în sarcina Bisericii, deoarece altfel ele nu ar fi avut posibilitate să se întrețină. Aceste văduve trebuiau să fie în vîrstă de peste 60 de ani (vers. 9) și să nu fi avut pe nimeni care să le datoreze întreținerea (vers. 4) sau să le întrețină în mod efectiv (vers. 10). Acesta este sensul precizării foarte prețioase făcute de Apostolul neamurilor prin cuvintele: «Pe cele cu adevărat văduve».

996. Pr. prof. Liviu Stan, *Societățile religioase*, p. 110.

997. 13, 1, ed. F. X. Funk, vol. I, p. 286.

998. *Scrierile Părinților apostolici*, trad. cit., p. 186, nota 7.

999. *Epistola către Policarp*, 4, 1; ed. F. X. Funk, vol. I, p. 290; vezi și Sfântul Policarp, *Epistola către Filipeni*, 4, 3; *Ibidem*, p. 300; principalele texte din Constituțiile apostolice, din canoane și din legiuirile împărătești privind pe văduvele bisericesti, sînt semnalate la Pr. prof. Liviu Stan, *Societățile religioase*, p. 110—111; vezi și H. Lesêtre, *Veuve en BD*, vol. V, partea a II-a, col. 2412—2413; M. Dibelius, H. Conzelmann, *op. cit.*, p. 58.

1000. Herodot 7, 213; Xenofon, *Ciropedia*, 2, 3, 16 etc.; apud A. Bailly, *op. cit.*, p. 1933.

1001. *Op. cit.*, P.G., LXII, 581; Teodoret, *op. cit.*, P.G., LXXXII, 817.

1002. *Ibidem*.

Adverbul ὄντως¹⁰⁰³, în realitate, cu adevărat, efectiv, este termenul prin care se califică autenticitatea calității de profet a Sfântului Ioan Botezătorul (Marcu 11, 32), realitatea Învierii Domnului (Luca 24, 34; cf. 23, 47) și a prezenței lui Dumnezeu în Biserică (I Cor. 14, 25), libertatea deplină față de păcat pe care Hristos o dă celor ce cred în El (Ioan 8, 36), dobândirea efectivă a vieții veșnice. În pericopa privind pe văduvele creștine cărora Biserica trebuie să le acorde ajutor și îngrijire, Sfântul Apostol Pavel folosește acest adverb de trei ori referindu-l, de fiecare dată, la văduvele care trebuie ajutate de episcop (vers. 3), la cele rămase singure, fără familie (vers. 5), la cele care se cuvine să fie întreținute de Biserică (vers. 16). Întrebuintarea repetată a acestui adverb într-o singură pericopă¹⁰⁰⁴ ne indică accentul pus de autorul Epistolei pe condiția văduvei bătrîne, singure și fără nici o altă posibilitate de întreținere, care și-a închinat viața slujirii lui Dumnezeu «noaptea și ziua» (vers. 5). În același timp, se constată preocuparea autorului Epistolei ca văduvele adevărate să fie deosebite de celelalte văduve a căror îngrijire nu revenea Bisericii, fie pentru că aveau o familie (vers. 4), fie pentru că erau tinere și doreau să se mărite (vers. 11), fie pentru că altcineva putea să le întrețină (vers. 16). În aceste condiții, adverbul ὄντως devine un calificativ obligatoriu al văduvelor de care trebuia să se îngrijească Biserica, un *terminus tehnicus* pentru aceste văduve. Astfel τὰς ὄντως χήρας, «cele cu adevărat văduve», devine o definiție a văduvelor Bisericii, o apozitie explicativă a expresiei χήρας τίμα, «pe văduve cinstește-le».

Sfântul Ioan Hrisostom notează că văduva trebuie să se bucure de cinstirea celorlalți creștini, mai ales a preotului, dar numai «dacă ea este vrednică de aceasta»¹⁰⁰⁵. Ambrosiaster precizează că acele văduve trebuie ajutate de episcop care sînt vrednice de slujirea lui Dumnezeu și nu se gîndesc la a doua căsătorie urmînd pilda proorociței Ana care postea și se ruga lui Dumnezeu, slujind ziua și noaptea (Luca 2, 36—37)¹⁰⁰⁶. Teodoret invită pe ascultători să citească în continuare versetele 4—5 pentru a înțelege despre ce fel de văduve vorbește aici Sfîntul Apostol Pavel¹⁰⁰⁷.

5, 4. În acest verset, autorul Epistolei stabilește o primă categorie de văduve a căror îngrijire trebuie să rămînă în sarcina copiilor sau nepoților lor. Totodată, Sfîntul Apostol Pavel reia, sub o altă formă, porunca a cincea a Decalogului privind cinstirea și răsplătirea părinților. Ultima parte a versetului 4: «Pe cele cu adevărat văduve» anunța excepțiile pe care autorul urma să le stabilească în versetele următoare.

Particula δέ e puternic adversativă¹⁰⁰⁸ pentru că introduce o condiție (ei, dacă): «Iară dacă vreo văduvă are copii sau nepoți» (cf. Gal.

1003. Participiul de la εἶμι, a fi (Fr. Rienecker, *op. cit.*, p. 495).

1004. În celelalte scrieri ale sale, Sfîntul Apostol Pavel folosește acest adverb numai de două ori (I Cor. 14, 25; Gal. 3, 21) și într-un alt context, încă o dată, în I Timotei (6, 19).

1005. *Op. cit.*, P.G., LXII, 566.

1006. *Op. cit.*, P.L., XVII, 502—503.

1007. *Op. cit.*, P.G., LXXXII, 817.

1008. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 526.

4, 7; 5, 18; Filip. 1, 22; 3, 12; I Tim. 3, 5; 5, 8; Filim. 18 etc.). Pronumele nedefinit $\alpha\iota\varsigma$, *vreo, o*, folosit adesea în I Timotei (vezi de ex. 1, 3, 6, 10; 3, 5; 8, 16), se referă la totalitatea văduvelor care îndeplinesc condiția formulată în continuare de autorul Epistolei (vezi 5, 8, 16).

Verbul $\epsilon\chi\epsilon\iota$, *are* (indicativul prezent de la $\epsilon\chi\omega$, a avea) indică mai întâi existența copiilor sau a nepoților care sînt în viață putînd, deci, să îngrijească pe mamele sau bunicile lor văduve. Verbul «are» înseamnă și a crescut, a îngrijit, a educat copii și nepoți (cf. 2, 15). Spre această înțelegere a verbului $\epsilon\chi\epsilon\iota$ ne conduce atît verbul $\mu\alpha\upsilon\theta\alpha\nu\acute{\epsilon}\tau\omega\sigma\alpha\nu$, ei să învețe¹⁰⁰⁹, ca și expresia «răsplătire să dea».

Termenul $\tau\acute{\epsilon}\chi\nu\omicron\nu$ înseamnă, în acest caz, copil după trup (cf. I Tim. 3, 4, 12; Tit 1, 6; cf. I Tim. 2, 15; 5, 14); pe cei născuți de femeile rămase văduve față de care aveau datoria să-i educe, în primul rînd, religios, condiție a propriei lor mîntuirii (2, 15; cf. Efes. 6, 1, 4; Col. 3, 20, 21).

Termenul $\epsilon\chi\gamma\omicron\nu\omicron\varsigma$ tradus încă în Noul Testament de la Bălgrad (1648), prin nepoți desemnează, așa cum arată Eutimie Zigabenu¹⁰¹⁰ pe fiii fiilor acestor văduve, pe descendenții direcți ai văduvelor la care se referă Sfîntul Apostol Pavel în acest text. Acest termen, înfîlțit numai aici, în Noul Testament, redă ideea de mîlădiță tînără, de cea mai nouă descendență, fiind, într-o măsură, sinonim cu $\pi\alpha\iota\varsigma$, copil, cel mai tînăr dintr-o familie (cf. Luca 8, 51)¹⁰¹¹. Folosirea acestui termen alături de $\tau\acute{\epsilon}\chi\nu\omicron\nu$ este importantă pentru că ni se arată că bunicile au îndatorirea, în familiile creștine, de a crește și educa pe copiii copiilor lor asigurînd continuitatea și permanența unei educații morale și religioase în care reprezentanții unor generații succesive își unesc eforturile pentru dezvoltarea armonioasă a descendenților unei familii (II Tim. 1, 5; 3, 15). În această perspectivă, trebuie subînțeleasă și îndatorirea descendenților direcți de a asigura îngrijirea înaintașilor (cf. $\pi\rho\beta\omicron\nu\omicron\iota$, strămoși, II Tim. 1, 3; II Macabei 8, 19).

Această nobilă și elementară îndatorire face obiectul uneia din poruncile Decalogului: «Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, ca să-ți fie bine și să trăiești ani mulți pe pămîntul pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-l va da ție» (Ieșirea 20, 12; cf. Levitic 19, 3; Deut. 5, 16; Matei 15, 4; 19, 19; Marcu 7, 10; Luca 18, 20; Efes. 6, 2—3). Dar nu o dată, această poruncă a fost uitată sau răstălmăcită devenind literă moartă (Matei 15, 4—6). O astfel de situație pare să aibă în vedere și aici Apostolul neamurilor, deoarece folosirea verbului $\mu\alpha\upsilon\theta\alpha\nu\omega$ (a învăța, a deprinde, a (se) instrui, a ști, a înțelege) la imperativ cu infinitivul, ca aici, cheamă la respectarea unei îndatoriri uitate (vezi Tit 3, 14; cf. I Tim. 5, 13; II Tim. 3, 7).

Adverbul $\pi\rho\omega\tau\omicron\nu$, mai întii, reliefează prioritatea și urgența unei lucrări, dar și însemnătatea ei (vezi Rom. 1, 8; I Tim. 2, 1; 3, 10, 24).

1009. Unele manuscrise preferă forma $\mu\alpha\upsilon\theta\alpha\nu\acute{\epsilon}\tau\omega$, «să învețe», subliniînd într-un mod mai direct răspunderea care revine mamei și bunicilor în ce privește educația copiilor și a nepoților. De altfel, indirect, aceeași idee este susținută și de forma $\mu\alpha\upsilon\theta\alpha\nu\acute{\epsilon}\tau\omega\sigma\alpha\nu$ deoarece copiii și nepoții nu pot fi propriii lor educatori.

1010. Apud I. Knabenbauer, *op. cit.*, p. 525.

1011. Platon, *Epistole* 334 d: $\kappa\alpha\iota\ \pi\alpha\iota\sigma\iota\ \pi\alpha\iota\delta\omicron\nu\nu\ \tau\epsilon\ \epsilon\chi\gamma\omicron\nu\omicron\iota\varsigma$, și pentru copiii noștri și pentru cei care se vor naște din copiii noștri, apud A. Bailly, *op. cit.*, p. 613.

Această lucrare pe care Apostolul autor al Epistolei o așază sub semnul urgenței este formulată astfel: «A fi evlavioși față de casa lor și răsplătire să dea părinților».

Verbul εὐσεβέω este întâlnit mai întâi în Faptele Apostolilor (17, 23) unde are sensul de a cinsti (pe Dumnezeu). Aici obiectul cinstirii pe care o presupune acest verb sînt cei ai casei în care trăiesc copiii și nepoții despre care se vorbește mai înainte. Deci acest verb are aici un sens activ, de împlinire fără scăzămînt a legii morale și religioase fiind sinonim cu τιμάω, a cinsti, a recompensa, din vers. 3. Această idee e redată, în Epistolele pastorale, de substantivul εὐσεβεία evlavie, care califică practicarea vieții creștine în toată curăția, amplexarea și adîncimea ei, dinamismul faptei pe care îl implică primirea credinței creștine (I Tim. 2, 2; 3, 16 — vezi comentariul —; 4, 7; 6, 5, 6; Tit. 1, 1; cf. II Petru 1, 6—7; 3, 11; cf. Iacov 2, 17). Folosindu-se de termenul θρησκεία, cucernicie, evlavie, un sinonim al substantivului εὐσεβεία, Sfîntul Iacov ne dă această importantă definiție: «Cucernicia curată și neîntinată înaintea lui Dumnezeu și Tatăl, aceasta este: Să cercetăm pe orfani și pe văduve în necazurile lor și să ne păzim pe noi fără de pată din partea lumii» (1, 27; cf. Isaia 1, 16—17)¹⁰¹².

Expresia «casa lor» (τὸν ἴδιον οἶκον) este caracteristică Epistolei întii către Timotei și desemnează, de fiecare dată, familia față de care slujitorii bisericești au obligația fundamentală de a o «chivernisi», adică de a o cîrui cum se cuvine, de a o îngriji, de a-i purta de grijă în toate privințele. Această purtare de grijă față de propriile lor case este condiție de primire la hirotonie a preoților și a diaconilor (I Tim. 3, 4, 5, 12). Din casa unui creștin făceau parte: soția (2, 11, 12; 3, 2, 12), copiii (2, 15; 3, 4; 5, 4), nepoții (5, 4), bunicii (5, 4) și sclavii (6, 1—2).

Prin cuvintele: «Răsplătire să dea părinților», sfîntul Apostol Pavel precizează și dezvoltă ideea anunțată prin expresia «a fi evlavioși față de casa lor». Substantivul ἀμοιβή, un hapax biblic, înseamnă ceea ce se face sau ceea ce se dă în schimb, întoarcerea binefacerii, cuvenită răsplătire și subliniază puternic ideea de obligație morală. Chiar dacă acest termen nu se mai întâlnește în altă parte a Noului Testament, ideea de răsplată pentru binefacerile primite este exprimată prin sinonime ca: ἀνταπόδομα (Luca 14, 12; Rom. 11, 9), μισθαποδοσία (Evrei 2, 2; 10, 35; 11, 26), μισθός (Matei 5, 12, 46; Rom. 4, 4; I Cor. 3, 8, 14; I Tim. 5, 18). Întreținerea părinților și bunicilor cînd aceștia sînt lipsiți, de către fiii sau nepoții aflați în fruntea familiilor, este deci un serviciu datorat, nu act de caritate.

Verbul ἀποδίδωμι, înseamnă a da ceea ce e drept, a răsplăti, a restitui (ceva datorat), a da în schimb¹⁰¹³ și subliniază ideea că întreținerea părinților lipsiți, bătrîni și neputincioși, de către copii și nepoți este o datorie morală, de justiție comună. Sfîntul Pavel folosește acest verb pentru a exprima ideea fundamentală că Dumnezeu va răsplăti, la judecată, «fiecăruia după faptele lui» (Rom. 2, 6; cf. II Tim. 4, 8, 18) sau pentru a reda învățătura că cei ce cred trebuie să dea fiecăruia

1012. Ecumeniu, (*op. cit.*, P.G., CXIX, 176) și Teofilact (*op. cit.*, P.G., CXXV, 61) traduc pe εὐσεβείν prin ἡθρονομείν, a lua la sine (pe mama și pe bunica).

1013. A. Bailly, *op. cit.*, p. 222.

cele ce le sînt datori (Rom. 13, 7) și că soțul și soția își datorează iubire reciprocă (I Cor. 7, 3).

Substantivul *πρόγονοι*, părinți, străbuni, nu este întilnit decît în textul de care ne ocupăm și II Timotei 1, 3 unde desemnează pe înaintașii Sfîntului Apostol Pavel față de care acesta se simte în solidaritate prin aceeași slujire pe care i-o aduce lui Dumnezeu ca și ei. Avînd, la vechii greci, însemnarea de «mai în vîrstă» (cf. *πρεσβύτερος*, vers. 1; cf. Tit 2, 2—3), strămoș, bunic¹⁰¹⁴ termenul *πρόγονος* redă ideea de descendență directă, nu colaterală. În același timp, acest termen desemnează pe toți ascendenții cuiva: părinți, bunici, străbunici etc. Avînd în vedere acest înțeles al termenului *πρόγονοι*, Teodoret al Cirului face precizarea că văduvele care au copii sau nepoți trebuie să fie îngrijite de aceștia ca o răsplată dreaptă pentru faptul că, și ei, au fost crescuți și îngrijiți de acestea¹⁰¹⁵. După ce arată că, prin *πρόγονοι* Sfîntul Apostol Pavel înțelege pe părinți și pe bunici, Teofilact precizează că aceștia trebuie ajutați prin fapte¹⁰¹⁶. Ecumeniu restrînge sensul acestui termen numai la bunici¹⁰¹⁷.

Locuțiunea *τοῦτο γάρ ἐστιν*, «căci acest (lucru) este», caracterizează stilul și scrisul paulin fiind folosită spre a introduce adevăruri religioase și morale (vezi Efes. 6, 1; Col. 3, 20; I Tes. 4, 3; I Tim. 2, 3; cf. I Tes. 5, 18; Tit 3, 8; I Petru 1, 25 etc.). În cazul de față, această expresie introduce o motivație (*γάρ*) teologică a răsplătirii (*τοῦτο*) de către copii sau nepoți a mamelor sau bunicilor văduve aflate în lipsă. O astfel de conduită morală intră în categoria faptelor «*primite înaintea lui Dumnezeu*». Termenul *ἀπόδεκτος* este un hapax biblic fiind întilnit numai în I Timotei (vezi și 2, 3). Însemnează primit, agreat, plăcut și derivă din *ἀποδέχομαι*, a primi (Luca 8, 40; 9, 11; Fapte 18, 27; 21, 17), a accepta, a crede (în cuvîntul propovăduirii, Fapte 2, 41). Se poate considera că, în acest text, *ἀπόδεκτος* include și înțelesul termenului *καλός*, bun, întilnit în formularea mai completă din I Timotei 2, 3: «Acesta (este lucru) bun și primit înaintea Mîntuitorului nostru, Dumnezeu». Astfel se poate înțelege de ce, în unele izvoare ale textului Noului Testament, termenul *καλός* este adăugat înaintea lui *ἀπόδεκτος*.

Prepoziția *ἐνώπιον* care se construiește cu genitivul este folosită de Sfîntul Apostol Pavel pentru a reliefa ideea de valoare morală, recunoscută de toți oamenii, a faptelor și purtării creștinilor (Rom. 12, 17; II Cor. 8, 21), dar, mai ales, pentru a indica primirea și luarea în considerație a acestor fapte de Dumnezeu (Rom. 14, 22; I Cor. 1, 29; II Cor. 4, 2; 7, 12; Gal. 1, 20; I Tim. 2, 3; 5, 21; 6, 13; II Tim. 2, 14 etc.) și de Mîntuitorul (II Cor. 8, 21; II Tim. 4, 1).

Dumnezeu, *Θεός*, este ultima și cea mai înaltă instanță, Judecătorul cel nemitarnic (II Tim. 4, 8) al faptelor oamenilor (Matei 16, 27; 25, 35—36; Rom. 2, 6). Judecata Sa este după adevăr (Rom. 2, 2; 3, 4). Primirea înaintea lui Dumnezeu a faptelor bune săvîrșite de creștini echivalează cu agonișirea vieții veșnice (Matei 25, 34—40). De aceea ex-

1014. *Ibidem*, p. 1639.

1015. *Op. cit.*, P.G., LXXXII, 817.

1016. *Op. cit.*, P.G., CXXV, 61.

1017. *Op. cit.*, P.G., CXIX, 176.

presia «primit înaintea lui Dumnezeu» dezvăluie valoarea eshatologică și soteriologică a faptei celor care îngrijesc de văduvele din familiile lor. Milostenia arătată față de părinți «nu va fi uitată și... se va zidi casa ta; în ziua necazului tău își va aduce aminte Domnul de tine... Că hulitor este cel care părăsește pe tatăl și blestemat de Domnul este cel care minie pe mama sa» (Înt. lui Is. Sirah 3, 14—16).

5; 5. Sfântul Apostol Pavel revine la văduvele a căror îngrijire cade în sarcina Bisericii. Ca și în versetele 3 și 16, o astfel de văduvă este numită «cea cu adevărat văduvă» (vezi comentariul la 5, 3).

În acest verset se definește una din condițiile fundamentale ale văduvei adevărate căreia Biserica trebuie să-i acorde ajutorul. Această condiție este redată de verbul μεμονωμένη (participiul perfect pasiv de la μονώ) care însemnează singură. Verbul μονώ însemnează a reduce la unul, a lăsa singur, a izola, a trăi singur, și exprimă în modul cel mai deplin starea de izolare, de singurătate, dar și de lipsă materială pe care o presupune conceptul de ἡ ὄντως χήρα, văduva adevărată. Această stare de izolare și de neputință este exprimată de Sfântul Apostol Pavel prin termenul μόνος (Rom. 11, 3; cf. I Tes. 3, 1; II Tim. 4, 11). Din context, se deduce că starea de singurătate și neajutorare în care se află văduva adevărată nu este trecătoare, ci de lungă durată sau chiar definitivă. Referindu-se la sensul termenului μεμονωμένη, Ecumeniul notează că Sfântul Apostol Pavel are în vedere pe văduvele «părăsite de toți»¹⁰¹⁸, pe cele care nu au copii¹⁰¹⁹ sau pe cele care nu au nici copii, nici nepoți, cum spune Teofilact¹⁰²⁰. Substantivul χήρα, văduvă, care derivă din adjectivul χήρος, lipsit, exprimă, prin el însuși, ideea de existență în lipsă, dificilă. Particula δέ stabilește opoziția între văduva care, avînd nepoți sau copii (vers. 4), va putea fi îngrijită de aceștia și văduva adevărată, singură și lipsită de orice mijloace de întreținere. În aceste condiții, conjuncția καί, și, are sens explicativ, introducînd o adîncire a conceptului de văduvă adevărată prin participiul μεμονωμένη, singură.

O astfel de văduvă «a nădăjduit în Dumnezeu». Verbul ἐλπίζω, a nădăjdui, este un concept fundamental al gândirii teologice a sfântului Apostol Pavel în scrierile căruia este întrebuițat pentru a exprima o răbdătoare stare de așteptare plină de încredere, optimistă, a împlinirii făgăduințelor lui Dumnezeu (I Cor. 1, 20; 7, 1; I Tim. 4, 8). Temeiul oricărei nădejdi a creștinului este cuvîntul lui Dumnezeu privind dobîndirea mîntuirii (Rom. 8, 24—25) credința însăși fiind «încredințarea celor nădăjduite» (Evrei 11, 1). Nădejdea creștină are ca obiect «ceea ce nu vedem» (Rom. 8, 24) atît în viața de aici, cît și în viața cea veșnică, mai ales (I Cor. 15, 19). Dumnezeu a arătat că este puternic și își pune făgăduințele și acesta este motivul pentru care creștinii își pun nădejdea în lucrurile viitoare (II Cor. 1, 10). Pentru creștini, a nădăjdui în Dumnezeu este o trăsătură definitorie (I Tim. 4, 10). Dumnezeu cel viu în care cel lipsit își pune nădejdea «ne dă toate din belșug, spre indulcire» (6, 17) ca un Părinte bun care știe de ce are nevoie fiecare

1018. *Ibidem*, 173.

1019. Sfântul Ioan Hrisostom, *op. cit.*, P.G., LXII, 567.

1020. *Op. cit.*, P.G., CXXV, 61, 64.

(Matei 6, 32—34). Speranța creștină este legată de rugăciunea făcută din cuget curat și inimă bună potrivit îndemnului Mîntuitorului: «Cereți și vi se va da... că oricine cere ia» (Matei 7, 7—8). Femeile de odinioară au făcut dovada nădejzii lor în Dumnezeu și, făcînd bine, nu se temeau de nimic (I Petru 3, 5—6). O astfel de conduită au manifestat și văduvele din Biserica Efesului cînd «au nădăjduit în Dumnezeu».

Folosirea perfectului ἤλπικεν, arată o opțiune definitiv exprimată de adevăratele văduve din Biserica Efesului și exprimă ideea de vot, de slujire a lui Dumnezeu cum se vede din contextul subsecvent. «Cea care nădăjduiește în Dumnezeu cum se cuvine, cea care stăruiește în rugăciuni ziua și noaptea, aceasta este cu adevărat văduvă», precizează Sfîntul Ioan Hrisostom¹⁰²¹. Acest vot implică și păzirea castității după acceptarea lui¹⁰²², deși aceste văduve nu primeau o consacrare specială, nici un fel de hirotésie¹⁰²³. Aceste văduve au nădăjduit în Dumnezeu (formularea ἤλπικεν ἐπὶ Θεοῦ pare să fie un ebraism)¹⁰²⁴, dînt-o convingere adîncă, religioasă, din dorința de a-și închina întreaga lor viață slujirii în Biserică după modelul proorociței Ana (Luca 2, 37). Arătînd că aceste văduve sînt lipsite de mîngîierea soțului sau a copiilor, Sfîntul Ioan Hrisostom precizează că ele «au pe Dumnezeu în locul tuturor»¹⁰²⁵. Ele așteaptă totul de la Dumnezeu și Lui îi închină întreaga lor viață.

Ca o consecință logică a faptului că a nădăjduit în Dumnezeu, văduva adevărată din Biserica Efesului «stăruiește în cereri și rugăciuni, noaptea și ziua». Verbul προσμένω, are, aici, înțelesul de a persevera, a stăruî în¹⁰²⁶, a fi atașat (unei activități)¹⁰²⁷ și exprimă devotamentul și dăruirea cu care cineva săvîrșește o lucrare. Acest verb este folosit pentru a exprima statornicia mulțimilor care nu se îndepărtau zile în șir de Mîntuitorul, așteptînd să-i asculte cuvîntul (Matei 15, 32; Marcu 8, 2). Statornicia în învățătura evanghelică, în harul lui Dumnezeu este cerută de Barnaba (Fapte 11, 23; 13, 43) creștinilor proveniți dintre neamuri, folosindu-se de acest verb. Astfel, în Noul Testament, verbul προσμένω, exprimă mai ales o acțiune permanentă și stăruitoare de dedicare a cuiva unei lucrări spirituale și religioase. Este sinonim cu acel λατρεύω, a sluji, din Luca 2, 37; «Slujind (proorocița Ana) noaptea și ziua în post și în rugăciuni» (cf. 1, 75; Matei 4, 10; II Tim. 1, 3).

Conținutul slujirii aduse de văduvele care și-au închinat viața lui Dumnezeu constă în «cereri și rugăciuni». Cei doi termeni, δέησις și προσευχή, cereri și rugăciuni, sînt folosiți, în aceeași ordine, în I Timotei (2, 1; a se vedea comentariul) unde denumesc două componente ale cultului divin public al Bisericii (cf. Luca 2, 37; Efes. 6, 18; Filip. 4, 6). Nu este exclus ca rugăciunile văduvelor Bisericii să vizeze și cultul divin.

1021. *Op. cit.*, P.G., LXII, 567.

1022. Pr. prof. L. Stan, *Societățile religioase*, p. 110.

1023. *Ibidem*, cf. *Constituțiile apostolice*, 814.

1024. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 528.

1025. *Op. cit.*, P.G., LXII, 567.

1026. A. Bailly, *op. cit.*, p. 1671; W. Bauer, *op. cit.*, col. 1422—1423.

1027. M. Carrez, Fr. Morel, *op. cit.*, p. 211.

public în sensul că, în același timp cu săvârșirea slujbelor religioase, în tăcere, dar concomitent cu preotul, văduvele să-și unească rugăciunile lor cu acelea ale întregii Biserici ¹⁰²⁸. În orice caz, verbul προσμένω, a stăruii, ca și expresia «noaptea și ziua» redau ideea de rugăciune neîntreruptă, de slujire în exclusivitate a lui Dumnezeu. O astfel de rugăciune nu poate fi decât o rugăciune pentru toți creștinii (Efes. 6, 18) și chiar pentru toți oamenii (I Tim. 2, 1). Sfântul Policarp scrie în Epistola sa către Filipeni: «Văduvele... să se roage necontenit, pentru toți... să știe că sînt altare ale lui Dumnezeu, că sînt cercetate cu de-amănuntul toate» ¹⁰²⁹.

Expresia «noaptea și ziua» (νυκτός και ἡμέρας), exprimă în primul rînd ideea de «fără încetare» (Fapte 26, 7; cf. Luca 2, 37), fiind legată îndeosebi de statornicia slujirii aduse lui Dumnezeu de Sfântul Apostol Pavel prin rugăciunile sale (I Tes. 3, 10) și prin propovăduirea Evangheliei (Fapte 20, 31; I Tes. 2, 9), de slujitorii bisericești cărora li se recomandă să propovăduiască Evanghelia «cu timp și fără timp» (II Tim. 4, 2), adică permanent și cu rivnă ca o îndatorire legată de slujirea bisericească (Fapte 20, 31; 26, 7) și ca un angajament plener în toată lucrarea preotească. Stăruința în cereri și rugăciuni este criteriul alegerii adevăratelor văduve care «au nădejdea în Dumnezeu». Acest lucru îl subliniază și Sfântul Ioan Hrisostom: «Cea care nădăjduiește în Dumnezeu precum se cuvine, cea care stăruiește în rugăciuni ziua și noaptea, aceea este adevărata văduvă» ¹⁰³⁰.

5, 6. De la vers. 3 pînă la vers. 6 autorul Epistolei alternează exemple și situațiile pozitive cu cele negative, trecerea de la una la alta făcîndu-se cu ajutorul particulei δέ, folosită, de fiecare dată, adversativ. Și în versetul 6 în care autorul Epistolei va scrie despre acele văduve care viețuiesc în desfătări, particula δέ este folosită adversativ și servește ca introducere a unui exemplu negativ. Acest exemplu este constituit de văduva «care viețuiește în desfătări».

Verbul καταλάω, al cărui participiu este folosit aici de Sfântul Apostol Pavel, însemnează a trăi în plăceri, în lux, în desfătări (vezi și Iezechiel 16, 49). Acest verb este folosit pentru a doua și ultima oară în Noul Testament, cu sensul întilnit aici, în Iacov 5, 5 unde cei bogați sînt învinuiți că asupresc pe cei lipsiți de apărare și trăiesc în desfătări și îmbuibare.

Văduva care viețuiește în desfătări (ἡ καταλωσα) duce o viață total deosebită de cea a văduvei adevărate (vezi vers. 3 și 6) ¹⁰³¹, și anume în opoziție cu morala creștină care implică viața de slujire a lui Dumnezeu pe care o subînțelege termenul θεοσβειας, cinstirea lui Dumnezeu, folosit de Sfântul Apostol Pavel pentru a descrie idealul moral al femeii creștine concretizat în fapte bune (I Tim. 2, 10; 5, 10; cf. Ioan 9, 31). Lipsei unui țel înalt religios și moral i se adaugă, în cazul văduvelor vizate aici de Apostolul neamurilor, o viață dezordonată care fără să fie caracterizată în mod necesar prin desfrîu ¹⁰³², e dominată de

1028. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 528.

1029. 4, 3; ed. F. X. Funk, p. 300.

1030. *Op. cit.*, P.G., LXII, 567.

1031. Cf. Ambrosiaster, *op. cit.*, P.L., XVII, 503.

1032. Vezi F. D. Gealy, M. P. Noyes, *op. cit.*, p. 436.

frivolitate, necumpătare, plăceri care întunecă mintea și judecata sănătoasă¹⁰³³. Aceste femei se îngrijesc peste măsură de trebuințele trupului lor, de îmbrăcăminte costisitoare și de podoabe scumpe (I Tim. 2, 9; I Petru 3, 1—3)¹⁰³⁴, de mâncare și băutură¹⁰³⁵, uitând de regula cuviinței creștine (Tit 2, 3), a cumințeniei și a înțelepciunii (I Tim. 2, 9). Acest fel de viață nu-l îndepărtează pe om de «stricăciunea poftei celei din lume» (II Petru 1, 4) și-l fac «fără roade în cunoașterea Domnului nostru Iisus Hristos» și trîndav (1, 8). «Faptele trupului» (Gal. 5, 19) săvîrșite cu precădere de văduvele care petrec în desfătări nu aduc moștenirea împărăției lui Dumnezeu (5, 21; I Cor. 6, 9; Apoc. 21, 8). Acesta este principalul motiv pentru care autorul Epistolei rostește o judecată aspră la adresa unei astfel de văduve: «*trîind este moartă*».

Verbul ζάω, a trăi, a fi în viață, a petrece viața, este folosit, în Noul Testament, pentru a exprima ideea de petrecere a vieții în trup (Matei 27, 63; I Tes. 4, 15, 17 etc.), dar și pe aceea de viață veșnică (Luca 10, 28; Rom. 1, 17; 6, 11). Viața veșnică este însă condiționată de credința în Iisus Hristos (Ioan 11, 25—26) și de împărtășirea cu sfînta și dumnezeiasca Euharistie (Ioan 6, 51, 53—56), care presupun o profundă și totală încadrare a faptelor creștinului în legea morală evanghelică (Matei 5, 19), în acea regulă pe care o stabilește Sfîntul Apostol Pavel în Epistolele pastorale prin conceptul de evlavie (I Tim. 2, 2; 3, 10; 4, 7, 8; 6, 5, 6 etc.).

În I Timotei 5, 6, verbul ζάω comportă un sens mai aparte exprimînd ideea de petrecere a vieții în desfătări (cf. Luca 15, 13: ζών ἀσωτως, trăind în desfrînări), în fiecare zi (II Petru 2, 13; cf. Rom. 16, 18). «Sfîrșitul acestora este pierirea» (Filip. 3, 19). «Cel căruia i se pare că trăiește viața de aici, a pierdut viața veșnică»¹⁰³⁶. «Ce folos are omul dacă mîncă și bea? întrebă Sfîntul Ioan Hrisostom, dacă sufletul este mort?»¹⁰³⁷. Acesta este sensul verbului ἀποθνήσκω, a muri, a pieri, în acest text, singurul din Noul Testament, în care exprimă ideea de moarte morală, ca urmare a păcatului (6, 16; 7, 10, 24; II Cor. 2, 16). Perfectul τέθνηκεν exprimă rezultatul acțiunii¹⁰³⁸, adică al aceluși mod de viață dezordonat pe care-l exprimă verbul ζάω. Așa cum se exprimă plastic Teodoret «aceste femei trăiesc în corpurile lor ca într-un mormînt»¹⁰³⁹. Referindu-se, în comentariul său la aceste cuvinte pauline, Sfîntul Ioan Hrisostom evocă textul din Facere: «Sînt numai trup» (6, 3). Sfîntul Părinte precizează că, deși aveau suflet, acestea erau moarte din punct de vedere moral¹⁰⁴⁰. «Un suflet care petrece, nici nu aude nimic, nici nu poate spune nimic, ci devine molatic, necinstit, fricos, fără libertate... plin de obrăznicie, de lingușire, de neștiință... de toate relele, iar de bunurile (spirituale) cele adevărate este lipsit cu desăvîrșire»¹⁰⁴¹. Urma-

1033. Teodoret, *op. cit.*, P.G., LXXXII, 817.

1034. Cf. Sfîntul Ioan Hrisostom, *op. cit.*, P.G., LXII, 569.

1035. *Ibidem*.

1036. Ecumeniu, *op. cit.*, P.G., CXIX, 176.

1037. *Op. cit.*, P.G., LXII, 569.

1038. C. Spicq, *Les Ep. Past.*, p. 530.

1039. *Op. cit.*, P.G., LXXXII, 817.

1040. *Op. cit.*, P.G., LXII, 569.

1041. *Ibidem*, 570.

rea lui Hristos este pentru o văduvă adevărată izvor de viață spirituală, pe cînd îndepărtarea de El, de învățătura Lui pe care s-a îndatorat s-o slujească, constituie moarte morală (Matei 8, 22 ; cf. Apoc. 3, 1).

5,7. καί, și, cu care începe versetul, atrage atenția că Timotei trebuie să înscrie în lista îndrumărilor și a dispozițiilor pe care trebuie să le dea, alături de cele semnalate anterior (1, 3 ; 3, 14—15 ; 4, 6, 11), și pe acelea care privesc pe văduve.

Pronumele ταῦτα, acestea, are caracter recapitulativ (vezi 3, 14 ; 4, 11 ; 6, 2, 11 ; II Tim. 2, 14 ; Tit 2, 15) referindu-se la îndrumările autorului Epistolei privind pe văduve. Fiind plasat după un exemplu negativ, acela al văduvelor care trăiesc în desfătări (vers. 7), acest pronume accentuează asupra îngrijorării Apostolului neamurilor privind constatarea existenței unor văduve cu o viață morală dezordonată.

Verbul παραγγέλλω, a porunci, a ordona, a da dispoziție, este un verb al autorității spirituale apostolice (I Cor. 7, 10 ; 11, 17 ; I Tes. 4, 11 ; II Tes. 3, 4, 6, 10 ; I Tim. 6, 13) și episcopale (I Tim. 1, 3 ; 4, 11 ; 5, 7 ; 6, 17). Acest fel de a acționa este oportun mai cu seamă atunci cînd se constată încălcarea normelor de conduită creștină (II Tes. 3, 6, 10, 12 ; I Tim. 5, 7 ; 6, 17) atunci cînd este vorba de apărarea (I Tim. 1, 3) sau propovăduirea învățaturii (4, 11). Folosirea acestui verb atrage atenția asupra gravității și seriozității pe care o situație oarecare o reprezintă pentru Biserică și pentru învățătura evanghelică. Dacă cineva nu dă ascultare unei îndrumări care i-a fost transmisă prin poruncă, este în primejdie să fie exclus din Biserică (I Tim. 1, 20 ; II Tim. 2, 17 ; Tit 3, 10—11), deoarece acțiunea exprimată de acest verb are caracter oficial, ea neputînd fi săvîrșită decît de cel ce deține o autoritate în Biserică. Referindu-se la aceste cuvinte ale Apostolului neamurilor, Sfîntul Ioan Hrisostom notează : «Ai văzut că ceea ce spune aici este lege ? El nu lasă (aceasta) la bunăvoința (cuiva) : Poruncește, zice (Apostolul) de a nu petrece în desfătări, în așa fel încît acest păcat să fie cunoscut pentru ca cel ce duce această viață, să nu se poată împărtăși de Sfințele Taine.»¹⁰⁴².

Scopul (ὅνα, ca, cf. I Tim. 1, 3, 16, 18 ; 3, 15) pentru care Timotei trebuie să dea curs îndrumării apostolice de a porunci cele privitoare la conduita văduvelor este acela al unei alese vieți morale și religioase, exprimată prin termenul ἀνεπιλήμπτως, fără de prihană, ireproșabil, folosit numai în I Timotei (vezi și 3, 2 ; 6, 14). Acest termen indică o viață dusă în conformitate cu legea morală sub toate aspectele (I Tim. 3, 2, 8). Văduva care este fără prihană duce o viață creștină exemplară (vers. 10) care exclude nu numai orice dezordine morală și frivolitate (vers. 6), dar implică statornicia în slujirea lui Dumnezeu (vers. 5). O astfel de viață aduce desfătarea cea adevărată pe care trebuie s-o caute o văduvă creștină. Această desfătare «nu naște nici un rău, ci, dimpotrivă, are mii de bunuri»¹⁰⁴³.

(Continuarea în numărul următor)

1042. Op. cit., P.G., LXII, 570—571.

1043. Ibidem, 571.

CÎNTAREA DE CULT ÎN SFÎNTA SCRIPTURĂ ȘI SFÎNTA SCRIPTURĂ ÎN CÎNTĂRILE BISERICII ORTODOXE

Cu prilejul tricentenarului Bibliei de la București (1688)

Prof. dr. SEBASTIAN BARBU-BUCUR

În viața omenirii, muzica are o importanță covârșitoare. Esteticienii muzicieni sînt unanimi în a recunoaște că puterea expresivă a muzicii depășește pe aceea a poeziei, ca și pe a tuturor celorlalte arte, adîncimile — considerate psihologic și metafizic — din care izvorăște ea, fiind mai mari. După Schopenhauer, expresivitatea muzicii este mai mare ca a celorlalte arte, căci în timp ce acestea vorbesc din aparența lucrărilor, muzica vorbește din însăși substanța lor¹. Astronomii afirmă că legile succesiunii sunetelor muzicale — melodice sau armonice — sînt aceleași care guvernează mișcarea armonioasă a tuturor astrelor și constelațiilor².

După Dimitrie Cuclin³ sunetul nu este decît un purtător de «funții muzicale», și acestea alcătuiesc esența muzicii⁴.

«Muzica este o revelație mai mare decît înțelepciunea și filosofia», spunea nemuritorul Beethoven, iar Beaumarchais spune că: «Acolo unde sfîrșește cuvîntul, începe muzica»⁵ și, continuînd ideea, zice că: «Ceea ce nu poate fi vorbit, se exprimă prin muzică»⁶. Ea este deci un esperanto ideal și unic, imposibil de a fi substituit printr-un alt mijloc de exprimare existent. Cuvîntul asociat cu o muzică adecvată reprezintă mijlocul deplin al manifestărilor posibile sufletești. Muzica adaugă cuvîntului profunzime emoțională, iar cuvîntul împrumută muzicii inteligibilitate, pentru că «muzica este limbajul sentimentelor» (Jules Combarieu), «este legătura care unește viața spirituală cu aceea a simțurilor» (Beethoven), este «arta educatoare prin excelență» (Platon)⁷. «Muzica — potrivit filosofului Platon — este o lege morală. Ea dă suflet universului, aripă gîndirii, avînt închipuirii, farmec tinereții, viață și veselie tuturor lucrurilor. Ea este esența ordinii, înălțînd sufletul către tot ce este bun, drept și frumos»⁸. «Menirea muzicii este să trimită lumină în adîncul inimii omenestii» (R. Schumann)⁹.

Sfînta Scriptură, Sfinții Părinți și marii gînditori ai lumii demonstrează cu prisosință că muzica înalță sufletul omului către Dumnezeu. De aceea, muzica, implicit, cu stringență și necesitate, participă la desfășurarea cultului divin cu funcții bine determinate.

Apostolul neamurilor așază muzica de cult pe aceeași treaptă cu rugăciunea rostită, considerîndu-le ca fiind același lucru: «Mă voi ruga cu duhul, dar mă voi ruga și cu mintea; voi cînta cu duhul, dar voi cînta și cu mintea» (I Cor. 14, 15).

Și Sfinții Părinți atribuie muzicii puterea de a exercita asupra sufletului omenesc o influență binefăcătoare, favorabilă aspirațiilor celor mai nobile. «Nimic nu reușește să înalțe într-atît sufletul — scrie Sf. Ioan Gură de Aur — (...), să-l înaripeze, să-l ridice deasupra pămîntului, să-l desfacă de legăturile trupului (...) ca o

1. *Die Welt als Wille und Verstellung*, Leipzig, p. 340, apud Gheorghe Șoima, *Funcțiunile muzicii liturgice*, Sibiu, 1945, p. 23.

2. C. Flammarion, *Dumnezeu în natură*, traducere de Irineu Mihălcescu și V. Nicolescu, București f.a., p. 45 sq.

3. Autor român al unui *Tratat de estetică muzicală*, despre care Dr. Hans Hartmann, afirmă: «De cînd Schopenhauer a scris *La o metafizică a muzicii* nu s-au mai făurit gînduri atît de originale ca ale lui Cuclin», citat de pe coperta *Manualului de muzică* pentru cl. I secundară, București, (1936).

4. Apud Gh. Șoima, *op. cit.*, p. 20.

5. Gavril Galinescu, *Cîntarea bisericescă*, Iași, 1941, p. 5.

6. Dumitru David, *Cîntarea în prețuirea cugetării*, București, 1939, p. 21.

7. Pr. Petre Vintilescu, *Despre poezia imongralică din cărțile de ritual și cîntarea bisericescă*, București, 1937, p. 215.

8. Ierod. Sebastian Bucur, *Școala de psaltichie din Buzău, centru al cultivării și dezvoltării cîntării psaltice în Biserica noastră*, teză de licență, București, 1957, p. 2, ms. dact.

9. Dumitru David, *op. cit.*, p. 29.

melodie vocală sau ca o cântare inspirată perfect, alcătuită ritmic»¹⁰. «Muzica mișcă sufletul și-l înalță către Cel ce l-a creat», afirma Nifon Plouieșteanul¹¹.

Importanța muzicii în cult. — Muzica n-a lipsit din cultul nici unei religii, cîntarea fiind una din formele de manifestare ale cultului divin. «Mult timp omenirea n-a cunoscut decît arta care avea ca obiect transmiterea sentimentului religios. Așa au fost Platon, Socrate, Aristotel, așa au fost profeții și primii creștini», arată Lev Tolstoi¹².

Din trecutul cel mai îndepărtat și pînă azi găsim muzica la toate popoarele, căci fiecare popor a cîntat, împodobind cultul și dezvoltînd în același timp sentimentul religios — unul din cele mai nobile și mai constante. Dată fiind legătura intimă dintre cîntarea religioasă și stările profunde ale sufletului, fiecare religie a adoptat în cultul său o cîntare potrivită și corespunzătoare principiilor ei de credință și de morală. Din patrimoniu general al artei muzicale, cultul fiecărei religii alege și utilizează ceea ce corespunde caracterului său specific, ceea ce este în măsură să tămăduiască cît mai fidel fondul său religios în direcția postulatelor practice și transcendente.

Muzica rămîne mijlocul cel mai potrivit prin care omul își exprimă starea sufletească cea mai profundă, de bucurie sau de durere, dar mai ales dependența sa de o Ființă atotputernică, de Dumnezeu. Ea naște, întreține și dezvoltă sentimentul religios.

«Prin cîntare, adevărurile creștine pătrund în adîncul inimii», arată Fericitul Augustin. Prin cîntarea adresată divinității, Biserica își mărturisește mulțumirea ei față de Dumnezeu, pentru binefacerile Sale. Prin cîntare, Biserica preamărește necontenit pe Dumnezeu. Cîntarea întărește Biserica în zilele grele, și o mîngie în zilele bune.

Încă din primele veacuri, creștinismul recunoaște superioritatea muzicii față de cuvintele rostite: «Cel ce jubilează — afirmă Fericitul Augustin — nu pronunță cuvinte, ci un sunet vesel fără cuvinte; e vocea spiritului pierdut în bucurie, exprimîndu-se din toate puterile sale, dar fără să ajungă a-i defini sensul...». Credem că aceasta ar fi una din explicațiile și sensurile *te-re-re-murilor* întrebuintate și astăzi la hramurile din Sfîntul Munte. Cine ascultă *te-re-re-muri* sau «jubilații» — cum le numește Fericitul Augustin — nu le poate judeca, fără cadrul respectiv, decît ca valoare muzicală, dar cine le aude în contextul unui hram de la Athos, de pildă, care durează 16 ore la Marea Lavră, 14 ore la Iviron și Simon Petra, 12 ore la Rusicon (Sf. Panteleimon) și Prodromu etc., le poate descifra sensul sugerat de Fericitul Augustin.

Explicînd Ps. 41, Sfîntul Ioan Gură de Aur scrie: «Dumnezeu (...) adaugă la cuvintele profetice melodia, pentru ca, atrași de ritmul cîntării, să-i înalțe toți cu căldură imnele sfinte. Căci nimic pe lume nu trezește atît sufletul, dîndu-i aripi, liberîndu-l de piedicile din lume și desfăcîndu-l de cele trupești, dîndu-i rîvna de a se apleca asupra cugetărilor filosofice, făcîndu-l să nu-i pese de toate lucrurile ce sînt de viața pămîntescă, ca o melodie și o cîntare divină adaptată ritmului»¹³.

Muzica și textul în cîntare sînt, așadar, inseparabile în concepția Sfinților Părinți și a scriitorilor bisericești. În lucrarea sa *Întrebări și răspunsuri către ortodocși*, alcătuită pe la sfîrșitul secolului IV, Diodor de Tars scrie: «Cîntarea trezește în suflet o dorință arzătoare pentru conținutul imnului cîntat; ea potolește pasiunile ce se nasc din carne, ea alungă gîndurile rele care ne-au fost sugerate de vrăjmașii nevăzuți, ea se revărsă în suflet ca să rodească și să dea fructe bune; pe cei care se luptă cu pietate, îi face în stare să îndure încercările cele mai grozave; pentru cei pioși, ea este un leac împotriva reledor vieții pămînești». Apostolul Pavel numește cîntarea «săbia duhului» (Efes. 6, 17 și Evr. 4, 12), pentru că ea le este luptătorilor pioși o armă împotriva duhurilor nevăzute; căci cuvîntul lui Dumnezeu umple sufletul, cînd este cîntat și exprimat — alungă demonii. Toate acestea dau sufletului pios puțința de a dobîndi, prin cîntarea bisericească, virtuți¹⁴.

Pe lîngă alte roluri și binefaceri ale muzicii, Sfînta Scriptură îi atribuie muzicii și o funcție terapeutică și liniștitoare. Astfel, în I Regi 16, 23, citim: «Iar cînd

10. Sf. Ioan Hrisostom, *Comentarii la Ps. 41*, P.G., tom. 55, apud Gh. Șoima, *op. cit.*, p. 12.

11. Apud Dumitru David, *op. cit.*, p. 24.

12. Dumitru David, *op. cit.*, p. 14.

13. Théodor Gérald, *Les pères de l'Eglise et la musique*, Paris, 1931, p. 220.

14. *Ibidem*, p. 102, apud Pr. Petre Vintilescu, *Despre poezia imnografică...*, p. 220.

duhul cel rău era trimis peste Saul, David lua harpa și cînta; Saul răsufla atunci mai ușor, se simțea ușurat și duhul cel rău se depărta de el»¹⁵.

a. Cîntarea de cult în Vechiul Testament

Cel mai vechi instrumentist, în Vechiul Testament, este considerat Iubal — fiul lui Lameh și al Adei — «tatăl tuturor celor ce cîntă din chitară și din cimpoi» (Fac. 4, 21)¹⁶. Dar cel mai important promotor al muzicii de cult a fost David — fiul lui Iesei — supranumit — «dulcele cîntăreț al lui Israil» (II Regi 23, 1). Pentru executarea muzicii vocale și instrumentale, el a orînduit o anumită parte din leviți ca să slujească înaintea Chivotului, «să cînte, să mărturisească și să laude pe Domnul Dumnezeu lui Israil» (I Paral. 16, 4). Cîntăreții — patru mii la număr (I Paral. 23, 5) — conduși de Asaf, Heman și Ieduton și de fiii acestora, împărțiți în douăzeci și patru de clase, cu schimburi, trebuiau, ca toată ziua, să însotească serviciul divin cu cîntare, care era executată cu cobze, harfe și cimbale (I Paral. 25, 1—31).

În I Paral. cap. 15, unde se descrie «Așezarea chivotului în Ierusalim», se arată că «a poruncit David căpeteniilor leviților să pună pe frații lor cîntăreți, cu unelte muzicale, cu psaltirioane, ca să vestească cu glas tare de bucurie (versetul 16). Heman, Asaf și Etan cîntau puternic din țîmbale de aramă; Zaharia, Aziel, Șemiramot, Iehiel, Unie, Eliab, Maaseia și Benaia ziceau din psaltirioane cu sunetele subțiri»; «Matatia (...) Elifelehu, Micneia, Obed-Edom, Ieiel și Azazia făceau începutul cu harpele cu cite opt coarde»; «Chenaneia, căpetenia leviților, era dascăl de cîntări, pentru că era iscusit întru aceasta» (verset. 19—22). «Preoții Șebania, Ioasafat, Natanael, Amasai, Zaharia, Benaia și Eliezer trîmbețau din trîmbețe înaintea chivotului lui Dumnezeu» (verset 24). «David era îmbrăcat cu veșminte de vison, asemenea (...) și toți leviții, care aduceau chivotul, și cîntăreții și Chenaneia, căpetenia muzicanților și cîntăreților...»¹⁷ (verset 27). «Așa tot Israilul au adus chivotul legămîntului Domnului cu (...) sunete de corn, de trîmbețe, de țîmbale și de harpe» (verset 28).

Capitolul 16 Paralipomena are suprascrierea: «Cîntarea lui David și rînduiala slujbei dumnezeiești».

După ce au adus și așezat chivotul, «a pus la slujbă (...) din leviți, ca să slavoslovească, să mulțumească și să prea înalțe pe Domnul Dumnezeu lui Israil și anume: pe Asaf, căpetenie; al doilea după el a pus pe Zaharia; apoi urmau Ieiel, Șemiramot, Iehiel, Matatia, Eliab, Benaia, Obed-Etam și Ieiel, cu psaltirioane și harpe, iar Asaf cînta din țîmbale». A pus, de asemenea, pe preoții Benaia și Oziel să sune necontenit din trîmbețe înaintea chivotului legămîntului lui Dumnezeu. În această zi, David, pentru înția oară, a dat, prin Asaf și frații lui, următorul psalm de laudă Domnului: «Lăudați pe Domnul (...) Cîntați, cîntați în cinstea Lui (...), Cîntați Domnului tot pămîntul (...); Eman și Ieduton proslăveau pe Dumnezeu, cîntînd din trîmbețe și din felurite unelte muzicale» (I Paral. 16, 4—9 și 23).

Pe vremea lui Solomon, muzica la templu capătă o și mai mare amploare. La sfințirea templului lui Solomon, marii cîntăreți «Asaf, Eman și Ieduton, fiii lor și frații lor — îmbrăcați în vison — stăteau la răsăritul altarului, cu țîmbale, psaltirioane și harfe, împreună cu o sută douăzeci de preoți, care sunau din trîmbețe. Și erau ca și cum numai unul ar fi trîmbețat și ar fi cîntat, înundu-se într-un singur glas, mărînd

15. Și astăzi, în medicină, s-au făcut experiențe, tratîndu-se aceeași boală la diferiți bolnavi, prin muzică (dar nu orice fel de muzică) și s-a constatat că la anumite melodii organismul bolnavului receptează mai ușor cura și asimilează mai bine medicamentele administrate. Simțul prin care se receptează muzica este, de bună seamă, auzul. Știința medicală atestă că acesta este ultimul simț care dispare la deces și că el încă mai receptează, după ce toate celelalte simțuri dispar. Poate (?) așa se explică obiceiul de a se boci la cei vechi, existînd încredințarea că decedatul încă mai poate înregistra cele adresate lui. Aserjiunea ne aparține. Și astăzi, în unele regiuni ale țării, în afară de jelirea curentă și obișnuită, se respectă obiceiul bocitoarelor.

16. Pentru citate am folosit mai multe ediții ale Sfinței Scripturi și în special ediția din 1944, tradusă de Patriarhul Nicodim, Pr. Grigore Pișculescu și Vasile Radu; pentru stilul mai arhaic și bisericesc ne-am folosit și de Psaltirea tipărită la București, 1889.

17. Observăm că se face distincție între *muzicanți*, care cîntau cu instrumentul și *cîntăreți*, care cîntau cu vocea.

pe Domnul, că este bun, că în veac este mila Lui» (II Paral. 5, 12—13; Ps. 135), stih. ce se cîntă și astăzi la polieleul *Robii Domnului*.

În exilul babilonic, cîntarea încetează. De aceea, psalmistul zice: «La riul Vavilonului, acolo am șezut și am plîns (...). Cum vom cînta cîntarea Domnului în pămînt străin?» (Ps. 137, 1—4).

După refacerea templului, se reintroduce și muzica în cultul divin. «Iar cînd s-a hotărît sfințirea zidurilor Ierusalimului, a trimis (Neemia) după leviți, în toate părțile, ca să vină să săvîrșească sfințirea (...) cu cîntări de mulțumire și de laudă, cîntate din chitare, harpe și alăute. Fiii cîntăreților s-au adunat din împrejurimile Ierusalimului și din cetățile netofatiene (slujitorilor templului), din Bel-Ghilgal, din ținutul Ghebei și din Azmavel, căci cîntăreții își zidiseră sate în apropiere de Ierusalim» (Neem. 12, 27—29). Și a suit guvernatorul Neemia «căpeteniile lui Iuda pe ziduri și a «pus două coruri mari pentru litanie (...). «Dintre fiii preoților, mergeau cu trîmbețe: Zaharia, fiul lui Ionatan, fiul lui Semaia, fiul lui Matania, fiul lui Miheia, fiul lui Zahur, fiul lui Asaf»; «Semaia, Azariel, Milalai, Ghilalai, Mahai, Natanail, Iuda și Hanani mergeau cu unelele muzicale ale lui David (...). Apoi amîndouă corurile au mers în casa lui Dumnezeu (...), preoții: Eliachim, Maaseia, Miniamin, Miheia, Elioenai, Zaharia, Hananim cu trîmbețe și (...) cîntăreții și-au înălțat glasul, conduși de Izrahia» (Neem. 12, 31—36; 40—42). «Cîntăreții (...) și-au îndeplinit datoria după rînduiala lui David și a fiului său, Solomon și «tot Israelul a dat — pe vremea lui Zorababel și Neemia — părțile cuvenite cîntăreților...» (Neem. 12, 45 și 47).

Mai tîrziu, muzica de cult fiind mai rar întrebuintată este restabilită de Iuda Macabeul, cînd «altarul a fost sfințit din nou cu cîntări de laudă, însoțite de harfe, alăute și chimvale» (I Mac. 4, 54), însă fără splendoarea timpului lui David și Solomon.

Mențiuni despre cîntarea cultică în Sfînta Scriptură sînt nenumărate. A le aminti pe toate ar depăși cu mult spațiul și cadrul unui studiu. Le vom menționa selectiv: «Cînta-voi Domnului în viața mea, cînta-voi Dumnezeuului meu pînă ce voi fi» (Ps. 103, 33); «Bine este a lăuda pe Domnul și a cînta numele Tău, Preainalte, a vesti dimineața mila Ta și adevărul Tău în toată noaptea, cu psaltirea cu zece strune și cu cîntare din alăută» (Ps. 91, 1—3); «Bindecuvîntați numele Lui, vestiți zi cu zi mintuirea Lui!» (Ps. 95, 2); «Ziuă-mi va arăta Domnul mila, și cîntarea Lui va fi și noaptea în gura mea...» (Ps. 41, 9); «Cîntați lui Dumnezeu, cîntați! Cîntați împăratului nostru, cîntați!» (Ps. 46, 6); «Cîntați Domnului celui ce locuiește în Sion» (Ps. 9, 11); «Cîntați numele Lui, că este bun» (Ps. 134, 4); «Ție se cuvine cîntare, Dumnezeuule, în Sion...» (Ps. 64, 1); «Așa voi cînta numele Tău în veci...» (Ps. 60, 8); «Ajutorul meu ești, Ție voi cînta...» (Ps. 58, 21); «Înalță-Te, Doamne, întru puterea Ta, cînta-vom și vom lăuda puterile Tale». Ps. 44 are suprascrierea (în unele traduceri): «Cîntare și urare la cununia regelui», iar Ps. 3 «Cîntare de dimineață a celui ce nădăjduiește în Domnul». «De la marginile pămîntului auzim cîntînd: Mărire Celui drept», spune Proorocul Isaia (24, 16), iar Sfîntul Apostol Pavel citează Ps. 21, 24 în Epistola către Evrei (2, 12): «Spune-voi numele Tău fraților mei, în mijlocul adunării Te voi cînta».

Sfînta Scriptură ne dezvăluie mai multe categorii de cîntări, cum ar fi, de pildă, cîntări de laudă și rugăciune, cîntări de mulțumire etc.

Cîntări de laudă și rugăciune sînt menționate cu prioritate în Sfînta Scriptură. Astfel, Ps. 47 are suprascrierea (în unele traduceri): «Cîntare întru slava Sionului»; «Ps. 67: «Cîntare în cinstea promiei dumnezeiești»; psalmul 80: «Cîntec de sîrbătoare»; Ps. 107 și 144—146: «Cîntec de laudă și rugăciune»; Ps. 9: «Cîntarea de slavă lui Dumnezeu care pierde pe nelegiuiți și ocrotește pe cei sărmani», iar Avacum (cap. 3) are suprascrierea: «Rugăciunea și cîntarea lui Avacum, pentru mîntuirea poporului, cîntată din harfe». Neîncetat psalmistul îndeamnă: «Veniți să cîntăm cu veselie Domnului și să strigăm cu bucurie către Dumnezeu, stîncă mîntuirii noastre. Să ieșim întru întîmpinarea Lui cu laude și cu cîntările noastre să-L preamărim» (Ps. 94, 1—2); «Cei ce vă temeți de Domnul, cîntați laudele Lui» (Ps. 21, 25); «Cîntați, cîntați în cinstea Lui» (Ps. 104, 2); «Slăvi-Te-voi printre popoare, Dumnezeuule! Și printre neamuri Te voi cînta» (Ps. 54, 12); «Cînta-vom și vom lăuda mărirea Ta» (Ps. 56, 10); «Cîntați Domnului cei cuvioși ai Lui, slăviți cu laude sfințenia Lui» (Ps. 29, 4); «Voi lăuda numele Dumnezeului meu cu cîntare, cu slavoslovii Îl voi preamări» (Ps. 68, 34); «Cîntați Dumnezeului nostru! Cîntați numele Lui! Preamăriți pe Cel ce străbate cerurile...!» (Ps. 67, 4); «Laudă, suflete al meu, pe Domnul! Lăuda-voi pe Domnul în viața mea, voi cînta Dumnezeului meu pînă ce voi fi» (Ps. 145, 1); «Cînta-voi mila

și dreptatea! Pe Tine, Doamne, Te voi cînta» (Ps. 100, 1); «Cînta-voi și voi face să zbrînie coardele, că aceasta-i lauda mea. Deșteptați-vă, alăută și chitară, și zorile să tresară! Lăuda-Te-voi printre popoare, Doamne, în mijlocul neamurilor Te voi cînta» (Ps. 107, 2—4). «Cîntați slava numelui Său! Aduceți-I Lui slavă și laudă» (Ps. 65, 3); «Să cîntăm Domnului, că cu slavă S-a proslăvit», indeamnă Moise în a doua lege (Ieș. 15, 1 și 21).

Cînd Domnul i-a trecut pe israeliți prin Marea Roșie ca pe uscat, și apele au acoperit pe Faraon și egipteni, «atunci au crezut în cuvintele Lui și au cîntat lauda Lui» (Ps. 105, 12). «Te voi lăuda printre popoare și voi cînta numele Tău», scrie Sfîntul Apostol Pavel către Romani (15, 9) (vezi și II Regi 22, 50).

Filo, scriitor iudeo-elin din secolul I, relatează despre creștini: «Ei compun imne întru preamărirea lui Dumnezeu în felurite măsuri de silabe (ritmuri) și după felurite melodii», iar cînd creștinii din Bitinia au fost pîrșiți lui Traian pentru răutăți inventate de păgîni, Pliniu, proconsulul Bitiniei, cercetînd cu de-amănuntul viața creștinilor, nu i-a găsit întru nimic vinovați, decît că «se închinau lui Hristos ca lui Dumnezeu, și-I cîntau Lui imne de laudă»¹⁸.

Cîntări de mulțumire lui Dumnezeu Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh — care ne-a învrednicit și ne învrednicește permanent cu atîtea daruri și binecuvîntări — sînt de asemenea deseori, amintite în Sfînta Scriptură. Astfel, capitolele 12 și 25 din Isaia au suprascrierea: «Cîntare de mulțumire», iar capitolul 26: «Cîntarea celor răscurpărați». Ps. 17, în unele traduceri, are suprascrierea: «Cîntare de mulțămîită și de laudă a lui David, după înfrîngerea tuturor dușmanilor săi» (a se vedea și Ps. 66, 118 și Ps. 149), iar Ps. 22: «Cîntarea lui David de mulțămîită pentru izbăvirea de vrăjmași».

«Cînd Domnul l-a izbăvit de toți vrăjmașii și din mîinile lui Saul, a cîntat cîntarea aceasta: Domnul este întărirea mea, scăparea mea și izbăvitorul meu...». Și tot David spune: «Cînta-voi Domnului, celui ce mi-a făcut bine! Cînta-voi numele Domnului Celui Preafănit!» (Ps. 12, 6); Ps. 29 are suprascrierea: «Cîntare de mulțumire la tirnosirea templului». Cînd fiii lui Israil «au stirpit pe labin, regele Cananie-nilor, Debora și Barac, fiul lui Abinoam au cîntat: Binecuvîntați pe Domnul (...), Cîntare voi cînta Domnului (...), Cînta-voi Domnului Dumnezeului lui Israil» (Jud. 5, 1—3). «Și mergeau pe drum cîntînd» (Jud. 5, 10), iar «poporul Domnului ieșea în porți» zicînd: «Deșteaptă-te, Debora, și cîntă» (Jud. 5, 12); «Binecuvîntați pe Domnul» (Jud. 5, 2 și 9). Agheu și Zaharia, de asemenea, spun «Cîntați Domnului cîntare de mulțămîită! Cîntați Dumnezeului nostru din alăută!» (Ps. 146, 7).

Cîntări cerești sînt cele cîntate de îngeri, în cer și pe pămînt.

Dacă mitologia greco-romană instituia drept patrie originară a muzicii înălțimile Olimpului, Sfînta Scriptură afirmă prezența muzicii în însăși Împărăția cerească. Sfînta Scriptură arată că lumea cea cerească răsuna neîncetat de cîntările cetelor îngerești. Capitolul 5 din Apocalipsă are suprascrierea: «Cartea cu șapte peceți este dată Mielului. Mielul e lăudat cu cîntări cerești». «Și iată, am văzut pe biruitorii fiarei — cei șapte îngeri — (...) ei cîntau cîntarea lui Moise (...) și cîntarea Mielului și ziceau: mari și minunate sînt lucrurile Tale, Doamne, Dumnezeule Atotputernice» (Apoc. 15, 1—3). Sfîntul Evanghelist Ioan confirmă existența muzicii în cerul majestății divine, anume în apropierea scaunului dumnezeiesc. El scrie: «Și cînd a luat El (Mielul) cartea, atunci cele patru viețări și cei douăzeci și patru de bătrîni au căzut înaintea Mielului, avînd fiecare cîte o harfă (...) au cîntat o cîntare nouă, zicînd: vrednic ești să iei cartea și să desfaci pecețile ei, căci ai fost junghiat și cu sîngele Tău ne-ai răscurpărat pentru Dumnezeu din toate semînșile, limbile și națiunile» (Apoc. 5, 8—9). «Cele patru viețări care aveau cîte șapte aripi (...) nu au odihnă nici ziua nici noaptea, ci strigă necontenit: Sfînt, Sfînt, Sfînt este Domnul Dumnezeu Atotșitorul, Care a fost, este și va să vie» (Apoc. 4, 8). Și tot Sfîntul Ioan Evanghelistul spune: «Am auzit un sunet ca de lăuțiși care cîntau din lăutele lor, ei cîntau o cîntare nouă înaintea tronului (...) și nimeni nu putea să învețe această cîntare afară de cei o sută patruzeci și patru de mii, răscurpărați de pe pămînt» (Apoc. 14, 2—3). Și profetul Isaia mărturisește că serafimii, care i-au apărut în viziunea din anul morții lui Ozia, strigau unul către altul, zicînd (comentariile tălmăcesc «cîntînd, n.n.): «Sfînt! Sfînt! Sfînt este Domnul Savaot, plin este tot pămîntul de mărirea Lui» (Is. 6, 3).

18. Badea Cireșanu, *Tezaurul liturgic*, tom. II, București, 1911, p. 479—480; a se vedea și I. Popescu-Pasărea, *Muzica bisericească*, articol în *Muzica românească de azi*, volum scos de Prof. P. Nițulescu, București, 1939, p. 597.

Agheu și Zaharia amintesc de asemenea cîntarea în cer, cînd spun: «Lăudați pe Domnul, cei din ceruri! Lăudați-L voi, cei din înălțime! Lăudați-L pe El toți îngerii Lui! Lăudați-L pe El toate oștirile Lui» (Ps. 148, 1—2).

Cîntare nouă se cîntă în cer și pe pămînt. Abordînd această idee, presupunem că la baza innografiei alcătuite de Sfinții Părinți și innografi, stă tocmai modelul cîntării cerești a îngerilor care au cîntat «o cîntare nouă, înainte tronului dumnezeiesc» (Apoc. 14, 2—3) și «înaintea Mielului» (Apoc. 5, 8—9), precum și permanentul îndemn al Sfintei Scripturi pentru cîntarea de slavă și mulțumită lui Dumnezeu, care trebuie să răsune și în lumea aceasta; «Cîntați o cîntare nouă» (Ps. 32, 3); «Cîntați Domnului o cîntare nouă! Cîntați Domnului tot pămîntul!» (Ps. 95, 1); «Cîntați Domnului o cîntare nouă, cîntați laudele Lui în adunarea credincioșilor» (Ps. 149, 1); «Cîntați Domnului o cîntare nouă că minuni a făcut Domnul» (Ps. 97, 1); «Cîntare nouă-Ți voi cînta, Dumnezeuule; în psaltire cu zece strune Te voi lăuda» (Ps. 143, 9); «Pus-a pe buzele mele o cîntare nouă, lauda Dumnezeului meu» (Ps. 39, 4). Și profetul Isaia (42, 10) îndeamnă pe credincioși astfel: «Cîntați Domnului o cîntare nouă, cîntați laudele Lui pînă la marginile pămîntului, voi care mergeți pe mare și cei ce locuiți în ea, ostroave și locuitorii lor!».

Sfînta Scriptură precizează și *cine să cînte* imnuri de laudă lui Dumnezeu: «Strigați către Dumnezeu toți locuitorii pămîntului. Cîntați slava numelui Său! Aduceți-I Lui slavă și laudă» (Ps. 65, 1); «Cîntați Domnului toți locuitorii pămîntului» (I Paral. 16, 23); «Mărturisească-se Ție, Doamne, toți împărații pămîntului (...) și să cînte întru căile Domnului» (Ps. 137, 4—5); «Cîntați Domnului împărățiile pămîntului și dați slavă lui Dumnezeu» (Ps. 67, 33); «Cîntați Domnului toți locuitorii pămîntului» (Ps. 95, 1); «Tot pămîntul să se închine și să-Ți cînte Ție! Să cînte numele Țău, Preaînalte!» (Ps. 65, 3); Agheu și Zaharia îndeamnă că nu numai omul să-L laude pe Dumnezeu, ci întreaga Sa zidire, văzută și nevăzută, însuflețită și neînsuflețită: «Lăudați pe El toți îngerii Lui! (...) Lăudați-L pe El soarele și luna, stelele cele luminoase (...) Lăudați-L pe Domnul, cele de pe pămînt (...) munții și toate dealurile (...), fiarele și dobitoacele (...)» (Ps. 148, 2—10); «Toată suflarea să laude pe Domnul» (Ps. 150, 6).

Și astăzi în Sfîntul Munte, la privegheri și la hramuri, mai ales, în timpul troparului Litiei, *Născătoare de Dumnezeu*, la polieleu, la doxologie și la Sfînta Dumnezeule, de la Liturghie, se pun în mișcare toate policandrele în sensuri opuse — formînd semnul crucii — iar cel mare, central (rotund), în sens circular, voind parcă să spună că tot ce există, ființă și lucruri, să laude pe Domnul.

Așadar, Sfînta Scriptură arată deslușit că Pămîntul împreună cu Cerul laudă pe Domnul și-I cîntă Lui.

Diferitele modalități de cîntare culică menționate în Vechiul Testament, apar în versetele:

«Prăznuiți, veseliți-vă și cîntați! (...) Sunați din trîmbițe și din corn» (Ps. 97, 4 și 6); «Cîntați în strune pe Domnul...», spune profetul Isaia (12, 5); «Cu alăută Te voi lăuda, Doamne Dumnezeul meu», scriu fiii lui Core (Ps. 42, 5); «Cîntați cu bucurie (cu veselie, în alte variante) lui Dumnezeu, țaria noastră (...), zice Asaf (Ps. 80, 1); «Să laude numele Lui cu jocuri, în timpane și chitare să-I cînte Lui» (Ps. 149, 3); «Lăudați-L în sunete (glas) de trîmbițe! Lăudați-L cu lira (alăuta) și cu harpa! Lăudați-L cu tobe (timpane) și cu jocuri! Lăudați-L cu cîntări din strune (instrument cu coarde, n.n.), și din fluier (caval)! Lăudați-L cu țimbale (chimbale) armonioase! Lăudați-L cu țimbale răsunătoare!» (Ps. 150, 3—5); «Lăudați pe Domnul cu harpa, lăudați-L în psaltire cu zece strune» (Ps. 32, 2); «Cîntați cîntece! Bateți toba, luați harfa și chitara cea dulce la viers! Sunați din trîmbiță (...) la ziua cea vestită a sărbătoririi noastre!» (Ps. 80, 1—3); «Cîntați Domnului din alăută, cîntați cîntece din harfă și din gură» (în alte traduceri: «Cu glas de psalm») (Ps. 97, 5); «Faceți să răsune coardele și glasurile voastre» (Ps. 32, 3).

Observăm că se face distincție clară între muzicanți — care cîntau cu instrumente — și cîntăreți, care cîntau cu glasul.

Sfînta Scriptură ne arată cum să fie cîntarea: «plăcută», «frumoasă», alcătuită «cu pricepere», îngrijită și plină de evlavie și umilință. Ioan Cassian relevă acest adevăr cînd afirmă că «uneori un verset din psalm ne dă ocazia unei rugăciuni înflăcărate, în timp ce cîntăm. Altădată, modularea armonioasă a vocii unuia dintre frații

noștri provoacă în sufletul nostru, surprins, o rugăciune fierbinte»¹⁹. De aceea, psalmistul David spune: «*Cîntați-I trumos (subl. n.) cu strigăte de bucurie*» (Ps. 32, 3); și, în alt loc, spune: «*Plăcută (subl. n.) să-I fie Lui cîntarea mea și eu mă voi veseli de Domnul*» (Ps. 103, 34). Și fiii lui Core (Ps. 46, 6—7) subliniază aceeași idee: «*Cîntați lui Dumnezeu, cîntați! Cîntați împăratului nostru, cîntați! (...). Cîntați-I toți cu pricepere*» (subl. n.), iar împăratul David, reliefînd alt aspect al cîntării, spune: «*Slujiți Domnului cu frică și vă bucurați Lui cu cutremur*» (Ps. 1, 9). Cînd Iudita i-a biruit pe asirieni, «a cîntat Domnului cîntarea aceasta: Porniți Domnului cîntare din timpane, cîntați stăpinului nostru din chimvale, măiestriți-I («*compuneți-I cu pricepere și artă*» n.n.) Lui un psalm nemaicîntat, preamăriți și sus strigați numele Lui» (Iudita 16, 1-2).

Intr-adevăr, imnografia au alcătuit imnuri cu pricepere, frumoase și plăcute. Sînt semnificative în acest sens cuvintele de apreciere adresate Sfîntului Ioan Damaschin de către fratele său adoptiv, Cosma de Maiuma, referitoare la canoanul Paștilor și, în special, la oda a treia: «*Acum toate s-au umplut de lumină, cerul și pămîntul și cele dedesubt (...)*». «*Tu, frate Ioane — arată Cosma — ai cuprins totul în aceste trei și n-ai lăsat nimic afară. Deci, sînt învins (căci erau concurenți) și mărturisesc înfrîngerea mea...*»²⁰.

b. Cîntarea de cult în Noul Testament

Mîntuitorul și Apostolii au cîntat. În creștinism, cîntarea a constituit, încă de la început, un mijloc de preamărire a lui Dumnezeu. Însuși Mîntuitorul Iisus Hristos — după cum se exprimă muzicologul francez Amedée Gastoué — a fost «*le premier chanteur chrétien*»²¹. Evanghelia lui Matei și cea a lui Marcu ne dau mărturie clară, în acest sens, că Mîntuitorul și Sfîntii Apostoli foloseau frecvent cîntarea religioasă. Astfel, Sfîntul Evanghelist Marcu (14, 26) relatează că: «*După ce au cîntat — la Cina cea de taină — cîntările de laudă (mulțumită, în alte ediții n.n.) au ieșit în Muntele Măslinilor*», iar Sfîntul Evanghelist Matei (26, 30), referindu-se la același eveniment, scrie: «*Apoi cîntînd mulțămîta, s-au dus la Muntele Măslinilor*».

Prin acest act s-a dat Bisericii, de către Însuși Întemeietorul ei, cea mai directă pildă, ca orice laudă către Cel Atotputernic, să fie însoțită de cîntări religioase. Sfîntii Apostoli, urmînd exemplul Învățătorului, au continuat folosirea cîntării bisericești. Așa, de pildă, cînd Sfîntul Apostol Pavel și cu Sila propovăduiau în orașul Filipi, din Macedonia, fiind întemnițați, «*pe la miezul nopții (...)* s-au rugat și au cîntat laude lui Dumnezeu și cei legați ascultau» (Fapte 16, 25).

La început, se adunau Apostolii în scopul rugăciunii și al cîntării psalmilor și imnurilor în templul din Ierusalim și în sinagogile iudeilor, ca locuri vetero-testamentare ale serviciului dumnezeiesc (Fapte 13, 14; 14, 1—3; 18, 4; 19, 8 etc.). Mai apoi, cîntarea psalmilor și a imnurilor, citirea Sfîntelor Cărți, vestirea cuvîntului dumnezeiesc, rugăciunea și aducerea sacrificiului celui nesîngeros, erau, pe timpul Apostolilor, părți principale ale serviciului divin. Exemplul și poruncile Mîntuitorului Hristos relative la cult, se împlîneau cu conștiință și fidelitate de Sfîntii Apostoli, care au, la rîndul lor, orînduiri în acest sens. Astfel, adresîndu-se corintenilor (I, 14, 26), Apostolul neamurilor scrie: «*Cînd vă adunați (...)* și unul din voi are o cîntare, altul o învățătură (...) acestea să fie spre întărire», iar efesenilor (5, 19) și colosenilor (3, 16) le spune: «*Întăriți-vă sufletește prin psalmi, prin slavoslovii și prin cîntări duhovnicești, cîntînd și laudînd în inimile voastre pe Domnul*». Făcînd mărturie despre ascultarea și buna purtare a corintenilor, același Apostol le scrie: «*Vă laud, fraților, că de toate ale mele învățăturii vă aduceți aminte și țineți predaniile precum vă le-am dat eu*» (I Cor. 11, 2). Sfîntul Apostol Iacov, în Epistola sobornicească (5, 13) zice: «*De pătimește rău cineva dintre voi, să se roage. Este vreunul cu inimă bună (vesel, în alte traduceri), să cînte cîntări de laudă*» (psalmi, în unele traduceri).

19. *Convorbiri cu Părinții deșertului*, IX, 26, cf. Petre Vintilescu, *Despre poezia imnografică...*, p. 224.

20. Γεώργιου Ι. Παπαδόπουλου, *Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, Ἀθήναι, 1904, p. 50.

21. Gavril Galinescu, *op. cit.*, p. 7.

c. Muzica de cult a primilor creștini

Aceasta însoțea citirile din Sfînta Scriptură a Vechiului și Noului Testament și predica sau omilia ce urma, ca explicare a textelor citite (rituri premergătoare «fringerii pîinii»²², fiind alcătuită din *psalmi, imnuri și cîntări duhovnicești*.

Muzica religioasă iudaică formează elementul primordial, esențial și fundamental în originea cîntării noastre. Primii creștini fiind recrutați dintre iudei, veneau în biserică cu vechea manieră a cîntărilor de la templu. Istoria liturgică ne confirmă că solistul de la ceremonialul primilor creștini era urmaș al cîntăreșilor din sinagogle vechi evreiești. Studiile de muzicologie comparată²³, cu privire la vechile melodii creștine și cîntecele sinagogle ale evreilor, care locuiau în ținuturi vechi, ca Babilon, Yemen și altele, izolate de orice fel de influențe ale civilizației, dovedesc o înrudire și o origine comună. Asemănarea cea mai izbitoră însă se poate constata în citirile rugăciunilor, psalmilor, Evangheliei și apostolului, din Biserica Ortodoxă, care — cele din urmă mai ales —, deși estetic ornamentate, poartă în ele scheletul lecturii mozaice din sinagogi.

Oficiile de cult creștin, în formele existente, nu s-au încheșat decît treptat. Apostolii înșiși, care mergeau la templu, nu au avut — după ruperea definitivă cu iudaismul — vreo formă nouă de închinare, deosebită de cea obișnuită în cultul evreiesc. În primele secole, cultul și, implicit, muzica de cult erau simple. Chiar și mai târziu, Sfîntul Sava de la Buzău (martirizat la 12 aprilie 372), «cînta psalmi în biserică și cultiva cîntarea psalmilor cu mare zel» (ψάλλων ἐν ἐκκλησίᾳ καὶ τοῦτο πάνυ ἐπιμελόμενος²⁴).

Biserica creștină apare în lume «grăind mările lui Dumnezeu» (Fapte 2, 11) și lăudînd pe Dumnezeu» (Fapte 2, 47), ceea ce include și noțiunea de cîntare religioasă.

Ca și rugăciunea, cîntarea — exprimînd credința, nădejdea și iubirea — este de *laudă, cerere și mulțumire*. Felurile de cîntare însă ni le arată deslușit Sfîntul Apostol Pavel cînd se adresează efenșenilor (5, 19): «...întăriți-vă sufletește prin *psalmi, lăudări și cîntări duhovnicești*, cîntînd și lăudînd în inimile voastre pe Domnul» (λαλοῦντες ἑαυτοῦς καὶ ὁμνοῦς καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς). În Epistola către Coloseni (3, 16), se arată și mai clar trei categorii de cîntări ale primilor creștini: «Învățați-vă și vă întăriți unul pe altul, cu *psalmi*, cu cîntări de laudă și cu cîntări duhovnicești, cîntînd lui Dumnezeu cu mulțumire în inimile voastre», dar «toate să se facă spre zidire sufletească» (I Cor. 14, 26).

Pe temeiul acestor cuvinte apostolice, vechii creștini, ca și cei de azi, deosebeau în serviciul divin trei feluri de cîntări sfînte ce împodobesc cultul: *psalmii, cîntările de laudă sau imnurile biblice și cîntările duhovnicești*.

Psalmii au avut (și au și astăzi) un loc foarte însemnat în serviciul divin alit al Vechiului, cît și al Noului Testament. Serviciul celor șapte Laude²⁵, în care s-au conțopit Orele (Ceasurile) iudaice, este alcătuit din laude în care predomina cîntarea psalmilor, ei exprimînd adevăruri dogmatice, morale și deosebite simțămînte religioase.

Prin *psalmi* se înțeleg cunoscutele cîntări ale iudeilor, adunate în Psaltire (ψαλτήριον sau βιβλος τῶν ψαλμῶν), al căror autor principal este David. Psaltirea însăși nu este altceva decît o carte de cîntări și poezii religioase, pe care psalmistul David, Core și fiii săi, le-au măiestrit, cîntîndu-le din harpă și alte instrumente muzicale. Astfel, un număr de patruzeci și șapte de psalmi (4—6, 8—9, 11—14, 18—22, 31, 36, 39—42, 44—47, 49—50, 52—53, 54—62, 64—70, 76—77, 80—81, 84—85, 109) au la început suprascrierea: «Starostelui cîntăreșilor», iar cincisprezece psalmi (119—133) au suprascrierea: «O cîntare a treptelor».

22. Pr. dr. P. Vințilescu, *Încercări de Istoria Liturghiei. I. Liturghia creștină în primele trei veacuri*, București, 1930, p. 35.

23. A. Z. Idefsonhn, *Hebräisch-orientalischer Melodienschatz și Iudischer Tempelgesang*, apud Gavril Galinescu, *op. cit.*, p. 11.

24. Prof. dr. Sebastian Barbu-Bucur, *Cultura muzicală de tradiție bizantină pe teritoriul României în secolul XVIII și începutul secolului XIX, și aportul original al culturii autohtone*, București, ms. dact., p. 7.

25. La Liturghia euharistică sau a credincioșilor, psalmii au o mai mică întrebuințare, aceasta fiind specific creștină, esența și cadrul ei general venind de la în-suși Mîntuitorul.

Sfântul Ioan Hrisostom, spre a însemna deasă întrebuintare a psalmilor și importanța lor, scrie: «În adunările noastre este David cel dintîi, la mijloc și cel de pe urmă»²⁶.

Sfântul Vasile cel Mare, vorbind despre binefacerile psalmilor, arată: «Psalmul este liniștirea sufletelor, răsplătitorul păcii, liniștind gândurile tumultuoase și turbulente. El dă odihnă sufletului agitat, el potolește pe omul pătimaș. Psalmul este susținătorul prieteniei, trăsătura de unire pentru cei care sînt despărțiți, mijlocul de împăcare între dușmani. Căci cine ar putea să considere pe cineva dușman, cînd trimite o dată cu el glasul său către Dumnezeu. (Prin psalm se dobîndește deci cel mai mare bun, dragostea față de om). Psalmul alungă demonii și atrage ajutorul îngerilor. Este o armă împotriva temerilor de noapte și o odihnă în ostenele zilei; este un sprijin pentru cei ce sînt încă slabi de duh, o podoabă pentru cei care sînt în floarea tineretii, o mîngiere pentru cei bătrîni (...). Pentru începători, este un început, pentru cei care sînt avansați, un mijloc de a progresa, pentru cei care sînt deja întăriți, un susținător. Este glasul Bisericii. Psalmul face sărbătorile vesele... Psalmul poate chiar să stoarcă lacrimi dintr-o inimă de piatră. Este opera îngerilor, convorbire cerească, tîmii duhovnicească»²⁷. În altă parte, continuîndu-și ideea, Sfântul Vasile scrie: «*Psalmul este un gînd plin de melodie (subl. n.)*, care vine să se atingă de un instrument, într-un ritm frumos și în conformitate cu ideile cele armonice, iar cîntarea este un glas plin de melodie redat în chip armonic, fără de amestecul vreunui instrument muzical»²⁸.

Aceleași considerații, asupra valorii psalmilor, aflăm aproape exact și la Proclu²⁹, patriarhul Constantinopolului, precum și la alți scriitori bisericești.

Așadar, Părinții Bisericii noastre puneau preț, bineînțeles, pe text, dar și pe melodie, căci prin ele se răspîndește învățătura Bisericii. Muzica, fiind interpretarea textului, reprezintă un mijloc eficace în propovăduirea și asimilarea doctrinei. Sfântul Ambrozie remarcă chiar că «în psalm învățătura conlucrează alături de har. Îl cîntăm pentru plăcere, dar îl învățăm pentru instruirea noastră. Învățăturile date cu sila nu durează, dar ceea ce ai învățat cu plăcere, o dată intrat în suflet, nu va mai dispăre»³⁰.

Cîntări de laudă sau imnuri biblice (ὕμνοι) se numesc cele nouă cîntări care stau la baza alcătuirii canoanelor Utreniei și despre care vom vorbi la locul potrivit.

Cîntările sau odele spirituale (ὕδα πνευματικαί), au fost compuse de poeții și imnografilor creștini, sub inspirația Sfîntului Duh, în sec. II—XI. Acestea fiind rodul propriu al spiritului creștinesc sînt însoțite de mai multă putere spirituală. În ele se cîntă descoperirea adevărului prin Iisus Hristos și se preamărește dumnezeirea mai amănunțit și mai luminos decît în Vechiul Testament. Începînd cu sec. II, Biserica nu se mai îndestula cu cîntările Vechiului Testament și cu cîntarea psalmilor. De aceea, Sfîntii Părinți și imnografilor, înzestrați cu știință și focul pietății, au compus imnuri, în spiritul Sfîntei Scripturi. Poeții bisericești au cîntat evenimentele din zilele lor: triumful Bisericii asupra tiranilor persecutori, asupra ereticilor de tot felul³¹, măreția Bisericii, doctrina ei dogmatică și morală, triumful împotriva iconoclaștilor etc., într-o legătură firească cu Sfînta Scriptură. În această comoară poetică este cuprinsă toată istoria mîntuirii.

Numărul imnografilor bisericești a sporit, pînă ce s-a compus mulțimea cîntărilor din Biserica Ortodoxă, intrate, în cărțile de ritual: *Liturghier, Octoih, Mineie, Antologhion, Triod, Penticostar, Evhologhiu, Irmologhion și Acatistier*.

Imnurile create de imnografilor, cu bază sau fără bază scripturistică, consacrate, au primit diferite numiri, în funcție de construcția, conținutul și menirea lor, ca: *stihira*,

26. Ioannes Chrysostom, *De poenitentia, Hom. 2*, apud Dr. Vasile Mitrofanovici (și colaboratorii), *Liturgica Bisericii Ortodoxe*, Cernăuți, 1929, p. 344.

27. Sf. Vasile cel Mare, *Comentar la psalmi*, trad. în lb. rom. după P.G., tom. XXIX, col. 212—213, de Pr. Olimp Căciulă, București, 1939, p. 25—26.

28. *Ibidem*, p. 121.

29. *Cuvîntare despre întruparea Domnului*, II, 1, în P.G., tom. LXV, col. 692, apud Petre Vintilescu, *Despre poezia imnografică...*, p. 221.

30. *Ennarratio in XII ps. davidicos*, P.G., tom. XIV, col. 905 sq., apud Petre Vintilescu, *op. cit.*, p. 22.

31. Erezia iudaizantă, gnosticismul, manicheismul, antitrinitarismul, arianismul, macedonianismul, apolinarismul, nestorianismul, monofizitismul, pelaghianismul, monotelismul etc.

însoțită de *stih*, (luat din Psaltire sau din alte cărți ale Sfintei Scripturi), *condacul*, *icosul*, *canonul*, *asemănînda*, *antifonul*, *binecuvîntările* (Ps. 118, 12), *polieleul* (Ps. 134, și 135), *Fericirile* (Matei 5, 3—12) *lucernamele*, *chinonicul*, *prochimenul*, *acatistul*, *ipacoi*, *sedelnele* și *doxologia*. Aceste înnuri s-au impus prin valoarea lor dogmatică și catehetică, în consensul general al Bisericii și sub veghea arhiepiscopilor, care, adesea, erau ei înșiși melozi de mare talent.

Sîrul innografiilor este lung. Vom aminti pe cei mai cunoscuți: Ignatie Teoforul, episcopul Antiohiei (sec. II), Clement Alexandrinul († 215); Atanasie cel Mare, arhiepiscopul Alexandriei († 373), Antinogen, episcopul Sevastei († 310); Metodie, episcopul Tirului (311), Efreim Sîrul († 379) care scrie împotriva gnosticilor Sozomen³² relatează că Efreim «diaconul» «a scris aproape o sută de mii de versuri»; Grigorie de Nazianz († 390) care a alcătuit circa cinci sute de poezii și înnuri religioase; Ioan Hrisostom († 407); Ciril al Alexandriei († 444); Anatolie, patriarhul Constantinopolului († 452), care scrie înnuri, combătînd învățăturile eretice ale lui Nestorie și Eutihie; Simion Stîlpnicul († 459); *Roman Melodul* — Diaconul, supranumit și «scriitorul de cîntări» sau «cel dulce» (491—518), care a compus o mie de înnuri; Serghie, patriarhul Constantinopolului (610—638); *Andrei Criteanul* (711—726), care a scris foarte multe canoane, (și «Canonul cel Mare», alcătuit din 250 de înnuri); Gherman, patriarhul Constantinopolului († 740); *Cosma Melodul* sau «cîntăretul» ori «monahul», episcop de Maiuma (743) (frate adoptiv și coleg de mănăstire cu Ioan Damaschin); *Ioan Damaschin* († 749); *Teodor Studitul* († 826); Simion Studitul (sec. IX), ucenicul lui Teodor; *Iosif Studitul*, arhiepiscopul Tesalonicului (sec. IX) (frate cu Teodor Studitul), care a scris 134 de canoane mineale; Teodor Mărturisitorul († 845), care a compus 139 de canoane mineale; Metodie Mărturisitorul, patriarhul Constantinopolului (842—846); Ignatie Schevofilaxul (sec. IX); *Cassia monahia* (sec. IX); *Iosif*, scriitorul de cîntări († 883), care a întrecut pe toți innografi în ceea ce privește mulțimea înnurilor compuse de el (214 canoane)³³; Gheorghe, mitropolitul Nicomidiei (sec. IX); *Leon Înteleptul* sau *Filosoful* († 911); Ioan Mavropol (sec. XI); Vasile Monahul (sec. XII); Teodor Lascaris II (1254—1258); Nichifor Calist († 1340); Filothei Monahul de la Cozia (circa 1400).

În secolul XI se încheie codificarea cărților de ritual. Sporadic însă s-au mai compus înnuri și după aceea, de cîte ori a fost canonizat vreun sfînt, cum sînt, la români, sfîinții de curînd canonizați, ca: Sfîinții Calinic de la Cernica, Iosif de la Partoș, Iorest și Sava de la Alba Iulia, Sofronie de la Cioara și Oprea din Săliște.

Trebuie subliniat că toată innografia Bisericii Ortodoxe este bazată pe Sfînta Scriptură, dar mult prea puține texte biblice au rămas sub formă de citat. Majoritatea cîntărilor poartă în alcătuirea lor doar idei metamorfozate ale Sfintei Scripturi, de cele mai multe ori pînă la a nu mai fi recunoscut citatul biblic.

Sfînta Scriptură este, așadar, evidentă în întreaga innografie, prelucrată însă în laboratorul Sfîinților Părinți, dascăli ai Bisericii și innografi, care au lucrat sub inspirația Sfîntului Duh, ideile fiind topite, și transformate, în funcție de scopul urmărit, așa cum într-o simfonie sînt risipite elemente folclorice care abia se mai întrezăresc.

Vom urmări așadar în principalele slujbe — Vecernie, Utenie și Liturghie — *cîntări de origine scripturistică citate întocmai* (cum este cazul psalmilor), *cîntări avînd bază biblică*, dar numai pilonii sau ideile principale, și *cîntări de inspirație biblică complet metamorfozate*.

d. Sfînta Scriptură în cîntările Vecerniei

Veniți să ne închinăm, care precede Ps. 103 și care la privegheri se cîntă, are bază scripturistică (Ps. 94, 6);

Anixandarele sau *deschizîndele* sînt cîntări de la începutul Vecerniei praznicelor împărătești și sărbătorilor mari, al căror text se află în Ps. 103, începînd cu a doua parte a versetului 28—35: «Deschizînd Tu mina Ta...».

Fericit bărbatul este alcătuit din stihuri alese din prima stare a catismei întii, Ps. 1, 1, 6; Ps. 2, 11; și Ps. 3, 6, 8.

32. Melchisedec, Episcopul Romanului, *Manual de tipicul Bisericii Ortodoxe*, București, 1854, p. 13.

33. Petre Vintilescu, *op. cit.*, p. 119—120.

Doamne, strigat-am și Să se îndrepteze sînt luate din Ps. 140, 1—2, iar stihurile: «Pune Doamne, strajă gurii mele...», care se cîntă sau se citește, din Ps. 140, 3—11 și Ps. 141, 1—9. Stihurile care însoțesc stihurile: «Scoate din temniță sufletul meu...» (pe 10), provin din 141, 10—11, Ps. 129, 1—6, iar ultimele două stihuri: «Lăudați pe Domnul toate neamurile...» și «Că s-a întărit mila Lui peste noi...» sînt luate din Ps. 116, 1—2.

Prochimenele săptămîinii, împreună cu stihurile lor, sînt versete alese din psalmi. Duminică seara: «Iată acum binecuvîntați pe Domnul...», gl. 8 (Ps. 133, 1); luni: «Domnul mă va auzi...», gl. 4 (Ps. 4, 3); marți: «Mila Ta, Doamne, mă va urma...», gl. 1 (Ps. 22, 7); miercuri: «Dumnezeule, întru numele Tău, mîntuiește-mă...», gl. 5 (Ps. 53, 1); joi: «Ajutorul meu de la Domnul...», gl. 6 (Ps. 120, 2 și Ps. 123, 8); vineri: «Dumnezeule, sprijinitorul meu ești Tu...», gl. 7 (Ps. 45, 7, 11); sîmbătă: «Domnul a împărășit...», gl. 6 (Ps. 92, 1). Și primul stih al Mărimurilor din Duminica Tomii (începutul) este identic cu acest prochimen, iar stihul acestuia: «Pentru că a întărit lumea care nu se va clăti» este luat din Ps. 92, 2. În Postul Mare, la Liturghia Darurilor mai înainte sfințite: «Să nu întorci fața Ta...» (Ps. 26, 12 și 68, 21—22). La Paști (la a doua Înviere), se cîntă prochimenul: «Cine este Dumnezeu mare, ca Dumnezeuul nostru...», gl. 7 (Ps. 76, 13).

Învrednicește-ne, Doamne — alcătuit din versete luate din Cîntarea celor trei tineri 1, 2 și din Psalmii 32, 21 și 118, 12 — în Biserica Ortodoxă se citește, nu se cîntă. Menționăm, ca pe o curiozitate, faptul că pentru prima și poate pentru ultima dată, găsim această rugăciune pusă pe note psaltice, gl. 1, în ms. gr. nr. 133, fol. 91v-93r, aflat în Biblioteca Academiei Române³⁴.

Slava de la stîhoavna Vecerniei din Duminica Lăsatului sec de brînză: «Zidirea mea nu voi să piară, ci voi să se mîntuiască și la cunoștința adevărului să vie», are teme scripturistice (I Tim. 2, 4; Ioan 6, 37 și 10, 28—29). La stîhoavna din Vineria Mare, seara, citim: «Apoi Iosif cel cu bun chip, cu giulgiu curat înfășurîndu-L și cu mirese în mormînt nou îngropîndu-L L-au pus» (Ioan 19, 38—42).

Acum slobozește, care se citește zilnic la Vecernia mică și mare, sau se cîntă la Litia sărbătorilor mari, este numită «Cîntarea dreptului Simeon», căruia i se prevestise de la Duhul Sfînt că nu va vedea moartea pînă nu va vedea pe Hristos Domnul. «Și cînd părinții au adus pe Pruncul Iisus, ca să săvîrșească asupra Lui cele rînduite de lege», Simeon «L-a luat în brațele sale, a binecuvîntat pe Dumnezeu și a zis: Acum slobozește pre robul Tău Stăpîne...» (Luca 2, 29—32).

Imnul Născătoare de Dumnezeu, care se cîntă la Litie, are bază scripturistică și este alcătuit în cea mai mare parte din salutarea adresată de înger și de Sfînta Elisabeta Sfîntei Fecioare Maria la Buna Vestire. Și intrînd — în luna a șasea — îngerul la Maica Domnului, care se afla în Cetatea Galileei din Nazaret, vestindu-i nașterea Mîntuitorului a zis: «Bucură-te, cea plină de har, Domnul este cu tine! Binecuvîntată ești tu între femei! (Luca 1, 28). Și sculîndu-se, Maria a mers degrab la munte în Cetatea Iudeei și intrînd în casa lui Zaharia a urât de bine Elisabetei. Îa auzul căreia a săltat pruncul (Ioan) în pîntece», iar Elisabeta «a strigat cu mare glas», reluînd cele ce spusese îngerul: «Binecuvîntată ești tu între femei» și, completînd, «și binecuvîntat este rodul pînteceleui tău» (Luca 1, 42)³⁵.

Tot în cadrul Litiei, la sărbători împărătești și sfinți cu polieleu, se cîntă: «Fie numele Domnului...» (Ps. 112, 2) și «Bogații au sărăcit și au flămînzit...» (Ps. 33, 10).

La Pavcernița cea mare, refrenul: «*Cu noi este Dumnezeu*» și stihurile: «Auziți pînă la marginile pămîntului...», «Și orice sfat veți sfătui...», «Că prunc s-a făcut nouă...», «Și se cheamă numele lui Sfetnic minunat...» sînt luate parafrizat din Isaia 8, 9, 18 și 9, 1, 5.

«Dumnezeu din Teman vine și din Muntele Paran cel sfînt...» este stihul ce însoțește două stihuri ale Ceasurilor împărătești de la Crăciun: «Acum prooroceasca prooroce vine să se plinească», gl. 3 de la Ceasul întii, și «Cînd Iosif, Fecioară, cu intristarea se rănea», gl. 2 de la Ceasul al noulea.

34. Sebastian Barbu-Bucur, *Manuscrise psallice românești și bizantine în notație cucuzeliană*, în «Studii de muzicologie», vol. XII, 1976, p. 34—35.

35. La Athos, acestui imn i se dă o deosebită importanță, cîntîndu-se pe larg în toate glasurile, cu multe *te-re-re-muri* și punîndu-se în mișcare toate policandrele.

e. Sfînta Scriptură în cîntările Utreniei

«Dumnezeu este Domnul și s-au arătat nouă...», care se cîntă de patru ori — înainte de tropar — îl găsim aîdoma în Ps. 117, 27. 26, iar cele patru versete însoțitoare, în Ps. 117, 1. 17. 22. 23. «Dumnezeu este Domnul și s-au arătat nouă...» este citat și în oda a 9-a din Catavasiile Floriilor.

Un fragment din troparul crucii: «Mîntuiește, Doamne, poporul Tău...» îl găsim în Ps. 27, 12.

Poleieleul «Robii Domnului, Aliluia», ce se cîntă la praznicele și sărbătorile sfinților mai importanți, este alcătuit din versete ale Ps. 134, iar «Mărturisiri-vă Domnului, că este bun...» — partea a doua a poleieleului, din Ps. 135.

La sărbătorile Maicii Domnului, poleieleul: «Cuvînt bun răspuns-a inima mea...», o cîntare a fiilor lui Core, are la bază versete ale Ps. 44.

În trei duminici ale Triodului (a Fiului Risipitor, a Lăsatului sec de carne și a Lăsatului sec de brînză) se adaugă la poleieleul obișnuit al sărbătorilor și Ps. 136, 1—5: «La riul Vavilonului, am șezut și am plîns, cînd ne-am adus aminte de Sion» (1); «În sălcii, pe malurile lor, am ațrînat harpele noastre» (2); «Că acolo, cei ce ne robise, ne cereau să le cîntăm, zicînd: Cîntați-ne (...) din cîntările Sionului» (3); «Cum vom cînta cîntarea Domnului în pămînt strein?» (4) etc.

Stihurile mărimurilor sînt alcătuite din diferite versete din psalmi, potrivit cu evenimentul, cu praznicul sau cu sfințul sărbătorit în ziua respectivă. Vom enumera cîteva. La 8 septembrie: «Adu-Ți aminte, Doamne, de David și de toate blîndețile lui...» (Ps. 131, 1); la 14 septembrie: «Înălțați pe Domnul Dumnezeuul nostru...» (Ps. 98, 5) și «Mîntuiește, Doamne, poporul Tău...» (Ps. 27, 12). La Sf. Ioan Bogoslov: «În tot pămîntul a ieșit vestirea lor...» (Ps. 18, 4); la Sf. Parascheva: «Pentru cuvîntul buzelor Tale eu am păzit căi aspre» (Ps. 16, 4); la Sf. Dimitrie: «Dumnezeu este scăparea noastră și puterea...» (Ps. 9, 9) și «Minunat este Dumnezeuul întru sfinții Săi...» (Ps. 67, 36); La 8 noiembrie: «Lăudați pre El toți îngerii Lui...» (Ps. 148, 2) și «Inchinați-vă Lui toți îngerii Lui» (Ps. 96, 8 și Evr. 1, 6); la Sf. Ioan Gură de Aur: «Gura mea va grăi înțelepciune...» (Ps. 48, 3) și «Gura dreptului va grăi înțelepciune...» (Ps. 36, 30); la 21 noiembrie: «Casei Tale se cuvîne sfințenie, Doamne...» (Ps. 92, 7); la Stretenia Domnului: «Răspuns-a inima mea cuvînt bun...» (Ps. 44, 1); la Duminica Tomii: «Aceasta este ziua care o au făcut Domnul...» (Ps. 117, 24) și «Scoală-Te, Doamne, Dumnezeuul meu...» (Ps. 9, 32); la Rusalii: «Duhul Tău cel bun mă va povățui la pămîntul cel drept» (Ps. 142, 10); «Trimite-vei Duhul Tău și se vor zidi...» (Ps. 103, 30); «Inimă curată zidește întru mine, Dumnezeule...» și «Nu mă lepăda de la fața Ta...» (Ps. 50, 11—12); la Sf. Ilie: «Dreptul ca finicul va înflori...» (Ps. 91, 12) etc.

Stihul de la Bindecuvîntări «Bine ești cuvîntat, Doamne, învață-mă îndreptările Tale» îl găsim în Ps. 118, 12.

Antifoanele celor opt glasuri de la Utrenia duminicilor sînt întocmite de Sf. Ioan Damaschin, pe baza Psalmilor 119—133 (catisma a XVIII-a), care în Psaltire au supra-scrierea «cîntarea treptelor», pentru că se cîntau la treptele de la intrarea templului din Ierusalim³⁶.

La gl. I, primul rînd de antifoane are la bază Ps. 119, 1. 4; al doilea rînd de antifoane are la bază Ps. 120, 1. 5, iar al treilea rînd de antifoane, Ps. 121, 1. 5; la gl. II, primul rînd de antifoane sînt inspirate din Ps. 122, 1. 3; al doilea rînd de antifoane, din Ps. 123, 1. 6, și cel de al treilea rînd, din Ps. 124, 1. 3; la gl. III, primul rînd de antifoane este luat din Ps. 125, 1. 5; al doilea rînd, din Ps. 126, 1. 3, și cel de-al treilea rînd, din Ps. 127, 1. 4; la gl. IV, primul rînd de antifoane este inspirat din Ps. 128, 1—2 și 5—6; al doilea rînd, din Ps. 129, 1. 5, și cel de al treilea rînd, din Ps. 130, 1—2; la gl. V, antifoanele 1—3 își au ideile din aceiași psalmi ca și la glasul I (Ps. 119—121); la gl. VI, din psalmii mai sus enunțați pentru gl. II (Ps. 122—124); la gl. VII, din psalmii enunțați pentru gl. III (Ps. 125—127), iar gl. VIII, care are patru antifoane, antifonul întâi din Ps. 128, 1. 5; antifonul doi din Ps. 129, 1. 5; antifonul trei din Ps. 130, 1—2, și antifonul patru, din Ps. 132.

Urcarea Mîntuitorului spre culmea suferințelor este împlinirea celor «nearătate și ascunse», arătate totuși prin profeția Domnului, cum arată troparul întîii, antifonul șapte, din slujba Sfințelor Patimi (Matei 26, 45—56; Marcu 14, 41—50; Luca 22, 47—53).

Și Prochimenele care preced Evanghelia Utreniei din duminică sînt luate tot din psalmi: gl. I, «Acum mă voi scula, zice Domnul...» (Ps. 11, 5); gl. II, «Scoală-Te,

36. Pr. prof. dr. Ene Braniște, *Liturgica specială*, București, 1980, p. 131.

Doamne, Dumnezeu meu, cu porunca ce ai poruncit...» (Ps. 7—8); gl. III, «Spuneți întru neamuri că Domnul a împărățit...» (Ps. 95, 9—10); gl. IV, «Scoală-Te, Doamne, ajută-ne nouă și ne mintuiește pre noi, pentru slava numelui Tău» (Ps. 43, 28); gl. VII, «Scoală-Te, Doamne Dumnezeu meu, înalță-se mina Ta...» (Ps. 9, 32); gl. VIII, «Împărăți-va Domnul în veac, Dumnezeu tău, Sioane, în neam și în neam» (Ps. 145, 10).

Canoanele sînt produse ale poeziei religioase creștine, inspirate din cântările poetice ale Vechiului și Noului Testament. Ele reprezintă o strălucită expresie poetică în cultul ortodox, o legătură strînsă între Vechiul și Noul Testament.

Odele canoanelor au bază scripturistică. Ele formează cea de a doua categorie de cîntări de origine biblică, enunțate de Sfîntul Apostol Pavel, (Efes. 5, 19 și Colos. 3, 16), *lăudările* sau *imnurile biblice* (ἕμνοι) prin care liturgistii înțeleg cele nouă imnuri, ode sau cîntări ale Vechiului și Noului Testament, și anume:

Cîntarea (Oda) I, a canoanelor are la bază *Cîntarea lui Moisi, a Mariei* (sora lui) și a *poporului Israel*, după trecerea prin Marea Roșie: «Să cîntăm Domnului, căci cu slavă S-a preamărit...» (Ieș. 15, 1—9).

Cîntarea (Oda) a II-a, care se cîntă numai în Postul Mare, își are originea în: *Cîntarea de mustrare a lui Moise*, înainte de moartea sa, către poporul evreu, care uitase binefacerile lui Dumnezeu: «Ja aminte, cerule, și voi grai! Ascultă, pămîntule, cuvintele gurii mele!» (Deut. 32, 1—43).

Oda a III-a are la bază *Rugăciunea proorocii Ana*, mama lui Samuil proorocul, care, stearpă fiind, naște, închipuind Biserica înainte de venirea lui Hristos, iar acum veselă de mulțimea fiilor, cîntă: «Bucuratu-s-a inima mea întru Domnul...» (I Regi 2, 1—10).

Oda a IV-a are la bază *Cîntarea Proorocului Avacum*, pentru mîntuirea poporului: «Doamne, auzit-am auzul Tău și m-am temut...» (Avacum 3, 1—19).

Oda a V-a este bazată pe *Cîntarea proorocului Isaia*: «De noapte mîneacă duhul meu către Tine, Dumnezeu...» (Is. 26, 9—21).

Oda a VI-a are la bază *Rugăciunea proletului Iona* care s-a luptat cu moartea în pîntecele chitului, preînchipuind, prin aceasta, moartea și învierea Mîntuitorului³⁷: «Strigat-am către Domnul întru strîmtoarea mea și El m-a auzit, din pîntecele iadului către Dînsul am strigat și El a luat aminte la glasul meu!» (Iona 2, 1—10).

Cîntarea (Oda) a VII-a își are izvorul în *Cîntarea celor trei tineri din Babilon*, Anania, Azaria și Misail, care, aruncați fiind în cuptorul cel de foc, au cîntat: «Bine ești cuvîntat, Doamne Dumnezeu părinților noștri, și lăudat și preaslăvit este numele Tău în veci» (Cîntarea celor trei tineri 1, 2, 28; Daniel 3, 11—27).

Cel de-al nouălea stih din Doxologie mare este identic cu acest stih, cîntat de Azaria (Cîntarea celor trei tineri, 1, 2).

Cîntarea (Oda) a VIII-a are la bază tot *Cîntarea celor trei tineri* (I, 34), care în foc fiind aruncați și mărturisind dreptatea lui Dumnezeu asupra lor și asupra poporului israelitean, au chemat toată făptura să preamărească pe Domnul, pentru că i-a păzit nevătămați: «Binecuvîntați toate lucrurile Domnului pre Domnul, lăudați-L și-L prea înălțați pre Dînsul întru toți vecii».

După Oda a VIII-a se cîntă imnul Maicii Domnului, cu propriile-i cuvinte (Luca 1, 46—55): «Mărește, suflete al meu, pre Domnul și s-a bucurat duhul meu de Dumnezeu Mîntuitorul meu...» (Cele șase stihuri care însoțesc imnul «Ceea ce ești mai cinstită decît heruvimii...»).

Oda a IX-a împrumută imnuri din Noul Testament, combinîndu-se imnul Născătoarei de Dumnezeu (Megalinariile): «Mărește, suflete al meu, pre Domnul...» (Luca 1, 46—55), cu rugăciunea dreptului Simeon: «Acum slobozește pe robul Tău, Stăpîne...» (Luca 2, 29—32) și cu cîntarea de proorocie a lui Zaharia, tatăl Sfîntului Ioan Botezătorul: «Binecuvîntat fie Domnul, Dumnezeu lui Israel, că a cercetat și a răscumpărat pe poporul Său...» (Luca 1, 68—79).

Aceste nouă cîntări au slujit ca bază Sfîntului Ioan Damaschin, lui Cosma de Maiuma și altor imnografi pentru compunerea multor canoane³⁸.

37. Traian Vintilescu, *Studiu istoric și exegetic asupra Octoihului cu o privire asupra cîntărilor în Biserica Veche*, București, 1907, p. 17—19.

38. Icon. Nicolai Filip, *Liturgica*, trad. din rusă, după P. Lebedev, București, 1899, p. 91; Badea Cireșanu, *op. cit.*, tom. II, p. 479 și 506—507; Dr. Vasile Mitrofanovici și colaboratorii, *Liturgica Bisericii Ortodoxe*, Cernăuți, 1929, p. 487—488.

Tot din aceste *Cîntări* s-a inspirat Andrei Criteanul (†.726) în alcătuirea *Canonului cel Mare* care se citește și se cîntă pe gl. VI — sau compus pentru cor de Mihail Berezovschi — luni, marți și miercuri în Săptămîna Mare (întîi, din Postul Paștelui) și joi, a cincea săptămîină din același Post. *Cîntarea (Oda) I*: «Ajutor și acoperitor va fi mie spre mîntuire (...). «Acesta este Dumnezeuul meu și-L voi preamări pe El, că cu slavă s-a proslăvit» (Ies. 15, 2); *Cîntarea (Oda) a II-a*: «Ia aminte, cerule și voi grăii...» (Deut. 32, 1); *Cîntarea (Oda) a IV-a*: «Doamne, auzit-am auzul Tău și m-am temut...» etc.

Stihul: «Sfînt este Domnul Dumnezeuul nostru...», care se cîntă duminica înaintea sveltinelor (luminîndelor), este luat din Ps. 98, 2, 3, 5, 9).

«Băutură nouă, mai presus de cuvînt, voi bea întru împărăția Mea, zis-ai, Hristoase, prietenilor Tăi, căci ca un Dumnezeu cu voi ca cu niște dumnezei voi fi», grăiește troparul patru din peasna a patra a canonului Utreniei din Joia Mare (Matei 26, 29).

Hvalitele: «Toată suflarea să laude pe Domnul...» și «Lăudați pe El toți îngerii Lui...» sînt luate din Ps. 148, 1—2. Se citesc apoi, sau se cîntă, următoarele douăsprezece stihuri ale Ps. 148 și se continuă cu încă opt stihuri (1—8) din Ps. 149. Urmează apoi stihurile cîntate recitativ la începutul stihurilor de la Laude: «Ca să facă întru dinșii judecată scrisă...» (Ps. 149, 9), continuîndu-se cu Ps. 150, 1—5, Ps. 9, 32 și Ps. 137, 1³⁹.

Stihurile stihirelor stihoavnei Laudelor, de la Paști, au, de asemenea, bază scripturistică: «Să învie Dumnezeu...»; «Precum se stînge fumul (...); Așa să piară păcătoșii...» (Ps. 67, 1—3); «Aceasta este ziua care a făcut-o Domnul...» (Ps. 117, 24).

Hristos a murit cu adevărat, așa cum prorocise, fără să vrea Caiafa: «că e mai de folos să moară un om pentru popor», cum grăiește stihira întîi de la stihoavna Utreniei (Ioan 18, 14).

La Nașterea Mîntuitorului, un înger a apărut strălucind înaintea păstorilor, vestindu-le bucurie mare pentru tot poporul — pentru pruncul înfășat în iesie și, o dată cu îngerul, o mulțime de oaste cerească slăvea pe Dumnezeu, zicînd: «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace, între oameni bună voie», cuvinte pe care le găsim în Luca 2, 13—14 și care constituie începutul *doxologiei mari*. Și alte stihuri din doxologie sînt luate tot din psalmi: «În toate zilele bine Te vom cuvînta...» (Ps. 144, 2); «Fie, Doamne, mila Ta spre noi...» (Ps. 32, 21); «Că la Tine este izvorul vieții...» (Ps. 35, 9); «Tinde mila Ta...» (Ps. 35, 10) etc.

f. Sfînta Scriptură în cîntările Liturghiei

Doxologiile mici (ecfonisele) sînt inspirate din Sfînta Scriptură, care este plină de binecuvîntări îndreptate către Dumnezeu (Deut. 32, 3; Neem. 8, 6; Num. 5, 22; I Paral. 16, 36; Rom. 11, 36 și 16, 27; II Cor. 1, 3; Efes. 3, 21; Filip. 4, 20; Evr. 13, 20—21; II Tim. 4, 11; Petru 45, 11; Apoc. 5, 13 etc.). Ecfonisul — «Harul Domnului nostru Iisus Hristos să fie cu duhul vostru, fraților! Amin» — îl găsim în Gal. 6, 18. Și în II Tim. 4, 22, citim: «Domnul Iisus Hristos fie cu duhul tău! Harul fie cu voi. Amin». Mai clar, *doxologia mică* se află la sfîrșitul «Rugăciunii Domnești» (Tatăl nostru): «Că a Ta este împărăția și puterea și slava în veci, Amin» (Matei 6, 13) și în formula botelului, recomandată de Mîntuitorul însuși ucenicilor Săi: «Mergeți dar și învățați toate popoarele, botezîndu-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfințului Duh (...). Eu sînt cu voi în toate zilele pînă la sfîrșitul veacului. Amin» (Matei 28, 19—20). Ecfonisul de la Pavcerniță este citat întocmai din Ps. 66, 1: «Dumnezeule, milostivește-Te spre noi și ne binecuvîntează, luminează fața Ta spre noi și ne miluiește». Ecfonisul de la începutul multor slujbe (Vecernie, Pavcerniță, Miezonoptică, Utrenie, Ceasuri etc.), în afară de Sf. Liturghie: «Binecuvîntat este Dumnezeuul nostru...», își are originea în Ps. 40, 13).

Amin. «Așa să fie» (adevărat este), cu care se încheie doxologiile (ecfonisele) mici, rostit de Mîntuitorul (Ioan 10, 7) și de Sf. Apostoli (Rom. 1, 25; 9, 5; 11, 36; I Cor. 14, 16; 16, 24; Gal. 1, 5; 6, 18; Filip. 4, 20; I Tim. 1, 17; II Tim. 4, 18 și 22; a se vedea și Ps. 105, 48 etc.), este și astăzi rostit sau cîntat în biserică.

39. Psalmii 148—150, care de obicei se citesc, sînt puși în întregime pe note psaltice — lucru neîntîlnit pînă acum în literatura psaltică — în *Anastasiatarul* lui Mihailache Moldovlahul, scris la anul 1677, al cărui original l-am descoperit în vara anului 1982 în Biblioteca de la Marea Lavră — Athos.

¹ *Antifoanele învierii*, numite și *tipica*, aflându-se în «psalmii tipici»: nr. 102, «Binecuvintează, suflete al meu, pre Domnul...» (versetele 1—22), și nr. 145, 1—10: «Laudă, suflete al meu, pre Domnul...», urmat de «Unule-Născut», se cîntă (întreg, ca și Ps. 102), la minăstiri, catedrale și biserici mai mari, duminica și la unele sărbători mai importante. În majoritatea bisericilor se cîntă numai versetul 1, din Ps. 102, «Binecuvintează...».

La cele douăsprezece sărbători împărătești, stihurile antifoanelor sînt luate din psalmi: *antifonul întâi*: «Bine este a ne mărturisii Domnului și a cînta numelii Tău, Prea Înalte...» (după care se cîntă: «Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu...») este luat din Ps. 91, 1—2 și 12; *antifonul al doilea*: «Domnul a împărățit, întru poadoabă S-a îmbrăcat...» (după care se cîntă: «Pentru rugăciunile Sfinților Tăi, Mîntuitorule...») este luat din Ps. 92, 1 și 5; *antifonul al treilea*: «Veniți să cîntăm cu veselie Domnului...» (urmat de: «Mîntuiește-ne pre noi, Fiul lui Dumnezeu...») este luat din Ps. 94, 1 și 5. La Paști, stihul *antifonului I* este: «Strigați Domnului tot pămîntul...» (Ps. 65, 1).

Fericirile — sau «Predica de pe Munte» a Mîntuitorului — care alcătuiesc ultimul antifon la Liturgia duminicilor și la cea a sărbătorilor mari, fac parte din prima cuvîntare mare rostită de Mîntuitorul Iisus Hristos și se află în evanghelia după Matei (5, 3—12): «Fericirii cei săraci cu duhul, că a lor este împărăția cerurilor...».

La *Vohodul mic*, imnul: «Veniți să ne închinăm (...), Mîntuiește-ne pre noi...» își are sursa în Ps. 94, 6 și Ps. 105, 47. La Înălțare, se cîntă: «Suitu-S-a Dumnezeu întru strigare, Domnul S-a suit în sunete (*glas*, în alte ediții de trimbiță)» (Ps. 46, 5).

Trisaghionul mic (τρῖς ἅγιοι) sau liturgic, «Sfinte Dumnezeule» (Ἅγιος ὁ Θεός) se cîntă la liturgia Sf. Ioan Gură de Aur și a Sf. Vasile cel Mare, înainte de Apostol și la sfîrșitul doxologiei mari de la sfîrșitul Utreniei. Nu i se cunosc nici autorul și nici vremea în care a fost compus. A fost creat, poate, în timpul disputelor hristologice. Are însă o bază biblică, dar nu se prezintă ca o simplă înlănțuire ori adaptare de texte scripturistice, ci mai mult ca o parafrază a textului din Ps. 41, 2: «Însetat-a sufletul meu de Dumnezeu Cel tare, Cel viu», adică fără de moarte. Înțreita întrebuintare a cuvîntului «Sfinte» este o sugestie din profeția lui Isaia (6, 3), unde serafimii sînt înfățișați «ștînd în jurul lui Dumnezeu și strigînd: «Sfînt, Sfînt, Sfînt este Domnul Savaot...»⁴⁰.

Dumnezeirea cea în trei ipostasuri este deseori înfîlînită în imnografia Bisericii Ortodoxe; dar cel mai clar și mai frumos o aflăm în Slava stihovnei de la Vecernia Rusaliilor, «facerea lui Leon Împăratul», gl. 8: «Veniți, popoare, să ne închinăm Dumnezeirii celei în trei ipostasuri (...). O singură Putere, o Fîntă, o Dumnezeire, căreia închinîndu-ne zicem: «*Sfinte Dumnezeule, Cela ce toate le-ai făcut prin Fiul cu împreună-lucrarea Sfîntului Duh, Sfinte Tare*, prin care am cunoscut pe Tatăl și Duhul Sfînt a venit în lume; *Sfinte Iară de moarte, Duhule, Mîngietorule, Carele din Tatăl porcezi și în Fiul Te odihnești; Treime Sfîntă, slavă Ție*».

La praznice împărătești și la săvîrșirea tainei botezului, în loc de «Sfinte Dumnezeule» se cîntă: «Cîți în Hristos v-ați botezat...», care este luat din Sfînta Scriptură (Gal. 3, 27; Rom. 6, 3; Col. 2, 11—12).

Ecteniile, ecfonisele, *Apostolul* — care conține versete din majoritatea cărților Noului Testament (în afară de cele patru Evanghelii și Apocalipsa) și, cu deosebire, din Faptele Apostolilor și Epistolele Sf. Apostol Pavel — și *Evanghelia* (care cuprinde evanghelia după Matei, Marcu, Luca și Ioan) sînt și ele un fel de citire cîntată. Se cunosc cîteva evanghelii din secolele IX—XI, prevăzute cu notație muzicală ecfonică.

Aliluia (Lăudați pe Domnul) — care se cîntă la Liturgie după Apostol, după heruciv, în Postul Mare la denie, în loc de «Dumnezeu este Domnul...», la parastas, după polieleie, Binecuvîntări etc. — îl găsim cu deosebire suprascris la începutul psalmilor 104—106; 112—118; 134—135; 145—150; Apoc. 19, 1. 3. 4. 6 etc.

Cuvintele: «Și cu Duhul Tău» își au izvorul în Gal. 6, 18.

Cînd Domnul l-a izbăvit pe David de toți vrăjmașii lui și din mîinile lui Saul, a cîntat cîntare de mulțumită Domnului: «Domnul este întărirea mea și scăparea mea» (II Regi 22, 1—2), fragment care și azi se află în cîntarea: «Iubi-Te-voi, Doamne», ce se cîntă la Liturgia Sf. Ioan Gură de Aur și la cea a Sf. Vasile cel Mare, înainte de Simbolul credinței și care, complet, se află în Ps. 17, 1: «Iubi-Te-voi, Doamne,

40. Alexandru I. D. Ștefănescu, *Sola Verba*, Minăstirea Neamț, 1940, p. 169—170.

tăria mea! Domnul este întărirea mea și scăparea mea și Izbăvitorul meu». Și prochimemenul Vecerniei de joi — Săptămîna luminată — are textul identic cu imnul: «Iubi-Te-voi, Doamne...».

Mila păcii, jertfa laudei are bază scripturistică (Ps. 106, 22; Osea 6, 6; Miheia 6, 6—8; Matei 5, 23—24; 9, 13 și 12, 7; Marcu 9, 25—26). Prin El (Hristos) — scria Sf. Apostol Pavel — «să aducem jertfă de laudă» (Evr. 13, 15).

Imnul serafimic sau *trisaghionul biblic*, care se cîntă la Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur și la cea a Sf. Vasile cel Mare, între «Cu vrednicie...» și «Pre Tine Te lăudăm», este format în întregime din cuvintele Sfintei Scripturi, cu foarte neînsemnate schimbări cerute de adaptarea la serviciul liturgic⁴¹. Partea întâi, pînă la Osana, este luată din pasajele imnului «cu care serafimii din viziunea proorocului Isaia proslăveau pe Domnul, strigînd: «Sfînt! Sfînt! Sfînt este Domnul Savaot, plin este tot pămîntul de mărirea Lui» (Is. 6, 3), imn care constituie azi centrul Liturghiei Sf. Ioan Gură de Aur și a Sf. Vasile cel Mare, înainte de epicleză. Partea a doua a imnului serafimic este luată din Evanghelie, unde o găsim întrebunțată de poporul și prunciul evrei, ca imn triumfal, cu prilejul celei din urmă intrări a Domnului în Ierusalim, înainte de Patima Sa. «Și cînd s-a apropiat de Ierusalim, spre coborișul Muntelui Măslinilor, toată mulțimea plină de bucurie a început să laude pe Dumnezeu cu glas tare pentru toate minunile pe care le văzuseră, zicînd: Binecuvîntat este împăratul Care vine în numele Domnului, pace în ceruri și slavă întru cei de sus» (Luca 19, 37—38), idee pe care o găsim și în Ps. 117, 26. La Matei 21, 9, citim: «Iar gloatele, care mergeau înainte și care veneau în urmă, strigau: Osana Fiul lui David; binecuvîntat fie Cel ce vine în numele Domnului! Osana întru cei de sus», (vezi și Luca 13, 35 și 19, 37—38 și Marcu 11, 9—10). Sf. Evanghelist Ioan (12, 13) relatează și mai clar: «Mulțime mare au luat ramuri de finic și ieșind întru întîmpinarea Lui, strigau: Osana, bine este cuvîntat împăratul lui Israel, Cel ce vine în numele Domnului», idee pe care o găsim și în Catavasiile Floriilor, oda a III-a, a VII-a și a VIII-a și, mai clar, în oda a IX-a, la finele fiecărui tropar.

Partea a II-a a axionului Învierii Domnului: «Luminează-te, luminează-te, noule Ierusalime, că slava Domnului preste tine a răsărit», este luată aidoma (începutul) din Isaia 60, 1.

Rugăciunea Domnească, Tatăl nostru (Luca 11, 2—4 și Matei 6, 9—13), predată de însuși Hristos ucenicilor Săi, care se citește sau se cîntă, s-a introdus în Liturghie încă din vremea Apostolilor.

După Cazanie, duminica, se cîntă *Chinonicul*: «Laudați pre Domnul din Ceruri. Aliluia, gl. 8 (Ps. 148, 1). Peste săptămîna, se cîntă pricesnele. *Luni*: «Cela ce faci pe îngerii Tăi duhuri...» (Ps. 103, 5; Evr. 1, 7); *marți*: «Întru pomenire veșnică va fi dreptul», gl. 3 (Ps. 112, 6); *miercuri*: «Paharul mîntuirii voi lua» gl. 6 (Ps. 115, 4); *joi*: «În tot pămîntul a ieșit vestirea lor...», gl. 8 (Ps. 18, 4); *vineri*: «Mîntuire ai făcut în mijlocul pămîntului...», gl. 2 (Ps. 73, 13). La Liturghia Darurilor mai înainte sfințite se cîntă *Chinonicul*: «Gustați și vedeți că bun este Domnul» (Ps. 33, 8); la Nașterea Domnului: «Izbăvire a trimis Domnul poporului său...» (Ps. 110, 9); la Înțîmpinarea Domnului: «Că S-a arătat Duhul lui Dumnezeu...» (Tit 2, 11); la Buna Vestire: «Ales-au Domnul Sionul...» (Ps. 131, 13); la Duminica Floriilor: «Bine este cuvîntat...» (Ps. 117, 26); la Cincizecime: «Duhul Tău cel Bun mă va povățui...» (Ps. 142, 10); la Sf. Ilie și alți prooroci: «Bucurați-vă, dreptii, în Domnul...» (Ps. 32, 1).

După ce preotul spune: «Cu frică de Dumnezeu, cu credință și cu dragoste apropiați-vă», strana cîntă: «Bine este cuvîntat Cel ce vine întru numele Domnului. Dumnezeu este Domnul și S-a arătat nouă» (Ps. 117, 26—27). Și stihul patru de la mărîmurile Floriilor este identic cu acest imn. La Liturghia Darurilor mai înainte sfințite se cîntă: «Bine voi cuvînta pe Domnul în toată vremea, lauda Lui va fi pururea în gura mea» (Ps. 33, 1).

După «Mîntuiește, Doamne, poporul Tău...», strana răspunde: «Piinea cea ce-rească și paharul vieții gustați și vedeți că bun este Domnul. Aliluia» (Ps. 33, 8; Pîng. 3, 25).

După «Am văzut lumina cea adevărată...» se citește (în bisericile de mir) sau se cîntă (în minăstiri și catedrale) imnul «Să se umple gura mea de lauda Ta (Doamne), ca să laud toată ziua slava și mărirea Ta...» (Ps. 70, 9).

Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur, a Sf. Vasile cel Mare și Litia sărbătorilor împărătești și a sfinților mari se încheie cu imnul: «Fie numele Domnului binecuvîntat

41. Petre Viñțilescu, *Două imne îngerești în Liturghie*, Pitești, 1927, p. 53—74; Alexandru I. D. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 138—139.

de acum și pînă-n veac», numit «mulțumirea lui Iov» (1, 21), care este un rest din Ps. 112, 2, cîntat odinioară în întregime (a se vedea și Daniil 2, 20).

Amintim, în continuare, și cîteva *chinonice* (*pricesne*) sau *imnuri* care se cîntă în loc de predică: «Cu adevărat mare este taina creștinătății...» (I Tim. 3, 16); «Ridicat-am ochii mei la ceruri...» (Ps. 120, 1—2); «Miluiește-mă, Dumnezeu, după marea mila Ta...» (Ps. 50, 1—2); «Cerurile spun slava lui Dumnezeu...» (Ps. 18, 1); «Pînă cînd, Doamne, mă vei uita...» (Ps. 12, 1—5); «Cine se va sui în Muntele Domnului...» (Ps. 23, 3—5); «Spune-mi mie, Doamne, sfișitul meu și numărul zilelor mele...» (Ps. 38, 5); «Doamne, Tu ești nădejdea mea...», al lui David, «rugăciune pentru ajutor și mîngiere la bătrînețe, stihiri alese din Ps. 70 (versetele 1, 2, 9—11, 17, 21 și 24), imn compus și cîntat de I. Popescu-Pasărea, la 70 de ani (1942) etc.

La masa de seară se rostește sau se cîntă: «Mîncă-vor săracii...» (Ps. 21, 34).

A trata exhaustiv această temă este aproape cu neputință. În Sfînta Scriptură există, în acest sens, nenumărate mărturii fapt pentru care această problemă rămîne deschisă unor viitoare cercetări.

CONTRIBUȚIA PREOTULUI PROFESOR DR. VASILE MITROFANOVICI LA DEZVOLTAREA DISCIPLINELOR TEOLOGIEI PRACTICE

Pr. prof. dr. NICOLAE NECULA

Anul acesta, s-au împlinit 100 de ani de la trecerea la cele veșnice a Preotului profesor dr. Vasile Mitrofanovici, de la fosta Facultate de Teologie din Cernăuți, cel care a ilustrat cu deosebită competență și autoritate catedra de Teologie practică a acestui înalt așezămînt de cultură teologică românească.

Profesorul preot Vasile Mitrofanovici s-a născut la 1 aprilie 1831, în comuna Crasna din Bucovina, într-o familie de preot, unde și-a însușit dragostea și respectul față de Dumnezeu și de oameni și disciplina unei munci sustinute care l-a caracterizat toată viața. A urmat mai întîi cursurile liceului clasic din Cernăuți, unde a primit o bună pregătire umanistă care îi va servi substanțial în viitoarele sale preocupări. Aici s-a remarcat ca unul dintre cei mai buni elevi. După absolvirea liceului teoretic a urmat cursurile Institutului Teologic din Cernăuți pe care le-a terminat cu succes deosebit, evidențiindu-și calitățile excepționale și darurile multiple cu care l-a înzestrat Dumnezeu. Din 1854 și-a continuat studiile de teologie la Universitatea din Viena, vădînd reale și deosebite înclinații spre Teologia practică în care s-a specializat aici. La înapoierea în țară, în anul 1856, a fost hirotonit preot și apoi numit profesor suplینitor de Teologie practică la Institutul Teologic din Cernăuți, iar doi ani mai tîrziu, în 1858, i s-a încredințat și postul de spiritual la Seminarul teologic din Cernăuți. Timp de doi ani a funcționat ca preot paroh la Vicovul de Sus, unde și-a însușit multe din tainele artei pastorale. A lăsat aici realizări frumoase și amintirea unui adevărat părinte sufletesc.

Cu zestrea acumulată în anii de studii, de profesorat și de pastorație, Vasile Mitrofanovici a fost numit profesor agregat în anul 1861, iar în 1864 profesor titular de Teologie practică, la Institutul Teologic din Cernăuți, unde a predat disciplinele care pe atunci alcătuiau această catedră și care, apoi, aveau să devină catedre de sine stătătoare: Catehetica, Omiletica, Liturgica și Pastorală. În 1875 ia ființă Facultatea de Teologie din cadrul Universității din Cernăuți, unde profesorul Vasile Mitrofanovici este numit titular la catedra de Teologie practică, funcție în care a rămas pînă la săvîrșirea sa din viață. Între anii 1866—1875 a suplinit și catedra de Teologie morală iar în anii universitari 1875—1876 și 1882—1883, Pr. prof. Vasile Mitrofanovici i s-a încredințat funcția de decan al Facultății de Teologie. Conform structurii de atunci a învățămîntului teologic universitar, deși profesor de teologie practică, a funcționat, între anii 1876—1888, ca președinte al comisiei de examinare a studenților teologi la disciplinele exegetico-istorice. În anul universitar 1877—1878 i s-a încredințat funcția de «rector magnificus» al Universității din Cernăuți, fiind ales în mai multe rînduri ca delegat al Facultății de Teologie în senatul universitar.

Ca o recunoaștere a meritelor sale pe tărîmul activității didactice și de cercetare științifică teologică, în anul 1879 i s-a conferit, de către Universitatea din Cernăuți, titlul de «doctor honoris causa». Era primul profesor teolog român care se învrednicea de această cinste, ceea ce confirmă aprecierile elogiatoare care s-au făcut întotdeauna asupra persoanei sale.

Pentru activitatea pastorală pe care a desfășurat-o în parohie și pe tărîm social, a fost distins cu demnitatea de arhiepiscop-stavrofor, cel mai înalt rang bisericesc

pentru clericii de mir existent pe atunci în legiuirile bisericești. În acest context, menționăm că Pr. prof. Vasile Mitrofanovici a desfășurat o bogată și susținută activitate pe plan obșteac, fiind ales deputat în parlamentul din Viena, între anii 1880—1885, și consilier comunal la Cernăuți, între 1886—1888.

În plină activitate și la vârsta când nu se aștepta, Preotul profesor Vasile Mitrofanovici a trecut pragul acestei vieți, în urma unui atac de cord, la 21 august 1888, în localitatea Marienbad, din Cehoslovacia, unde se afla la tratament. A fost înmormintat în cimitirul protestant din localitate, la 23 august 1888, slujba fiind oficiată de preotul de la biserica ortodoxă din Praga. Prin grija familiei i s-a ridicat acolo și un monument funerar.

Deși a trăit numai 57 de ani, Preotul profesor Vasile Mitrofanovici a lăsat în urma sa un nume și o operă care îl așază la loc de frunte în galeria profesorilor de teologie ortodoxă românească. Profesorul preot Vasile Mitrofanovici a fost un om cu deosebite daruri și virtuți pe care le-a îmbogățit toată viața. A fost un profesor de solidă și adâncă cultură teologică și laică, cu o aleasă ținută academică, cu o bogată activitate didactico-științifică și publicistică. Cursurile șale, care se distingeau prin claritate și sobrietate, au fost gustate de zeci de serii de studenți, contribuind la îmbogățirea zestrei lor spirituale și la sporirea rivnei pentru slujirea lui Hristos.

Lucrările Pr. prof. Vasile Mitrofanovici, tipărite în timpul vieții și după moartea sa, au fost adevărate tratate de teologie, unice în acel timp, punând baze unor discipline care, cu vremea, aveau să devină fundamentale în învățămîntul teologic. Toate aceste lucrări îl arată pe autorul lor un cercetător pasionat, informat și documentat, competent și cu dragoste pentru progresul științei teologice, în special cea practică. Prin aceste lucrări Pr. Vasile Mitrofanovici a adus o mare contribuție la dezvoltarea teologiei ortodoxe românești.

Principalele lucrări ale Pr. prof. Vasile Mitrofanovici sînt :

a. *Omiletica Bisericii Dreptcredincioase Răsăritene*, Cernăuți, 1875, 771 pagini. Acest volum, cu care Pr. prof. Vasile Mitrofanovici a îmbogățit teologia practică, este primul tratat sau manual universitar științific și sistematic, întocmit în literatura teologică românească de specialitate. Despre această lucrare s-a scris, la vremea respectivă, cuvinte elogioase: «Omiletica lui Mitrofanovici e ca o piatră de hotar între omileticile românești vechi și noi..., o omiletică în care avem nu numai întru buințarea slovei celei noi, ci este și o nouată prin ea însăși, un mare tratat de omiletică, cu o desfășurare amănunțită a materiei, un curs universitar care a stat apoi la temelie a tot ce s-a mai scris la noi după aceea în materie de omiletică. Aceasta e pînă acum tot ce s-a scris la noi mai amănunțit în această materie, unul din aceste cursuri prin care Facultatea de Teologie de la Cernăuți și-a însemnat cu vrednicie ființa ei, prin multe și largi tratate, în felurite ramuri de învățături ale Teologiei» (Arhim. Iuliu Scriban, *Priveliști din cîmpul omileticii*, București, 1929, p. 5).

b. *Misiunea preotului ortodox în societatea omenească*, în «Candela», 1882, p. 25—31, în care trasează cîteva din aspectele slujirii preotului în viața obștească.

c. *Despre luminarea poporului*, în «Candela», 1882, p. 233—239 și 276—280; 1883, p. 30—35, unde autorul subliniază una din laturile și slujirile de bază ale preoțimii.

d. *Despre conviețuirea frățească a preoților întreolaltă și conlucrarea armonică în chemarea lor*, în «Candela», 1883, p. 134—139 și 197—204. Autorul atinge și rezolvă prin sugestii interesante una din problemele gingașe ale activității preoților, care nu întotdeauna și pretutindeni a găsit o împlinire ideală.

e. *Despre învățătura religioasă catehetică*, în «Candela», 1883, p. 542—547, unde evidențiază însemnătatea instrucției catehetice a credincioșilor.

f. *Despre disciplina penitențială în Biserica Ortodoxă din timpurile cele mai vechi pînă în ziua de azi*, în «Candela», 1883, p. 426—435; 473—482; 529—541; 1884, p. 26—37; 83—94; 149—160; 222—233; 281—287. Studiul este un interesant istoric al disciplinei penitențiale, cu aplicații la activitatea pastorală și în special la administrarea Tainei Pocăinței, arătînd obligațiile duhovnicului și modul de a proceda în scaunul de spovedanie.

g. *Despre problemele teologice în genere și ale teologiei practice în parte*, în «Candela», 1884, p. 1—16. Articolul reprezintă cuvîntarea rostită la 4 octombrie 1877, cu prilejul instalării ca rector al Universității din Cernăuți. Autorul analizează și pre-

zintă caracterul științific al teologiei, vorbind apoi de realizările din domeniul teologiei practice: catehetice, omiletice, liturgice și pastorale.

Pe lângă lucrările pe care le-am menționat, Pr. prof. Vasile Mitrofanovici a mai scris și publicat și o serie de articole cu conținut liturgic și pastoral, ca și multe predici care au apărut în revista bisericească «Candela» de la Cernăuți, înființată în 1882, al cărei prim redactor și colaborator a fost distinsul și eruditul profesor. Ca redactor și colaborator al acestei reviste, Pr. prof. Vasile Mitrofanovici a dat o orientare științifică, teologică și patriotică acestei publicații, care abundă în studii și articole deosebit de interesante. În această revistă, el vedea un mijloc și o cale «de a face pe păstorii de suflete cunoscuți cu progresele cele mai alese pe terenul științei teologice, a le da hrană cu care să crească pe credincioși în adevărata religie și moralitate» («Candela», 1882, nr. 1, p. 1).

Pornind de la acest scop pe care-l urmărea revista, Pr. prof. V. Mitrofanovici a publicat predici documentate și mobilizatoare, care urmăreau să trezească dragostea și interesul pentru Biserică și legea creștinească. Ele au fost de mare folos cititorilor acestei reviste, fiind ancorate în realitățile vremii.

Pr. Prof. V. Mitrofanovici a colaborat cu articole, studii și documente și la publicația intitulată «*Foiaia Societății pentru cultură și literatură română din Bucovina*» fiind membru în Comitetul de redacție al acestei reviste.

Dar pe lângă lucrările tipărite, Pr. prof. V. Mitrofanovici a lăsat și o serie de manuscrise, pregătite pentru a vedea lumina tiparului, dintre care unele au fost prelucrate, aduse la zi și publicate ulterior de colegi și colaboratori de ai săi. Dintre aceste lucrări amintim pe următoarele:

1) *Curs de Pastorală*, litografiat, care a fost prelucrat, completat și publicat de profesorul Dionisie Ieremiiv, cu titlul *Pimenica ortodoxă*, Cernăuți, partea I, 1926, partea a II-a, 1929, 271 p. + XI.

2) *Prelegeri de Liturgică și Odigetică pastorală*, care au fost strinse într-un singur volum litografiat pe 681 p. + XIV, cu titlul *Liturgica și Odigetica pastorală* revăzute și completate de Prof. dr. Teodor Tarnavschii, Cernăuți, 1897. Lucrarea a fost tipărită mai târziu, numai cu partea liturgică, cu titlul *Prelegeri academice despre Liturgica Bisericii dreptcredincioase răsăritene*, de către Prof. dr. Teodor Tarnavschii, Cernăuți, 1909, XVI + 482 p. La scurtă vreme însă lucrarea a fost din nou publicată cu titlul de *Liturgica Bisericii Ortodoxe*, cursuri universitare de Dr. Vasile Mitrofanovici, fost profesor de teologie din Cernăuți, prelucrate, completate și editate de Prof. dr. T. Tarnavschii, și acum din nou editate și completate de Dr. în Teologie și Filosofie Nectarie-Nicolae Cotlarciuc, Arhiepiscop și Mitropolit al Bucovinei, fost profesor universitar pentru Teologia practică, Cernăuți, 1929, XXXII + 926 p. Despre acest manual universitar, Mitropolitul Nectarie Cotlarciuc spunea că este «o adevărată enciclopedie pe terenul liturgic și literatura, nu numai la români, ci și la toate națiunile ortodoxe, nu cunoaște alt manual mai complet, mai sistematic și de mai mare valoare științifică decât acest». La vremea aceea era, într-adevăr, primul și cel mai bun manual universitar de Liturgică. Deși, în partea introductivă și generală, folosește mult pe liturgistul german V. Thalhofer, cu al său Manual de Liturgică Catolică, în două volume, Freiburg, 1883—1893, manualul lui Mitrofanovici a rămas clasic în literatura liturgică românească, pînă după al doilea război mondial. El este un manual complet și sistematic dar mult depășit astăzi, mai ales în partea de la început, care se referă la istoria cultului creștin. Pentru valoarea lui, a fost tradus și în limba sîrbă de către Prof. L. Mirkovici, în trei volume, Belgrad-Carlovit, 1918, 1920, 1926.

Lucrările Pr. prof. Vasile Mitrofanovici reprezintă contribuții valoroase la dezvoltarea disciplinelor secției practice a teologiei, fiind bine gândite, documentate, clare și sistematice, autorul dovedindu-se un teolog erudit, un profesor pasionat, și un preot cucernic. Ele rămîn lucrări de pionierat în cîmpul teologiei practice și-l pot recomanda pe autor drept părintele sau ctitorul disciplinelor secției practice în teologia românească.

Comemorînd 100 de ani de la trecerea sa la cele veșnice, prin această sumară prezentare a vieții și activității lui, îi aducem omagiu de recunoștință pentru contribuția sa valoroasă la progresul teologiei, al Bisericii și al culturii românești.

DIN CRONICA INSTITUTELOR TEOLOGICE

SPRE O CONTINUĂ ÎMBUNĂTĂȚIRE A ÎNVĂȚĂMÎNTULUI NOSTRU TEOLOGIC *

de † TEOCTIST
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

«Am venit și anul acesta cu bucurie pentru deschiderea festivă a noului an universitar teologic, spre a binecuvînta începutul muncii tuturor celor ce se ostenesc în acest așezămînt de cultură teologică. Am venit, în același timp, cu nădejdea că prezența și îndrumările date și cu acest prilej vor însemna pentru Părinții și domnii profesori un nou impuls în strădaniile lor de formare a viitorilor slujitori ai Bisericii noastre strămoșești, iar pentru studenți un nou pas către îmbogățirea cunoștințelor teologice și modelarea lor sufletească.

Ca la orice început de an școlar, în mintea noastră revine imaginea cuprinzătoare și vie a rolului sfînt al viitorilor slujitori ai Bisericii, dar și înspăimîntătoare prin responsabilitatea chemării, asupra căreia trebuie să-și îndrepte întreaga lor atenție tinerii teologi la deschiderea unui nou an de învățămînt. Aceeași atenție ne preocupă pe toți cei ce avem datoria să dăm sfîntelor altare și credincioșilor păstori înțelepți. A prevedea, de pe acum, viitorul slujirii lor, a-l întrezări cel puțin, legat de Biserică, de tradiția și de viața ei, de gîndirea și cu esența slujirii ei în mijlocul neamului nostru, este, mi se pare, ceea ce trebuie să avem cu toții la inimă. Tinerii doritori de preoție vin aici cu o zestre sufletească de acasă, cu un fond duhovnicesc de o deosebită valoare. A cuteza să te atingi de această zestre scumpă ființei amenești la vîrsta întrebărilor, cînd se formează convingerile înseamnă să dispui de o mare măiestrie. Să nu uităm că avem în față această ființă plîpîndă, fiul de odinioară al mamei iubitoare, fiul în care mama și-a pus toată nădejdea de viitor, firește de viitorul lui fericit. Și care nădejde poate fi mai deplină și mai frumoasă pentru un părinte ca aceasta de a-și vedea vîstarul la Sfîntul Altar, slujind lui Dumnezeu și oamenilor? Cu toții sîntem chemați, așadar, să încercăm a ajuta la împlinirea unui astfel de scop și pentru noi aceasta este o lucrare mare. Să cunoaștem această fi-

* Cuvîntare roslită cu prilejul deschiderii festive a cursurilor, la Institutul Teologic din București, în ziua de 21 oct. 1988.

înă plăpîndă, gingașă și curată, vegheată zi cu zi de dragostea și grija mamei, să o înțelegem și să izbutim a face din ea mesagerul, ambasadorul lui Dumnezeu, slujitorul care, împreună cu Mîntuitorul Hristos, săvîrșește și chivernisește Tainele dumnezeiești, este de bună seamă un efort nu numai al nostru, ci reprezintă mai ales ajutorul Mîntuitorului Hristos.

Este, iubii mei — gîndindu-ne la responsabilitatea și însemnăta-tea preoției, gîndindu-ne la rolul ei, astăzi și în viitor, este zic, într-adevăr, pentru noi toți, cei ce ne aflăm la cîrma corabiei învățămîntu-lui teologic — o adevărată cutezanță. Vom reuși, oare, să scoatem din tiința aceea plăpîndă, plină de nevinovăție și bunătate îngerească, acel «înger» purtător al cuvîntului lui Dumnezeu, preotul de mîine, «cîntăre-țul pămîntului», cum este numit omul în general de Sfinții Părinți? La o asemenea întrebare este greu a răspunde de unul singur, oriunde s-ar afla cineva pe treapta ierarhiei bisericești. Este întrebarea care trebuie să ne stăruie în minte tuturor, și mai ales noului Rector, precum și co-laboratorilor săi, Părinților profesori, la fiecare început de an școlar și chiar la fiecare deschidere de oră a cursului, a seminarului, a bibliote-cii și a bisericii.

Pentru a răspunde la această întrebare, dragi studenți, istoria Bi-sericii Ortodoxe Române ne stă în față, oferindu-ne chipuri de ierarhi, chipuri de slujitori, chipuri de preoți, chipuri de călugări, care au tre-cut prin școlile noastre de învățămînt teologic și care s-au format chiar în anii noștri în această școală. Se derulează filmul strădaniilor multor preoți și teologi renumiți cu vredniciile închinat dreptei credințe și Sfîntului Altar de secole; dar stăruiesc cu osebire și cele mai aproape de noi, ale deceniilor în care Biserica noastră și-a dobîndit autonomiă ei deplină prin Statutul pentru organizare și funcționare, în anul 1948. În deceniile acestea, patru și mai bine, Biserica noastră și-a dobîndit identitatea, și-a rînduit prin Sfîntul Sinod și și-a așezat legiuirile ei spe-cifice, potrivit cărora există și acest cadru larg, statutar de selecționare și formare a viitorilor slujitori ai altarelor strămoșești pe linia vechii noastre vieți bisericești.

Este, așadar, un mare avantaj pe care îl avem noi, Biserica Orto-doxă Română, moștenind o tradiție atît de bogată, cu o învățătură au-tentică ortodoxă, cu un trecut frumos, cu cei 2000 de ani de viață creș-tină și de teologie pe acest pămînt sfînt românesc. În acest context, al vechimii creștinismului și vieții bisericești, organizate și dezvoltate la noi, cu împliniri istorice bisericești, am trăit și anul acesta, noi, Biserica Ortodoxă Română, momente de comuniune cu Ortodoxia de pretutîn-deni, momente de deschidere cu creștinătatea întreață și cu celelalte

religii, prilejuite de sărbătorirea Mileniului încreștinării poporului rus, și apoi de aniversarea a 900 de ani de la înființarea mănăstirii din Patmos, închinată Sfântului Ioan Evanghelistul, unde el a scris Apocalipsa.

Am participat, împreună cu ierarhi și clerici, la amîndouă evenimentele cu semnificații bisericești multiple și bogate. La sărbătoarea Bisericii ruse am mers cu părtașia bucuriei comuniunii ortodoxe, dar și cu convingerea bogăției celor două milenii de viață creștină pe pămîntul țării noastre, pe care le vom aniversa și noi, creștinătatea ortodoxă română, la timpul potrivit. La Patmos ne-am alăturat sărbătorii cu conștiința aceleiași părtașii, venite din credința și evlavia românească, atît de bogat concretizate prin danii făcute mănăstirii Sfântului Evanghelist Ioan, de către domnitori și ierarhi români, ca și altor așezăminte din Orient. Și la un eveniment și la celălalt, am fost părtaș, am putea spune, la lucrări de sfințenie.

În cadrul sărbătorilor de la Moscova, a fost proclamat de către Sfîntul Sinod local al acestei Biserici, și un sfînt, Cuviosul Paisie de la Neamț, care la noi se bucura de cinstirea și evlavia poporului, îndată după încetarea sa din viață. La Patmos daniile românești : icoane, evanghelii, potire, omofoare, semne ale credinței și nădejzii creștine, sînt, totodată, mărturii ale Ortodoxiei noastre românești și părtașiei din bunurile sacre ce le-a agonisit acest străvechi lăcaș ortodox.

Împărtașind tuturor din belșug, în vremuri de restriște pentru creștinătatea răsăriteană, bunuri sacre dobîndite prin munca fiilor ei, Biserica noastră a dăruit sfințenie, a dăruit cuget, a dăruit scris, a dăruit, pilduire, a dăruit dragoste fraților ortodocși de pretutindeni.

Faptul că aceste mărturii sînt atît de prețuite și de vii și faptul că ele constituie mesajul dragostei strămoșilor noștri, demonstrează că evlavia lor, și a noastră, că teologia practică de ei a fost și este stilul nostru românesc, de viețuire creștină. În acest duh se formau încă din vechime slujitorii altarului dobîndind cunoștințele teologice, care le-au sădit convingeri temeinice în slujirea Bisericii strămoșești și a creștinilor din alte părți ale lumii. Astfel, preoții, viețuitorii mînăstirilor, întreg poporul român, nu au rămas la nivelul teoretizării, la învățarea pe de rost a rugăciunilor, a învățăturilor ori a doctrinei, ci au iubit și s-au dăruit plinătății de trăire a acestor adevăruri în viață, «teologia mamei» de acasă. Acea teologie a dragostei și a faptei, pe care ea o știa și o știe, a rodit și rodește în viața Bisericii noastre. Teologia mamei, cu rădăcini evanghelice și patristice v-a îndrumat aici, și pe voi, studenții, ca și pe elevii de la Seminarii. Ce roadă poate fi mai bogată în învățămîntul teologic decît realizarea unor astfel de convingeri, unei astfel de

credințe, care să sădească fapte de viață și de evlavie atât de pilduitoare! Numai o asemenea nădejde sădește în sufletele părinților încrederea că vlăstarul lor și-a îndreptat pașii cu temei spre slujirea Bisericii Mântuitorului Iisus Hristos. Aceste constatări nu sînt numai rodul unor cunoștințe teoretice, ci rodul credinței și evlaviei curate, trăite de credincioșii noștri. Un învățămînt străin de această adîncime a sufletului românesc de istorie zbuciumată a poporului nostru, de frumusețile pămîntului nostru străbun, de tot ceea ce înseamnă vatră strămoșească cu viața spirituală a poporului român, nu poate să aducă roadele așteptate. Din acest fond de evlavie strămoșească și din încrederea și atașamentul arătat de credincioși strădaniilor Bisericii Ortodoxe Române, a rezultat și numărul mare de candidați la preoție la fiecare început de an.

E greu de imaginat această situație în alte Biserici. Părinții profesori care merg și în alte părți ale lumii știu foarte bine lipsa de vocații la preoție din unele Biserici, protestante mai ales, ajungîndu-se la așa-zisa hirotonie a femeilor, după concepția și învățătura lor, preoția nefiind acceptată ca taină, ci treaptă învățătoarească, predicatorială. Trebuie să mulțumim lui Dumnezeu că în Biserica noastră, cum am spus, de mai bine de 40 de ani, avem candidați din belșug, printre care și dumneavoastră, cei din sală, ceea ce ne și obligă să facem alegerea lor pentru vocație preoțească.

Sînteți așadar aleșii dintre aleși. Sînteți cei puțini și cei rari care ați reușit potrivit verificării cunoștințelor bisericesti, a înclinării spre sfînta slujire și a rezultatului examenului de admitere, susținut în fața comisiei de profesori prezidată de ierarhul locului. De acum, aici, pe băncile școlii și în anii de seminar, se adeverește dacă am respectat dorința noastră și a Sfîntului Sinod de a face alegerea cea mai bună pentru slujitorii de mîine ai Bisericii. În cadrul programului zilnic dovedeți și voi și încercăm și noi să ne facem datoria ca să răspundem așteptărilor bunilor noștri credincioși, exprimate și prin rugăciunile și credința mamelor voastre.

Cred că, fără excepție, toți studenții din sala aceasta, toți elevii de la seminar vin la teologie din dragoste, cu imboldul trăirii, evlaviei și rugăciunilor părinților lor. Ce am putea face, dragi studenți, ca să nu deziluzionăm, să nu înșelăm această credință atât de frumoasă? Ce responsabilitate mare avem noi, corpul de învățămînt și educativ și ce responsabilitate, de asemenea, aveți și voi la vîrsta creșterii, la vîrsta responsabilităților, la vîrsta la care sînteți acum?!

Ne-ar plăcea să rămîneți în curăția voastră, de acasă, de la mama, cu obișnuința de a deveni cu adevărat slujitori ai Mîntuitorului Hristos, preoți, pentru zilele noastre și pentru cele viitoare, pentru că veți fi mulți preoții celui de al treilea mileniu! Cei care ați intrat acum în Institut, veți sluji la altărele bisericilor din cel de al treilea mileniu de viață creștină! Sfînta Tradiție continuă să rodească, înnoirile Duhului. Viața se dezvoltă și merge mai departe, către împlinirile hărăzite de Ziditorul a toate. Biserica Mîntuitorului Hristos străbate valurile acestei lumi, avînd la cîrma ei pe Cel ce le potolește la vreme; preoții, sîntem, cei care vîslim, cei care ușurăm mersul prin lucrare și veghe. Să nu cumva să cădem în lenevie și să adormim sub apăsarea lipsei de credință și ideal. Depinde de fiecare unde se situează: în rîndul celor delăsători, al celor cu un talant îngropat, sau în rîndul celor care au primit și au valorificat creator mai mulți talanți. La vîrsta tinereții studențești aveți mulți talanți, de la părinți, de la școală și de la Institutul nostru teologic. Folosiți-i și înmulțiți-i cu rîvnă.

Îmi amintesc cu emoție deseori despre aceasta, fiindcă am vorbit de-a lungul anilor de slujire arhierescă la care Dumnezeu m-a chemat și chiar în calitate de Rector al acestui Institut, acum 38 de ani. Este o temă mereu actuală și mereu trebuie amintită și actualizată. Sînt aspecte, deosebit de nobile, de frumoase, de valoroase și mai ales necesare pentru slujitorii Sfîntului Altar, care trebuie să le stea la inimă. Erau și atunci studenți șilitori și conștiincioși printre care amintesc pe Părintele rector, Părintele prorector, Părinții consilieri de la Patriarhie, care mi-au rămas cu imaginea hărniciei, disciplinei și ordinii, potrivit rînduiei vieții de internat, pe care e bine să o cunoașteți. Profesorii noștri care au mîngîiat mult inimile ierarhilor de atunci prin înțelepciunea și rîvna lor, prin studiile lor bogate în țară și peste hotare, au dat Bisericii slujitori de mare valoare, care acum sînt ostenitori destoinici în administrația bisericească, conducători, de eparhii, profesori la Institutul Teologic, slujitori la comunitățile ortodoxe române din străinătate, și în țară. Să nu vă mirați de îmbunătățirea calității învățămîntului teologic, cum vi s-a expus de Părintele profesor Dumitru Popescu, noul Rector. Să îmbrățișați cu încredere toate măsurile de o cît mai corespunzătoare ordine în folosirea timpului de studiu și de practică liturgică, ușurîndu-vă formarea responsabilității în misiunea care vă așteaptă în Biserica noastră.

Ca să transformi gîndirea, ca să-ți schimbi felul de viețuire după cerințele vocației spre preoție, să îmbunătățești mereu deprinderile,

să împodobești viața cu virtuți, presupune, cum știm cu toții, nu numai să depui eforturi fizice, ci și să educi inima și mintea, cum spun Sfinții Părinți filocalici, să educi voința, să stăpânești pornirile spre rău și să te apropie și să trăiești sensul cel adevărat al tinereții, de cultivare a muncii spre a te apropia de realitățile și frumusețile slujirii sfintului altar. Toți fiii țării care făuresc noua viață sînt pilde de dăruire, de ordine și de disciplină.

De altfel, știți bine, că citiți presa, consultați și frecvențați bibliotecii, că pe măsură ce popoarele și națiunile pășesc pe treptele progresului, civilizației, culturii, pe aceeași măsură și chiar mai mult, se cere și se intensifică munca de educație. Munca de educație, procesul acesta extraordinar de important pentru îmbunătățirea vieții unui popor, a unei societăți; în cazul nostru a vieții și activității slujitorilor Bisericii trebuie să fie privită, urmărită și aplicată cu prioritate. Un preot trebuie să fie și învățat în științele teologice, încercat, iscusit, dar și cu însușiri demne de treapta preoției, ca să fie în stare să educe pe alții, să poată fi, la rîndul său, un foarte bun educator duhovnicesc, pe lângă însușirea de bun predicator, bun liturghisitor și bun cunoscător al sufletelor enoriașilor. Numai astfel va putea să împărtășească și el bucuriile și necazurile lor. Aceasta a fost trăsătura de totdeauna a preotului ortodox român. Pe unii ca aceștia istoria i-a și reținut în paginile ei, căci au fost alături de popor, alături de voievozi, de revoluționari pentru mai binele poporului. Ei aveau pentru vremea aceea acea gingașă simțire frățească, acea conștiință că fac parte din trupul mare al neamului, al poporului.

Biserica a fost integrată în trupul neamului nostru, a fost și mamă, cum o și numim pe bună dreptate «Biserica Mamă». În vremuri de restriște, ea a fost și vatră de iubire, de călăuzire sufletească, de rezistență și îmbărbătare. A fost lumină pentru credincioșii ei iar slujitorii ei pildă de patriotism și jertfelnicie. Strădania de învățămînt teologic și cea educativă trebuie să îmbrace însă cerințele actuale ale rostului slujirii preoțești. Îndeosebi, trebuie să îmbrace acele aspecte de educație și simțire ale poporului nostru românesc. Un preot astăzi nu se poate izola și, prin urmare, situa mai prejos decît enoriașii iubitori de muncă, de dreptate, de patrie și de pace. Ca unul ce a primit harul dumnezeiesc și ales să îndeplinească un rost atît de sfînt, preotul trebuie să fie întru toate pilduitor, să fie înțelept, și răbdător. El trebuie să poarte întotdeauna cu sine, ca un nimb, în gîndire și în lucrare, imnul atît de frumos al Sfîntului Apostol Pavel, închinat dragostei (I Cor. 13). Trebuie să

rabde îndelung, să treacă cu vederea, să suporte toate ca să apară mai presus de toate cele ce ar putea zădărnici slujirea duhovnicească. Duhul lui Hristos și al devotamentului pentru enoriași trebuie să domine întreaga sa comportare.

Acestea le cere și le impune Sf. Taină a Preoției și pentru realizarea acestui buchet de virtuți nu se dă răgaz nimănui să gândească altceva, să aibă alt scop decât acela de a fi total aici, de a cerceta, de a asculta cursuri, de a participa la seminarii, de a învăța. Cu multă stăruință, precum cunoașteți, repetă Președintele țării noastre, Domnul Nicolae Ceaușescu, aproape la fiecare deschidere de nou an universitar cuvintele: «Învățați, învățați, învățați», sau: «munciți și iarăși munciți și iarăși munciți!».

Lumea care crește și se dezvoltă sub ochii noștri pune valoare nu pe bogăție, nu pe criteriile învechite, ci pe criteriul valorii personale: pe caracter, pe muncă, pe personalitate, care se conturează prin educație. Din fiecare student sau candidat la preoție, părinții și domnii profesori trebuie să realizeze o personalitate, un caracter, un om care să întruchipeze, cu adevărat, pilda Mîntuitorului nostru Iisus Hristos și chipul adevăratului preot. Am ascultat, cu luare aminte, atît cuvîntul Părintelui rector, cît și pe cel al Părintelui prorector, și mi-au făcut plăcere deosebită prin preocupările ce le au, pentru îmbunătățirea muncii didactice și educative din noul an universitar.

Anul acesta este un an cu multe aniversări strălucite. Institutul Teologic va trăi săptămînile următoare clipe înălțătoare: 300 de ani de la tipărirea Bibliei de la București, un act de culme în cultura poporului nostru. Cei mai luminați fii ai Bisericii noastre au realizat-o atunci și urmașii lor de astăzi, s-au străduit să scoată o ediție jubiliară. Se va comemora astfel acest mare eveniment cultural, bisericesc, din viața noastră, după toată cuviința.

Comemorăm apoi chipul și lucrarea martirului domnitor al Țării Românești, Constantin Brîncoveanu. Numele său îl găsim pretutindeni imprimat și zugrăvit în sfintele noastre lăcașuri, marcînd astfel o epocă de glorie, de cultură în țară, dar și în afara granițelor, în Orient, cunoscut în cele mai de seamă opere din străinătate. Numele acestui voievod, ca și al altor domnitori români, sînt înscrise la loc de cinste în sufilele tuturor fiilor poporului român și în cultura universală.

De asemenea, vom sărbători împreună cu tot poporul nostru momentul culminant din lupta pentru libertate, unitate și independență națio-

nală, făurirea Statului Unitar Român, la Alba Iulia în 1 decembrie 1918, Unirea cea mare a celor trei țări românești. Această împletire simfonică a vieții bisericești cu cea a poporului nostru trebuie iarăși să vă fie coordonata majoră a crezului activității pastorale de viitori preoți ortodocși români.

Cum ne arată istoria, Biserica Ortodoxă Română are puternice legături cu trecutul, cu prezentul, dar și cu viitorul poporului nostru. Astăzi, datorită condițiilor de deplină libertate religioasă, ea își desfășoară și activitatea internă, cum s-a vorbit aici, dar și peste hotare. Aproape nu este săptămână ca o delegație a Bisericii noastre să nu se afle undeva, pe un colț de pe globul pământesc, pentru a participa la acțiuni ecumenice vizînd refacerea unității creștine, la întîlniri și conferințe panortodoxe sau la adunări mondiale pentru dezarmare și pace. Această prezență și activitate trebuie să vă dea, curaj și încredere. Veți deveni solii Bisericii noastre. Să fiți, în același timp, și solii ei de prestigiu și ai poporului român cu vrerile și năzuințele lui actuale. Unii veți deveni poate și slujitori ai altarelor românești din străinătate, așa cum sînt astăzi colegii dumneavoastră, preoți tineri, care cu înțelepciune și pricepere matură rezolvă acolo, în lumea largă, o mulțime de probleme legate de slujirea Bisericii strămoșești, de tradițiile românești, de datinile străbune. Folosesc acest prilej pentru a omagia Institutul teologic și învățămîntul nostru pentru formarea acestor cadre vrednice de jertfele pe care le face Biserica pentru educare, pentru îmbunătățirea procesului de învățămînt, pentru condiții mai bune de viață în internate, pentru înzestrarea bibliotecilor etc. Este bine să cunoască și studenții cheltuielile pentru un singur student, numai pe un an de zile, spre a se vedea eforturile materiale pe care ierarhii le depun în scopul formării slujitorilor Bisericii Ortodoxe Române. Nu ne impresionează cheltuielile, ci ne bucură nespuse roadele acestor cheltuieli. Roadele muncii corpului profesoral și educativ ne bucură mult.

Sfîntul Sinod, cum știți, are o preocupare de frunte pentru bunul mers al învățămîntului teologic, pentru permanenta îmbunătățire atît a procesului instructiv, cît și a celui educativ. Zilele trecute am avut o ședință a Sinoadelor Mitropolitane, în care am rînduit aici, la București și în Transilvania, la Institutul Teologic Universitar din Sibiu, profesori, catedre de studiu, analizînd și luînd cele mai bune măsuri împreună cu toți membrii Sfîntului Sinod, spre a putea veni în ajutorul procesului de învățămînt, ca toți să deveniți bucuria Bisericii, să deveniți

«coșoane pentru Biserică», pentru ierarhii dumneavoastră și pentru noi toți!

Să vă gândiți, totdeauna, la frumusețile idealului cu care ați venit aici. Să vă gândiți la nădejdea și iubirea mamelor, la încrederea lor, la încrederea credincioșilor. Să vă gândiți, apoi, la cei care au rămas în afara porților Institutului sau ale Seminarului, care s-au înapoiat plîngînd și cu care am plîns și noi. În fiecare an comisiile de examinare regretă împreună cu cei care nu reușesc la examen și care apoi încearcă variantele posibile de a intra totuși la Teologie. Vă atrag atenția cu toată luarea aminte, în primul rînd vouă, care sînteți acum la o vîrstă cînd se cade să pășiți cu fermitate pe drumul ales. Luați aminte la voi înșivă, la comportare, la interesul pentru studiu. Prețuiți tinerețea și timpul ei de formare. Prețuiți timpul de aici, prețuiți mijloacele de muncă, de învățămînt teologic și prețuiți îndeosebi strădaniile tuturor celor ce se îngrijesc de cazarea și îndestularea voastră.

Împreună cu părinții profesori vom veghea îndeaproape, la formarea dvs. și ca liturghisitori, și ne vom bucura cînd vom afla că biserica, paraclisul, este frecventat cu regularitate la sfîntele slujbe, că vă rugați acolo, că mulțumiți lui Dumnezeu, că îi cîntați spre slava Sa. Ne va bucura să știm că sălile de curs, seminariile, biblioteca, sînt locurile unde vă petreceți timpul cu folos, pentru o cît mai autentică formare pe firul vocației preoțești. Avem un corp profesoral bine pregătit. Noul Părinte rector găsește un învățămînt teologic la înălțime; găsește colegii săi de mai înainte în plină activitate. Este nevoie de mai mult, căci pentru mai bine este întotdeauna loc. Aș dori ca să exprim aici încrederea mea și a Sfîntului Sinod, în puterea de muncă a noului rector, a corpului profesoral și în înțelepciunea și în disciplina dumneavoastră, a tuturor.

Părintele profesor Dumitru Popescu are o experiență și de profesorat, dar și de activități externe ale Bisericii noastre. A condus Direcția de Studii la Geneva a Conferinței Bisericilor Europene, alcătuită din Bisericile Ortodoxe, Anglicane și Protestante. A fi ales, a fi prezent și a lucra atît de frumos, în această Conferință, nu e lucru pușin. Este o experiență nouă, dobîndită în cei opt ani de muncă la Geneva. Personal am asistat cu satisfacție la expunerile sale, la inițiativele sale, la planurile de simpozioane, de conferințe, de întîlniri internaționale cu subiecte formulate, elaborate de P. C. Sa, primite în unanimitate cu mult entuziasm. A adus în gîndirea acestui for de apropiere între creștini du-

hul ortodox, duhul autentic creștin, și a atras atenția tuturor protestanților că Ortodoxia oferă punți de legătură și adevăruri pe care noi putem construi adevăratul ecumenism, adevărata reconciliere, după care însetează toți cei angajați în Mișcarea ecumenică. Dînsul vine și cu o experiență, cu cunoștințe bogate și largi, cu dorința de a ne fi de folos nouă, Bisericii și tuturor studenților. Bindecuvintez din toată inima munca și seriozitatea consiliilor profesionale care au chibzuit asupra activității instructive, cerută de programa analitică, dar și asupra celei privind educația bisericească și educația cetățenească deopotrivă.

Mă bucur de prezența părinților profesori onorari, a părinților consilieri, fiindcă împreună fiind, ne simțim mai uniți în năzuințele noastre. Ne dăm seama de cerințele actuale ale Bisericii. Ne dăm seama de contribuția fiecăruia dintre slujitorii ei, a fiecărui credincios și mai ales a celor chemați să formeze viitorii slujitori ai Bisericii Ortodoxe Române.

Institutul Teologic din București se bucură de solitudine din partea Departamentului Cultelor. Este semnul prețuirii și părtășiei, aș putea spune, la această muncă pe care o desfășurăm cu toții. Sînt convins că prețuiești aceasta și că veți răspunde prin toate inițiativele bune, prin hărnicia și disciplina la învățătură și comportare. Aș vrea să folosesc prilejul de deschidere a noului an de învățămînt universitar teologic și să-l asigur pe Domnul Președinte, în numele tuturor celor de față și în numele Bisericii noastre, că Biserica Ortodoxă Română, clerul ei, ierarhia ei, sînt însuflețite de dragoste pentru poporul nostru, de respect și dragoste pentru conducerea poporului nostru, de respect și devotament pentru Președintele țării noastre, Domnul Nicolae Ceaușescu.

Ținem să asigurăm înalta conducere de stat că eforturile noastre, slujind poporul și țara, se vor uni întotdeauna cu eforturile tuturor fiilor ei, pentru că patria scumpă a poporului român, România de astăzi, să prospere neîncetat și să se înalțe pe cele mai înalte trepte de cultură și de civilizație.

Cu aceste cuvinte bindecuvintez începutul anului universitar și munca profesorilor în formarea viitorilor slujitori ai Bisericii noastre strămoșești.

Bindecuvîntarea Domnului să fie cu voi, cu toți, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin !»

DESCHIDERA OFICIALĂ A CURSURILOR LA INSTITUTUL TEOLOGIC UNIVERSITAR DIN BUCUREȘTI

Vineri, 21 octombrie 1988, a avut loc deschiderea oficială a cursurilor la Institutul Teologic Universitar din București. Festivitatea deschiderii noului an de învățămînt teologic superior a fost cinstită cu prezența Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist al Bisericii Ortodoxe Române și a d-lui Ion Cumpănașu, președintele Departamentului Cultelor. Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist a fost însoțit de: P. S. Episcop Nifon Ploieșteanul, vicar patriarhal; P. S. Episcop Roman Ialomițeanul, vicar al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor; P. C. Pr. Constantin Părvu, vicar administrativ patriarhal; P. C. Pr. Octavian Popescu, vicar administrativ al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor; P. C. Pr. Dumitru Soare, directorul Editurii Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R.; PP.CC. Preoți Gheorghe Bogdan și Alexandru Tudor, consilieri patriarhali; P. C. Preot Romulus Stănculescu, consilier arhiepiscopal, și P. C. Pr. Nicolae Tănăsioiu, inspector eparhial.

Festivitatea s-a desfășurat în aula Institutului Teologic, unde Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist a fost primit cu imnul patriarhal, de către membrii corpului didactic, activi, consultanți și onorari, doctoranzii și studenții Institutului.

P. C. Pr. prof. dr. *Dumitru Radu*, prorectorul Institutului Teologic, a rostit un scurt cuvînt de deschidere în care a arătat că începutul cursurilor universitare are semnificația și implicațiile lui, atât pentru studenții, cît și pentru profesorii și ostenitorii acestui Institut, ca și pentru Biserica noastră, în general, sub a cărei îndrumare, sprijin și grijă ne desfășurăm lucrarea noastră teologică și creșterea duhovnicească și patriotică a viitorilor preoți.

P. C. Sa a exprimat bucuria cu care studenții, profesorii și ostenitorii Institutului primesc în mijlocul lor, în această vatră de învățămînt și cultură teologică, pe Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist, ctitor al acestui Institut, asemenea înaintașilor Prea Fericirii Sale — patriarhii Justinian și Iustin — și pe dl. președinte al Departamentului Cultelor, Ion Cumpănașu.

În continuare P. C. Părinte prorector a arătat că învățămîntul teologic universitar își are locul și contribuția sa la formarea teologică, liturgic-pastorală, misionară și patriotic-cetățenească a viitorilor preoți, prin cursurile de licență și prin cele de doctorat.

Ca școală a Bisericii, în slujba ei și a poporului, Institutul Teologic dăltuiește cu timp și fără timp chipul lui Hristos în sufletele tinerilor teologi, spre a fi deopotrivă buni preoți și buni cetățeni ai țării noastre.

Prin conținutul său, învățămîntul teologic superior corespunde mutațiilor care au loc astăzi, atât în viața credincioșilor Bisericii noastre ortodoxe, cît și în viața de continuă înnoire a poporului și a Patriei.

Activitatea teologică, ortodoxă și românească, ce se desfășoară în Institut, trebuie să fie de folos Bisericii și poporului cărora viitorii preoți le aparțin și cărora le sînt datori cu slujirea lor teologică, misionară și socială. Creșterea teologică, preoțească și reflecția teologică au la baza lor trăirea misterului liturgic, Sfînta Liturghie, izvor de putere și coronament al pregătirii și maturității teologice pentru preot.

În încheiere, P. C. Părinte prorector a exprimat, în numele corpului didactic, al doctoranzilor și studenților Institutului, sentimente de adîncă recunoștință și mulțumire față de Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist, pentru prezența plină de semnificație la această festivitate și pentru condițiile tot mai bune create procesului de învățămînt în Institut. De asemenea, a mulțumit d-lui președinte Ion Cumpănașu pentru prezența la festivitate, asigurîndu-l de sentimentele de adînc patriotism ale profesorilor și studenților, de atașamentul lor față de tot ceea ce promovează progresul și bunăstarea țării noastre.

Apoi, P. C. Părinte Prorector a rugat pe P. C. Pr. dr. Dumitru Popescu, noul rector al Institutului, să prezinte prelegerea festivă.

Luînd cuvîntul, P. C. Părinte rector *Dumitru Popescu* a mulțumit mai întîi Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist pentru cîntea pe care a făcut-o Institutului prin

prezența la această festivitate și pentru grija părintească pe care o poartă învălămintului teologic, în general, și Institutului Teologic, în special, urmărind îndeaproape activitatea care se desfășoară aici și căutând să instaureze un suflu nou în tot ceea ce se face în această vatră de cultură teologică. Totodată, P. C. Părinte rector a mulțumit Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist pentru cinstea și încrederea acordate prin alegerea în funcția de rector, care înseamnă în același timp și o mare responsabilitate.

De asemenea, P. C. Părinte rector a mulțumit d-lui președinte Ion Cumpănașu pentru prezența la această festivitate, arătând că aceasta este dovada bunelor relații dintre Biserică și Stat în țara noastră.

Apoi Părintele rector a dezvoltat tema: «*Despre preoție în Mișcarea ecumenică contemporană și în viața și activitatea Institutelor teologice*».

La început a arătat că mileniul al II-lea de viață creștină este marcat de apariția a două fenomene importante pentru viața Bisericii. El începe cu marea schismă de la 1054, care a despărțit Biserica de Apus de cea de Răsărit, și sfârșește cu apariția și dezvoltarea Mișcării ecumenice, care urmărește să realizeze unitatea văzută a Bisericii lui Hristos. Dacă există și pesimiști sau neîncredători în ceea ce privește viitorul Mișcării ecumenice, trebuie ținut seama că ceea ce s-a deteriorat în decurs de secole nu poate fi refăcut în câteva decenii. Pentru a evidenția acest adevăr, P. C. Sa s-a oprit asupra problemei preoției.

Mai întâi a prezentat concepția celor trei confesiuni creștine despre preoție. După învățătura Bisericii Catolice, preotul este înlocuitorul lui Iisus Hristos pe pământ. El lucrează «în persona Christi». De aceea preotul este situat deasupra comunității, ca substitut al lui Hristos, ceea ce este în detrimentul spiritualității, pe care o compensează cu disciplina. Aceasta însă creează astăzi probleme serioase fiindcă Biserica Romano-Catolică se dovedește nu o Biserică a comuniunii cu credincioșii, ci a dominării lor. De aceea se încearcă azi acel «aggiornamento». Se încearcă printre altele să se coboare preotul în mijlocul credincioșilor prin săvârșirea Sfintei Liturghii nu la altarele obișnuite, ci în mijlocul bisericii, pentru a sugera ideea de comuniune. Este însă o schimbare formală, care nu aduce nici o înnoire de concepție.

Pe de altă parte, protestanții au dezbrăcat pe preot de veșmântul sacramental, l-au transformat în pastor, cu dreptul de a predica Cuvântul. De aici, teologia și Bisericele protestante au așezat comuniunea deasupra preotului. Există cazuri în care credincioșii îl împărtășesc pe preotul-pastor. Consecințele acestui fapt sînt dezastruoase. Fie că e vorba de catolici sau de protestanți, nu se poate găsi adevărata legătură dintre comunitate și preot. Mișcarea ecumenică a înregistrat aceste stări de lucruri și a căutat să le rezolve, alcătuiind cunoscutul Document de la Lima (B. E. M.), care reprezintă rezultatul unui efort considerabil. Astfel, toate Bisericile au la dispoziție un document care poate fi luat ca bază de discuție. În acest document s-a realizat și un lucru foarte important, și anume că se recunoaște și de către protestanți că preoția este o taină.

Importanța Ortodoxiei rezidă în concepția ei despre preoție, potrivit căreia preotul are un îndoit rol, ca reprezentant al lui Dumnezeu și al comunității. Aceasta exprimă de altfel și contribuția Ortodoxiei la Mișcarea ecumenică.

În a doua parte a expunerii sale, P. C. Părinte rector Dumitru Popescu s-a referit la câteva recomandări ale Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist privitoare la activitatea de formare a viitorilor preoți. Prima grijă este aceea de a forma și dezvolta conștiința preoțească a slujitorilor de mâine. În acest scop se impune sublinierea legăturii dintre Liturghie și preoție. Sfânta Liturghie are un rol deosebit în formarea studenților teologi. Așa cum spunea Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist, dacă în alte Biserici misiunea se privește prin activitatea predicatorială sau activitatea socială, în Biserica Ortodoxă misiunea înseamnă Liturghie, predică și călăuzirea credincioșilor.

A doua preocupare este aceea pentru studiul individual al studenților, organizat cu fiecare an de studiu, o dată pe săptămână, sub controlul cadrelor didactice. Tot pentru sporirea interesului de cercetare și instruire sînt rînduite și lucrări de control în cele două perioade dintre examene.

În al treilea rînd, se impune, în procesul de formare a studenților teologi, atenția față de disciplină, urmărindu-se participarea lor cu regularitate la serviciul divin

de la paraclis, la cursuri și seminarii. De asemenea se va pune un accent deosebit pe educația cetățenească a studenților.

Cuvîntarea P. C. Părinte rector Dumitru Popescu a fost ascultată cu mult interes și a produs deosebită satisfacție celor prezenți la festivitate.

În continuare, corul studenților a prezentat următoarele piese muzicale, religioase și patriotice: *Troparul Pogorîrii Duhului Sfînt*, glas VIII, *Taina creștinătății*, glas V, *Pre Tine, Dumnezeu, Te lăudăm*, glas. VIII, *Republică măreață vatră*, de I. D. Chirescu.

După acest scurt program artistic, a luat cuvîntul *Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist* al Bisericii Ortodoxe Române, care a rostit o vibrantă cuvîntare*.

Cuvîntul *Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist*, așteptat cu viu interes, a fost ascultat, ca întotdeauna, cu deosebită atenție și plăcere, fiind subliniat cu aplauze și constituind un părintesc imbold pentru o activitate cît mai rodnică în Institut, de formare a unor slujitori de nădejde ai Bisericii.

Cu acest înălțător cuvînt de îndemn al *Prea Fericirii Sale* și cu binecuvîntarea patriarhicească, cadrele didactice și studenții vor purcede la munca grea și plină de răspunderi, pentru încă un an universitar.

În acordurile inmului patriarhal, *Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist* și insoțitorii au părăsit aula Institutului, lăsînd în sufletele celor prezenți puternica impresie a unui moment mareț din viața Institutului și a Bisericii noastre.

După festivitate, *Prea Fericitul Părinte Patriarh* și dl. Ion Cumpănașu, președintele Departamentului Cultelor, s-au întretînit cu membrii corpului didactic în cancelaria profesorală, unde s-au discutat probleme legate de buna desfășurare a activității didactice și de educație din Institut (*Pr. prof. dr. NICOLAE NECULA*)

AL V-LEA CONGRES AL TEOLOGILOR BIBLIȘTI ORTODOCȘI (Frankavilla—Grecia, 26—30 octombrie 1988)

Între 26—30 octombrie 1988 a avut loc la Frankavilla, un mic centru bisericesc în partea vestică a Peloponesului, Grecia, cel de al V-lea Congres al teologilor bibliști ortodocși.

Cu binecuvîntarea *Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist*, din partea Bisericii Ortodoxe Române, a Institutelor teologice de la București și Sibiu, au participat la acest congres *Prea Sfîntul Episcop-vicar Damaschin Severineanu*, Pr. prof. *Vasile Mihoc* și Pr. asist. *Constantin Coman*. Lucrările Congresului au fost urmărite și de Diac. drd. Eugen Moraru, aflat pentru studii postuniversitare la Facultatea de Teologie din Atena.

Înainte de a prezenta lucrările celui de-al V-lea Congres socotim potrivit să amintim celelalte patru congrese anterioare și temele lor, precum și pe organizatorii acestora. În felul acesta cititorul își va putea face o oarecare imagine în legătură cu scopul și conținutul acestor întîlniri. De altfel, există o evidentă continuitate între cele cinci congrese, ceea ce constituie un motiv în plus pentru această trecere în revistă a lor.

Primul Congres al teologilor bibliști — pe atunci numai din Grecia — a avut loc în Patmos, între 24—28 septembrie 1975. El a fost inițiat și organizat de profesorii de studiu biblic de la Facultatea de Teologie din Atena. Tema acestuia a fost: *Sfîntul Apostol și Evanghelist Ioan: cărțile lui din Noul Testament și gîndirea lui teologică*.

Al II-lea Congres, de data aceasta organizat de profesorii bibliști de la Facultatea de Teologie din Tesalonic, a avut loc, între 16—21 septembrie 1977, în Creta și a dezbătut tema: *Erezi și eretici în epoca Sfîntului Apostol Pavel*.

Al III-lea Congres al teologilor bibliști a fost organizat de Societatea Greacă de Studii Biblice, înființată între timp și din care făceau parte profesorii de studii Vechiului și Noului Testament de la cele două facultăți de teologie din Grecia și alți specialiști în cercetarea biblică. S-a ținut la Kavala, în apropiere de vechiul Filipi, între 24—28 octombrie 1980, și a avut ca temă: *Biserica din Filipi și Sfîntul Apostol Pavel*.

În fine, al IV-lea Congres a avut loc la Tesalonic, între 25—28 octombrie 1983, organizat tot de Societatea Greacă de Studii Biblice, cu tema: *Traducerea Sfintei Scripturi în Biserica Ortodoxă*. La acest al patrulea congres participau pentru prima dată și reprezentanți ai facultăților de teologie din celelalte Biserici Ortodoxe.

* Cuvîntarea se publică separat (v. pp. 105—114).

Cel de al V-lea Congres al teologilor bibliști ortodocși și-a confirmat denumirea, dat fiind că la lucrările lui, organizate în continuare de Societatea Greacă de Studii Biblice, au luat parte cu referate și comunicări, pe lângă teologii bibliști greci, bibliști din majoritatea Bisericilor Ortodoxe. Au fost astfel prezenți bibliști ortodocși din Bulgaria, Finlanda, Iugoslavia, România, U.R.S.S. și, bineînțeles, Grecia.

Tema generală a congresului a fost: *Faptele Apostolilor — probleme de introducere, exegeză, teologie și viață bisericească*. Această temă a fost tratată în referate și comunicări pe care participanții le-au anunțat în timp util comisiei de organizare. S-a ținut un număr de 17 referate și comunicări, fiecare dintre acestea fiind urmate de discuții.

Dăm mai jos titlurile principalelor referate împreună cu autorii lor :

Sfântul Duh ca institutor al Bisericii, după Faptele Apostolilor — Prof. George Galitis de la Facultatea de Teologie din Atena, președinte al Societății Grecești de Studii Biblice ;

Captivitățile Sfântului Apostol Pavel, după Faptele Apostolilor — Prof. Savvas Agouridis de la Facultatea de Teologie din Atena ;

Probleme de critică a textului în cartea Faptele Apostolilor — Prof. Ioannis Karavidopoulos de la Facultatea de Teologie din Tesalonici ;

Întâlnirea creștinismului cu lumea păgână și iudaică în spațiul grecesc, după Faptele Apostolilor — Prof. Ioannis Galanis de la Facultatea de Teologie din Tesalonici ;

Misiune, slujire, episcopie — contribuția ecleziologică a cărții Faptele Apostolilor — Prof. Petros Vasiliadis de la Facultatea de Teologie din Tesalonici ;

Sinodul apostolic și adunările esenienilor — Prof. G. Gratseas de la Facultatea de Teologie din Atena ;

Cartea Faptele Apostolilor, succesiunea apostolică, preoția harică — Prof. Alexei Osipov de la Academia Teologică din Zagorsk ;

Problema prototipului grec după care s-a tradus cartea Faptele Apostolilor în limbile slavonă și rusă — Pr. prof. Vladimir Sorokin, rectorul Academiei Teologice din Leningrad ;

Prezența femeilor în Faptele Apostolilor — Prof. Ivan Dimitrov de la Academia Teologică din Sofia.

Participanții români au prezentat următoarele referate :

Procedura de conducere sinodală în Biserica primară, după Faptele Apostolilor — P. S. Episcop-vicar Damaschin Severineanul ;

Decretul Apostolic (Fapte 15, 23—29) și valoarea istorică a cărții Faptele Apostolilor — Pr. prof. Vasile Mihoc ;

Faptele Apostolilor și cultul Bisericii — Pr. asist. Constantin Coman.

Cum se poate ușor observa, tematica referatelor a acoperit aproape toate aspectele sau domeniile de cercetare biblică aplicată la cartea Faptele Apostolilor : probleme de introducere, de teologie biblică, de exegeză, de critică a textului, de istorie biblică neotestamentară etc.

După cum este mai mult sau mai puțin cunoscut, una din problemele de fond pe care le pune cartea Faptele Apostolilor cercetării biblice este aceea a istoricității ei. Mare parte din referate a trebuit să se pronunțe într-un fel sau altul în legătură cu această problemă. Întrebarea este în ce măsură Sfântul Evanghelist Luca, în Faptele Apostolilor, face istorie sau teologie. Există păreri, unele au fost exprimate și la acest congres, după care Faptele Apostolilor are o motivație prin excelență teologică, prin urmare o justă exegeză și înțelegere a ei ar trebui să nu caute în ea prea multă istorie, sau, în cazul în care o face, să aibă în vedere că Sf. Luca face istorie numai în măsura în care aceasta îi slujește dezvoltarea sa teologică. Discuțiile care s-au purtat pe această temă au condus la concluzia că Faptele Apostolilor trebuie să fie citită și explicată la două niveluri, unul istoric și unul teologic, unul fiind în slujba celui-lalt. Au fost respinse părerile după care Sf. Luca ar prezenta unele evenimente istorice modificate, în vederea funcțiunii teologice pe care urma să le-o dea în cartea sa. Concluzia finală arată că Sfântul Evanghelist Luca relatează evenimente întru totul istorice, cărora le dă o interpretare teologică, în perspectiva istoriei mântuirii,

care este atât de prezentă în această carte. Referatele și discuțiile au fost edificatoare nu numai în problematica propusă de Faptele Apostolilor ci și în ceea ce privește cercetarea biblică ortodoxă astăzi. Dacă ar fi să luăm pulsul cercetării biblice în spațiul ortodox, fie și numai cum s-a prezentat aceasta la Congresul biblic de la Frankavilla, cred că nu am greși afirmând că studiul biblic ortodox se mișcă în direcția unei duble emancipări, una spre a-și defini o identitate proprie, vis à vis de studiul teologic sistematic, dogmatic, și cealaltă spre a-și defini o identitate proprie vis à vis de studiul sau cercetarea biblică apuseană, eterodoxă. Se constată că în cazul în care în spațiul ortodox apar studii biblice emancipate de sub tutela Dogmaticii, deci cu o notă caracteristică proprie, de cele mai multe ori ele sînt tributare metodelor de cercetare și studiilor biblice apusene. Unii teologi biblici se întrebă dacă nu cumva, în cazul cercetării biblice, ar trebui să dispară coloratura confesională. Considerăm, însă, că acest lucru nu poate fi posibil atît timp cît raportarea noastră la Sfînta Scriptură se face după baze ermineutice diferite. Cercetarea biblică va trebui, fără îndoială, să-și aibă contribuția sa fundamentală la cercetarea teologică sistematică, descifrînd mesajul biblic și expunîndu-l în limbajul teologic contemporan. Aceasta n-o poate face jucînd numai rolul de identificator și furnizor de texte biblice potrivite pentru fundamentarea unei poziții dogmatice sau alta, ci trecînd la o cercetare de conținut a textelor biblice, pentru a descifra, cum am subliniat, înțelesurile adînci și nesfîrșite ale cuvîntului biblic în sine. Or, studiul biblic nu-și poate îndeplini această misiune decît dacă pleacă de la o bază ermineutică sănătoasă, pe care nu i-o pot oferi decît învățătura Bisericii și spiritualitatea acesteia în ansamblul ei. Cu alte cuvînte, pentru ca să-și poată croi un drum propriu în cercetarea teologică, singurul capabil să-i justifice existența, cercetarea biblică ortodoxă va trebui ca, mai întîi, să-și elaboreze o ermineutică biblică ortodoxă minimală, înțelegînd prin ermineutică nu ceea ce se înțelegea prin aceasta în manualele care au circulat și la noi la sfîrșitul secolului trecut și începutul acestuia, ci cadrul teologic, dogmatic, al abordării Sfintei Scripturi, premisele teologice ale cercetării biblice. Necesitatea unei ermineutici biblice ortodoxe ar fi poate prioritatea numărul unu în cercetarea biblică ortodoxă. Acest lucru s-a putut constata și la Congresul biblic de la Frankavilla.

După terminarea lucrărilor a avut loc o ședință de lucru a membrilor Societății Grecești de Studii Biblice la care au participat și delegații străini. În cadrul acestei ședințe s-a exprimat dorința și intenția de a se da societății un caracter panortodox. De asemenea au fost înscrși noi membri. Din partea Bisericii Ortodoxe Române, pe lângă membrii mai vechi — P. S. Episcop Damaschin și Pr. prof. Constantin Cornițescu — au fost înscrși și Pr. prof. Vasile Mihoc și Pr. asist. Constantin Coman.

S-a stabilit ca următorul congres, al VI-lea, să fie organizat peste aproximativ doi ani, de către profesorii de studii biblice de la Facultatea din Tesalonica. (Pr. asist. dr. CONSTANTIN COMAN)

UN NOU DOCTOR ÎN TEOLOGIE

P. C. Preot Dănuț Manu

Anul universitar 1988—1989 a început deosebit de fructuos pentru Institutul Teologic din București, printre numeroasele manifestări numărîndu-se și susținerea publică a unei teze de doctorat, joi 13 octombrie 1988, și, totodată, decernarea oficială a titlului de «*doctor în teologie*» autorului acesteia, P. C. Preot Dănuț Manu.

Lucrarea prezentată ca teză de doctorat la catedra de Istoria bisericească universală, în cadrul secției istorice, are următorul titlu: *Importanța sinoadelor răsăritene din secolul al XVII-lea pentru unitatea Ortodoxiei*, publicată în revista «Ortodoxia» nr. 3/1987, p. 25—104 și nr. 4/1987, p. 31—89.

Conform prevederilor regulamentare, Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist a desemnat o comisie examinatoare, formată din următorii membrii: P. C. Pr. prof. dr. Dumitru Popescu, rectorul Institutului Teologic din București și președintele comisiei; P. C. Arhidiacon prof. dr. Constantin Voicu, rectorul Institutului Teologic din Sibiu; P. C. Pr. prof. dr. Alexandru Ciurea, profesor onorar la Institutul Teologic din Bucu-

rești; P. C. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu de la Institutul Teologic din Sibiu; P. C. prof. dr. Viorel Ioniță, P. C. prof. dr. Ștefan Alexe și dl. prof. dr. Emilian Popescu, de la Institutul Teologic din București. Au participat cadre didactice, doctoranzi, studenți teologi și alți invitați.

P. C. Părinte rector Dumitru Popescu a rostit cuvîntul de deschidere a examenului pentru obținerea celui mai înalt titlu academic al Institutului Teologic din București.

Întrucît lucrarea a fost elaborată sub îndrumarea regretatului Pr. prof. dr. Ioan Rămureanu, trecut la cele veșnice cu puțin timp în urmă (27 septembrie a.c.), s-a fiinut un moment de reculegere în memoria sa.

P. C. Pr. prof. dr. Viorel Ioniță, profesor de Istoria bisericească universală la Institutul Teologic din București, a fost desemnat să dea citire referatului de specialitate al tezei de doctorat, alcătuit de Pr. prof. dr. Ioan Rămureanu, referendul principal al lucrării, după care candidatul a fost examinat, pe rînd, de membrii comisiei: P. C. Pr. prof. Dumitru Popescu, P. C. Pr. prof. Viorel Ioniță, P. C. Pr. prof. Alexandru Ciurea, Dl. prof. Emilian Popescu, P. C. Pr. prof. Mircea Păcurariu, P. C. Arhidiacon Constantin Voicu și P. C. Pr. prof. Ștefan Alexe.

La întrebările puse, candidatul la titlul de «doctor în teologie» a răspuns prompt dovedind o bună pregătire în domeniul Istoriei bisericești universale.

În urma deliberării comisiei examinatoare P. C. Preot Dănuț Manu a fost declarat al 62-lea «doctor în teologie», cu media 9,07, calificativul «foarte bine».

După depunerea jurămîntului de credință față de Sfînta noastră Biserică, pe Sfînta Evanghelie și Sfînta Cruce, a luat cuvîntul P. C. Părinte rector Dumitru Popescu, care, în calitate de președinte al comisiei examinatoare, l-a felicitat pe noul doctor în teologie urîndu-i deplin succes și binecuvîntarea Bunului Dumnezeu atît în activitatea sa pastoral-misionară, cît și în cea de cercetare teologică.

Profund emoționat, P. C. Pr. Dănuț Manu a luat cuvîntul, rugînd pe P. C. Părinte rector Dumitru Popescu să transmită Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist, care a binevoit să aprobe publicarea tezei de doctorat într-una din revistele centrale ale Bisericii Ortodoxe Române și susținerea examenului pentru obținerea celui mai înalt titlu al Institutului Teologic din București, acela de «doctor în teologie», sentimentele sale de profundă recunoștință și aleasă mulțumire. În continuare a mulțumit membrilor comisiei examinatoare, care s-au dovedit obiectivi și exigenți în problemele teologico-istorice discutate cu privire la subiectul aprofundat în teza de doctorat. Totodată, P. C. Pr. Dănuț Manu, cu emoție firească, a mulțumit și tovarășei sale de viață, căreia îi datorează o mare parte din succesul elaborării și susținerii tezei de doctorat. În încheiere, a mulțumit întregii asistențe pentru participarea la acest examen, angajîndu-se că va fi un adevărat preot al Mîntuitorului Hristos, cu dragoste față de oameni, față de popor, străduindu-se totodată să realizeze mai mult pe planul cercetării teologice, pentru a onora titlul de «doctor în teologie», conferit de o comisie examinatoare exigentă.

P. C. Pr. Dănuț Manu s-a născut la 20 august 1947 în comuna Roseți, județul Călărași, ca fiu al preotului Ioan Manu și al presviterii Maria. Școala primară a urmat-o în localitatea Mag-Sibiu, iar clasele V—VII la «Școala de aplicație» din Cîmpulung-Muscel. După ce a absolvit cursurile Seminarului Teologic din București, în iunie 1966, și cursurile de licență ale Institutului Teologic din București, în anul 1970, l-a urmat, între anii 1970—1973, pe cele pregătitoare pentru doctoratul în teologie la secția istorică, specialitatea principală: Istoria bisericească universală. Și-a susținut examenul oral aprofundat de admisibilitate în noiembrie 1975. Între anii 1975—1978 a funcționat ca profesor de Istoria Bisericii Ortodoxe Române, la Seminarul Teologic din orașul Curtea de Argeș. Între anii 1978—1979 a beneficiat de o bursă din partea Vaticanului la Facultatea de Teologie din Louvain la Neuve (Belgia), unde a încheiat redactarea tezei de doctorat.

În 1972 s-a căsătorit cu Polixenia Bănică, funcționară, și au doi copii. La 21 noiembrie 1972 a fost hirotonit preot pentru parohia Capu-Piscului din protoieria Cîmpulung-Muscel. La 23 decembrie 1985 a fost transferat la Biserica Domnească din orașul Cîmpulung, unde își desfășoară și în prezent activitatea liturgică și pastoral-misionară. (Drd. LIVIU STOINA)

IN MEMORIAM

Preotul profesor dr. IOAN RĂMUREANU

(1910—1988)

În dimineața zilei de marți, 27 septembrie 1988, inima blândă și bună a Pr. dr. Ioan Rămureanu, profesor onorar al Institutului teologic universitar din București, a încetat să mai bată. Această moarte fulgerătoare surprindea încă în plină activitate pe unul dintre cei mai sirguitori cercetători în domeniul istoriei eclesiastice românești și universale și renumit profesor de teologie.

Născut primul din cei patru copii ai unei familii de agricultori, pe nume Pulpea Ioan și Filofteia, din satul Slănic, comuna Domnești, jud. Muscel, rămas orfan de tată, care căzu jertfă eroică în războiul pentru întregirea neamului, tânărul Ioan Pulpea, ce avea să-și schimbe, la 15 ianuarie 1956 numele în Ioan Rămureanu, și-a început pregătirea teologică la Seminarul «Miron Patriarhul» din Cimpulung-Muscel (1922—1930) și și-a desăvârșit-o la Facultatea de teologie din București, unde la 22 decembrie 1934 obține titlul de licențiat în teologie pe baza tezei intitulată «Părinți și scriitori bisericești, călători în primele trei secole».

Urmează o perioadă de pregătire a doctoratului la Facultatea de teologie protestantă din Paris (1935—1936), apoi la Universitatea din Strasbourg (1936—1937), iar în anul universitar 1937—1938 frecventează cursurile Facultății de teologie din Atena. Reîntors în țară, își desăvârșește studiile publicînd și susținînd, în 1942, teza de doctorat în teologie, intitulată: «Lupta împăratului Iulian împotriva creștinismului» și frecventînd, între 1943—1948 cursurile Facultății de litere și filozofie din București, obține titlul de licențiat în limbi clasice.

Între 1932—1939, tânărul student teolog Ioan Pulpea-Rămureanu a activat, cu întreruperi, în postul de cîntăreț bisericesc la Biserica Sf. Mina-Vergu din București, iar între 1936—1939 ca profesor de religie la diferite licee din București, Constanța și Pitești. Cu data de 1 octombrie 1939 începe activitatea la Facultatea de teologie, pe care o continuă la Institutul teologic universitar din București, pînă la pensionare, la cerere, cu data de 1 iunie 1977, după cum urmează: 1939—1949 asistent la Catedra de Istorie bisericească universală; 1949—1956, lector de limba latină și scurtă vreme de limba franceză; 1956—1959 iarăși asistent la secția istorică, din 1959 profesor agregat, iar din 1965 profesor titular la Catedra de Istorie bisericească universală.

S-a căsătorit, la 19 octombrie 1939, cu tînăra Elena Țicu și au avut împreună trei băieți, dintre care numai doi au rămas în viață: Adrian-Ioan și Eugen-Alexandru. A fost hirotonit diacon la 6 decembrie 1939 și preot la 10 martie 1957, iar în 1962 a fost ridicat la rangul de iconom stavrofor.

În urma activității sale de cercetare în domeniul istoriei eclesiastice, Preotul profesor Ioan Rămureanu a publicat o serie de studii, prin care a abordat toate marile teme din domeniul său de specializare, cum au fost: cinstirea icoanelor în primele trei secole; Sinodul I Ecumenic; tulburările provocate de arianism în secolul al IV-lea și răspîndirea creștinismului la Dunărea de Jos; Sinodul II Ecumenic; apariția și răspîndirea monofizismului; încreștinarea slavilor și a ungarilor; situația

Patriarhiei Ecumenice după 1453; Conciliul II Vatican; situația actuală a Bisericilor ortodoxe ș.a.

Preotul profesor Ioan Rămureanu a studiat evenimentele din Istoria bisericească universală nu în mod izolat, ci le-a privit din perspectiva istoriei noastre naționale, aducând astfel și o valoroasă contribuție la cunoașterea trecutului nostru cultural-bisericesc.

Între lucrările publicate de către Pr. prof. Ioan Rămureanu se evidențiază apoi volumul privind «Actele martirice», editat în anul 1982 în colecția «Părinți și scriitori bisericești». Cu acest prilej erau publicate, pentru prima oară în volum, actele martirice traduse în românește, valoroase documente de istorie și spiritualitate creștină din primele veacuri ale Istoriei Bisericii.

Un alt domeniu în care s-a evidențiat răposatul profesor Ioan Rămureanu a fost acela al editării de manuale pentru studenții teologi. A editat, astfel, împreună cu P. C. Pr. prof. Teodor Bodogae și cu regretatul Pr. prof. Milan Șesan, volumul I al manualului de Istorie bisericească universală pentru Institutele teologice, în două ediții: 1975 și 1986; în aceeași formație a pregătit pentru tipar volumul al II-lea; iar singur a întocmit un manual de Istorie bisericească universală pentru seminariile teologice, aflat în prezent sub tipar. Se poate spune, pe drept cuvânt, că deși moartea l-a surprins pe Pr. prof. Ioan Rămureanu în plină efervescență creatoare, el și-a înscris totuși numele între personalitățile de frunte ale teologiei românești (vezi Pr. asist. dr. Viorel Ioniță, *Pr. prof. dr. Ioan Rămureanu, la aniversarea a 70 de ani de la naștere*, în rev. «Studii teologice», seria a II-a, XXXII (1980), nr. 7—10, p. 750—761).

Prohodirea Pr. prof. dr. Ioan Rămureanu s-a făcut în ziua de vineri, 30 septembrie 1988, la Paraclisul Sf. Ecaterina al Institutului Teologic Universitar din București. Impresionantul sobor de preoți și diaconi a fost condus de către P. S. Episcop Vasile Tîrgovișteanul, vicar patriarhal. Alături de familia îndoliată a mai participat un mare număr de colegi, prieteni și cunoscuți ai răposatului. Răspunsurile la slujbă au fost date de un grup de studenți teologi, sub conducerea studentului Barnea Alexandrel din anul III.

Seria cuvintărilor a fost deschisă de către P. S. Episcop Vasile Tîrgovișteanul, care a creionat în câteva trăsături personalitatea celui răposat și a transmis familiei condoleante din partea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. A urmat la cuvînt Pr. prof. dr. Viorel Ioniță, urmașul la catedră al Pr. prof. Ioan Rămureanu, care a expus pe larg viața și activitatea înaintașului său, omagiind pe răposat în numele profesorilor, doctoranzilor și al studenților Institutului Teologic Universitar din București.

În numele Institutului Teologic Universitar din Sibiu a vorbit P. C. Pr. prof. dr. Ilie Moldovan, iar în numele foștilor colegi de școală P. C. Pr. protopop Constantin Dejan din Pitești, aducînd Pr. prof. dr. Ioan Rămureanu un ultim omagiu.

Moartea fulgerătoare a Părintelui profesor Ioan Rămureanu a lăsat nu numai o tristețe adîncă în sufletele celor care l-au îndrăgit, sau o durere amarnică în inimile celor care l-au iubit, ci și un mare gol în rîndurile teologilor români.

Veșnică să-i fie pomenirea. (Pr. prof. dr. VIOREL IONIȚĂ)

NOTE BIBLIOGRAFICE

Sf. Grigorie cel Mare (Dialogul), *Cartea regulii pastorale*, traducere de Pr. prof. dr. Alexandru Moisiu, Editura Centrului mitropolitan-Sibiu, 1987, 216 p.

Lucrarea preotească este, după cum știm, o misiune deloc ușoară, care reclamă însușiri intelectuale și morale deosebite, pregătire cât mai temeinică și multilaterală, putere de dăruire, implicare totală, cu întreaga ființă, din partea celor ce o îmbrățișează.

În sprijinul acestei lucrări vin și multe materiale apărute în revistele noastre bisericești, precum și cărțile special tipărite în acest scop (ca de pildă îndrumătoarele bisericești, misionare și patriotice). Un loc aparte ocupă, în acest sens, lucrarea: *Despre preoție*, tipărită cu binecuvântarea P. F. Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. În această carte sînt reeditate într-un singur volum: *Tratatul despre preoție* al Sf. Ioan Gură de Aur, *Cuvînt de apărare pentru iuga din Pont sau «Despre preoție»*, de Sf. Grigorie de Nazianz și *Cuvînt despre preoție*, de Sf. Efreim Sirul.

Ca o completare fericită a volumului mai sus amintit se înscrie și lucrarea: *Cartea regulii pastorale* sau *Cartea grijii pastorale* a Sfîntului Grigorie cel Mare sau Dialogul, apărută la Centrul mitropolitan din Sibiu, în 1987, cu binecuvîntarea I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului.

Lucrarea este tradusă de Pr. prof. onor. dr. Alexandru Moisiu, care semnează titlul Cuvîntul înainte, cît și prezentarea ei.

După cum se arată în manualul de Patrologie (București, 1956, p. 320), Sf. Grigorie a fost numit cel Mare, pentru spiritul său de organizator, înăuntrul Bisericii, pentru marile sale reforme, pentru lucrarea sa misionară în Anglia și pentru deosebitul rol politic pe care l-a jucat în vremea sa. «Dialogul» s-a numit pentru lucrarea sa aghiografică: *Dialoguri despre viața și minunile Părinților italieni*, în patru cărți.

În studiul introductiv: «Viața și opera Sf. Grigorie cel Mare» (p. 9—26), traducătorul — cunoscut preotimii noastre nu numai din anii îndelungați în care a funcționat ca profesor la Institutul Teologic Universitar din Sibiu, ci și prin multele și variatele studii și articole pe care le-a publicat în presa noastră bisericească — arată că Sf. Grigorie cel Mare s-a născut în jurul anului 540 d.Hr., într-o familie senatorială, care stăpînea în Roma un mare palat, pe locul căruia se află astăzi o biserică.

Mama sa, Silvia, cinstită ca sfință de Biserică, asemenea altor mame de sfinți și bărbați mari ai Bisericii (Antuza, a Sf. Ioan Gură de Aur; Monica, a Fer. Augustin etc.), i-a dat o profundă educație creștină, care îl va determina să părăscască funcția de prefect al Romei, în care ajunsese, și, transformîndu-și casa în minăstire, să se dedice slujirii bisericești, fiind hirotonit preot de către episcopul de atunci al Romei, Pelagiu al II-lea. Acesta îl trimite ca reprezentant al său la Constantinopol, între anii 579—585, perioadă în care a redactat și Sfînta Liturghie a Darurilor mai înainte sfințite, care îi poartă numele și care se slujește în Postul Sfîntelor Paști. Deși a încercat să se sustragă, în anul 590 este hirotonit episcop al Romei, avînd a păstori în condiții cît se poate de grele: atacuri ale goților și longobarzilor, calamități naturale, foamete etc.

În acest context a fost alcătuită, alături de alte lucrări, *Liber regulae pastoralis* (Cartea regulii sau grijii pastorale) «dedicată lui Ioan, episcopul Ravenoi, care l-a dojenit pe Sf. Grigorie că ar fi voit să fugă, ascunzîndu-se de răspunderea conducerii pastorale» (p. 14).

Ca și la Sf. Ioan Gură de Aur, sau ca la Sf. Grigorie de Nazianz, *Cartea regulii pastorale* este izvorîită dintr-o conștiință profund creștină, dintr-o convingere preotească adîncă.

Semnăind preoților noștri, îndeosebi celor care nu și-au procurat-o, această lucrare, care a apărut inițial în revista «Mitropolia Ardealului», nr. 1—3 și nr. 10—12/1977 și 4—6/1979, de la început trebuie să spunem că ea nu se oprește atât asupra sublimității preoției, cât mai ales asupra modului concret de a lucra al preotului, asupra diverselor ipostaze pe care le cunoaște activitatea păstorului de suflete, asupra a ceea ce face ca această să fie cu adevărat, în felul ei, «unică și originală» (p. 15).

Lucrarea are patru părți. În prima (p. 27—43), intitulată «Calitățile necesare păstorului de suflete», autorul, disculpându-se în fața episcopului Ioan de Ravena, arată motivul care a dus la alcătuirea cărții: «Am voit să-ți arăt cu toată sinceritatea tot ce cuget cu privire la greutățile și importanța slujbei de păstor. Mi-ar plăcea ca cei ce nu o au să nu o dofească cu nechibzuință, iar cei care au primit-o cu nesocotință să aibă o teamă sfântă de dobândirea ei» (p. 27).

În cele 11 capitole ale acestei prime părți Sf. Grigorie cel Mare justifică afirmații similare celor de mai sus, arătând cum «mulți, sub pretextul slujbei pastorale, râvnesc să afle în Sfânta Biserică cinste și slavă, doresc să fie considerați ca învățători, voiesc să se înalte peste ceilalți» (p. 29). Aceștia, care «conducerea sufletelor mai degrabă o răpesc decît o merită», «nu vor putea să-și îndeplinească cu demnitate slujba de păstor pe care au primit-o», preoții răi constituind, după spusa Domnului prin profetul Osea (5, 1), «lațul pierzaniei poporului meu» (p. 31).

«Disprețul parvenirii — subliniază Sf. Grigorie cel Mare — și curajul în nenorociri, dorirea bunurilor lăuntrice, sînt condițiile indispensabile pentru cel ales să devină model de viață pentru alții» (p. 42), pentru că «nu poate pretinde să steargă faptele rele ale altora acela pe care-l mai stăpînesc păcatele proprii» (p. 47).

Partea a II-a a lucrării (p. 48—86) se ocupă de «Viața păstorului». Tot în 11 capitole, se dau o seamă de sfaturi practice pentru cei care «au ajuns la demnitatea de păstori». Un prim sfat este acela ca «păstorul de suflete să fie curat în gînduri». «Mîna care are datoria de a șterge murdăriile — arată Sf. Grigorie — trebuie să se șilească să fie curată pentru ca să nu murdărească mai mult ceea ce șterge» (p. 49). Păstorul de suflete — după spusa Sf. Grigorie cel Mare — mai trebuie să fie «folositor la vorbă» (p. 53), adică «să cumpănescă și să observe cu o mare grijă și control de sine ce trebuie să vorbească, pentru ca nu cumva, avîntîndu-se în chip neorînduit în vorbă, să ducă în greșală inimile credincioșilor» (p. 55). Se mai cuvine păstorului de suflete «să fie prieten prin smerenie cu cei buni și să se împotrivescă prin rîvna dreptății păcatelor celor răi» (p. 60), din care motiv nu este bine să creadă «că este așa cum spun alții, atunci cînd credincioșii îl supraapreciază. Poruncind altora, ar putea crede «că știe mai multe decît toți ceilalți» (p. 62), bun conducător fiind numai acela «care stăpînește mai mult peste patimi decît peste frați» (p. 64). În acest sens Sf. Grigorie dă un foarte potrivit sfat, cînd scrie: «Păstori trebuie să aibă o grijă neîncetată ca, cu cit observă că se lățește și crește puterea lor, cu atît să o înfrîneze în inima lor» (p. 65). Ideea este sprijinită pe texte biblice, Sf. Grigorie cel Mare apelînd la Sf. Scriptură aproape în fiecare pagină a cărții sale.

«Păstorului de suflete nu trebuie să-i scadă grija față de viața lăuntrică din cauza activităților exterioare» — sfătuiește iarăși autorul sfînt — dar, «cu toate acestea, să nu renunțe la datoria de a se îngriji de lipsurile din afară din dorința de a cultiva viața lăuntrică» (p. 67).

De asemenea, trebuie avut în vedere «ca nu cumva credincioșii să-l admire și să-l vorbească mai mult pe păstor decît Adevărul» (p. 73), căci «este un dușman neîmpăcat al lui Dumnezeu acela care prin faptele cele bune pe care le face doarește să fie iubit el de credincioși în locul lui Dumnezeu» (p. 74). Și iarăși: «Nu trebuie să existe lucru care să ardă mai tare și să chinuiască sufletul unui păstor decît rîvna pentru Dumnezeu» (p. 82). «Necușmata meditare» la cuvîntul lui Dumnezeu este alt sfat al Sf. Grigorie pentru slujitorii bisericești dintotdeauna.

Partea a III-a a lucrării pe care o semnalăm este cea mai exinsă (p. 87—207). Intitulată: «Pastorală învățăturii și a îndreptării», această parte are 40 de capitole, abordând aspecte practice din cele mai variate din lucrarea pastorală. Sf. Grigorie cel Mare se ocupă aici de atitudinile față de diversele categorii de credincioși indicînd pe scurt «metodele cu care să fie îndreptată fiecare situație în parte».

Așa de pildă «cei invidioși trebuie să fie sfătuiți să vadă cît sînt de orbi atunci cînd se întristează din pricina că altora le merge bine și se topesc fiindcă alții se veselesc. Cît sînt de nefericiți aceia care devin mai răi, pentru că alții au devenit buni» (p. 108). De aceea «cei invidioși trebuie lămuriți să cunoască la cît de adîncă cădere, aducătoare de ruină, se dau pradă» (p. 109).

Adresîndu-ne celor bolnavi, relevă Sf. Grigorie, este necesar să le reamintim că «suferința trupească... este în stare să readucă pe om la cunoașterea de sine și să-i amintească slăbiciunile lui, de care în vremea sănătății prea adesea uita», suferința devenind astfel mijloc 'de mintuire, pentru că «trupul apăsător prin suferință îi arată sufletului pe Dumnezeu» (p. 116). De asemenea, durerile fizice «readuc în minte, în tăcerea întristării, amintirea păcatelor noastre și revine înaintea ochilor noștri tot răul pe care l-am săvîrșit» și în felul acesta «răul fizic ne face să simțim, înăuntru, o durere mai mare pentru greșeala pe care am săvîrșit-o» (p. 118). Dacă și în urma unor astfel de încercări unii rămîn totuși neînduplecați, aceștia trebuie sfătuiți «prin indemnuri pline de dragoste» (p. 121), pentru că adesea «diamantul dur, pe care nu-l poate tăia nici fierul, se dizolvă în schimb în puțin sîngă de țap» (p. 121).

Sf. Grigorie cel Mare încheie șirul acestor sfaturi practice privitoare la păstoriarea atîtor categorii de credincioși cu capitolul intitulat: «Despre faptele și cuvintele propovăduitorului», din care reținem indemnuri de asemenea de mare actualitate, cum sînt acestea: «Propovăduitorii trebuie să arate drumul credincioșilor mai mult prin viața lor curată, decît să le arate prin cuvinte drumul pe care trebuie să-l urmeze, adică fiecare trebuie să vorbească mai mult cu faptele sale decît prin cuvintele sale... Înainte de toate ei înșiși (propovăduitorii) trebuie să fie treji cu fapte pilduitoare și vor putea astfel să determine și pe alții la o viață bună... Să se lăvească ei înșiși cu aripile gîndurilor bune, îndreptînd cu un aspru examen de conștiință moleșeala cea dăunătoare și zadarnică... Mai întîi să caute să ispășească prin lacrimi propriile lor greșeli și abia apoi să arate greșelile altora» (p. 207).

Partea a IV-a a lucrării pe care o prezentăm, avînd un singur capitol, este intitulată: «Calitățile și smerenia predicatorului», în care, printre altele, este abordată situația, de asemenea întîlnită în viața unor păstori de suflete, cînd aceștia, furați de unele succese oratorice, pot ajunge «la trufie», căci «vicleanul înșelător... îi aduce aminte (păstorului sufletesc) de tot binele săvîrșit și îl face trufaș în cugetul său, ca și cînd ar fi cel mai bun dintre toți».

Traducerea lucrării pe care am încercat s-o prezentăm preoților noștri s-a făcut după colecția Migne, Patres Latini, tom. 77, col. 14—128, apelîndu-se și la lucrarea: *Ausgewählte Schriften des heiligen Gregorius des Grossen*, übers. Th. Kranzfelder Krempten Kösel, 1873/4, Bibl. der Kirchengväter, vol. I, precum și la lucrarea lui Armando Candelaresi: *La Regola pastorale*, Ediz. Paoline, Ancona-Alba, 1966. Asupra calității acestei traduceri se vor pronunța desigur specialiștii. Cei ce vor zăbovi însă asupra ei își vor da seama că ea este destul de limpede, cursivă, astfel că ideile Sf. Grigorie cel Mare au fost redată, credem, destul de fidel. Sînt idei prin care marele ierarh s-a făcut vrednic de «cetatea cerească», bucurîndu-se «în corturile cerești», cum spune condacul de la sfîrșitul Sf. Liturghii a Darurilor mai înainte sfînte.

Se cuvine să subliniem totodată că P. C. Pr. onor. Alex. Moisiu, care și-a luat osteneala traducerii *Cărții regului pastorală*, a făcut un mare serviciu Bisericii noastre, slujitorilor ei, care găsesc și în această lucrare noi îmbolduri, noi lumini și puteri pentru o păstorație cît mai rodnică, cît mai ziditoare, potrivit exigentelor vremurilor pe care le trăim. (*Athid. GH. PAPUC*)

R É S U M É S

Editorial: Hommage à la personnalité du voïvode Constantin Brancovan, par Sa Béatitude Teoctist, Patriarche de l'Eglise Orthodoxe Roumaine.

Cet article, signé par Sa Béatitude le Patriarche Teoctist, rend hommage à la personnalité du voïvode Constantin Brancovan, à l'occasion du tricentenaire de son élévation sur le trône de la Valachie. En tant qu'une des figures les plus importantes de notre passé, Constantin Brancovan symbolise, par ses actions et réalisations durant son règne le long de plus de 25 années, l'époque d'éclat de l'esprit roumain. En ce qui concerne la politique extérieure, le voïvode a instauré un style qui lui a été caractéristique, un style d'équilibre pacifique, ayant mis en valeur de la manière la meilleure possible l'aspiration traditionnelle du peuple roumain vers la paix, c'est-à-dire de n'utiliser l'arme que seulement en cas de nécessité de se défendre.

Ensuite, Sa Béatitude relève les mérites de notre voïvode dans le domaine de la politique intérieure, en soulignant qu'il a fait de sa cour royale à Bucarest le centre de ses actions politiques qui visaient les intérêts de toutes les trois principautés roumaines. Mais le voïvode auquel on rend hommage doit sa renommée, dans le cadre de notre histoire nationale, surtout aux efforts infatigables qu'il a faits pour le développement de la culture roumaine, en érigeant certains sanctuaires, en restaurant d'autres, en appuyant et encourageant l'activité typographique et en portant soins aux écoles. Parmi les livres qui ont été imprimés le long de son règne beaucoup en ont été envoyés «en cadeaux» non seulement en Transylvanie et en Moldavie mais à peu près dans tout le monde chrétien orthodoxe. Toutes ces bonnes oeuvres fécondes faites en vue du bien-être de son pays et de son peuple il les a scellées par le martyre de soi même et de ses fils et beaux-fils.

En concluant, Sa Béatitude souligne que notre Eglise se joigne pieusement, elle aussi, au peuple roumain tout entier à rendre hommage au grand voïvode de la Valachie car Constantin Brancovan a fait de son mieux pour défendre et garder sa foi — qui était aussi celle de notre Eglise — au prix de sa propre vie, agissant de telle sorte que l'Eglise de Valachie a pris un essor sans pareil jusqu' alors.

La première Epître de St Paul à Timothée. Introduction, traduction et commentaire, par le P. Sabin Verzan, thèse de doctorat (suite).

La deuxième partie de cet ouvrage commence par présenter certains dangers qui menacent la quiétude et la paix de l'Eglise en périlant par là le salut des fidèles à l'avenir, avenir qui, sans être précisé, nous apparaît très proche.

Etant donné que l'Apôtre Saint Paul écrit sur des événements qui appartiennent à l'avenir, il précise qu'il avait pris connaissance de leur avènement par le Saint Esprit: «L'Esprit le dit expressément» (4, 1) écrit-il pour mettre en lumière l'assistance que le Saint Esprit donne à l'Eglise et à ses serviteurs qu'il munit du don de la prémonition. L'apostasie qui apparaîtra chez certains membres de l'Eglise ira de pair avec l'adhésion aux faux enseignements des démons et des esprits trompeurs. Les enseignements mensongers ont pour origines les attitudes hypocrites caractérisées d'un faux rigorisme. Les faux enseignements de ces «imposteurs hypocrites, marqués au fer rouge dans leur propre conscience» (4, 2) consisteront dans l'interdiction du mariage et de l'usage de certains aliments, «que Dieu a créés pour être pris avec action de grâces par les croyants et ceux qui ont connu la vérité» (4, 3). Les paroles mêmes de l'Auteur Saint comprennent à la fois tant la condamnation que la motivation de la réfutation de telles doctrines dommageables et sans fondement, L'Apôtre des Gentils saisit cette occasion pour exposer l'enseignement chrétien sur la valeur

et la destinée de la création toute entière : « Tout ce que Dieu a créé est bon et rien n'est à proscrire si on le prend avec action de grâces » (4, 4).

Bien qu'après le péché originel la création toute entière eût été elle aussi « assujettie à la vanité, par l'oeuvre du Christ elle sera libérée de l'esclavage de la corruption, pour connaître la glorieuse liberté des enfants de Dieu » (Rom., 8, 20—21). Le signe visible, sensible de cette libération de la création de l'esclavage de la corruption est la célébration de l'office de sanctification de toutes les choses appartenant à la création. « Car la création est sanctifiée par la parole de Dieu et la prière » (1 Tim., 4, 5).

L'enseignement que l'Apôtre expose dans cette partie de l'Épître (4, 1—5) doit devenir partie intégrante de la prédication des ministres de l'Église. La permanente reprise de tels thèmes par lesquels l'enseignement orthodoxe est défendu dans la prédication du prêtre est un critère fondamental de l'appréciation de son activité : « En exposant cela aux frères, tu sera un bon serviteur de Christ Jésus » (4, 6).

Autant le serviteur de l'Église se plongera profondément dans l'étude et la connaissance de la bonne doctrine, autant il devra fuir « les doctrines vaines, les fables impies, les contes de vieille femme » des faux apôtres. Dans l'armement du serviteur de l'Église en vue de la lutte contre les fausses doctrines, un rôle particulièrement important ont la conduite morale irréprochable, cette conduite-là distinguée, marquée d'une foi inébranlable, la célébration des actes liturgiques avec une piété, une implication et une participation totales de son âme, autant de signes visibles des convictions religieuses du prêtre : « Exerce-toi à la piété » (4, 7) dit l'Apôtre Saint Paul. Pour faire sienne la piété, pour se l'approprier structurellement, le prêtre doit exercer journellement un autocontrôle de ses attitudes, manifestations et actes. Cet incessant effort, partie intégrante du service sacerdotal, est pleinement récompensé parce que « la piété a la promesse de la vie présente et de la vie à venir » (4, 8). Cette application obstinée du prêtre a comme fondement et motivation son espoir « dans le Dieu vivant qui est le Sauveur de tous les hommes » (4, 10).

Ce qui suit dans le texte de l'Épître, constitue un code des devoirs toujours valables que le serviteur de l'Église est tenu à accomplir dans sa vie car il se distingue des autres chrétiens non seulement par la grâce du sacerdoce dont il s'est fait dépositaire par le Sacrement de l'imposition des mains, mais aussi par son entière conduite qui doit devenir model à suivre par tous ses ouailles (4, 12).

Des exigences spéciales exprime l'Apôtre des Gentils en ce qui concerne l'instruction théologique du prêtre (4, 13).

Un texte capital pour mettre en évidence l'existence de l'épiscopat à l'époque apostolique est constitué des mots que l'Apôtre des Gentils adresse à Timothée : « Ne néglige pas la grâce qui est en toi, qui t'a été accordée par prophétie avec l'imposition des mains du collège des presbytres » (4, 14).

Les exhortations que Timothée reçoit dans cette partie de l'Épître (4, 12—14), ont un caractère permanent alors que leur application dans sa vie se met en évidence par « ses progrès manifestés à tous » (4, 15). L'accomplissement des exhortations de l'Apôtre est pour Timothée la condition de son propre salut et du salut de ses ouailles (4, 16).

Au début du chapitre 5 de l'Épître, Timothée est instruit comment il doit se présenter devant ses ouailles chaque jour en tenant compte des situations concrètes dans lesquelles il pourrait se trouver en tant que pasteur de toutes les catégories des fidèles à Ephèse.

A propos de l'attitude qu'il doit avoir vis-à-vis des vieillards l'Apôtre Saint Paul établit des principes, comme suit : « Ne rudoie pas un vieillard, mais exhorte-le comme un père, les jeunes gens comme des frères, les femmes âgées comme des mères, les jeunes-filles comme des soeurs, en toute pureté » (5, 1—2).

Une longue section de l'Épître (5, 3—16) est consacrée au problème plus complexe des veuves. Un premier conseil de l'Apôtre à ce propos est : « Honore les veuves, les vraies veuves » (5, 3). Dans les versets suivants, l'Apôtre explique ce qu'on doit comprendre par « une vraie veuve » à laquelle l'Église doit accorder son assistance matérielle.

Le chant liturgique dans la Sainte Ecriture et la Sainte Ecriture dans les hymnes de l'Eglise Orthodoxe, par le Prof. dr. Sebastian Barbu-Bucur.

En relevant, tout d'abord, le fait que dans la vie de l'humanité la musique a eu et a une importance fondamentale, sa puissance expressive dépassant de loin celle des autres arts, l'auteur souligne ensuite que la Sainte Ecriture, les Docteurs de l'Eglise et les grands sages et philosophes du monde démontrent sans peine aucune que la musique élève l'âme vers Dieu. Ensuite, après que l'on présente les différentes aspects du chant culturel liturgique dans l'Ancien Testament, on met en évidence que dans l'Eglise chrétienne le chant culturel a constitué dès le début déjà un moyen structurel des services divins publics ainsi que dans la glorification individuelle de Dieu.

On relève en même temps que la musique culturelle et l'hymnographie judaïques ont constitué les éléments primordiaux dont sont nées la musique liturgique et l'hymnographie chrétiennes. L'auteur précise aussi que toute l'hymnographie de l'Eglise chrétienne en général et orthodoxe en particulier a pour source la Sainte Ecriture, bien que peu de texte scripturaux sont chantés comme tels dans le culte.

La deuxième partie de cette étude est consacrée à démontrer combien dépendants de la Sainte Ecriture sont tous les offices du service divin publique de l'Eglise orthodoxe, à partir des moins importants jusqu'aux plus importants, en culminant avec la Sainte Liturgie.

La contribution du P. prof. dr. Vasile Mitrofanovici au développement des disciplines de la Théologie pratique, par le P. prof. dr. Nicolae Neclău.

L'auteur se propose d'hommager la personnalité du prêtre professeur docteur Vasile Mitrofanovici, qui a mené son activité à l'ancienne Faculté de Théologie de Tchernovtsy. Après avoir fait une esquisse biographique, l'auteur de cette étude présente les principaux travaux et ouvrages du P. Prof. V. Mitrofanovici. Ses écrits, imprimés pendant sa vie ou après sa mort, ont constitué de vrais traités de théologie, uniques dans ce temps-là, à partir desquels ont apparus certaines disciplines qui allaient devenir fondamentales dans le cadre de notre enseignement théologique.

Tous ses ouvrages désignent leur auteur comme un savant passionné, érudit, compétent, attaché à la cause du progrès de la théologie orthodoxe roumaine et plus particulièrement des disciplines de la section de théologie pratique, dont il peut être considéré le vrai fondateur.

